AZ ÉN KORTÁRSAIM

Írta
Mikszáth Kálmán

Az Ujság ajándéka
előfizetőinek

BASCH ARPAD

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

AZ ÉN KORTÁRSAIM

AZ ÉN KORTÁRSAIM

ÍRTA:

MIKSZÁTH KÁLMÁN

TARTALOMJEGYZÉK.

A bekötési tábla, a czimlap és a léczdiszitések Basch Árpád rajzai után készültek.

ELŐSZÓ.

HUSZ ÉVE TAPOSOM a t. Ház szőnyegeit; sokat láttam, sokat átéltem, sok millió forintot megszavaztam. E hosszú korszak szereplő politikusait személyesen ösmertem, sőt barátságban voltam sokakkal; láttam őket kivülről és belülről. Szemeim előtt nőttek meg némelyek és zsugorodtak össze mások. Mondhatom, több illuziót vesztettem ez idő alatt mint hajat, pedig ugyancsak dús hajam volt és most ritka.

De nincs ezen mit sopánkodni. A hegyek végre is csak messziről kékek, közelről nem kékek, sőt nem is hegyek. s ha nem olyannak látom ma a parlamentet, mint ezelőtt husz évvel, ez se azt jelenti, hogy egyszer én is csalódtam, hanem azt, hogy kétszer csalódtam. Mert ha nem olyan a parlament, a milyennek akkor láttam, bizonyára olyan sem, a milyennek most látom. A hangulatok és optikai törvények játéka az egész... Eredj távolabb a hegyektől és megint kékek lesznek!

Mióta köztük tanyázom, leirtam a napi sajtóban egy-egy alakot, a ki szerepel vagy a ki eltünik. Természetesen a magam osztályzása szerint. A Dieten Classis-ok nem alterálnak, csak az érdekes emberek vonzanak, a kik typusok és nem az excellentiás urak, a kik esetleg jelentéktelen individuumok. Prileszky Tádé több mint Pauler, mert Prileszky a furfangos tót nemes éles válfaja, Pauler pedig csak egy közepes tudós és szintelen nyárspolgár, a minő millió van a világon. Horváth Gyula, Beöthy Algernon, mindenik nyers lángelme, mig a miniszter egy kicsiszolt semmi. Szóval ily elvek mellett irkáltam egyszer-másszor emberekről és helyzetekről úgy, a mint én láttam őket. Mondják, hogy jó szemem van. De mi az a jó szem? Gyerekség! Egy milliméterrel lát odább vagy mélyebben mint a nem jó szem. Holott a dolgok mélysége, távolsága a végtelenségbe nyúlik.

Azért mindig efemer dolgoknak tekintettem efajta irásaimat, eszemágában sem volt őket külön könyvben kiadni valamikor, a mi mégis kihivja némileg az utókor itélkezését.

Hiszen a szakácsok is csinálnak ilyenfélét. A vaddisznót sülve megint összerakják, mintha igazi vaddisznó lenne; az áspikból formás alakzatokat, csecsebecséket tálalnak a napi ételhez, de az együtt fogy el azzal. Külön múzeumokba nem teszik. Hát én is úgy a fiók alján emlékül tartogattam inkább az »in politicis« irottakat, nem gondolván, hogy a Hamupipőke meséje fog ismétlődni elhanyagolt elmeszülötteimen, hogy jön váratlan egy királyfi (Az Ujság) és közönbösen elhaladva a többi kisasszony-leányom mellett, a kiket szeretek, a kiknek éltem; egyszerre előbukkan valahonnan ez az én kosztros, általam is lenézett magzatom s hip hop, a királyfi kezében levő czipőcske egyszerre csak ráillik a lábára.

Így esik meg most már, hogy a rongyos Hamupipőke szebb ruhában, nagyobb pompával jelenik meg a világ előtt, mint a hivalkodó, elkényeztetett kisasszonyok.

Apának hiszen öröme lehetne — de nekem ez se az. Mert vagy megérdemlik irásaim ezt a díszt és akkor kisül, hogy pályatévesztett ember vagyok (hogy politikával kellett volna foglalkoznom), vagy nem érdemlik meg és akkor kisül, hogy igazságtalanság történt a többi munkáimmal.

De mindegy, lesz a hogy lesz, — én most már kiadom Hamupipőkét a házból. — Eredj leányom!

Budapest, 1904 április havában

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

Előszó

Húsz éve tapodom a t. Ház szőnyegeit. Sok(at) láttam, sokat átéltem, sok mindent megszerettem. E hosszú korszak szereplő politikusait személyesen ismertem, sőt barátságban voltam sokukkal, láttam őket kívülről és belülről. Szemeim előtt nőttek meg némelyek és zsugorodtak össze mások. Mondhatom, több illúziót vesztettem ez idő alatt, mint hajat, pedig meglehetősen dús hajam volt és most ritka.

De minek ezen most szomorkodni. A legszebb nő is csak messziről kell, közelről nem kell, sőt nem is legszebb. S ha nem olyannak látom ma a parlamentet, mint ezelőtt húsz évvel, ez se azt jelenti, hogy egyszer én is csalódtam, hanem azt, hogy kétszer csalódtam. Mert ha nem olyan a parlament, a minőnek akkor láttam, bizonyára olyan sem, a minőnek most látom. A hangulatok és nézetek tünékeny játéka az egész... minél távolabb a hegyektől, és megint kékek lesznek!

Mióta körükben tanyázom, leírtam a népi szobában ezt egy alakot akik szerepel vagy akik éltünk. Természetesen a magam osztályozása szerint. A Beati Classic-ok nem állnak, csak az érdekes emberek vonzanak, akik typusok és nem az excellenciás urak, akik érdektelen jelentéktelen individuumok. Prileszky Tádé, több mint Pauler, mert Prileszky a furfangos öt nemes ~~[illegible]~~ éles villfejes, Pauler pedig csak egy kiegyes

[illegible] és személyes gyümölcsölt a [illegible] mellett [illegible] világon. Horváth Gyula, Beöthy Algernon, [illegible] dénár [illegible] [illegible] még a miniszter [illegible] egy [illegible] semmi. Szíve egy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egyszer-másszor [illegible] és helyzetekből [illegible] [illegible] én láttam őket. Mondhat hogy jó szemem van. De [illegible] jó szem? Gyarlóság! Egy [illegible] lát többet vagy jó szem? [illegible] Holott a dolgok [illegible] [illegible] mint a nem jó szem. Holott a dolgok [illegible] tartósága a végtelenségbe nyúlik.

Ezért mindig [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nem volt [illegible]. Külön [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ami [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Ilyen a [illegible] is [illegible] [illegible]. A [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] az [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] itélhet, de [illegible] [illegible] hogy el [illegible] nem [illegible].

Hát én is [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] az én [illegible] [illegible], nem gondolván, hogy a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], hogy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Az Ujság) és [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] egy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] előttükben [illegible] [illegible] én [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] s hogy [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible].

[illegible] most már hogy a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — de [illegible] ez se az [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] és [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nem [illegible] [illegible] [illegible] (hogy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] és [illegible] [illegible] hogy [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

De mindegy, lesz ahogy lesz, — én most már [illegible] [illegible] a [illegible] — Éredj könyvem!

Mikszáth Kálmán

A Klub.

MAGYARORSZÁG kabátos lakosai a következőképen oszlanak meg: olyanok, a kik képviselők; olyanok, a kik már voltak képviselők; olyanok, a kik lesznek képviselők; és olyanok, a kik akarnának képviselők lenni.

Más intelligens elem nincs. A magyar ember míg él, nem szünik meg politizálni és mandátum után epekedni. Söt a politizálásról még a halála után se kénytelen lemondani, mert még eddig mindig akadtak kerületek, a hol a *holt választók* is hozzájárulhattak a választási campagne élénkitéséhez.

Ily viszonyok közt egészen természetes, hogy az általános figyelem, mint a mohamedánoké Mekka felé, örökké a képviselőházra van fordulva. De mert az nyilt és belátható akár a Dzierzon-köpü, a fokozottabb, söt lázasnak is mondható, érdeklődés inkább a klubot keresi. A párt-klubok közül azt az egyiket, a hol a hatalom, a többség székel s hol a néphit szerint boszorkánykonyhán előre főzik az eseményeket. Nincs az a magyar uri ember, hogy legalább egyszer napjában oda ne gondoljon, ha pedig csibukszóval ráér egy kis merengésre, kontemplálásra az ambitusán (vagyis más szóval, ha nincs kártyapartieja), gondolata, mint a sólyom, odaszáll a dunaparti Lloyd-klub termeibe s képzeletét, mint a madzagtalan sárkányt, eleresztve tünődik, tünődik: »Vajjon mit csinálnak ilyenkor az ország urai a szabadelvű klubban? Hát a mi követünk vajjon ott van-e? De sokért nem adnám, ha, mint a mesékben, egy kis ablakon át bekukucskálhatnék.«

De nemcsak a vidéki ember ilyen, a budapesti ujságolvasó, a kávéházi politikus még falánkabb; örökké ujságot olvasván, kifejlődik benne az éhség eleinte a friss hirek iránt, később aztán (s ez az igazi inyencz-csemege) a még meg nem történt események izgatják. Az ugynevezett *háttér* az ő világa. Egy bepillantás, vagy ha csak egy sejtelem, elég, ha ennyit hall valakitől:

— Láttam ma Wlassicsot és mondhatom, sötét volt a homloka.

Vannak megrögzött kombinátorok, a kik még a jámbor Cseh Ervin szavairól is azt hiszik, hogy a jövő leselkedik mögöttük.

Valami roppant nimbus övezheti ezek előtt a szabadelvű kört. Oly titokzatos lehet az előttük, mint a sír, vagy a Dante pokla, vagy a törökök paradicsoma. Mi forrhat ott? Mit csinálhatnak azok a libegő árnyak, melyeket a laikus arra menve esténként lát, szemét a ragyogón kivilágitott ablakokon felejtve? A fővárosi kiváncsian, a falusi nemes ember mély

áhitattal figyeli a falon tánczoló körvonalakat, az ablaknál mutatkozók silhouettejeit s élénken löki meg társát, ha végig megy a Lánczhidtéren, a hol Deák szobra jellemzően hátat fordít a klubnak.

— No, nézz csak fel! Ott igazgatják az országot. — Boldog falusi ember! De messze van a valóság a te képzelődésedtől.

Hát gyere velem, dühös vagyok rád, mert neked még vannak illuzióid, hát csak gyere, gyújts rá egy szivarra, elbeszélem neked a klubot, föllebbentem a fátyolt, ismerd meg te is.

•

Egy közönséges napon menjünk be, a mikor nem érdekes a klub. Mert évenként csak egy-két napig érdekes, vagy kétszáz napig aztán nem érdekes. Ne utánozzuk azokat, kik, a rájuk való visszaemlékezést elhomályositandók, diszruhában festetik le magukat, a milyenben egy óráig voltak életükben, a helyett hogy a közönséges megszokott ruhájukkal hozzá járulnának a valódi hasonlatossághoz.

Már a bejárat sem hasonlit valami előkelő klub tájékához. Nemcsak hogy czifra botu portás nem ácsorog a Dorottya-utczai kapuban, de még nem is a ház főbejárata vezet a klubhoz, hanem a kátyús udvaron egy igénytelen oldalajtó. A régi jó patriarkhális időben ez is elég volt, — a derék elődök, a kik ezt a helyiséget kibérelték, még nem ösmerték a Park-klubot, se a gentry-kaszinó termeit. Tehát megelégedtek ilyen bejárattal. Pedig azok nagyobb urak voltak. Akkor még több fiakkeros ficzánkoltatta a lovát a rosszul kövezett udvaron, várva a tekintetes képviselő urakat és kevesebb kalucsni feketedett fent a ruhatárban a felakasztott kabátok alatt. Szegény fogatok! De bolondos egy dzsin lehetett, a ki benneteket harminczöt év alatt efféle gummiczipőkre varázsolt át!

Most már csak kevés bérkocsi ácsorog künn. Hanem a klub megszépült, nagyon megszépült. A bejáratot ugyan erősen restelik a miniszterek, kivált ha a bécsi delegátusokat kell bevezetni. De futó érzés az egész. Hamar átesik rajta az ember. A lépcső aztán egészen európaias, a szokott fehér pokróczczal betakarva, melyet rézpálczák szoritanak le előkelően. Két oldalt buja délszaki növények ékesitik a lépcsőt (ez az egyedüli poézis a klubban).

Három köhécselési strófában feljutsz az előszobába, melyet lehetetlen leirni, mert azt minden klubgazda átalakittatja. — Minden négy-öt esztendőben más pofát kap, de sehogy se jó. Két-három liberiás szolga ott ácsorog állandóan, a kik lehámozzák rólad a kabátot. Azalatt egy pillantást vetsz a fogasokon lógó kabátok erde-

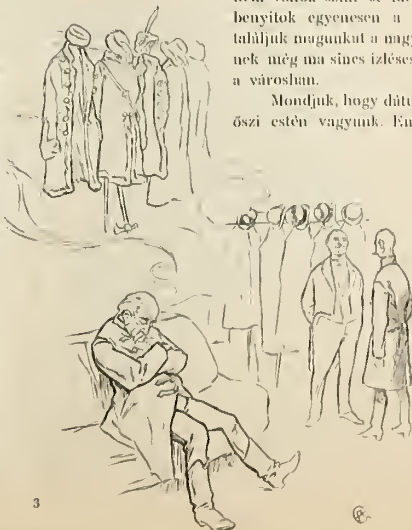

jére s azonnal meglátod, itt vannak-e, a kiket keresel. Egy jóravaló megfigyelő (kivált ha wipp volt valaha) ösmeri az összes politikusok külső burkolatát, a Podmaniczky Frigyes koczkás őszi felöltőjétől kezdve a Chernel György vadászos mikadójáig. A kabátok általában fontos tényezők s valódi virágnyelv a beavatottak előtt. A sok kabát konferencziát jelent, de ha konferenczia nincs kiirva, a mit a lépcsőn jövet meg lehet látni a kiakasztott táblán, akkor a sok kabát érdekes események jele. Ha sok idegen szagu kabát van, az a főispánok megczitálását mutatja. Ha nagyon kevés a kabát, az minisztertanácsot jelent. Szóval, a kabátokat mindig meg kell nézni. Érnek annyit, mint egy esti lap.

Az előszoba közepén egy uraságoktól levetett kördiván pipiskedik (gubó legyek, ha ez nem a Móricz Pál idejéből való), azon üldögélnek az idegenek, a kik a klubtagok egyikét-másikát várják. Egy-egy hordár, aki levelet szorongat köpenyegének ujjhajtókája alatt. Kilóg a levélke csücske, rózsaszinü és illatos is, de minthogy a hordár pálinkaszagu, a két illat összefoly és nem lehet egész apodiktice konstatálni a czirkumstancziákat, hogy a klub nyelvén beszéljünk. A kördivánon gubbaszkodik esténként az öreg János is, a klub régen nyugalmazott szolgája, a ki még Deák Ferenczet szolgálta ki; ide-ide vonzza a »szülőföld« szeretete. Jól esik az öregnek elnézegetni a régi urait. Istenem, hogy megőszültek. Pedig micsoda virgoncz ficzkók voltak valaha! Aztán az ő figyelme is a felöltőkre fordul, hiszen kabátokkal dolgozott egész életében, sok százezret feladott meg lehúzott. Elmereng a multakon. Hogy megváltoztak ezek a ruhák! Volt egy idő, hogy csupa karneol-gombos bundák és vitézkötéses Zrinyik, Kazinczyk lógtak a fogasokon. Némelyeknek a tetejében egy-egy darutollas kalap. Bezzeg most már alig van magyar kabát. A Gulácsy Dezsőé és a Zámory Kálmán nagyságos uré volt az utolsó. Azaz van még: a Pintér Sándoré. Sőt a Darányi miniszter csurapéján is találtatik még néminemű gombkötő munka, de a többi már mind bécsi szabás.

A jelzett szemle után megindul az ember a végezélja felé. A szerint, a minő ember. Ha politikus, benyit a főajtón a nagyterembe; ha ujságolvasó vagy leveleket akar irni a kerületébe, a jobboldali folyosón az irószoba felé tart; ha pedig kártyás, akkor balra egy szük sikátoron át beoson a játszószobákba.

De minthogy most a klubhot szándékozom bemutatni, nem vallok szint se ide, se oda, hanem benyitok egyenesen a főajtón és bent találjuk magunkat a nagyteremben, melynek még ma sincs izléses szépségre párja a városban.

Mondjuk, hogy dátum dolgában egy őszi estén vagyunk. Ennélfogva itt már megkezdődött a téli saison, mert a képviselőknek nem imponál a kalendárium és minden előbb kezdődik náluk, mint más embernél, — természetesen a csúz és köszvény is.

Azért kezdődött pedig meg a téli saison, — mert már meg-

indultak az ebédek és estélyek. Az semmi, hogy csak október utolsó napja van, — a telet a frakk jelenti és a szekfű a gomblyukakban.

Nincsenek sokan a teremben. Vegyesen látni frakkos, rendjeles alakokat szekfűvel a gomblyukban, kik valami ebédről jöttek, szekfű nélkül azokat, a kik innen valami estélyre mennek. Szóval, szegények vagyunk, de jól élünk. Egy-egy nagy havanna lóbálózik az előbbiek megfeketedett és megsárgult fogai közt s vidám élményeiket mesélik. Természetesen csak a kellemeseket és a nekik kedvezőket. E viveurök értik a művészetet, hogyan kell élni, s fáradhatatlanok a gondoknak másokra való áthárításában.

Rendesen apró csoportokra oszlanak fel a jelenlevők, vagy kettesben bizalmas suttogókra a termek valamelyik szögletében. Mind a négy szögletben egy angol garnitura van elhelyezve. Az alacsony sötétzöld bőrszékek és divánok csábítóan kínálkoznak. A társalgóterem közepén egy emelvény van, melyen a pártkonferencziákon a pártelnökség és a pártvezér foglalnak helyet, az emelvény alatt egy asztal huzódik szemben az ajtóval: kedvencz támaszkodó helye a strébereknek, a kik innen az egész termet kényelmesen tekinthetik át és mindent megfigyelhetnek. A régi kedélyességnek, vidámságnak, őszinteségnek, melyről az aggastyán képviselők mesélnek, vége van; nem maradt meg abból más, csak a »per tu«. De milyen üres és sivár szó ez most! A mi természetes is.

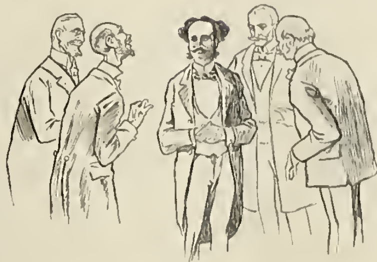
Hajh, a modern idők, ezek a gonosz modern idők! Hovatovább mindinkább vegyes elemek kerültek be a kastélyos földesurak pártjába. De hát még a klubba, a hol mindenkit fölvesznek, kinek nevét az ajánlati táblára följegyezi valaki. Kivált választások küszöbén tömegesen tódulnak be az »akarnokok« a társadalom különféle osztályaiból.

Ily viszonyok között elkerülhetetlen volt, hogy a klub mint társadalmi gyűlőhely is elveszitse vonzó erejét. Vegyelemeire oszlott. Olyanná lesz este, mint a milyen a Koronaherczeg-uteza délben, hol mindenki megfordul, de nem kell mindenkit meglátni. Apró kot-

teriák képződtek, melyek összetartanak s nem létezőknek tekintik a többieket. Külön bujnak össze a nagyurak, a kik a kaszinó helyett esetleg ide vetődtek. Külön diskurál a lateiner had, szöve a maga gyermekálmait a jogállamról. A volt nemzetipártiak megható gyöngédséggel simulnak egymáshoz, mint a tyuk által vezetett kaesafiókok a csirketáborban. A benszülött rézindiánok (a régi mameluk-gárda) szinte csak egymásközt váltanak őszinte szót — ha előbb körülnéznek. Ugyanesak külön csoportba verődnek az ujságirók, kik mindenben jobban vannak informálva mint a képviselők. A mi különben nem sokat jelent, mert a Széll-régime alatt nincsenek titkok. Most még jobban elmondhatná gróf Bánffy Béla, ha élne: »Mindent egyformán tudunk, mert egyikünknek sem mondanak semmit.«

De ez a széttagoltsága a klubtagoknak csak addig tart, mig valami nagy befolyásu személy be nem lép. S ez a mostani időjárás szerint, Apponyit kivéve, csak aktuális miniszter lehet. Nosza egyszerre rohannak jó estét mondani.

Körülfogják, mint Copernicust a tanitványai. Nem mintha kiváncsiak volnának, hogy mit mond (a mameluk nem kiváncsi, csak ügyes). A miniszter különben nem is mond semmi érdekeset. Oh, a miniszter óvatos lény. Talleyrand tanítása nem veszett kárba, a miniszter jól tudja, hogy azért van nyelve, miszerint eltakarja vele gondolatait. De a stréber is tudja, miért van nyelve, s ha a miniszter azt találja mondani: »ma szép idő van«, a stréberek ezt a kis semmiséget is fölkapják, hogy a miniszternek szánt kedvességeiket és csecsebecséiket ráaggassák:

— Valóban, ma szép idő volt, kegyelmes uram.

— Csodálatos kedves ősz ez.

— Ilyen ősz még sohase volt!

Félig nyári idő, — licitál egy negyedik.

— Akárcsak a Riviérán.

— Kairóban szoktak ilyen napfényes idők járni.

— Igen, ilyenkor érik a naranes a khedive kertjében.

Ő excellentiája megelégedetten simogatja szakállát, hogy ilyen meteorologiai discussiót sikerült támasztania s lelkében belül bizonytalanul kóvályog egy kevély érzés, olyanféle sejtelem, hogy a természet az ő szavai szerint igazítja magát.

Néhány percz mulva megérkezik a miniszternek valamelyik árnyéka, mert minden miniszternek van egy árnyéka, a legkedvesebb embere (vagyis egy rajongó csodálója), van egy »spiritus familiarisa«, a kitől egy és más, resszortjába való dolgot kérdez és végre van egy leibjournalistája, a kiről azt szokta mondani ő excellentiája: — »Ez nem olyan kiállhatatlan mint a többi«.

Hát ezekből jön még valamelyik és a miniszter elvonul vele, egy ablakmélyedésbe vonja és ott beszélgetnek.

A stréberek most újra szétszéledének, de a mennyei gondviselés, mely a lég madarait eteti és ruházza a liliomokat, segíti azokat, a kik magok is igyekeznek magukon segíteni, s új miniszter lép be az ajtón.

Egy szempillanat és az egész csoport körülzárja.

Öreg exminiszterek beszélik, hogy ez a *körülzárás* egyike a legnagyobb élvezeteknek azokon a polczokon.

Az ujonnan belépő miniszter rekedt (azaz, tegyük fel, hogy rekedt), — náthája van, következéskép panaszkodik:

— Utálatos egy időjárás!

A stréberek sietnek bizonyttani:

— Ezek a ködök reggelenként!

— Akár csak Londonban!

— Nem lehet ezt kiállni!

— Valóságos epidemiák szállnak a levegőben.

— Czudar egy éghajlat.

— Bolond volt Árpád is, hogy ilyen helyre hozott bennünket!

Inkább Árpád deklaráltatik paralisis progressivában szenvedőnek, mintsem a miniszter náthája ne kommentáltassék akképpen, a mint az annak a náthának a legkedvezőbb.

Az együvé tartozás megszünését az mutatja leginkább, hogy ha a miniszterelnök Rátótra utazik, vagy ha szerdai estéken minisztertanács van a budai palotában akkor csak a kártyások jönnek fel: a társalgó-terem üresen marad, a nagy csillárt meg sem kell néha gyujtani.

Ha mégis bent morfondirozik valaki s nézi a szépen formált oszlopokat, az izléses diszitést, a kecses harmoniát, a mi a termet hangulatossá teszi, ha végig siklik tekintete a miniszterelnökök szobrain, a pártelnökök arczképein, sok mindenféle emlék elevenedik fel előtte, olyan is, a mit megélt, olyan is, a mit csak hallott.

Volt itt már más világ is, urak! Itt ezeken a helyeken, a hol most nap nap után szépeket mondtok a minisztereknek, a ti nagyanyáitoknak mondtak szépeket a gavallérok A márványutánzatu oszlopoknál, a hol most Dániel Márton a kereskedelmi minisztertől kér valamit, szerelmes ifjak suttogtak piruló arczu, habszin vállu kisasszonyoknak mézes szavakat, mialatt a középen vidám párok lejtették a quadrillet és talán még a menuettet is. Mert az 1848 előtti időkben itt tartották a pesti elite-bálokat.

De hát igy változik meg minden a világon. A szoknya volt itt egykor az uralkodó. És Isten tudja, hogy nem tér-e még egyszer vissza — reverenda alakjában.

Negyvennyolczban néhány ülést tartott itt a főrendiház s alkalmasint ez adta az ideát később, az alkotmány visszaállitása után, hogy a Deák-párt klubhelyiségnek bérelje ki.

Azóta folyton az uralkodó többség klubja; erre utalja kedvező helyrajzi fekvése, a pompás tér előtte alkalmas arra, hogy fáklyás zenét adjon a nép, vagy pedig haragos tüntetéseket rendezzen, hatalmas üveges erkélye, a honnan a néphez szólni lehet s a melyen a királyné is megjelent 1867-ben, hogy innen nézze végig, mikor a király a világ négy tája felé suhint kardjával a koronázási dombon.

Erről az erkélyről nézegette Deák és Andrássy, mig a dombot emelték a különböző csatahelyekről hozott földből.

— Készen van-e már? — kérdezte tőle egy este Deák.

— Igen, elkészült, ma bevégezték a kőkeritést is, holnapután fölmegyek Bécsbe és referálok ő Felségének.

— Mondd meg neki — jegyzé meg Deák — hogy nekem úgy tetszik, mint ha még hiányoznék a dombból valami.

— Mi? — kérdezte Andrássy meglepődve.

— A számüzöttek csizmáján hozott por.

Andrássy bólintott a fejével — és ez a por is eljuthatott még a dombra.

Külsőleg-belsőleg sok viszontagságon és változáson ment át azóta a klub. A mi a külsejét illeti, ma már egy jobbféle angol társas-kör benyomását teszi, Latinovics Ernö koraheli szönyegeivel és butoraival. De azelőtt a régi klubgazdák alatt milyen volt! E nevezetes férfiak még azon a népies dogmán nevelkedtek, hogy a világon a legkényelmesebb, legkedvesebb pihenő hely a banyakemencze, vagy a méhes. Ilyen esztetikai nézetekkel lettek — klubgazdák. Banyakemenczéket nem épithettek be, se méhest nem kreálhatván, elmentek a lehető legmesszebb — a renaissance kori párnás lóczákig. Móricz Pál alatt piros bársonynyal bevont keskeny lóczák huzódtak a fal mentén, mint a vidéki városok száláiban, ezek fölött pedig kedvükre szőtték hálójukat a pókok a plafondról. Egy ilyen póknak a munkájában szeretett gyönyörködni délutánonkint a természetkedvelő Paczolay János, s mikor egyszer a szolga le találta valahogy söpörni, Móricz Pál reáförmedt:

— Hogy merte kend bántani azt a pókot? A Paczolay pókját. Már most aztán mit mondjak én Paczolaynak, hogy hova lett?

Azonfelül egy becsületes szék nem volt, a mire az ember leüljön. De hát nem a székek teszik a klubot. Jele, hogy mégis ezekre az időkre esik a klub aranykora, mikor még történelmi alakok tapostak az olcsó zsenilia-szőnyeget s a nemzet úgy tekintett ide, mint a görögök az Olympus felé, hol kisebb-nagyobb istenek szövik az emberiség sorsát.

A Deák-párt idejében még nem voltak a merev párt formák annyira kidomborodva mint később; egyetlen ember elmebeli és erkölcs-ethikai fölénye tartotta össze a hatalmas pártot, melynek otthon minden tagja egy kis Deák Ferencz volt s ittfent valamennyi önként meghajolt az egyetlen igazi Deák Ferencz előtt. A »mezei hadak« kifejezés még akkor nem volt kitalálva (tudom, mert én találtam ki), de nem is voltak még mezei hadak, minden ember a saját egyéni kiválóságáért lévén a parlamentbe beválasztva. Ily ideális képviselőház még nem igen volt a világon, mint eleinte a mienk. De a »kipróbált« celebritások, kiknek karakterét jól megfigyelhette a közönség, a tizenkét évig tartó passiv resistencia alatt hamar kifogytak s már a következő országgyülésen csipősen jegyzé meg Deák az újon megválasztott Vojnics Lukácsnak:

— Van-e sok pénzed?

Vojnics Lukács vállat vont, majd szerényen felelte:

— A pénz sohase sok, akármennyi.

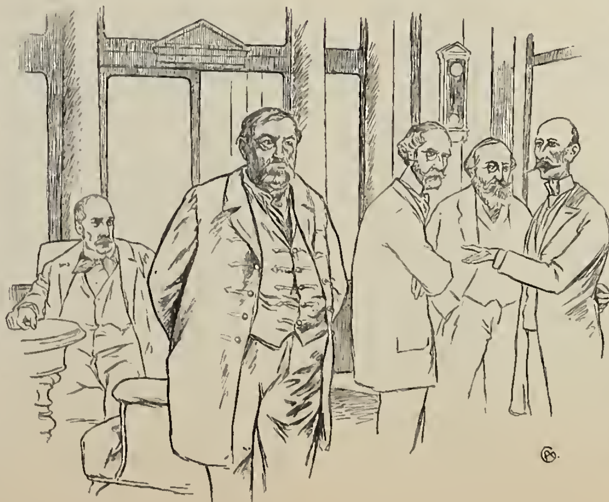
— Azért kérdem, — folytatá Deák, — mert ide vagy sok pénz, vagy sok ész kell.

Stréberek még akkor nem voltak. Ez a faj egyszerre keletkezett a rossz miniszterekkel, mint a hogy a szinházaknál

a klakk hihetőleg a gyenge darabok kedvéért szülemlett. Andrássy, ez a tündöklő nagy talentum, nem maga válogatta kabinetjét, hanem a közönség válogatta ki neki. A legünnepeltebb nyolcz név. Ezeknek az oraknak nem kellettek külön udvaronczok. Minek? Hiszen az egész ország ünnepelte őket. Meghódolt nekik mindenki. És nevetséges lett volna barátokat gyűjteni ott, a hol nincsenek ellenségek.

És mégis a kormányzás felette nehéz volt ebben az időben. Szinte lehetetlen. Hasonlóan a klub sem volt soha oly süppedékes és félelmetes hatalom. Korlátlanul uralkodtak ez önálló celebritások felett a változó hangulatok. S az Andrássy-kormány, mely két udvar között lavirozott, melynek minden kérdést előbb tisztába kellett hozni a bécsi burgban és a budapesti »Angol Királynő«-ben, és ha véleményeltérések mutatkoztak, azokat nagy tapintattal elsimitani, még mindig egy harmadik akadálylyal is állt szemben minden pillanatban, a klub hangulatával. Igaz, hogy ennek »az öreg ur« volt az inspiratora, de ő nem volt bent a kabinetben és gyakran szeszélyeskedett.

Az intrikák, a kinos inczidensek napirenden voltak e szép termekben.

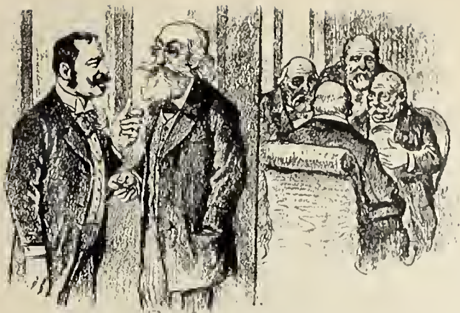
S ha az öreg Deák ballábbal kelt fel s összevont szemöldökkel jelent meg esténként a klubban, a kormány megrendültnek érezte magát.

Abban a szögletben szeretett öldögélni, a hol most az Andrássy mellszobra áll: lábait többnyire keresztbe vetve, fejét kényelmesen hátrahajtva adomázott, abban a helyzetben, melyben az elnöki emelvény fölött függő festménye ábrázolja.

Különben adomái is okos dolgok voltak. Mindenik vágott valahová. Még a legdrasztikusabbaknak is volt magjok. Ok nélkül semmit se beszélt el. Történetkéi, élményei valóságos parabolák erejével hatottak s politikai vonatkozással birtak azon keretben és azon a napon, a melyen elmondattak. — Kár, hogy csak a történetkék maradtak fenn csupaszon, és a keretek, a melyekben elmondattak, nemzedékről nemzedékre és szájról szájra való vándorlásuk közben elkallódtak vagy megváltoztak.

Egyes mondásai, megjegyzései, kraftausdruckjai a bibliai patriarkák ősbölcseségét lehelik. Vannak ezekből olyanok, melyek egymaguk képesek lennének őt halhatatlanná tenni s melyek messze túlélik

GR. FESTETICS GYÖRGY
GR. ANDRÁSSY GYULA

fönséges erejű beszédeit, sőt nagy művét, a 67-iki kiegyezést is. Az a mondása, a mit a kétszeri ujonczozás terve ellen szegzett a königgrätzi csata után, hogy *»a magyar anyák csak egyszer szülnek egy esztendőben«*, vagy az a másik, melyet egy képviselőnek mondott, mikor a fiát vitte hozzá bemutatni és szóbeszéd közben azt a reményét fejezte ki, hogy derék ember válik belőle: *»magad légy olyan, a milyennek fiadat szeretnéd«*; ezek és lelkének száz meg száz ilyen kihasadt gyöngyszemei Seneca mellé helyezik őt.

Élete utolsó idejében már nem jól érezte magát a klubban, pártja körében, melylyel nem birt többé föltétlenül. Mind ritkábban jött fel. Mint a hogy a gazda nem szereti már látni pusztulásnak indult jószágát. A párt meg is fogyott, elégedetlenségi symptomák mutatkoztak és Tisza silhouetteje egyre elevenebb vonalakban kezdett megjelenni a láthatáron.

Ezekben az időkben mordult fel egy a párt egységét szomoru szinben feltüntető klub-konferenczián, mikor a felszólalók természetesen még mindig »Deák-párt« néven emlegették a többséget:

— Az ördögnek a pártja, nem az enyém!

Felkelt s hatalmas, nyugodt lépteivel eltávozott az olvasóba. Hívei közül konsternálva követték néhányan.

Az öreg ur boszus volt és zsörtölt azok ellen, a kik secessióra látszanak dolgozni.

— Mért nem tesz úgy bátyám is, mint Tisza? — kérdezte tőle Bónis Samu.

— Hát hogy tett Tisza?

— Kizárta pártjából a dissidenskedő Ugronékat.

Deák Ferencz fenyegetőzve intett a kezével:

— Ej, ej, Samu, Samu! Hiszen Tisza megtehette, mert a kisebbségből akármennyi ember megy is ki, mindig kisebbség marad; de a többség, ha sok ember talál belőle kimenni, egyszer csak megszűnik többség lenni.

A fuzió 1875-ben uj epochát nyitott meg a klubban is. Tisza Kálmán erős marokkal fogta meg a pártvezetés gyeplőit, rideg fegyelmet hozott be s a milyen jó volt azok iránt (tulságosan jó), a kik tűskön-bokron követték, kíméletlenül ejtette el az ellentmondót. A Deák nevet is elhagyta a párt s fölvette helyébe a »szabadelvű« bőrt (de sokan mondták, hogy az uj gunya nem igazi bőr, hanem csak imitáczió). A két különböző elem, a volt balközép és a volt Deák-párt sokkal hamarabb olvadtak össze, mint az 1899-iki fuzió táborai, pedig az előbbiek közt sokkal nagyobb hézag tátongott az elvekben. Mindamellett, hogy a párt kezdett némileg összekovácsolt tömör egészet képezni, a klub őslakói még évek mulva is szerették magukat büszke mellveregetéssel vén Deák-pártiaknak mondani, megkülönböztetésül a többiektől. Deák alakja sohase tűnt le végkép a magyar égről, verőfényes nappal nem látható, mint a hold, időközönként meghalványodik, néha megfogy, de ha a sötétség kezdődik, teljes fényével elő-

bukkan és bevilágítja az utakat nemzetének... Tisza csak igen lassan jutott erőhöz. Tanult a Deák-párt bajain s az volt a czélja: egy kézbe hozni össze a hatalmat (persze a saját kezét gondolta); az önállóan gondolkozó vicze-vezéreket, a kik intrikálni szeretnek, lelapitani, vagy elrakni hivatalokba.

De ez nehéz munka volt, mert a párt mégsem volt elég nagy ahhoz, hogy az átalakítás keményebb föllépéssel gyorsan történhessék. Bajok is voltak folytonosan, — Bécsben sohase pihennek. Tisza ott eleinte nem volt kedvelt ember: Sobrinak hivták az udvarnál.

A terep azonban nem volt rossz a klubban. A párt csendesedett, szelidült szemlátomást. A berzenkedő régi hatalmas emberekből sokan a Sennyey-pártba mentek át, némelyek elhaltak, mások kimaradtak a házból. Azonfelül csinos, föltétlenül hű gárdát hozott magával a Dorottya-utczába.

De a Deák-párt hajdani podagrás, köszvényes öregei is hamar megszokták az uj vezért. Az öregek érezték, hogy Tisza nagy becsben tartja őket. A világért se nyaktilózott köztük, mint a győző ellenség szokta, sőt a helyüket is megfujta, »öreg lovak fel nem forditják a szekeret« mondotta tréfásan s tűzzel-vassal segité őket a választási csatákon. Soha még annyi öreget együtt, mint Tisza idejében. De volt is olyan köhögés a klubban esténként, hogy az ember a saját szavát se értette.

Ekkor mondta valamelyik vidám képviselő Tiszának, a ki azon töprengett, hogy egyik kimaradt államtitkárnak miképen szerezzen kerületet:

— Nyittass egy ablakot kegyelmes uram s mindjárt sirba visz a léghuzam három-négy aggastyánt.

De bármennyire gondozta is pártját, Bosznia occupatiója idején a többség *hét* emberre olvadt le.

S igy lőn, hogy Tisza épen az ellenkezőjét érte el annak, a mit akart. Meg akart menekedni a portentumoktól s belejött talán épen azért egy olyan állapotba, hogy minden egyes mameluk portentummá vált. Mindenik azt képzelte, hogy az államépület rajta nyugszik. Kidüllesztett mellel járt a klubban s fenhéjázón beszélt a dolgokról: »Ezt én nem szeretem, nekem ez nem tetszik, nem fogom megszavazni.« Becses, kimondhatatlan nagy értékü portéka lett minden egyes voks. Az ördögbe is, hét többség! Ha négy mameluk megharagszik és elpártol, vége az uralomnak!

Még most is regélik a klubban azt az időt, mikor a miniszterek tenyerükön hordták a mamelukot. Becézték, hizelegtek neki, bókokat mondtak, kikérdezték, mit álmodott, hogy van a felesége? Hát a gyerekei? Nagyok-e már? Nem

kell-e nekik stipendium? Ha rosszkedvü volt, lirtatták, nem beteg-e s megrémült arczokkal kapaczitálták:

— Eredj kérlek, nézesd meg magadat orvossal. Vigyázz a drága egészségedre.

Ha pedig az orvos nem talált volna rajta semmi kóros tünetet, mindenféle keresztkérdések alá vették, nem haragszik-e valamiért, vagy nincs-e valami kivánsága? . . . Az volt a jó világ! Hanem azért mégse térjen vissza!

Bizony volt úgy sokszor, hogy szalmaszálon függött a szabadelvü párt létele. Gondbarázdálta homlokkal hullámzottak a Tisza hivei válságos estéken a nagyteremben, hol immár csak Ucsu (az öreg Urbanovszky Ernő) érezte magát biztosan, kijelentvén:

— Akármi lesz is veletek, akárhova sodorja is benneteket politika, én ezekben a helyiségekben maradok és a melyik párt ide fogja jönni, annak leszek övé tagja.

Szegény jó Ucsu! Ő volt a jó mameluk prototypusa. Ez a mondása fejezi ki leghivebben a mameluk-észjárást: mindent az egyéni kényelem szempontjából venni. Igaza volt, nagyon igaza. Délutánonkint hosszú évek sora óta ott szundikált a klub divánján. Megszokta. Nem tudott volna elválni tőle. Hiszen a társaihoz is ragaszkodott, de a diván mégis más, mégis több. Mert a társai meglesznek ö nélküle, de ő nem lehet meg a diván nélkül.

Tisza a »kivárás« mestere volt, kibőjtölte a rossz napokat. A hét főnyi többség nőtt lassan-lassan, minden választás megszaporitotta egy kiesinyt, úgy hogy 1884-ben Vizsolyi pártelnök már azt kezdte hangoztatni:

— Egyetlen ambiczióm, hogy valaha száz többségünk legyen.

Nevettek rajta. Bohóság, lehetetlenség. Pedig csak egy-két évig kellett volna még élnie, hogy vágya teljesüljön.

De azért már ez a választás is szükségessé tette a ruhatár átalakítását és a kártyahelyiségek megnagyobbitását, annyi mameluk jött be.

— A liberalizmus erősödik, — hangoztatták.

Pedig voltaképen nem annyira erősödés volt ez, hanem

gyengülés. A nemesi osztály folyton-folyvást szegényedett, minélfogva gyengült az ellenállási képessége.

A mi magát a liberalizmust illeti, az már akkor is furcsa volt. Parádés gunya, mint a francziа birák talárja, a mit az ülésekre felhuznak, de a tárgyalási terem küszöbén tul levetik

Liberalizmus csak a konferencziákon van, azontul senki sem veszi azt komolyan.

Voltak ugyan holmi *félliberálisok,* a kiket a többiek *egész demokratáknak* hivtak. Azonban az »egész demokraták« is azt tartották, hogy többet ér nemes embernek lenni, mert a nemes ember, ha akarja, lehet demokrata, ha akarja lehet arisztokrata, míg ellenben a nem nemes ember csak demokrata lehet.

Tisza most már gyorsan terjeszkedett hatalomban. Nőtt, nőtt, egyre nőtt, úgy hogy idelent szinte diktátor volt már, Bécsből nézve pedig félelmetes. Ekkor ragadt rá a *generális* titulus.

A párttagokra ellenben az »inventár-mameluk« név. A klub egyszerű társaskörré sülyedt, a hol kártyáztak, pletykáztak, olvastak, sakkoztak és megnevették a Beöthy Aldzsi szipurkázó élczeit, de politikát nem csináltak. A generális nem konferált, csak disponált. A konferencziákon előterjesztett a dolgokból a mennyit jónak látott, de ez csak formalitás volt. Isten ments, hogy valaki ne helyeselje.

Egyetlen egyszer kiáltott fel valaki e konferencziák egyikén, melyen a pártelnök szokás szerint Tisza egyik »napiparancsát« olvasta fel, vagyis a megválasztandó delegátusok lajstromát:

— Legalább a klubszolgát mi magunk választanánk!

Száz szív dobbant meg ijedten, száz arcz elsápadt, száz torok szerette volna kiáltani: »lázadás, lázadás«, neki estek a szerencsétlennek, a ki közbekiáltott, talán fel is konczolják vala ott nyomban, mint az ónodi országgyűlésen tették Rakovszkyékkal, ha ki nem sül, hogy az illető kegyetlenül be van csipve, minélfogva kétszeres immunitása van.

Kétségtelen, hogy Tiszát nagyon szerették párthívei. Szinte megfoghatatlan a távolálló előtt, miért szerették épen azt, ki minden önállóságot elölt bennük? Modorára nézve hideg volt és zárkózott, nem nyájaskodott, nem közlötte terveit.

Szerették egyszerűen azért, mert ő is szerette embereit. Ügyükben, bajukban meghallgatta és segített rajtuk, ha lehetett, — sokszor, ha nem lehetett is. Igazi Gondviselésnek tünt fel. Nem volt ritkaság, hogy a képviselők még a házi perpatvarokban is hozzá fordultak s Tisza békitette ki a feleségeikkel. Az ő szótára szegényes volt, de a szivjósága kimerithetetlen forrás. Ha valakinek azt felelte kivánságára: »majd meglátom«, ez annyit jelentett: *»mindent megteszek«*; ha azt felelte: »talán«, ez annyit jelentett: *»biztos«*. Ő maga ilyen szótárt használt, de a főispánjainál nem szerette. Egyszer valami utasitást adott a klubban egy felvidéki főispánnak.

— Meglesz? — kérdé.

— Nem tudom.

A generális szaporán kezdett pislogni s aztán csipősen jegyzé meg:

— A »Nem tudom« familia igen tisztességes és kiterjedt nemzetség, de egy tagja se való főispánnak.

Hátat fordított neki, el volt bocsátva.

Minden nap eljött a klubba a Schneider hires szürkéin, melyek voltak olyan nevezetesek abban az időben, mint a Bucefalus vagy a Caligula lova. Ha konferenczia nem volt, meghallgatta a képviselőket, a kik várták, aztán besántikált a kártyaszobába — a rendes kompániájához, hol valami »helytartó« játszott addig. Tarokkozás után fölkereste Csernátonyt, — elvonult valami szögletbe és sokszor órákig suttogtak. Csupán ezzel a hű emberével

közölte legtitkosabb szándékait, ki több hatalommal és tekintélylyel birt e miatt, mint valamennyi resszortminiszter együtt — de soha nem használta. Igénytelen volt, szerény és hallgatag mint a sír. Aktuális dolgokról véleményt nem mondott; monoklijával játszogatva tipegett-topogott a teremben s a »Punch«-ból összeszedett régi angol anekdotákat mesélt el ismerőseinek, rettenetesen nehézkes, szaggatott, konfuzus stylusában.

Csernátonyn kívül még Tisza Lajossal tanácskozott néha a generális, sőt nehéz kérdések esetén ellopózkodott titkos sikátorokon át Falkhoz is, kinek szerkesztőségi irodája ugyanabban a házban van.

Így multak évek évek után, esemény nélkül, zajtalanul a klubra nézve. A pásztor a szemöldjei mozgásával igazgatta az ő nyáját.

Egyszer az egyik udvari szobában erős hazárd-játék ütötte fel a fejét. Nagy összegeket vesztettek és nyertek ott a képviselők. A generális tudomást szerzett a dologról s elhatározta, hogy végét veti.

Két nap egymásután keresztül ment a játéktermen, nem szólt egy szót se, csak mereven, élesen oda nézett.

— A generális haragszik, — suttogták.

És a harmadik este már sötéten, üresen tátongott a kártyaszoba; a hazárdjátékot elseperte onnan egy rosszaló tekintetével.

Minden csendes volt. Nyugalmat leheltek a falak. A korifeusok, a kik hatalmon voltak, nyugodtan élvezték azt; a kik nem voltak még hatalmon, szelid türelemmel várták amazoknak halálát, hogy belejuthassanak s ez alatt nem intrikáltak, hanem tapintatra tanították a fiatalabbakat.

Egyik elmés, szabadszájú fiatal képviselőtársunkat elővette a billiárdszobában gróf Bánffy Béla:

— Vigyázz magadra, amice!

— Miért, Béla bácsi?

— Mert ha úgy folytatod, soha sem lesz belőled semmi.

— Mit folytatok én?

— Nem rosszból mondom, fráter, mert én is szakasztott olyan voltam mint te, azért nem lettem miniszter; a mi a szivemen, az a számon, a világért sem tudom elhallgatni, ha valami jó ötlet eszembe jut...

— Ugyan, Béla bácsi, hogy jutna a te eszedbe jó ötlet?...

Az öreg gróf szeme felcsillant:

— Ez az! — kiáltott fel élénken. — Ez az, a mit el kellett volna hallgatnod.

Ezer és ezer ilyen aperçu született e falak közt, hol az emberi engedelmesség üzte rettentő orgiáit, hol megszünnek az indulatok viharzani, s ha támad is harag a mameluk szív mélyén, az csak valami komikus alakban törhet ki, mint mikor a pezsgő dugója nem durran, nem ugrik fel, hanem csak ezuppan egy kevéssé, mert nincsen elég szénsav benne.

Báró Wasmer haragudott meg Wekerle államtitkárra s rettentőn fenyegetőzött, hogy majd megmutatja ő, csak találkozzék vele.

— Hát ugyan mit tehetsz neki? — csillapitják a többi mamelukok.

Wasmer meghökkent. Ez a kérdés csakugyan gondolkozóba ejtette.

— Ejh, — kiáltá mérgesen és a szemei villámlottak — hogy mit tehetek? Hát tudom is én? De valamit csak tehetek. Hiszen a birka csak birka, *de mégis topog a lábával.*

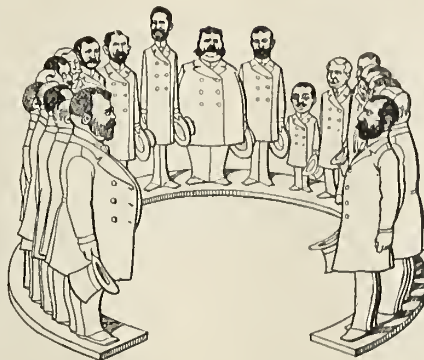
Mily isteni szerénység a világ fenevadjai, a tigrisek, leopárdok, oroszlánok, medvék fölött átszaladva az állatország legigénytelenebb teremtményéhez, a birkához nyulni hasonlatért. Csak egy mameluk tehette ezt a maga akkori csekélységének érzetében.

* * *

Hogy a klubteremben mekkora a hőmérsék, azt egy hőmérő mutatja, mely az ablakra van akasztva, de hogy ki mekkora ember, azt az úgynevezett *félkaréj* jelzi. Belép például Baross Gábor a klubba és egy félkaréj veszi körül. Mindjárt tudhatod, hogy Baross a jövő embere. Belép Szilágyi Dezső

és őt is félkaréj veszi körül. Tehát Szilágyi is a jövő embere. Már most csak azt kell konstatálni: melyiké volt a nagyobb félkaréj, hogy megtudjuk, melyik a közel jövő embere. Igen, de belép Széll Kálmán és az ő félkaréja még sokkal nagyobb, a miből az következik, hogy az a *közel jövő* is még nagyon messze van.

A félkaréj tehát nagy dolog a politikában. A népszerűség mértéke. Lehet valaki kedvelt ember, de ha nincs félkaréja a klubban, akkor csak kisbirtokos a népszerűségben. A félkaréjok a latifundiumok. Kár, hogy nem lehet őket kötött birtokká változtatni . . .

Egy napon aztán eltűnt a Tisza félkaréja. Hatalma összeroppant. — Miért? Hogyan? Megfoghatatlan.

Mikor a véderőjavaslatot a klubkonferencziákon kezdték tárgyalni, volt ellene némi berzenkedés. Horváth Gyula, Hegedűs Sándor, Tisza intimusai felszólalni készültek. Hirek kószáltak napok óta, hogy ez is, az is »aggódik«. Ilyen aggódók mindig voltak, a kiknek megkívánta a természetük, hogy valaki megnyugtassa. De Tisza ideges volt, már ez is hosszantotta most és mikor az első konferenczián gyorsirók jelentek meg a klubban, odaszólt a wippeknek ridegen:

(Talán épen ez a jelentéktelen rendelkezése buktatta meg.)

— Távolitsátok el a gyorsirókat!

A gyorsirók távoztak, de a falánk ellenzéki lapok tudósitói fölkeresték éjjel a képviselőket vacsoráló-helyeiken s azok hasból mondták el a különben jámbor felszólalások velejét, beleszinezve olyan megjegyzéseket és felszólalásokat, a miket egyik-másik mameluk suba alatt tett a kártyaszobában, vagy kifelé menet a garádicsokon. A riporterek ezt az elasztikus anyagot megforgatták a lapjaik levében s így jelent meg másnap »Forrongás a klubban« kövér betűkkel, megritkitva a csipősebb mondások, a rejtett nyilak és lándzsaszurások (a miket alig multák felül természetben a légy csipés erejét).

Így ment másnap, harmadnap, negyednap, a lapok hasábjai füstölögtek a lázongástól, a mi a klubban történik, s a mamelukok — hiszen ők is hínk szegény párák s mint a virágok a harmat után, ők is epednek egy kis népszerűségért — tényleg kedvet kaptak felszólalásokra, élcekre, malicziózus megjegyzésekre, közbeszólásokra, melyek mint a Noé galambja elröppennek a klubban (a generális talán meg se hallja) és másnap a lapok tudósitásaiban visszatérnek, csőrükben a népszerűség gallyacskáival.

A közönség olvasta, olvasta és összenézett csodálkozva. Hát csakugyan megmozdult a mamelukhad, hát csakugyan lehetséges és nem álom? Olvasta, olvasta és maga is forrongni kezdett. Ezer visszhang felelt, a klubmoraj mennydörgéssé dagadva hömpölygött visszafelé, mintha oroszlánok bődülnének vissza a pajkos báránykák mekegésére. Az utcza megmámorosodék a kövér betüktől és talpra állt egy reggelen … Minden megmozdult, hullámzott, forrt, bugyborékolt, láz

és láz mindenütt, csak a klub normális hőmérsékletű és propter formam csinálta a »hadgyakorlatot«, hogy tessék-lássák Bécsben, milyen nehéz Tiszának révbe vinni a javaslatot.

. . . Hanem a viharok daemonai kiszabadultak már akkor a skatulyáikból és lehetetlen volt őket többé vissza-parancsolni. Azon a napon, mikor Tisza lemondott, udvari ebéd volt Budán. A klubba érkező frakkos képviselők azt a hirt hozták, hogy a király így szólt a cerclenél többekhez:

— Ezentul is Tisza fogja a pártot vezetni.

Tisza tekintélyét, erejét olyan nagyra értékelte a király bukásában is, hogy szükségesnek látta ezeket mondani. Tiszát jól itélte meg, de rosszul a pártot. Nem volt mitől tartani. Már harmadnapra úgy magyarázták el félhivatalosan a király szavait, hogy Tisza ugyan bent marad a pártban, de nem ő lesz a vezér, hanem Szapáry, s ennek a dokumentálására Tisza letette a »generális« czimet, magát »közlegény«-nek deklarálva.

Szapáryban nem hiányzott se a jóakarat, se a hazafiság a kormánygyeplők tartásához, hanem hát egyéb baj volt.

A Tisza volt pártjában nem tudott megbizni, apródon-kint a saját embereit hozta be, fiatal grófocskákat. Nem volt okos dolog. Csak az uborkánál szokás, hogy az éretleneket, ki nem fejletteket szedik le indáikról idő előtt és besavanyitják.

Tetézte a bajt, hogy Tisza nagy minisztereket hagyott rá. Különös hagyaték épen Tiszától. Szinte hihetetlenül hangzik. Mintha azt olvasnók, hogy a Zsedényi hagyatékában négy pompás redingote-kabátot találtak. De tényleg nagy minisz-tereket hagyott: Szilágyi Dezsőt, Csáky Albint, a hatalmas Baross Gábort, a kit »tót Napoleon«-nak hittak egymás közt, és Wekerle Sándort, a kit csupasz arcza miatt »püspök«-nek szólitottak. Mert még akkor nem volt szokásban, hogy a miniszterek magok is excellentiázzák egymást. Ez csak később honosult meg.

— Jó estét excellentiás uram. Hogy van excellentiád?

— Köszönöm az excellentiád kérdését, csak úgy lassan. Hát excellentiád?

— Na na. És hol vacsorál excellentiád?

— Excellentiád társaságában, ha úgy parancsolja excel-lentiád.

A négy említett miniszter per Gábor, per Dezső diskurál-gatott egymással.

Masszív, imponáló alak volt mind a négy. Nem kellett nekik pipiskedni, pózolni és lábujjhegyen állongálni, hogy kilátszassanak a tömegből. A nemzet már rég észrevette őket s a népszerűség hájával kenegette. Az pedig épen olyan mint a svéd massage; nem szükség, hogy az illető is hozzá mozgassa a tes-tét. S hogy im a király élökre tette Szapáryt, tudnivaló volt, hogy ez nem harmonikus dolog és nem maradhat így sokáig. Szent Isten, milyen látvány! Mintha a Herkules rettentő vállapocz-káira és bikanyakára a Pap Géza fe-jecskéjét ragasztanák. — Ha Szapáry nem a párttól igyekszik megszabadolni, kihagyván a téli választáson a Tisza engedelmességhez szokott aggastyánait, ha nem cseréli ki őket zsenge grófocs-kákkal, de a nagy miniszterektől menekszik meg valahogy szép szerivel, akkor lehetett volna hosszu életű, igy azonban menthetetlenül be kellett következnie a capitis diminutiónak, az első palota-forradalomnak a klubban.

Ah, milyen este volt az! Ti kis bohókás Marat-k, iczike-piczike Robespierrek, mézeskalács Dantonok és mindenféle

krampuszok, kik megcsináltátok ezt a forradalmat, míg ő távol volt Bécsben, mily remek figurák voltatok ágálva, kiabálva, veszekedve és kapaczitálva, zsebetekben a selyemzsinórral, melylyel ő megfojtandó volt — mivel nem elég liberális nektek.

Nektek a kötelező polgári házasság kell. Neki ez sok. Ha neki is az kellene — nektek volna sok. Éjh, egyre megy. Ő nincsen otthon, ti vagytok a helyzet urai, és minthogy ti minden áron fejezni akartok, mert még eddig soha sem fejeztetek, hát rajta, tobzódjatok a hatalomban, zúzzatok, romboljatok és vicsorítsátok a fogatokat. Szilágyi, Wekerle, Csáky leszavazták Szapáryt a miniszter-tanácsban, veletek vannak a szivükben mind a hárman (a negyedik, Baross, már csak álmodja a dolgokat a sír mélyén). A felsőbbség megoszlott. A férfibátorságnak a fele is elegendő. Mozdulj hát, kétszázfejű szörnyeteg és ne félj semmitől! És a kétszázfejű szörnyeteg csakugyan megmozdul, nyújtózkodik, fenyegetőzik és haragszik.

És mikor a miniszterelnök hazajön másnap, nem is kérdezik tőle, mit végzett a királylyal, csak azt mondják meg neki, hogy ők mit végeztek. Azt, hogy nem miniszterelnök többé és vége van.

Hát szép volt, 'iszen szép volt és már megmodta Wasmer báró, hogy a bárány is topog a lábával. Az ilyent csak egyszer kell megkóstolni. Jövendölgették is, hogy még egyszer ismétlődni fog ez a kingrás a hámból, s nem mulik el sok idő és a klub megint egy miniszterelnököt fog fölvacsorálni. Csak gyakran ne történjék. Legyen csak egy álom. A bárány álma, hogy ő oroszlán.

Angliában és Francziaországban, a hol a parlamentarizmus a legtökéletesebb alakjában él, nincsenek politikai klubok. A parlamentarizmus természete kizárja. A többség akaratának a házban kell alakulnia magától, nem pedig mintegy kikészítve odaszállíttatnia a klubokból hol a kapaczitálás módja a nyilvánosság által nem ellenőrizhető.

De az »öreg fészek« szempontjából jó volt legalább egyszer kivágni a rezet. Ez a kis virtus nyitánya lett egy igen fiatalos és kellemes időszaknak. Egy kis életelixir került a petyhüdt vérbe és egy kis bokréta a mamelukok kalapja mellé. A klub üveges erkélye alatt éljenző tömegek jelennek meg némelykor. Hej, szép világ! Jó, hogy így is fordul. Hisz a mameluk is ember, ő is szereti a tömjént, a népszerűséget. Az Isten fényes napja ő rá is süthet. Eddig mindig az ellenzék vágta zsebre a nemzet szeretetét. Jó, hogy így is fordul.

Wekerle alatt élni és lélekzeni kezdenek a mamelukok, tele tüdővel szíva be a friss széna-illatu levegőt, mely a szabad mezőről fujdogált a Dorottya-uteza felé. Milyen élvezet a doh-szag után! Érdeklik őket a nagy egyházpolitikai harczok, ingerlik a veszélyek és a győzelmi chance-ok hullámzásai, a vatikáni hirek, a kaszinói hirek (Az álom ragadós, a kaszinó ez időtől kezdi magát politikai faktornak álmodni.) Zsufolásig telik meg esténkint a klub nagyterme élénken vitatkozó csoportokkal. A pártelnök, a derék Podmaniczky Frigyes, fejet csóvál ilyen szokatlan látványokra, nem lehet abból jó, hogy itt egyszerre mindenki érzi a maga becses személyét. Pedig tükröt is csak azért nem tétetett a terembe, hogy a mameluk soha se láthassa magát, akkor utoljára elhiszi, hogy ő nem is existál. És most egyszerre csak tol-

éled. nek, mint tavasz hasadtán a kiengedett földből a megdermedt hangyák, nyüzsögni, dolgozni kezdenek. Zsörtöl is a miatt az öreg ur és nszlatja szét a csoportokat:

— Csak kérlek, ne politizáljatok! Menjetek inkább kártyázni!

Hanem hát a méznek is vannak betegségei. Ha például egy kenyérmorzsa beleesik egy kád mézbe, a méz elsavanyodik tőle. Attól a csepp kenyérmorzsától.

S tényleg némi demokratikus morzsa esett bele a klub szabadabb levegőjébe, a mi elvette az ottani élet édességét. Wekerlének udvarolt a közvélemény, következéskép ő is udvarolt a közvéleménynek. A varázslatos modoru vezér nem sokat törődött a mamelukjaival; ujságirókkal vette magát körül, velök diskurált, őket informálta. Futtaky és az egész reporter had valóságos védgyürüt képezett körülötte, — huzzáférhetlenné téve őt a képviselők számára.

A Tisza öregei, a kik még itt köhögtek, és a Szapáry ifju mágnásai egyformán bosszankodtak ezért. Gyakran lehetett hallani kifakadásokat: »Miniszterelnöknek csak nagy ur való«. S valóban, többet ártottak e riporterek Wekerlének, mint a politikája, mely szintén visszatetszett a konzervativ hajlamu, erős katholikus körökben, sőt magában a bécsi rezidencziában is, a hol nyiltan beszélték, hogy a kormány rudja *Debreczen felé van fordulva.*

Ily hangulatban támadt az az ötlete Apponyi egyik tisztelőjének, Atzél Béla bárónak, ki arról volt hires, hogy fölségesen tudott klubokat bebutorozni, miszerint képviselőnek választatja magát és a müködése szinhelyéül a szabadelvü klubot választja, de nem bebutorozás végett, hanem ellenkezőleg, hogy onnan butorokat kivihessen. A jux-csináló főur ötlete bevált. Ha az ember tigrisekre akar vadászni, menjen Indiába, a hol tigrisek vannak, ha pedig mamelukokat akar vadászni, akkor menjen a Lloyd-klubba, hol mamelukok vannak. Olyan egyszerü tantétel, mint a Columbus tojása. Ma már ki van próbálva nagyban is, de akkor új volt és kicsinyben is teljes siker koronázta.

Ott volt a klubban folytonosan, mint a farkas a nyájban s sajátos rapszodikus, de nem minden szellem nélküli szózáporaival külön-külön megdömöczkölt lelkileg minden vasalt nadrágu embert. És sok akadt ilyen, mivel ez még mindig a *»vasalt nadrágok érája«* volt.

Ügyesen dolgozott, gunyolta szemtől-szembe a mamelukvezéreket, czukorral vegyitette a marólugot és azzal fecskendezett a szemeik közé, posványltotta a talajt, szitotta az

elégedetlenséget és a kilépésre csábított egy csomó képviselőt, kiket »puroszok«-nak nevezett.

Operette-jelenetek következtek ezután. Este hét órakor pontosan belépett a klubba egy urasági inas strimfliben, ezüst gombos, szürke quäkerben, czilinderrel a hóna alatt és egy levélkét nyujtott át Podmaniczkynak.

A levélkében mindig egy-egy képviselő jelentette, hogy megszünik a párt tagja lenni.

Így ment ez heteken át, az inas járt, járt, és minden áldott nap kevesebben lettünk egy gróffal.

E közben a halál se jót gondolt. Mig Atzél az inasát küldözte, elvivén az ifju grófokat, addig a halál koma is majd minden héten megjelent (mert Magyarországon a halál is politizál) s be sem jelentve Podmaniczkynak, elvitt egyet-egyet a Tisza öregei közül, — pedig már úgyis annyira megfogytak volt az 1887-iki országgyülés végén, hogy Péchy Tamás különös lejáratása után nem akadt elnöknek való egyéniség az egész nagy pártban, minélfogva Erdélyből kellett hozatni.

Így fogyott a párt szemlátomást, Atzél is elcsipett valamit, a halál is, mig végre a korona magához a vezérhez nyult, hogy az »elhasznált vasak« lomtárába dobja. És most következik a klub másik nagy virtuskodása, midőn az Ő Felsége által kinevezett új miniszterelnököt, gróf Khuen-Héderváry horvát bánt egyszerűen visszautasította. Darányi Ignácz nyujtotta be a pártkonferenczián az ellenszegülő határozati javaslatot s a lelkesült párt falrengető éljenekkel helyeselte.

Szemben a klubnak, tul a Dunán, a királyi palota ablakai ki voltak világítva azon az estén. Ott járkált a király, »száz caesar ivadéka«, mint Macaulay nevezi, a ki épen úgy, mint a klub, ezekben az órákban aratta a legnagyobb győzedelmét, mert megkapván a jelentést, önmagát győzte le, megretirálván a klub határozata előtt, a bán pedig visszautazott Zágrábba egy szép emlékkel.

A király jó. Alkudozni kezdett a renitens klubbal. Ha nem kell a bán, legyen hát Bánffy.

De a klub, illetve meghivott korifeusai megálltak Wekerle mellett, mint a szikla.

Hát jól van, — engedett ismét a király — Maradjon Wekerle, de ejtsék el Szilágyit.

...Hajh mameluk-dicsőség, de nagy voltál vagy két napig! Hulló csillag, mely tündökölt. De büszkén feszültek a mellek. Egy-egy hősnek hitte magát mindenik. Még talán a szelid Lehóczky Egyed is meg-megállt egy párszor napjában a tükör előtt, hogy lássa a saját rettenetes arczvonásait. Hiszen a világ egyik leghatalmasabb uralkodójával állt ellenségképen.

S az uralkodó csak retirál, egyre retirál.

Hanem most, úgy látszik, mégis kimondta az utolsó szót, hogy el kell ejteni Szilágyit. Kavarog a klub erre a hirre, lázas vajudás közt keresi a kibontakozást. Még a betegek is felkeltek ágyaikból és gyülekeznek a nagyterembe. Hisz a pillanat történelmi. Clio hegyezi a plajbászát — de hajh, a Perczel Béni zsebében is van egy plajbász.

Vezérek, alvezérek, közlegények, intrikusok, stréberek, poseurok, kicsinyek és nagyok, jámborok és stenkerek egyek ebben a félórában. Száz ember

ágál, beszél, informál és értesül össze-vissza, de minden akarat egyetlen egy mondatba belefér.

— Nem engedjük Szilágyit.

Wekerle is kinyilvánitja, hogy nem marad Szilágyi nélkül.

Még egyszer fölragyognak a szemek, még egyszer látni magasra emelt kevély kurucz fejeket — de csak egy perczre.

A másik perczben már az insceniroző faktorok kieresztik láthatatlan kalitkájából a párt jól táplált, ismeretes szörnyetegét, az *Opportunizmust*. Hogy hát mentsünk valamit. A mit lehet. Ha Wekerlét lehet, hát az is valami. Perczel Béni, a párt-jegyző, kivesz a zsebéből egy ivet és egy czeruzát. Az ivnek a feje már előre kész. Azok, a kik Szilágyi nélkül is óhajtják Wekerle ő excellentiáját, irják alá.

Némelyek rögtön aláirják az ivet, mások ellenkeznek és agitálnak.

— Nem irjuk alá. Nem hagyjuk Szilágyit!

Az óramutató eléri a fél nyolczat és még csak harminczan irták alá.

A primipilusok: Tiszáék, Jókaiék kapaczitálni kezdik a makacsokat. A szép szó hat és gyűlnek a nevek az iven, nyolczkor már ötven név van rajta, a többség azonban kérlelhetlen.

— Soha, — kiáltják némelyek. — Soha! soha!

(Jaj, mi rémesen kong, mintha a Poe hollója mondaná.)

Szolgálatkész galoppinok ijedten rohannak a városba fölkeresni Szilágyit, hogy jöjjön hamar segiteni, mert a klub erőszakoskodik mellette.

Szilágyi keserű gunynyal mosolygott.

— Nem ismeritek ti a klubot.

Furcsa kivánság volt, hogy a saját kivégeztetésére ő kapaczitálja az embereket, de mégis fölment. Meg akarta mutatni, hogy nem gyenge. Fölment és nem volt bősz, mint kis bajoknál, de nem is játszotta a hetyke közönyt. — Szilágyi egész ember volt, sohasem affektált. Az éljenző, panaszkodó, mentegetőző és kifakadó képviselőknek, kik körülfogták, szeliden, szomorúan, de minden érzékenységtől ment hideg hangon mondá:

— Ne törődjetek velem, gyerekek! Aztán hozzátette, hogy mintegy jobban meglazitsa az egymásközti köteléket: Én se nagyon törő-

döm már veletek. Erre megint aláírta az ivet vagy husz ember. Körülbelül egy negyed kilenczkor. Vagy száz képviselő még mindig forrt, zajlott, lázadozott, hogy nem enged halálig. De ez a száz főnyi tömeg is egyre olvadt, foszlott. Fél kilenczkor már csak vagy harmincz tartotta magát. A primipilusok most már egyenkint próbálták őket leszerelni. Háromnegyed kilenczkor még vagy öt ember morgott. No, ezek már olyanok mint az alkohol: nem fagynak be sohasem.

Dehogy nem, oh dehogy nem! Öt perczczel kilencz előtt az utolsó mameluk, Görgey Béla is beadta a derekát s ezzel vége volt a dicsőségnek, kialudt a hatalmas, az egész országot elkápráztató tüzijáték utolsó rakétájának utolsó fényszikrája s ráborult ujra hoszszu, nagyon hosszu időkre a esönd és a hétköznapiság szürkesége a klubra. Wekerle ugyan megmaradt Szilágyival együtt, csakhogy igen rövid időre, utánok Bánffy következvén, ki mint keményfejü ember ránczba szedte a pártot s általában vaskézzel kormányzott mindenekben. Mikor szemére vetették hatalmaskodásait, csodálkozva vont vállat:

— Hát mire való volna kezemben a hatalom, ha nem használnám?

A klub leszállt a czifra nyeregből, lett belőle ismét pletykázó és kártyázó társaskör; a két diadalmi tropheát: a Szapáry lefejeztetését és a Khuen-Héderváry visszantasitását bepréselte kedves emlékei közé, mint az aggszüz régi édes órákra emlékeztető violáit és levendulaleveleit, melyek még szárazon is illatoznak. A mi pedig az ominozus »Wekerle Szilágyi nélkül« féle komédiát illeti, az lett ezentul a mameluk-arisztokráczia különböző rangfokozatainak megállapitásánál az ős forrás. A mamelukság az estétől kezdve feloszlik:

olyanokra, a kik Szilágyit már fél nyolczkor elejtették;

olyanokra, a kik csak nyolczkor mondtak le róla,

végre jönnek a kilencz órába eső rétegek (ez körülbelül a nemesség) s ezek közt a temérdek fokozat egészen a legmagasabb arisztokratákig, a kik rettenetes bátorságot tanusítván, csak kilencz előtt öt perczczel vetették le a kurucz ruhát

. . .

Ezek az emberek tódulnak eszünkbe szerdai estéken, midőn körülbelül egyedül vagyunk a klub nagytermében s nézegetjük a régi miniszterelnökok szobrait és a pártelnökok arczképeit. Ott van az Andrássy szobra a jobboldali szögletben; arról nevezetes ez a szobor, hogy egy kicsit csakugyan hasonlít Andrássyhoz, mert például a mellette levő Wenckheim Béla szobra egy csöppet se hasonlít Andrássyhoz, az igaz, hogy Wenckheimhoz sem. Menynyivel többet ér ennél a Tisza szobra, mely tökéletes hasonmása Smialovsky Valérnak, minélfogva mégis van valami értelme, mert az eleven Smialovsky Valér úgy se igen jár a klubba. A balszögletet a Bánffy Dezső szines szobra uralja, olyan mint egy beretvált fejü mandarin. A nemzeti pártiak vigyáznak, a világért se ülnek a balszögletbe. Valami babona tartja őket vissza ettől a szerencsétlen helytől. Szlávyunk,

Lónyaynak, Bittónak, Wekerlének és Szapárynak nincsenek szobrai. Ha azt vesszük, hogy Bánffynak már van, akkor némi igazságtalanság, de ha azt vesszük, hogy Mátyás király csak ötszáz év mulva kapott szobrot, akkor Bittó Pista is várhat.

Az átellenes falon a pártelnökök képei függnek, elsőnek a gőgös Gorove István, a ki hátravetett fejjel azt látszik mondani: »Itt mi örmények uralkodunk«, majd sorba, a mint következtek: Szontágh Pál hamiskás mosolyával, mintha épen egy adomát mondott volna el és a hatását lesné a klubi arczokon, a kifent bajuszu Vizsolyi bosszusan látszik letekinteni a mostani óriás pártra: »Ime, megvan már a száz többség; adtál uram esőt, de sarat is«; beszegi végre a sort Podmaniczky Frigyes honvéd őrnagyi ruhában; arczkifejezése félreérthetlenül azt hirdeti: »Borzasztóan meguntalak benneteket«.

Erősen feltünik, mily kevés pártelnököt fogyasztott eddig a párt és mennyi tömérdek miniszterelnököt. Hátha még a resszort-minisztereket vennők! A klub a szó szoros értelmében tele van »kegyelmes urakkal«, deres szakállu »nagyságos« ur már annyira ritka, hogy szinte becses.

De bár a klubélet érdekes része csak e teremben folyik le, mégis fussunk át a többi helyiségeken is. Jobbra az olvasószoba nyilik, egy nagy, zöld posztós asztallal, melyen a lapok vannak kiterítve. Egy pár okulárés öreg ur üli köröskörül, olvasgatva az ujságokat, melyek a mai időben sokat nyomnak. Mert ez is a mindenkori miniszterelnököktől függ. Szapáry alatt az volt a röpke mondat: »A betű nem tör csontot« és nem olvastak az emberek. Ma az a jelszó: »Többet ér egy jó vezérczikk, mint két rossz mameluk«. Ez a legcsendesebb szoba, csak a papir-sustorgás hallik néha, a mint más lapra fordítanak az olvasó honatyák. A szoba egyik zugába a klub sakkistái vették be magokat s míg ők itt összeránczolt homlokkal hosszu gondolkozás után egy-egy óvatos huzást tesznek a bástyával vagy a futóval, addig odaát a nagyteremben (kivált ha konferenczia van) gyakran egy csomó milliót fecsérelnek el társaik. E nemes játék különben egy kicsit lassu a XX-ik századnak s a két szenvedélyes főarabs: Bölönyi Ödön és Jónás Ödön kimaradásával valóságos tengésnek, pusztulásnak indult.

Az olvasóból az irószobába vezet az út, a hol egy körbe futó iróasztalnál görbednek a hazairó (ad captum hazabeszélő) képviselők. Csodálatos tarka-barkaságban szaladnak szét innen az országba dróton és postán a legkülönfélébb thémák: örömhirt viszen ez, csalódást a másik levél s habár itt ugyanazon egy hangon perczegnek a tollak, valahol a vidéken messze-messze különféle rezgésbe hozzák a sziveket és idegeket. S a diplomata simasággal és körmönfontsággal megszerkesztett levél, bizony megeshetik, ilyenfajta kifakadást lök ki majd a czimzettből:

— Az ördög vigye el azt a Plószt, már megint nem nevezett ki.

Plósznak nem árt az ördög (nincs annak voksa), nagyobb baj az, ha a levéliró kisebbedik e miatt a választók szemében, mert a képviselőket otthon nem a beszédjeik, de a befolyásuk szerint osztályozzák. Van pedig főispán-tartó vagy letaszító befolyás, van közjegyző erejéig menő befolyás, és így lejebb-lejebb a posta-kisasszonyokon keresztül olyan minimuma a befolyásnak, melylyel csak dijnokot lehet kineveztetni — vagy még az sincs.

Hanem most már tessék a sarut is levetni, mert kinyitjuk a szentély ajtaját: a *zöld bársony szobát.* Voltaképen innen kellett volna kezdeni a klub bemutatását, mert ez a szoba az, a hol a pártot nemzik. A miszteriomok miszterioma. Itt tanácskozik képviselőválasztások idején a végrehajtó-bizottság, itt dől el, ki a párt »hivatalos« jelöltje ebben vagy abban a kerületben. Normális időkben csöndes a szoba, senki sem jár

ott, a lámpák kioltva, sötétség borul a puha zöld bársony szofákra és karszékekre, melyeken Andrássy óta annyi nagy ember ült és tanácskozott. Vélnéd, mintha suhogó árnyak rebbennének szét, mikor belépsz s tapogatod kezeddel a csontgombot a falon, mely a fény tündéreit előparancsolja. Rendkivüli esetekben e szobában tartanak hevenyészett tanácskozásokat a miniszterek. Sőt a képviselők is használják, ha »vérben dolgozva« diskrét lovagiassági ügyekben segédi vagy becsületbirói minőségben el akarnak vonulni a szemfüles riporterek elől, kik otthonos fesztelenséggel mintegy elfoglalták már a nagytermet s maholnap úgy lehet, házi sapkákban fognak ott cerelet tartani.

Ha most még elvezetjük az olvasót a nagyterem tulsó oldalán a billiárd-terembe, hol a daliás Gromon néha ingujjra vetkőzve viaskodik a zöld posztón Perczel Dezsővel vagy a kanáriszin szakállu Fluger Károlylyal, akkor le is tehetnők már a dákót, akarom mondani a tollat, a mi a klub szórakozási részeit illeti.

Csakhogy hátra vannak még a »munkaszobák«. Egész országok maradnának fölfedezetlenül. A négy királyok országai.

Jó időkben, rossz időkben buzgón kártyáznak a honatyák. A legrégibb partie a billiárd melletti első szobában van, a hol ős-idők óta számos gibicztől körülvéve négy öreg ur üli a tarokkot. Jókai, Sváb Károly, Nedeczky István voltak a törzs-partnerek, valamint a mindenkori miniszterelnökök, a kik úgy örökölték a partnerséget, mint egykor a primások az esztergommegyei örökös főispánságot. A miniszterelnökök rendszerint tarokkot játszanak, ezzel fejezik ki familiáris érzelmeiket és a párthoz való összetartozandóságot. A resszort-miniszter pikét is játszhat, mint a Josipovich esete mutatja, de a miniszterelnöknek tarokkot kell játszania. Tarokkot játszott Tisza is, Szapáry is; Wekerle nem játszott tarokkot, de az igaz, hogy hamarabb bukott meg, mint kellett volna. Bánffy már megint tarokkot játszott, minélfogva, épen megforditva, később bukott meg, mint kellett volna. Széll Kálmán is tarokkot játszik — de minthogy ő methódust változtatott, nem a klubban játssza a tarokkot, hanem a kaszinóban a Lobkovitz-Keglevich partieban, vagyis jobban mondva Lobkovitz játszik a Széll partieban.

Három tágas szoba áll a kártyázók rendelkezésére, meglehetősen rozoga asztalokkal, melyeknek lába alá papir-csomókat raknak a szolgák (ilyenkor haragusznak a kártyások, s alkalmasint csuklik valahol Dákus Ernő, a klub gazdája.) Egy idő óta kevésnek bizonyult a három szoba, a játékosok elfoglalták a negyedik udvari szobát is, sőt szükségből a billiárd-teremben is felállitanak néha szenvedélyes firmák egy-két játszóasztalt, kilévén magukat a golyó általi halálnak. (Értem az elefántcsont golyót, melyet Fluger bátyánk messzire kiugrat a dákójával.)

A közvélemény sokszor gunyolódva emliti, hogy a honatyák mindig kártyáznak, és feléje se nézuek a tanácskozó és társalgó teremnek, hogy a politikát figyeljék. Mily kicsinyeskedés! Mintha nem volna mindegy, mintha nem épen oly jól figyelhetnék meg a politikát a kártyaszobákban, mint bent a miniszterek karéjában. A miniszterek, a külső politikusok és a kártyák kontaktusban vannak egymással. A mit azok gondolnak odakünn, az itt a kártyákban is kifejezésre jut valahogy.

Tessék csak jól ideügyelni! Elmesélem a kártyaszobák történetét, s önök tisztában lesznek a klub politikai történetével. Csudálatos dolog, de így van.

Vegyük például a Tisza-régimet. Minden asztalnál a jó, csendes, kedélyes hármas tarokkot játszották az öreg urak. Tiz-tizenöt asztal

volt elfoglalva és a derék skiz dominált mindenütt. Tiszán kívül nem is volt más jelentékenyebb faktor, mint a skiz.

A kedélyesség és nyájas barátság fénye derengett még akkor a homlokokon. Az öreg urak nem veszekedtek egymás közt. Nem szidtak össze senkit, ha hibás kiadást csinált. A hora canonicánál fölkeltek a játéktól csöndesen s beváltották a »tantuszaikat« becsülettel. (Amazok is, a kik a nagyteremben diskuráltak, azt cselekedték az *ő politikai tantuszaikkal.)*

A régime vége felé azonban kezdte már felütni fejét a *piket*. Négy-öt asztal elpártolt a tarokktól.

Eleinte némelyek gunyolódtak az uj játék rovására: Vasuti kupéba való, unalmas toll-fosztás! De hasztalan. A párt belső lelki állapota előtologatta ezt a játékot, mint közszükséget. A pártolói igy szólottak:

Jó játék ez, mert *nem kell benne annyit gondolkozni*, mint a tarokkban.

(A párt ezekben az időkben kezdett leszokni a gondolkozásról.)

A Szapáry-korszakban egyszerre stagnáczió állt be a piketben. Ki hitte volna ezt? Söt valóságos averziók keletkeztek ellene. Kifogásolták:

— Gondolkozni nem kell benne sokat, de roppant sokat kell benne *beszélni* s ez kellemetlen.

A párt már annyira ellustult akkor, hogy a *beszélés is terhére esett.*

S okvetlenül be kellett következnie ama hirtelen nagy népszerűségre vergődött játéknak, melyet az öblös hangu Kőrösy Sándor hozott be Debreczenből s melyet »faraunczi«-nak neveztek; szakasztott olyan, mint a »kopkázás«, *hogy se gondolkozni nem kell benne, se beszélni.*

De mit tárgyaljam ezeket a bohóságokat apróra? Ebből is láthatják, hogy a bolondos kis figurák, melyeket Sorel Ágnes talált fel, sok mindenféle intim politikai dolgot kifecsegnek.

A Wekerle-időkben friss vér zökkent a pártba. Vagy mit beszélek, hiszen csak azt kellett volna mondanom kártyanyelven, hogy a kártyaszobákba betoppant a *hazárd-játék:* a ferbli.

A nagy kerek asztalnál az udvari szobában, a hol Urbanovszky szokta meginni a maga tejecskéjét, Damkó Pál és Dániel Márton domináltak nagy gusztálásokba merülve. A többi szobákban is rohamosan pusztult a nemesi kuriák öreg játéka, a tarokk, és helyette a kalabriász jött divatba. A kalabriász *zsidósan*. A modern polgári szellem e kártyákkal jelentette be vizitjét vagyis inkább bevonulását. (De meglehet, hogy mégis csak vizit lesz belőle.)

Azután jött a Bánffy-világ. No itt valami furcsának, valami szokatlannak kell következni. Hát mi is jellemezhette volna jobban a kort, mint hogy az *alsós* kalabriász honosult meg? Egy extravagáns dolog. Hogy az alsó, a ki az összes kártyafigurák közt a legkisebb, legyen valamennyi közt a legnagyobb. Felforditott világ. Az alsók ütik a felsőket, ütik a királyokat, ütik a disznókat, elütnek mindent. Az alsó, a ki nem számitott ezelőtt csak két point-t, számitson ezentul huszat . . . A kik benéztek a nagyterembe, azt látták, hogy ott is csak úgy van, hogy az alsók ütik a felsőket . . . És előre lehetett látni, hogy egyszer csak ezek a detronizált felsők dühbe jönnek . . . megrázzák magukat és, és . . . de hiszen tudjuk a többit.

És most már itt vagyunk a jelenben, a Széll Kálmán epochájában. És most már itt meg kellene szakitani a kritikát, mert még nem teljes a kép; egyet azonban mégis kon-

statálhatni, hogy azóta jött be a *nyilt piket,* melyben nincs letakarva a »talón«, az ember látja az összes kártyákat és szabadon válogathat belőlük. Ennél a játéknál nem lehet csalafintaság, nem rakhatja le magát az ember és nem vesztheti el a játszmát a rossz »ándung« miatt.

Ellenben a kalabriász ős figurái közé beesapott az »Uhu«. A játékosok nem nagy sulyt fektettek rá eleinte. Egy új figurával több, mit tesz az? Nem kell ettől félteni a kalabriászt! De nem úgy történt. Az Uhu teljesen felforgatni kezdi a kalabriász természetét és annyira komplikálja, hogy most már összebonyolódott az egész játék és az ördög se ismeri ki magát benne.

De csitt! Még el találom árulni Podmaniczky előtt, hogy a kártyákban milyen veszedelmes aktuális politikai anyag rejtőzik, és ha eddig folyton kártyázgatni küldözött, ha politizáltunk, még majd meg találja fordítani óvatossági eljárását s bejárván a kártyaszobákat, fölhessegeti a jámbor partnereket:

— Mars ki innen, fiuk, menjetek inkább intrikálni a nagyterembe!

. . .

Körülbelül elmondtam őszintén, a mi az öreg fészekről hamarjában eszembe jutott.

Ha elolvassa valaki, gyanitom, felkiált a végére jutva:

— Hohó, tisztelt uram! Ön elfelejtett valamit. Vagyis eltitkolt. Hát a húsos fazekak hol vannak?

A húsos fazekak? Hm. Persze, persze. Hiszen meglehet. De én csak husz év óta vagyok a klub belső tagja, és azalatt nem láttam soha a húsos fazekakat .... Talán valami öregebb mameluktól kellene megkérdezni.

Az elnöki szék.

SZÓ ESETT róla e napokban, hogy ki a nagyobb úr, a Ház elnöke vagy egy ressortminiszter? Tulságosan naiv themácska. A nemzet választott első hivatalnoka minden esetre nagyobb piedestálon áll mint egy ressortminiszter, kit a király, a miniszterelnök ajánlatára állít be annak kabinetjébe. A ressortminiszterség ingó-bingó dolog. Ő excellencziáját, a minisztert, a király nevezte ki; mikor tetszik neki, elbocsáthatja, sőt elbocsáthatja a miniszterelnök is — plane piketjátszma közben (mint Bánffy Josipovicsot), a házelnököt ellenben az országgyűlés választja és nem szabadulhat meg tőle többé. Míg az országgyűlés tart, addig az elnök is tart, ha ő akarja, — a kapcsot addig csak a halál törheti össze. Ezektől eltekintve, természetesen sokat határoz az illetők egyénisége. Mert Baross Gábor vagy Szilágyi Dezső ressortminiszterek például sokkal nagyobb tekintélyben állottak kortársaik előtt, mint Péchy Tamás házelnök. Úgy ám, de viszont Szilágyi Dezső mint házelnök sokkal magasabban állónak látszott, mint akár a miniszterelnökök.

Mint közjogi állás, a házelnökség nagy morális tartalommal bír. Hasonlíthatatlan magasságban áll a Ház élére helyezett férfiu — bár be kell ösmerni, hogy pozicziója nem érvényesül minden vonalon; kivált az udvarnál gyakori törekvések merülnek fel az állás jelentőségének lefaragására.

Egyszer már végleg rendezni kellene ezt a dolgot, mely sokszor adott okot panaszokra és surlódásokra. A király egyik leányának esküvőjén az udvari szinházban a képviselőházi elnöknek a karzaton adtak helyet. Más alkalommal az új elnököt, a ki még nem volt titkos tanácsos, a kamarások sorrendjében fogadta az uralkodó. Az udvari ebédeken titkos tanácsosi méltóságának ideje szerint ül, megeshetik tehát, hogy a házelnököt valamely államtitkár is megelőzi, ha esetleg régibb titkos tanácsos. Szóval az udvarnál nem tudnak vagy nem akarnak illendő helyet adni a házelnöknek. Pedig az ország igen kényes erre. Mondhatnánk tulérzékeny. Nemrég a házelnököt egy udvari bálon a király meg sem szólította, mire valóságos felháborodás tört ki a politikusok közt. Sőt maga az illető elnök lemondással fenyegetőzött e csekélység miatt. Elég a történetirónak ezt az egy tényt ismerni 1903-ról, hogy tisztában legyen azzal a hyperloyálitással, mely az országban dúlt. Egy parlamenti elnök, a ki le akar mondani, mert a király nem szólította meg, hasonlít egy keleti miniszterhez, a ki harakirit követ el magán, mert a szultán görbén nézett rá. Egy angol speaker hasonló helyzetben bizonyára visszatorolja a sértést az ő elnöki kathedrájából.

Különben megvan az elnöki állásnak az a hátránya, hogy minden odium és a kritikának minden szele úgy éri a házelnököt, mint a közélet egyéb nagy csucsait, de míg azok (t. i. a miniszterek, kormányzók) ellensulyozásul élvezik legalább a hatalom édességét is, addig az elnöknek csak némi morális hatalma van. Azaz hatalma volna, ha háromszáz és néhány Gladstone ülne a padokon. Mert az ő hatalma csak a képviselők lelki műveltségén és politikai érettségén, vagyis a házszabályok erején alapszik.

A házelnöki hatalom gyakorlása tehát még a legkomolyabb parlamentben is nagy feladat. Az angol speakeren is megesik, hogy a mint meginti a tapintatlanságok mezejére tévedt hevesvérü szónokot, az vállat vonva hasonló módon folytatja tovább.

— Figyelmeztetem, — mennydörög rá a speaker, — hogy ha fel nem hagy viseletével, rendre fogom önt utasítani.

— Hát aztán mi lesz velem, ha rendreutasít is?

A speaker ég felé fordítja a szemeit s zordon ünnepélyességgel feleli:

— Azt csak a jó Isten tudhatja.

Valóban az eszközök, melyekkel az elnök a maga tekintélyét fenntarthatja, oly csekélyek, hogy csak békés időkre, megelégedett emberek vezetésére valók. A régi jó világban, mikor még a magyar parlamentnek ki nem nőttek a harapni való fogai, mikor még csak a tejfogai voltak meg, nem sokból telt ki az elnökség. Csak egy ősz szakáll kellett az emelvényre és egy kéz, mely a csengetyűt meglóbázta. Az öreg Szentiványi édesdeden szundikált a beszédek alatt; ha valamit szólni kellett, egy szelíd oldalbalökéssel felköltötte a jegyző:

— Mondja ki a határozatot, Károly bácsi.

Őt aztán más elnökök követték, Somssich Pál, Ghiczy Kálmán, de jó elnök, rossz elnök, ez a fogalom ismeretlen volt, mint a hogy nincs jó kakas vagy rossz kakas, mert minden kakas egyforma, mindeniknek van taraja és mindenik elég alkalmas arra, hogy az éjfél vagy a hajnal jöttébe belekukorékoljon. Ha mégis volt valami különbség az elnökök közt, az csak arra szorítkozott, hogy voltak jó elnökök, a kik jó ebédeket adtak, voltak aztán jó elnökök, a kik rossz ebédeket adtak és rossz elnökök, a kik semmilyen ebédeket se adtak. Szép, idillikus korszak volt ez, mikor még a szelídlelkű Helfy Ignáczot tar-

tották körülbelül a legnagyobb krakélernek az ellenzéken Ha beljebb mentünk is a bajok erdejébe, ez lassan történt. A jó Péchy Tamás keménysége még csak arra szorítkozott, hogy a külhatalmakat kellett megvédeni az elnöki baldachin alól. De jól is csinálta az öreg, nem görbült meg akkoriban semmi monarkhának a haja szála sem; az oly rettenetesség, mint a Sándor czár, Umberto király, vagy Obrenovics Sándor király megöletése, Péchy alatt a lehetetlenséggel lett volna határos. Egyre romlott ugyan a helyzet, de arra még gondolni sem lehetett, a mi később bekövetkezett, hogy magát a magyar alkotmányt kellene védeni e helyen. Erős házelnök? Mily bohóság! Hiszen csak annyi ereje legyen, hogy a csöngetyűt föl tudja emelni.

És íme, Péchy után már tényleg erős házelnököt kezd keresni Szapáry s ebből az ötletből hozza be a parlamentbe báró Bánffy Dezsőt, a dobokai híres főispánt s ülteti be az elnöki székbe. E hatalmas férfiu, a kiből később erős és magyaros államférfi fejlődik, a tettek embere lévén, a vizek (szószátyárságok) fölött nem igen tudott uralkodni, gyengének és nem elég schlagfertignek bizonyult, úgy hogy mikor ő a kormány-gyeplőket átvette, az ország akkor leghíresebb talentumát, a »nagy cséplőgépet«, Szilágyi Dezsőt tette utódjává az elnöki székben. Hova-tovább a ház elevenebb kezd lenni, az ellenzék szarvai egyre nőnek, a véderő-vita viharos jelenetei óta a nyugalmas idők már csak lucidum intervallumok s így alakul át az elnöki szék lassan-lassan a legnehezebb poziczióvá az országban, melynek betöltéséhez egy csodaember szükséges. Kell, hogy az elnöknek nagy tekintélye legyen, imponáló karaktere, bátorsága, határozottsága, nagy bölcsesége, roppant higgadtsága, önmérséklete, villámgyors fölfogása, sólyom szeme, és örökös készenlétben álljon lecsapni, mint az ugrásra kinyujtózkodott tigris. Mily fegyelmezett, brilliáns elme kell hozzá, egy másodpercz alatt mindig megtalálni azt a leghelyesebb eljárást, melynél helyesebbet mások órákig nem képesek észrevenni. Mert ha csak egyszer-kétszer nem a leghelyesebb uton indul az elnök és azt észreveszik, vége van. A billiard-golyó csak egyszer essék a vizbe, az sohase olyan ruganyos többé, mint azelőtt volt.

Szóval az elnöki szék követelményei minden mértéket felülmulnak. Kivánatos, hogy az elnök nagy ember legyen, mert hiszen másképp nem imponál, de még se legyen akkora nagy, hogy a hatalom megszerzésére nyujthassa kezét. Vagyis legyen az elnök nagy ember, és a nagyságát mindenki észre vegye, csak ő maga nem. Ez pedig igen ritka dolog egy olyan országban, a hol leginkább olyan emberek szerepelnek, a kik saját magukat nagyoknak tartják, de mások észre nem veszik.

Mindezekből az következik, hogy egy egészen jó házelnök az utópiák közé tartozik, mint a kormányozható léghajó, vagy a perpetuum mobile.

(1903.)

Horvát Boldizsár.

FEL LEHET fordítani a czímerpajzsot. Az utolsó jelentékeny szónok fekszik a ravatalon, abból a szónoki iskolából, melyből a Kazinczyak, Kossuthok kerültek ki. Az utolsó mézes száj némult meg örökre s ha azok a szóvirágok, a miket ő font össze, mind élő virágokká válnának most, társzekerek se volnának elegendők, hogy a koporsója után vihessék.

De lesznek a siratók közt (és nagyon sok siratót érdemel), a kik így szólnak:

Az utolsó miniszter halt meg az első minisztériumból; az Andrássyéból, mely még ott függ a magyar nemesi házakban a falakon (a többit már nem teszi az ember rámába) és ott van szélről egy körteképű pápaszemes öreg ur; az volt Horvát Boldizsár.

És lesznek viszont, a kik más utolsóságot sajnálnak benne, ekképen szólva: az utolsó demokrata is itt hagyott bennünket.

Hát igen; oly sokban volt ő első a maga nemzedékében, hogy most, midőn örökre eltűnik egy más nemzedék szeme elől, sokban látszik utolsó példánynak.

De mi nem ékes és üres hucsuztatót írunk róla, hanem egy kicsike jellemképet s nem kapaszkodunk a lényegtelen dolgokhoz. Hogy miniszter volt-e, vagy nem volt-e, az az ő hű képéhez kevéssé tartozik (a portrétista az állandót keresi az arczból és azt ragadja meg), az is mindegy, hogy melyik kabinetben volt, az is, hogy a halál előbb kaszálta le a többi kollégákat. Miniszter volt is, lesz is elég és minden kabinetből akad egy, a melyik utoljára fog meghalni.

A demokrataságával se foglalkozunk. Nem adunk az egész demokrataságra semmit. Nem volt az Magyarországon soha komoly dolog. De ha az lett volna is, itt van még irmagul Beksics, tehát nem volt az utolsó demokrata.

Hanem ama klasszikus páthoszos, hogy úgy mondjam, színészies iskolának, mely négy-öt nemzedéket lelkesített és ríkatott meg, ő volt az utolsó képviselője. Mint szónok valóságos zárókövét képezi a régi Magyarországnak.

Ah, boldog kor! Mikor még sírtak a beszédeken, mikor még a só is sósabb volt — a hogy mondani szokták — és mikor még a művirágok is illatoztak. Elég volt egy szép mondat, egy kép (nem is kellett neki ujnak lenni), egy hasonlat (nem is kellett neki jónak lenni) és a Ház extázisba jött, tombolt a gyönyörtől, mintha a Hymettus méheinek zsongását hallaná. — Hol vannak most már azok a jó, gyermeteg naiv lelkek, a kik megrázkódtak, összemorzsolódtak egy beszédtől? Mikor még maga a miniszter is, épen Horvát Boldizsár, könyekre fakadt egy támadó beszédtől s reszkető hangon jegyzé meg:

— Ha vétettem valamit, kész vagyok mint egykor Sheridan, térdre borulni a parlament előtt s úgy kérni a bocsánatát.

Szenzibilis, finoman szőtt lelkű férfiu volt e Horvát Boldizsár, bizonyos szépirodalmi ízzel, mint ama kor összes szereplő politikusai Kölcseytől kezdve Szontagh Pálig. Valami fájó, borongós volt a szónoklataiban, melyekhez szép, tiszta hang járult üde csengéssel. Mindig panaszkodott, ez állott neki jól s az arcza is valamely panaszkodó jelleget öltött fel idők folytán. Cherdin csak pástétomokat festett s mégis híresek lettek a képei. Horvát Boldizsár mindig felhőket festett. Oh, a felhőket szeretik a magyarok.

Nekem magamnak nem nagy a véleményem az elmult szónoklati iskoláról, kivált annak magyar részéről, az egy

Kossuthot kivéve, ki lángész volt s a lángésznek mindegy, melyik iskolához tartozik. De ez iskola alapjában igen olcsó és primitiv eszközökkel dolgozott. Nem annyira abban volt az iskola oszlopainak a sikere, hogy ők tartalmasak voltak, hanem inkább, hogy a hallgatók voltak tartalmatlanok. Csak annyira hasonlítottak ők az akkori franczia és angol fajta szónokokhoz, mint a szűrszabó a nagy virágfestőhöz; virágokat alkot mind a kettő, de a szűrszabónak mindössze egy-két tulipánja és szegfüje van s minden szűrt ezekkel himez ki, meglehetősen durva fonállal. Sokszor elég volt a hatásra, ha egy-egy Horvát Boldizsár-féle szónok elkezdte édes-bús hangján: »Valamint a terebélyes fa, mely ágait kibontja«, vagy: »Miképen a csergedező patak, ha megdagadnak a habjai«. Hátha még a »patak« vagy »patakcsa« szón is finomított a szónok és ilyenformán szőtte-fonta lágyan: »Miképen a kanyargó csermely.« Ez már sok volt s elmaradhatatlanul kiesordult a bámulat a meghatott hallgatóságból:

Istenem, de szép! Hogy birta kigondolni?

De bármilyen véleménynyel legyünk is ez iskoláról, mely a régi klasszikus mintákon fejlődött, természetesen rosszul, mert a mi abban a lényeges volt, épen azt hagyta el, bármennyire helyes, hogy a hamis páthosz és a sok fölösleges czafrang a lomtárba került, mégis nem lehet minden kegyelet nélkül gondolni reá, mert a miénk volt, a mi multunknak egy darabja és mert e szónoklati levegőben sok nagy és nemes eszme érlelődött meg. És ez a fő. Mert a köménymagos leves nem tartalmas étel, még ha mahagonifa tüzénel főzik is, többet ér a szalmánál sütött pecsenye.

Nem, korántsem czélunk lekisebbíteni e régi iskolát, mely egy kicsit szépirodalmi izü volt, kivált a mai szónokok kedveért, a kik semilyen iskolához se tartoznak. A szépirodalmiság nem is hiba, sőt szükséges az államférfiuban. Fák, melyek nem virágoztak, nem hozhatnak gyümölcsöket. A szépirodalmi ér megvolt Széchenyiben. Deák kitünő elbeszélő volt, nagy vénával, csak papirra nem tette az elbeszéléseit, lord Beaconsfield jelentékeny iró volt, Bismarck kraftausdruckjai pokoli tüzre mutattak bent a lélek kráterében, I. Napoleon följegyzései, napiparancsai, rövid beszédei mind-mind duzzadnak bizonyos irói erőtől és lord Bacontól kezdve le egész Eötvös Józsefig ki lehetne mutatni, hogy abba a vizbe, a miből az államférfiak ittak, mindig kellett lenni a Hippocrene forrásából több vagy kevesebb csöppnek.

Tehát ellenkezőleg, nem a szépirodalmiságot kifogásoljuk a letünt szónoklati iskolában, hanem annak hiányát, — a melyet aztán betanult banalitásokkal pótoltak.

Ha kifogásoljuk, hogy példát mondjunk, a franczia asszonyok divatját, kik idomukat, a hol némi hiány mutatkozik, mesterséges czikkekkel pótolják, s ha dicsérjük az angol misseket, a kik úgy hagyják termetüket laposan, a hogy van, a hogy a természet alkotta, ebben megjelöljük az elmult és a mostani szónoklati divat közt a különbséget, a mesterkéltség és a természetesség közt, de ebből csak az következik, hogy a kinek azok az igéző idomai a természettől megvannak, az magasan fölötte áll a mesterkélt gömbölyünek és a természetesen laposnak.

Különben a Horvát Boldizsár pályája egy szép harmónikus egészet képez. Az, a mi a lámpák előtt van, oly egyöntetü, mint egy minden izében kidolgozott szerep. Az élet maga ritkán produkál ilyen egyenletes pályákat. A mit a fiatal szónok mondott 1848-ban, az ő vasmegyei dialektusában, melyet egész életében nem tudott elhagyni, ugyanazt mondhatta el 1888-ban, mint aggastyán; mindig és mindig a liberális tanok folytak ajkairól és azoktól soha el nem tért egy hajszálnyira sem.

A liberalizmus ugyszólván vesszőparipája volt, mint miniszter is, bár épen az igazságügyi tárczát vitte, nem volt

annyira skrupulózus közjogi, vagy általában jogi dolgokban, mint a *levegőre* nézve (az isten áldja meg érte a halóporában) . . .

— A liberális levegő a fő — szokta mondani. Az, a mit az ember belélegzik. A többi mellékesebb.

Senki se élvezte a népszerűség édességét annyi ideig és olyan állandóan, mint ő. Meglehetősen el is volt kényeztetve ugy, hogy mint miniszter nem birta tűrni aztán a csipkedéseket:

Igazságügyér Horvát Bódi,
Kár, hogy olyan bécsi módi.

Fájt neki minden szó, minden szemrehányás. Pedig micsoda zefirek fujdogáltak még akkor az ellenzéki padokból a mostani viharokhoz képest! Igazságügyi reformjait, bár azok vetették meg alapját a mostani komoly judikaturának, egyben-másban megkritizálták. Azt mondták, hogy ha valaki egy zsebkendőt elejt az utczán, ha azt vissza akarja kapni, két tanu, egy ügyvéd szükséges hozzá és harmincz bélyeg. Nehéz volt a nemzetet hozzá nevelni a rendhez, a ki meg volt szokva, hogy eddig csak úgy a kocsiderékból mondjanak itéleteket a szolgabirák. Horvát Boldizsár életének talán épen ez a szaka volt a legkeserűbb, a melyik a legfényesebb. Érzékenységeért »Bódi kisasszonynak« nevezgette a czinikus Lónyay.

Lemondott a miniszterségről, de a parlamentbe visszatért nemsokára s életének egész alkonyáig legutoljára mint *Temezsvár* képviselője vett részt a parlamenti tanácskozásokban, gyakran hallatva szép bús szavát még mindig tapsok között.

A szónoklati mód már elavult volt, a melyet ő használt, de épen azért hatott az ujdonság aromájával. Mint valami antik smaragdok és zafirok ugy tündököltek, csillogtak az ő hasonlatai és metaforái. Szemei már homályosodtak az utolsó években, és mindjobban-jobban borult el előle ez a szép világ, a melyet az Isten napja bevilágit, megaranyoz. Csöndesen, észrevehetően, szomoruan közelgett az éj. De legalább kiélvezte a nappalt egész végig, talán a végénél is tovább.

Eleinte egy egész udvar kisérte haza az ülésekről. Boldog volt, kevély volt, a ki mellette lépdegélhet, érezte a mint suttogják az ismerősei a háta mogott: »Ni, itt megy Horvát Boldizsár. Vajjon kik azok, a kikkel beszélget?«

»Hát biz azok csupa miniszterek, csupa államtitkárok.«

Később azután elmaradtak a miniszterek és csak néhány képviselő kisérte haza, még később csak egy-egy képviselő nyujtotta karját a világtalan aggastyánnak, hogy haza vezesse. Rossz világ ez itt! A muslinczák csak a körül a lámpa körül röpködnek, a melyik még nincs lecsavarva. Rossz világ ez itt. Kegyetlen, sivár világ. A legutolján már gyakran lehetett látni az ülések utan, mikor a képviselők eltávoztak, egy aggastyánt, a ki szorosan a fal mellett lapulva, néhol megfogózkodva egyedül botorkált ki a korridorig — a hol valamelyik szolga megfogta a karját

és hazavezette. Így érkezett meg az ő alkonya. De mintha az övét küldte volna előre, az ő árnyéka mögött közelgett a liberalizmus alkonya is. Ketten lépegettek az éjbe.

* * *

Különös volt az a régi idő. Sokat nem lehet abból megmagyarázni. Minden ember két emberből állt. Az egyik, a ki otthon pipázott, a tigrisbőrön ülve, vagy esetleg egyforintos havannát szitt, méltóságos uramnak tituláztatta magát, gőgös arczot vágott, ha a tükörbe nézett, még gőgösebbet, ha valami lateinert kellett fogadnia, szidta a lapokat, a melyek mindent kipiszkálnak, szidta a kormányt, a melyik mindent elforgat, fittyet hányt a jogegyenlőségnek és minden modern institucziónak, azonfelül úgy bánt mindenkivel, mint egy Fáráó; — és egy másik emberből, a melyik nem volt otthon, hanem a fórumon beszélt. Ah, ez a másik, ez egy önzetlen férfiu volt, egy apostoli alak, a kinek semmi se kellett a világon, csak embertársainak jóléte, boldogsága. A kit egy szent idealizmus hevít, a ki a szabadelvűség eszméivel impregnálva, a szabad sajtó, a humanizmus világitó fáklyájával kezében, képes életét és vérét feláldozni, hogy az isteni tanokat diadalra segitse.

Ilyen *kétféle* emberek voltak a közvetlen elődök. Ünnepi pózban modern emberek, otthon a hálókabátban a régi táblabirák vérei. A Klauzálok, a Gorovék, a Mikók és mind, mind a hányan csak voltak. Egy nagy öncsalás volt a zászló, melyet lobogtattak. De egy szent hazugság, melyben mindenki hitt. Valahol Páduában, mesélik, volt egy torony, a melyen négy galamb volt kifaragva. A babona azt tartja, hogy a ki az ő apjának igazi fia, az öt galambot lát. Ennélfogva Pádua minden olyan lakosa, a ki valamit adott magára, makacsul ragaszkodott ahhoz az állitásához, hogy ő öt galambot lát.

A pádnai tornyon nem lett azért öt galamb, de Magyarországon megtörtént a csoda, hogy liberális módon rendezték be országukat a magyar nemesek — és ragaszkodtak ahhoz az állitásukhoz, hogy ők liberálisok életre-halálra. E nagy nemzeti *hangulat*, mely minden más érzés érvényesülését elnyomta, magyarázza meg, hogy ha mi a psziehológia eszközeivel meg akarunk világitani egy közéleti alakot e korból, úgy a közgyülési mentéjében, mint otthon a karosszékében, megmagyarázhatatlan ellentétekre bukkanunk és felkiáltunk keserűen:

— Nagy komédiás volt ez az ur!

Pedig talán igaztalanok vagyunk. Hát nincsenek a természetben titkos erők, melyek az embert akarata nélkül kényszeritik mozogni-forogni és azt cselekedni, a mi neki szuggerálva van, — ha egyszer azt a közgyülési mentét magára veszi. Azért hát ne tessék csodálkozni most se, hogy Horvát Boldizsár épenséggel nem volt az a borongós, bús hazafi, a kinek látszott, se talán az a liberális apostol, a ki mindig a hazáért és az emberiségért imádkozik.

Egy epikureus volt, egy nevető bölcs és egy nagy gourmand.

PAP H

Jellemzésül említem itt fel egy ebédjét, mely örökké emlékezetes marad rám nézve.

Az öreg ur fölséges asztalt tartott, hires volt jó borairól és finom szivarjairól. Hát még hogy tudott adomákat elmondani!

Először voltam hozzá meghiva egy vasárnap délután, épen azon a napon, mikor a gróf Lónyay Menyhért temetése volt. Ez okból át is tette az ebéd idejét három óráról egy órára, a miről levélkében értesitette vendégeit »feledhetetlen barátom és minisztertársam temetése folytán« stb.

Mindig szomoru, ünnepélyes embernek képzeltem őt, a kinek lelke folyton a magas régiókban jár. Nagyon meg voltam hát lepve, hogy a legszeretetreméltóbb causeur, a kit csak képzelni lehet s nincs az a dévaj vén franczia marquis, a ki finomabban és pikánsabban tudná a férfivendégeit mulattatni.

Minden pompás volt, a szarvasgombától kezdve egész a kávéig. Azonfelül a legcsapongóbb jókedv. Az öreg ur szellemes ötletei mint a rakéták. Mindnyájan fel voltunk villanyozva. Az öreg ur épen egy vidám történetkét mesélt tele ötletekkel, csintalanságokkal. A poharak csengtek, a kaczaj ki-kitört, mikor egyszerre csak kihúzza az egyik vendég, Láng Lajos az óráját és igy szól:

— Ohó, hisz mindjárt három óra. Kezdődik a temetés. Ne induljunk meg, Bóczi papa?

— Mindjárt, mindjárt, — szól oda egy türelmetlen leszerelő mozdulattal, mint minden szenvedélyes elbeszélő, ha megzavarják.

S azzal, föl sem véve a zavaró inczidenst, tovább folytatta pajkos játszi mosolylyal a vidám kaland elbeszélését, mig végre elcsattant a pointja s fölharsogott a kaczaj. O is kaczagott, mint a zuhatag, egészen nekivörösödve.

S akkor egyszerre odanéz Lángra:

— Mit is mondtál csak? Igen, igen, a temetés (arcza egyszerre komoly lett és szinte átszellemült). Hát igen, a temetés. Oh, istenem! (és egy könycsepp hasadt ki még akkor tiszta kék szemeiből). Hát menjünk urak — szólt tompa, bánatos hangon, mely a levegőt is megrezegtette.

Mindnyájan felálltunk. Ő indult elől és a mint tekintete egy, a falnál álló hűtőre esett, melyben néhány pezsgős-palaczk állt villogó arany sipkával, keserű, szinte fuldoklásba átcsapó hangon felkiáltott:

— Szegény Menyus, de rosszkor haltál meg!

Sohase felejtem el azt az arczot, azt a hangot, mely olyan gyorsan tudott átváltozni vigra, szomorora, megrikatni, megkaczagtatni és extázisba hozni.

Kétségtelenül nagy, vonzó talentum volt Horvát Boldizsár, kivel egy szónoklati iskola tűnt el végképen, kit hizelgéssel, tömjénnel vettek körül az emberek, mig erős volt, hatalmas és befolyásos, de a kit a feledésbe taszitottak, mikor öregedett és megvakolt. Őt bizonyára ez a vakság is csak bölcsebbé tette. Meg kellett vakulnia, — hogy jobban lásson.

Látott mindent. Többet, mint kellett volna. Kegyetlen világos éj volt az övé. Állj a helyére most te másik, a ki feketébb vagy, szelidebb és örök. (1893)

Jókai mint képviselő.

MÉG csak évek előtt is gyakran lehetett látni a nagy irót a folyosó valamely csendes részében sétálni, hátra tett s keresztbe font kezekkel. A hátul keresztbe tett kezek a fejtörést jelezték nála. Ez azt jelentette, hogy beszédre készöl. Csodálatos regényeinek meséit is ilyen hátra rakott kezekkel gondolta ki.

Jókai mindig egyformán öltözött. Egy sötét, hátul is gombos Ferencz József-kabát van rajta, sötét barna nadrág, tarka nyakkendő egy karneol kutyafej tűvel. Másforma ruhát soha senki se látott rajta, kivéve, ha frakkban vagy diszmagyarban van; ő maga sokat változott, a feje pedig épenséggel változik most is (hol kopaszon látjuk, hol dus hajjal), szakálla megderesedett, bajusza vesztett a hetykeségéből, de azért még mindig roganyos, nyulánk, szinte deli alak, hanem most már évek hosszu során át nem teszi keresztbe hátul a kezeit, azaz nem tart beszédeket.

Úgy tetszik, mégis asszony a politika. S mire megöregszik az ember, kiokosodik belőle is, ha csak nem olyan szerelmes valaki, mint Tisza Kálmán. Hajdan nemcsak igen gyakran beszélt, kivált a balközépi időkben, hanem a Hon-ban mint vezérczikkiró s az Üstökös-ben felséges humoru Tallérossy Zebulonjával részt vett az aktuális politikai szóharczokban is; most hova-tovább mindinkább elhallgatott. Az Üstökös-sel elenyészett a jó öreg Zebolon, a ki a maga tót ravaszságával sokszor megmondta az igazat, a Hon-nal pedig végkép eltűnt a politizáló Jókai — teljesen visszatért a muzsákhoz. A Házba eljár ugyan, de beszédet nem tart többé, a tárgyalás menete nem érdekli, korrektorákat csinál a padban, vagy ábrándozva tarka-barka meséket sző az ellenzéki szónokok beszéde alatt, s mikor látja, hogy pártja (az a bizonyos erdő) feláll, ő is

fölemelkedik velők gépiesen, s igen sokszor utólag kérdi a szomszédjait

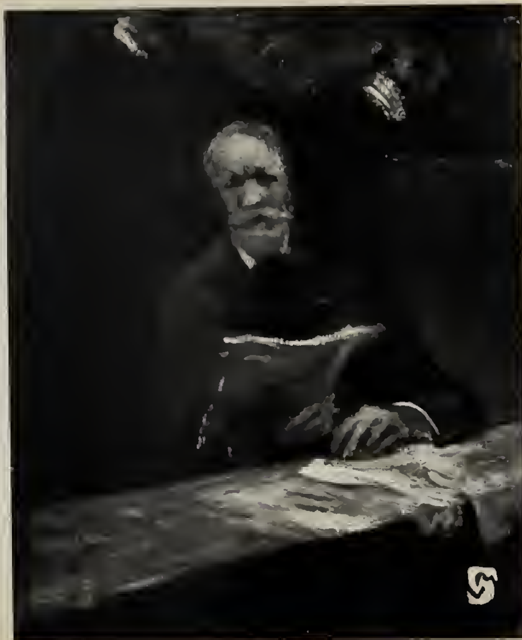
— Miről is van szó, kérlek?

Néha kimegy a folyosóra (bár nem lévén szivaros, nem igen kivánja a folyosót) s épen csak annyit tud a politikai eseményekből, melyek a kedélyeket momentán foglalkoztatják, a mennyit az ottani trécselésekből elméjében összefogdos.

A közönségben rendkivül szeretik hangoztatni mint egy röpke, ragadós szót. »Jókai rossz politikus« Azaz, hogy Jókai ma már nem is politikus. Annyira nem az, hogy a lapok politikai rovatát is csak elvétve olvassa el. Az apró cselszövények, személyi surlódások, klubbeli fondorlatok épenséggel nem érdeklik. Úgy él ő a poli-

tikáhan, mint egy igazi grand seigneur, a ki cseppet se törődik a háztartással, semmi gondja rá, hogy a szakácsok mit főznek, ő bizony bele nem tekint a konyhába és a fazékba, hanem csak a tálalásnál van, s legfeljebb akkor vág némely ételhez savanyu arczot, de az asztaltársak kedvéért ő is megeszi.

Jókai tehát már nem jár keresztbe tett kezekkel többé a folyosókon; köznapi dolgokról beszélget, leginkább a szőlőmívelésről (a legbüszkébb a svábhegyi boraira), fölkeresi a karzaton valamelyik munkatársát, a kinek a regényfolytatást adja át (melyet otthon az ülés előtt megirt), azután a fiatalabb kollégákkal évelődik, a kiknek azonban már csak egy kis részét ismeri. Egy-egy ötletke, egy aperçu, egy humot mindig van a táskájában. Szeretetreméltó, kedves, nyájas, nyilt, barátságos, egyszerű, szerény. Ő az egyetlen ember, a kinek nincsen egyetlen személyes ellensége sem. De hol is szerezte volna?

Arról épen semmi tudomással se látszik birni, hogy ő Magyarország egyik legnagyobb élő embere, ép oly félénk tisztelettel emelkedik fel egy-egy minister előtt, a ki kezet jő hozzá fogni, mint egy kéthónapos mameluk; a világért se tudna ülve maradni, ha egy a folyosón átmenő minister utközben megszólitja. Ez a felsőbbség iránti tisztelete sok tréfás megjegyzés forrásául szolgál némelykor.

— Ha én neked volnék, Móricz bácsi — kötődnek vele — mind a nyolcz ministernek meg kellene minden reggel kérdeznie tőlem, hogy érzem magam, mit álmodtam?

— Mit érnék vele? — felel — hogy nyolczszor kelljen elbeszélni az álmaimat reggelenkint? Egyszer is sok, a mig leirom. Mert én minden éjjel tovább álmodom a munkában lévő regényeimet. Nem szoktam én hiába aludni, mint ti.

A parlamentben ma már semmi szerepet se akar vinni.

A bizottságok közül egyikben sem vesz részt, csak a delegácziókba jár még. Ha valamely csoportnál, a hol beszélgetni megállt, aktuális politikai kérdést feszegetnek, vagy kulisszatitkokat suttognak, szent ijedelemmel fut odébb: »Apage satanas!«

Boldog, ha az ülésekről a végük előtt szökhet el, s ilyenkor ravasz körültekintéssel oson ki, megfigyelve egy olyan szerencsés pillanatot, a mikor a Perczel Béni héja-tekintete másfelé van fordulva.

De a whipnek csodálatos látást adott az isteni végzés. Van annak tán szeme a feje bubján is. Igen gyakran észreveszi a menekülőt.

— Ne méltóztassék bátyám elmenni, mert szavazás lesz.

A mire sóhajtva fordul meg a nagy iró s mintha a gondviselés hallatná a maga szavát, néma megadással várja be a gyűlés végét.

— No, hála istennek — sóhajtja, mikor aztán csakugyan véget ér a dolog — s egy konfortáblin siet haza a »gyerekekhez«, kik már nehezen várják a »Pápit«. (Így nevezi a leánya és veje.)

A Pápi azután megebédel otthon, ebéd után rászedi a szemét egy kis álomfélével egy félórára s aztán ujra odaül abba a karszékbe az iróasztala mellé, mely megrázkódik, mint a mesebeli csikó s viszi a gazdáját a csillagok, felhők közt azokba a bűvös tartományokba, melyekben olyan jók, olyan bölcsek és olyan elmések az emberek, — de a mint a vén óra elüti az ötöt, egyszerre csökönyös lesz a csikó és nem akar tovább inditani, a sokszinű csigák és kagylók elkezdenek fészkelődni a nagy üvegszekrényben, a kis aczél-eke, mely annyi termő barázdát szánt azon a fehér papiroson, akadozik, a fehér medve, a ki csak külső burkolatjában fekszik ott a padlón, rá-rákacsingat az üveg-szemeivel, mintha integetne, mintha küldözgetné.

Úgy-úgy. Az ötöt elütötte már A pajtások most kezdenek gyülekezni a klubban a partiehoz.

S a mint rajzanak fejében a regénybeli alakjai, a mint jönnek-mennek, látja közöttük ballagni nagy köpenyegében Nedeczky Istvánt is. Valami csodálatos telepathiával megérzi, hogy Sváb Károly a Sugáruton lépeget épen a Petánovics előtt megy e perczben. A Tisza Kálmán kocsija pedig épen ebben a szent pillanatban robog be a klub udvarára

Nosza, hamar pontot s Jókai is siet a tarok-partiehoz. A skiz, az a csodálatos, gonosz skiz még a muzsáktól is el tudja szakitani!

Üdén, frissen érkeznek a partnerek, az örök csaták vivói Tegnap fáradtan távoztak, győzve és legyőzetve, ma már semmi nyoma a tegnapi ütközetnek, uj harczot folytatni mind készek, semmi gyüröttség sincs egyiken sem.

Ez a legősibb partie a klubban. Jókai még meg sem áll a tanácskozó teremben (a konferencziákon csak rendkivüli események idején szokott megjelenni), a ministerelnöktől nincs semmi kérnivalója, a kulissza titkokra nem kiváncsi, siet be gyorsan a szentélybe, a billiárd melletti szoba ismeretes szögletasztalához, hol nagy reményekkel és kedélyes fenyegetésekkel kezdődik meg a két óra hosszáig tartó megütközés.

— Ma visszaveszem a tiz forintomat.

— Hát az én öt forintom? — szólal fel a másik tegnapi vesztő.

Osztanak, kedélyeskednek, biztatják, szidják egymást

— Azt hittem urakkal játszom — sóhajt fel Jókai egy egy rossz vételnél.

— Nem voltál katona — haragitja Tisza, ha az első kártyánál megállapodik.

— Kontrázzuk meg a »ritmus-csinálót« — kedélyeskedik Nedeczky

Élénk örömzaj tör fel az asztalnál, ha Sváb Károlyt sikerült megbuktatniok.

— Nagy halott van!

A kibiczek egész raja üli körül az asztalt, hol a magyar közélet ilyen kiváló alakjai szórakoznak épen olyan vehemencziával, passzióval, mintha soha egyebet se csináltak volna a világon. Megérkezvén aztán a »hora legalis« (a fél nyolcz), kimondatnak a tourok, összeszámittatnak, beváltatnak a blokok s Jókai, úgy a mint jött, észrevétlenül siet el a termeken át a politizálók tömege közt a felső kabátjához. De ha utközben elfogják is az ismerősök, nem gyötrik egyházpolitikai eszméikkel, hanem a legaktuálisabb kérdést intézik hozzá:

— Mennyit adtak?

— Megnyuztak, — feleli mélabusan s még egyszer megfenyegeti ökleivel a partnereit. — Rablók.

De a mikor ő nyer, diadalittasan dieseksz ik kifelé menet:

— Lekaszaboltam szegényeket!

DIVALD K. FIA (EPERJES) FÉNYNYOMÁSA.

FERRARIS „TISZA KÁLMÁN TAROKK PÁRTIJA"

(A SOKSZOROSITÁSI JOG TULAJDONOSÁNAK, CZETTEL ÉS DEUTSCH CZÉGNEK SZIVES ENGEDÉLYÉVEL KÉSZÜLT FÉNYNYOMAT

CSIBUKOZÓ FŐISPÁN

A főispánok.

A FOLYOSÓN hallottam két jól öltözött úrtól a következő beszélgetést:

— Hogy vagy?

— Nem tudom. És te?

— Én se tudom.

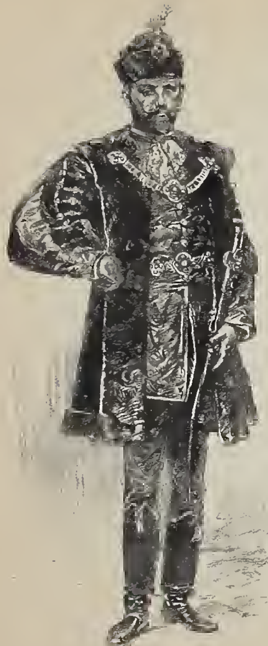
Nem ösmertem a két elegáns urat, de feltünt a diskurzusuk, minthogy az ilyen kérdésekre a szokásos válasz vagy egy vállvonitás: — »Úgy, úgy«, vagy egy mosoly: Köszönöm, jól. Hogy lehet azt nem tudni, — tűnődtem magamban, — hogy valaki jól van-e, vagy nem jól van? Mignem eszembe ötlött és a homlokomra ütöttem: Sapristi, ezek csak főispánok lehetnek! Hát persze, azok voltak. Mert e néhány szó, a mit váltottak, nemcsak jellemző, hanem egyszersmind meglehetősen hű körülirása az állásnak, a mivé fejlődött, mióta az oligarchikus czirádákat, a középkorias aranyozást lemosta róla az idő.

Nem is annyira az idő, mint a modern intézmények: a parlamentarizmus (az ujkor tekintélyfaló szörnyetege) és a sajtó. Ez utóbbi ártott neki legtöbbet, mint a hogy a szövetnek a napfény kiveszi a szinét. Sőt az átváltozási folyamat még mindig tart, nem tudni mikor és hol áll meg, csak érezni lehet, hogy ő méltóságaik még nem egészen prefektek és már nem egészen »supremus comes«-ek.

Épen időszerű róluk beszélni, mint rózsanyiláskor a rózsákról. Csakhogy rózsanyiláskor van a rózsahullás is. Születnek és halnak, azaz hogy jönnek, mennek. A lapok és otthon a vármegyék tele vannak kombinácziókkal. Az »erős kéz« készül a választásokra — mondogatják — és sokszorositja magát. A klubban is ez a szóbeszéd tárgya. Ha Sándor János nyájasan beszélget valakivel, azt mindjárt gyanuba keveri. Annyi név lanciroztatik, hogy ha mind igaz lesz, a miniszterelnök valóságosan megtizedeli a maga partját.

Ám a gyanuba kevertek nem igen apprehendálnak. Hisz utoljára is még mindig könnyebb dolog egy vármegyére vigyázni, mint egy kukoriczás toldre. Ritkán is hallja az ember, hogy egy-egy főispán itt vagy amott megszakadt volna a sok munkában. (Sokkalta inkább hal meg gutaütés következtében, hogy keveset mozgott.)

Azért tehát még mindig akadnak aspiránsok, sőt jobban mint azelőtt, mert, bár a hatalom mag összezsugorodott a főispánságban, mint mikor a diónak a belső tartalma penészedik meg, a külső még mindig imponáló — a nélkül, hogy annyiba kerülne, mint régen, mikor még a belügyminiszter olyan szemmel nézett szét az ismerősei közt, vajjon melyik volna magát hajlandó vagyonilag tönkretenni? Ma már nem kell sok pezsgős ebédet adni (ambár plenus venter accomodat libenter), elég a főispánsághoz egy mente, egy kalpag, egy

MUTATÓS FŐISPÁN.

okos főispánné, egy jó alispán és az installácziókor egy programm — a mit esetleg be is lehet tartani, de nem föltétlenül szükséges.

A főispánságnál legnehezebb a megszületés (a sok intrika miatt), a halál már sokkal könnyebb, de kellemetlen. Viktória királyné, mikor a trónra lépett, egy csésze theát kért és a »Times«-t. Ez a két dolog volt neki eltiltva. Ezen próbálta meg, valóban uralkodik-e? A mindenkori uj belügyminiszterek ellenben a főispánokonteszik megezt a próbát, nehány főispán mindig lefejezendő — már csak azért is, mert a megyék rendszerint kétszer örülnek a főispánjuknak, mikor megkapják és mikor elvesztik. Ebbe már bele kell nyugodni, meg abba, hogy az elmulás ellen nincs orvosság.

Azaz hogy van: a szellemesség még ez ellen is jó. Pletykázzák, hogy egy kiöregedett, régen szolgáló főispánt is azok közé sorolt a mostani belügyminiszter, a kiket nyugalomba akar meneszteni, s mikor az öreg ur megjelent a szokásos első audiencián, az uj miniszter gyengéd messzeségről azzal a diplomatikus kérdéssel fordult hozzá:

— Mióta vagy már főispán?

Várta, hogy egy csomó évet mond, mire ő megjegyzi, bizony már elég volt, elfáradhattál, nyugodtan adhatsz helyet fiatalabb erőnek, de az öreg róka váratlanul igy felelt:

— Csak most egy hét óta kezdem magam annak érezni. (T. i. egy hét előtt lett Tisza belügyminiszter.)

A minister elmosolyodott és állitólag igy szólt:

– Hát folytasd tovább!

Gondolta magában, a ki ilyen ügyesen bánik velem, az ügyesen bánik másokkal is, hát használható ember, maradjon. Sok közöttük a szeretetreméltó

BECSÜLETES, DERÉK FŐISPÁN.

gavallér ember, a mi nem is esoda, hiszen rendesen a vármegye legkellemesebb emberét szemelik ki főispánnak. Pompás alakok, tetőtől-talpig gentlemanek, modor, simaság, előkelő gondolkozás dolgában a magyar főispánok fölötte állanak a világ bármely tisztviselői kasztjának. — Mikor nehányan összejönnek, mintha nehány király találkoznék. Szinte tulságos tekintettel vannak a kormányok a reprezentálás kellékeire, vagyis egy főispán inkább áll külsőből (a belső mellékes gyanánt tekintetik). Azelőtt még azt is megkivánták, hogy szalon-alak legyen, hosszukás képü, vagy délezeg, vagy potrohos, szemnek tetszetős eharmeur (ha raesesolni tud, nagy előny!), szóval hogy »mutasson« (hiába, a Balkán közel van), de mióta a kiesiny, igénytelen Kubieza és a rút, vörösképü Hertelendy nagy főispánoknak bizonyultak, azóta e tekintetben némi fordulat állott be.

AGILIS FŐISPÁN.

Az urias megjelenést még Deák is szükségesnek tartotta, s mikor Wenckheim Béla egy ezinikus külsejü főispánt akart kinevezni egy felső megyébe, — morózusan ellenvetette:

— Nagyon ki van fényesedve térdén a nadrág.

— Es te kifogásolod ezt egy főispánnál?

— Sőt szeretem, — felelte Deák — ha némi fényt fejt ki, de nem a térdekalácsán.

A főispánoknak több válfajai vannak.

a) Legősibb példány a *csibukozó főispán.* — Csak esibukozni látszik és semmibe se avatkozik, de azért minden úgy történik, a hogy ő akarja.

b) Azután jön a *mutatós főispán.* Mindenbe beleavatkozik, de azért semmi se történik úgy, a hogy ő akarja.

c) Harmadsorban következik a *becsületes, de-*

rék főispán, a ki se nem csibukozik, se nem avatkozik.

A legrosszabb species az *agilis főispán*, a kit rendesen nemzetiségi megyébe küldenek. Erre már megvan ősidőktől kezdve a sablonos reezept, mint a rizsfelfujt készitésére. Az, hogy a felfujt sohasem sikerül e reczept szerint, éppen nem konfundálja az ujonnan kinevezett méltóságos urat, csinálja, a mit az elődjei. A mint a kinevezést megkapta, keres magának egy ujságirót és elviszi a megyéjébe lapot szerkeszteni a magyar állameszme védelmére.

Most aztán ketten dolgoznak, a főispán és a lap, a főispán minden megyegyülésen fölpiszkálja a nemzetiségeket, a lap pedig minden héten lerántja különböző alakban valamit, vagy valakit. Elég, hogy valamelyik szász atyafinak a kisasszony leánya szász szinekbe öltözve jelenjék meg vasárnap a templomban. Ritkitott ezikk szól erről. Rúg, kapál, harap, tépáz, tajtékzik a lap, akár van rá ok, akár nincs, mert végre is küzdeni kell, folyton küzdeni, azaz a *megkékczeruzázott* helyeket a lapban fel kell küldeni Berezik Árpádnak, lássa ő méltósága, hogy a

ERÓSZAKOS FŐISPÁN.

»Heti Harsona« harczol a magyar állameszméért és szünetlenül dolgozik, úgyszintén a főispánnak is intézni kell egy-egy rohamot a nemzetiségek ellen minden közgyülésen, melynek kiszinezett leirását hasonlóan megkékczeruzázva küldik fel Budára, ő exczellencziája is lássa, hogy dolgoznak.

És dolgoznak, dolgoznak, addig dolgoznak, mig végre meglesz az eredmény, hogy a hol meglehetős béke volt azelőtt, egy-két évi működés után fenekestől fordulnak fel az állapotok.

Végül jön a legritkább példány, az úgynevezett *erőszakos főispán*, a ki nem ismerve se sógort, se komát, se istent, se befolyásos megyei virilistát, végrehajtatja a törvényeket, úgy a hogy azokat az országgyülések hozták. De hát az ilyen ember nem lesz hosszu életü a maga polczán. Az ilyen ember zsarnok és vagy itt, vagy valahol, de okvetlenül hamar kitekerik a nyakát. Mert hát van még morál az emberekben.

Ilyen válfajokra oszlanak a vármegye urai, ezek a speczialis vonásaik. A generális vonás ellenben az, hogy mindnyájan élvezik a hatalmat és »szeretve tiszteltek és bölcsek« a maguk megyéjében. *(1903.)*

Oratorok, rhetorok és fecsegők.

SZÉLL KÁLMÁN majd mindennap mond a Házban beszédet. A közönség bámulja, hogy oly könnyedén rázza ki e beszédeket. De ez még nem jelentene semmit. Mert a közönség mindent bámul. Megbámulja a fát, mely szokatlanul sok gyümölcsöt hoz, de megbámulja az aloe virágát is, — minthogy az aloe oly lusta, hogy csak minden száz évben hoz egy virágot. Nagyobb dolog az, hogy a Széll beszédei a tartalmuknál fogva keltenek mély feltünést, nemcsak minálunk, de a külföldön is. A Times magasztalással szól ujévi beszédéről. A nagy német lapok hasonlóképen áradoznak a mostani magyar miniszterelnök ékesszólásának dicséretében. Egy nagy angol lap (a Standard) arra a megjegyzésre fakad, »hogy a legjelentékenyebb debatter ez idő szerint a kontinensen«.

Valóban úgy áll a dolog, hogy az a hallgatag Széll Kálmán, a kit hosszu időkön át úgy ösmertek (vagy jobban mondva nem ösmertek), mint a lepecsételt ládát (legfeljebb találgatni lehetett, mi van benne), egyszerre megnyilik, szertepattannak zárai s gazdag, csillámló tartalmával közvetlen környezetét is bámulatba ejti. Még Matuska Péter is csóválja övé fejét: »Soha se nem hittem volna eztet.«

Nem tartozunk azok közé, a kik a beszédekre tulságos sulyt fektetnek. Jól tudjuk, hogy a dübörgő kerekek, melyeken a mi kis magyar világunk tovább gurul a jövő homályos tájékai felé, se meg nem állnak, se irányukból ki nem térnek, ha bármily szép beszédet mondanak akár a képviselői padokról, akár a piros karszékekről. A legnagyobb beszédek is csak apró tüzek, melyek egy kis helyen, egy kis időre támasztanak fényt vagy meleget; de egy kinyilott vagy eltört ablakon át elszáll az egész melegség és semmi nyoma többé a külső, nyirkos levegőben.

Téves volna hinni, hogy a parlamenteket a szép beszédek emelik. Ilyen isteni erővel csak a nagy, benső igazságok birnak. A nagy igazságok mellett a nagy beszédek szinte fölöslegesek. Minek gyujtana meg valaki fényes nappal egy gyufaszálat azért, hogy jobban megvilágitsa a tájékot?

Ennek daczára sem lehet közömbösen áthaladni parlamenttel dolgozó országokban a nagy szónokok mellett, mert a nemzetek szellemi erejének, gondolatainak, törekvéseinek, észjárásának, lendületének és bölcseségének legbiztosabb felismerését adják. A beszédek azok a sextans mértékek, melyekkel a hegyek magassága a távolból is megállapitható. A nagy parlamenti szónokok a nemzet politikájának tanitó mesterei. Igaz ugyan, hogy a nemzet felismerése a lényeges, hogy mit tud, mit akar és mire képes; ámde a millió fejbe nem lehet betekintést vetni más módon, mint ha azt vizsgáljuk, hogy kik tanitják, mire és miképen. A parlamenti aera kezdete óta sokat változott a magyar szónoklat. A Kazinczy Gábor csinált szóvirágait a moly vette át hatalmába; a »csergedező patakok« és a »terebélyes tölgyek« megszüntek susogni a Horvát Boldizsár elnémulásával. E patakokban, mellékesen legyen mondva, nem egészen tiszta viz csörgött, mely az anyaföldből fakadt volna, hanem egy kis lemonádé is s a tölgyfák csak elzárták a látókört a hallgatók elől, nemhogy

megnyitották volna. Igaz, hogy csak az imént hangzott ott a Deák fenséges szónoklata, csupa tartalom és bibliai egyszerűségü bölcseség. De mit ért ez? A rendkivüli dolgok bámulatot keltők, de nem ragadósak. A Deák Ferenczek egyenkint támadnak és ritkán. Hisz itt járt, itt beszélt, itt tanitott, de lassan-lassan, alig maradt e parlamentben egyéb belőle, mint

a kis négyszögletü ezüstlap, melyre a nevét felvésték, azon a helyen, a hol egykor ült. Az ő szónoklata nem jelzi a kort, sem az akkori szónoklati divatot és értéket. Deák csak Deákot jelzi, a kivételes embert, ki megszépiti a rögöket, mert egykor rajtuk járt hatalmas talpaival. Kazinczy Gábor és Horvát Boldizsár ellenben a 70-es évek szónoklati divatját jelenti. Mindenki megpróbálta akkoriban, hogy többé-kevésbbé hasonlóan beszéljen,— mig végre apránkint elavult ez a masamód-szónoklat; a hervadt virágokat, idegen kertekből szedetteket, kisöpörte a kor izlése, mint lim-lomot. Szegény Emilio Castellár egyedül maradtál a világon!

A parlamenti szónoklat egyik tulzásból a másik tulzásba ment át. Mintha azt mondanák valakinek: »Vesd le a felesleges czifraságokat, az üveggyöngyöket, a czafrangokat s a mindenféle csecsebecsét« — mire az lehajigálná magáról minden köntösét, a mely alatt még inge csinosan, hanem csak a meztelen test. — A floszkulusok eldobásáért nem kár, bizonyára úgy néztek ki bennök a mi szónokaink, mint a vadak a nubiai sivatagon, a szines tollakkal fejük és övük körül, de hát uram fia, ezeket legfeljebb is a tömör tartalommal kellett volna pótolni,

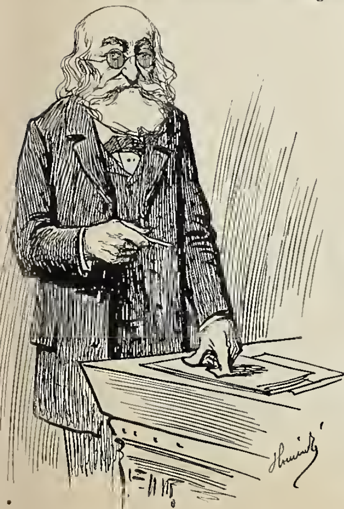
de a mi szónokaink nem pótolták semmivel — maradtak a puszta pongyola-szavak mellett, a hétköznapi nyelven való feleselgetésnél, vagy még a hétköznapinál is rosszabb nyelvnél. — Mert láttuk, hogy azok is, a kik értelmesen, világos szókötéssel beszélgetnek künn a folyosón, mihelyt a szónoki tricot-t felöltik, egy sajátszerü, romlott és élvezhetetlen nyelv használatához kezdenek, mint a clownok, a kik bár egyenesen, sőt kecsesen jártak polgári ruhájukban, mihelyt a czirkusz szőnyegére kerülnek, meggörbitik magukat és kificzamodottaknak látszó tagokkal igyekeznek fokozni a hatást.

Különös, sőt csodálatra méltó jelenség, de nem szokatlan. Akárhányszor tapasztalhatni, hogy értelmes, logikus gondolkozású, sőt a szellemes beszélgetésben jártas férfiak, ha gondolataikat papirra akarják tenni, például egy levélben, valami csodálatosan lapos és konfuzus dolgot nyujtanak. Úgy a szónokok, mint a levélirók egy kényelmetlen nyügbe jutván a konvenczionális nyelvezetben, a szokatlan

békók közt elvesztik észjárásuk frisseségét és világosságát, tehetetlenül vergődnek benne, mint az Ábrahám báránya az iszalagok közt.

Horvát Boldizsárék után a Tisza Kálmán beszédmodora ragad át a parlamentre. Bizonyára rossz minta. Pongyolán beszél, a művészetnek minden ingredientiája nélkül. Összetöri az ellenfél tojásait, de nem süt belőlük rántottát vagy omlettet, hogy a maga pecsenyéjét azzal garnirozza. Csak összetöri.

Az igazság megkeresése és kidomborítása jeles dolog a debatte-oknál, de Tisza nem ágaskodik föl olyan magasan, ez a kemény, praktikus államférfiu annyira a földön áll, hogy még lábujjhegyre se emelkedik, nehogy ezalatt, ha csak a talpa is, elhagyja kissé a talajt, a melyből kinőtt, sokkal inkább, mint mások, akár élők, akár a holtak közül. Szeme éles, mint a vén hiuzé, gyorsan meglátja s fürgén kapja föl az ellenfél érvelésének gyengéit s ezekkel bánik el kegyetlenül, megelégedve annyi eredménynyel, hogy *úgy látszik,* mintha ő maradt volna fölül. T. i. a pártjának látszott úgy. S ezt ő elegendőnek találta.

Hogy az öreg mily nagy és hatalmas egyéniség, épen az mutatja legjobban, hogy az ő bélyege nyomódott rá a parlamenti vitatkozásokra és nem a jobb szónokoké. Mert, hogy átvigyük a példát más térre, könnyü elképzelni, hogy a legbájosabb, legfinomabb asszonyka piperéjét, mozdulatait, hang hordozását, fejtartását utánozza egy nagy társaság, hiszen ez nem is csoda, de ha egy nem eléggé csinos, sőt meglehetősen seblampet nő kelti fel általánosan a vágyakat ő hozzá hasonlithatni, akkor annak rendkivüli temperamentummal és más nagy tulajdonokkal kell birnia.

Hiszen bőven voltak jobb szónokok. Apponyi Albert gróf tudott fennen szárnyalni s ritka lendületet adni gondolatmenetének. A szónoklat külső eszközeit senki sem birja nálánál inkább. — S azonfelül előkelő, finom, bár egy kissé magyartalan nyelvet formált ki magának.

Szóval ez a csillogó, mindig kesztyűs, disztingvált és ünnepélyes, minden kicsi dolognál méltóságteljes és soha nem köznapias (tehát nem is természetes) Apponyi lett volna a legalkalmasabb és legkönnyebb modell s a tanulás, szorgalom és ügyesség taligáján, ha nem is utólérhető, de legalább megközelithető. Apponyi jobb szónok volt, divatban is Apponyi volt, varázsló szavára virágerdő támadt a karzaton és a szónoki generáczió mégis Tiszát utánozta és nem Apponyit. Megfogbatatlan az.

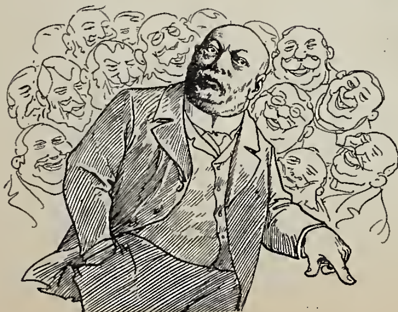
Persze voltak még más szónokok is, igaziak, isten kegyelméből valók, de ezek más megitélés alá esnek. — Az

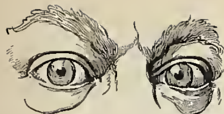
Eötvös Károly méztől csöpögő humora és friss, harmatszerü természetessége, az Ugron Gábor mámorba ejtő izzó heve, a Bartha Miklós szines gondolatvilága, mind egyéni sajátság. A bölcsőből hozott ragyogó csecsebecsék. Hatnak a közönségre, elkápráztatják, de uniformissá nem válhatnak, mint a hogy nem lehetnek általános viseletté a czoboly-prémek és smaragd diadémok.

Még kevésbbé csinálhatott iskolát Szilágyi Dezső, e minden idők legérdekesebb államférfia, kinek szava és itélete megmérhetlen magasságban lebeg a politikai atmoszférák fölött.

Ah, milyen pazarlása lenne a természetnek — hogy egy egész parlament

úgy gondolkozzék és beszéljen, mint Szilágyi Dezső. Hogy úgy fogja föl a dolgokat és az ő analizáló, kihámozó, okadatoló és egybekapcsoló retortáin keresztül keresse meg az igazságokat, a dolgok benső magvát. De hát ez nem lehet, a Szilágyiak csak egyenkint születnek és igen ritkán. Szilágyi épen olyan kivétel, mint Deák. Itt van egy darabig, aztán elmegy és nem lesz helyette más soha többé.

Ezek az emberek nagyon nagyok ahoz, hogy mintaképek legyenek. Építenek valamit, vagy szétrugnak, aztán eltünnek. Mi csak az építésből vagy rombolásból látjuk, hogy itt óriások jártak, de nagyságukból semmit sem tanulunk. Az ember soha se tud menydörögni, akárhány esztendeig hallgatja is a menydörgést.

Mily zordon dolog, voltaképen ilyen lelkünkbe látó és a veséket áthasító tekintetü nagy ember jelenléte, becsületes tépelődő énjével, hatalmas fölbuzdulásaival s fönséges esüggetegségével. Nem boldogtalan-e ő mi közöttünk? Óh istenem, oly rettenetesen egyedül van!

Úgy tünik fel előttünk némelykor, mintha nem is ember volna, hanem csupa lélek. Az a bizonyos jobb rész a lélekben, a mit lelkiismeretnek szoktunk nevezni. Mondhatnám, hogy e hatalmas Szilágyinak már puszta jelenléte kényelmetlen bizonyos viszonyok közt. A nemzet lelkiismerete emberi burokba szorulva. Egy néző, reánk meredő szem, melyet minden szögletből érzünk. Egyszer miatta nem lehet megtenni valamit, másszor ismét miatta kell megtenni valamit. Valóban felette kényelmetlen a politikai kormányzatban, de szükséges, sőt pótolhatlan ép úgy, mint a lelkiismeret az emberi eselekedetek harmóniájában.

De minthogy e czikk voltaképen csakis a szónoklatról szól, jelesen a debatte-szónoklatról s következéskép a könnyed csatározási képességről: Szilágyi politikai jellemzése kivül esik a kereten. Sőt a szónoklatai se olyanok, melyek a vita hevében születnek és a rögtönös ezáfolatra alkalmasak. Hiszen senkinek sincs ott a buvárkészüléke a háta mögött, hogy mindjárt leereszkedhessék azokba a mélységekbe, a honnan ő a maga anyagát felhozta.

Annyira nehézkes, sulyos és óvatos ő a forumon, hogy szinte nem debatter. Valami több. De mégis legtöbb a fehér asztalnál, felülmulhatlan képeivel és iróniájával, a hol hatalmas lelke szabadon csapong, tör, zúz, játszik és incselkedik, valóságosan dőzsölve a mások állitásainak kiforgatásában.

A forum Szilágyija nehézkesebb. Szárnyait nehéz pánczél alá szoritja, hogy ne legyen megsebezhető. A forum szent előtte. Oda csak a leszűrt igazságokat viszi, óvatosan, aggodalmasan, át meg átgondolva. Képzeljen el az olvasó egy bohóságot, képzelje el, hogy a Duna desztilálná a maga vizét, összébb szoritaná a medrét, úgyebár, mélyebb lenne, tisztább, de kisebb is. A fehér asztal Szilágyija az igazi Szilágyi. Nagy, független, merész és szabad, a minőnek illik lenni a nemzet lelkiismeretének. Óvatosságát az jellemzi főleg, hogy mikor tanácsát vagy véleményét kérik egyes fölmerülő kérdésben barátai, gyakran szól igy:

— Most nem mondhatom meg, hanem ma és holnap gondolkozom a kérdésről és holnapután közlöm a nézetemet.

A ház többi tagjainak persze fürgébben vet az eszük, azoknak egy másodpercz is elég, hogy nézetet formáljanak; a különbség csak az, hogy a Szilágyi nézete a valódi igazság, a fürge nézetek pedig tévedések.

De mindegy, a házban azért még se Szilágyi csinált iskolát, de Tisza. S bár az öreg úr már hosszu évek óta csak a folyosó lakója, bent a tanácsteremben tovább is az ő formáival, szókötésével és methodusával beszélnek (csak nem az ő judiciumával). Minden Tiszával van impregnálva. Sablonjai beléragadtak az elmékbe, mint a bogáncsok a juhok gyapjába. Csak igen kevesen jártak más úton. Csáky Albin, a ki a klasszikus mesterek emlőiből szopott, Berzeviczy egy kissé elütött a tömegtől, némi lendület és páthosz érezhető nála. Gajári Ödön éles horotvával vagdal szét hajszál finomságu bogokat, némelykor igazi bravourral. De a valódi formák, a mintaszerü beszédek eltüntek, mint a bölények erdeinkből. Ha föl is vetődik a debattban imitt-amott egy-egy szép gondolat vagy valami ékesség, mint az ekevas alatt egy-egy fibula, valami római vitéz szerszámaiból, az bizonyosan nem sajátja az illetőnek. Talált dolog vagy elcsent dolog. Mert a szarkák faja még nem veszett ki. Nálunk is van szónok, nem szükséges megnevezni, a ki remek gondolatokat keresgél össze nagy emberek műveiből s azokhoz varr hozzá egy aktuális locsogást. Ugyanazt teszi, a mit III. Henrik franczia király, a ki a minisztertanácsban ülve, azzal szórakozott, hogy alakokat vagy fákat nyirkált ki ollójával mesteri festményekből, gyakran egy-egy műremeket áldozva fel hülye szenvedélyének.

Szóval, a magyar beszélési mesterség szállt, szállt alá, mindig jobban, jobban. S ennek kétségtelenül Tisza az oka, mindenki az ő nyomain ment, a geniális Wekerle, a tartalmas Horánszky, a termékeny szellemü Wlassics, a nagy látkörü Pulszky Ágoston, ki a Niagarák fölé épit pókhálókat. Tisza-tanitvány, mint szónok, a sokszor mélyen járó Darányi is, azon ritka emberek egyike, a ki a miniszteri széken éri el népszerüsége tetőpontját (ha ugyan még egy nagyobb tető nem következik), a kit »a magyar föld atyja« czimmel emlegetnek a kúriákban és kastélyokban. Derekas látvány ez a férfiu, a ki szivósággal, vasakarattal, egyenletes szellemi tulajdonokkal egy oly ágban tud alkotni, mely előtte, a lateiner előtt, szinte terra incognitának volt nevezhető. De mint szónok, ő is a Tisza-iskolából való. S ez még nem volna különös, mert ő a Tisza-regime alatt nőtt. Sokkal nevezetesebb az, hogy a fiatal generáczió, mely Tisza után jött be a házba, mint például Kristóffy, hogy a legkiválóbbat emlitsem, hasonlóan a Tisza modorában találja föl mondandóját.

Nem gáncsolhatjuk e miatt Tiszát (nekem különben is kedvenczem az államférfiak között). De volna bár ellenség,

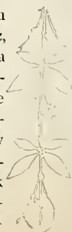

akkor se őt érné e miatt vád. Mikor Eugénia császárné viselős volt, Európa minden asszonya szükségesnek látta elrontani a maga szépséges termetét, fölvévén a krinolint. Ha már most valakit kárhoztatni kellett volna e miatt, az legkevésbbé lehetett volna Montijo Eugenia. Ő egy herezeget hordott a szive alatt, ez menti formátlanságát. Tisza Kálmán pedig egy Tisza Kálmánt hordott magában, előadási módja tehát mellékes, de azok, a kik nem egészen Tisza Kálmánok vagy sokkal kevesebbek vagy épen semmik, legalább csinosan öltözködjenek (szellemileg értve), hogy úgynevezett jogczimet nyerjenek a nemzet úgynevezett legjobb társaságában (a parlamentben) mozogni. Mert mi lett volna például Fenyvessi Ferenczből, ha teljes életében úgy öltözködik, mint Zsedényi Eduárd és mi lenne Eötvös Károly, ha olyan nyelvezettel fejezné ki magát, mint Tisza Kálmán?

A kor, meglehet, kedvezőtlen e fejtegetésnek. Úgy rémlik nekem, hogy a szónoklat elhanyatlását senki sem érzi. Hogy egy lelket se szomoritok el vele. Nagyobb baj az, fogják mondani, — ha a buza sikértartalma hanyatlik. Az ördög vigye el a beszédeket! Ne locsogjanak nekünk az irástudók! Az egyik felfödözi egy növényről (az Eutada tussiensről), hogy köhögni tud, a másik felfödözi a magyar parlamentről, hogy nem tud beszélni. —

Pokolba az irástudókkal! Valóban tartanom kell attól, hogy az úgynevezett »gyakorlati józanság« czinikus nevetésre ferditi száját. Mit akar tőlünk ez az ember? Elmondjuk a nézeteinket jól, rosszul, a hogy tudjuk s ezzel vége. Mert hiszen a nézet és az érv a fő; ha az helyes, jó, a többi mindegy. Hát nem úgy van, tisztelt gyakorlati józanság! Mert ha az embernek valami mondanivalója van, vagy épen sok mondanivalója, az csak annyit jelent, hogy sok épitőtéglája van. De még azokat a téglákat össze is kell rakni tudni, hogy emeletes, sőt két-három emeletes házak legyenek belőlük.

A puszta téglák csak téglák; becsüket az épités adja meg. Apponyi például kecses, könnyed pavillonokat épit a maga tégláiból, Szilágyi várakat zordon bástyákkal és őrtornyokkal, — Eötvös vidám meleget árasztó bubos kemenczéket; a pongyolaság iskolája ellenben azzal is megelégszik, hogy egy rendszertelen rakásra hányja a maga tégláit, akárhogy, mert az úgyis mindegy.

Hiszen mindegy, mindegy, de a milánói dom és a Westminster igy soha sem épült volna meg — vagyis nem gazdagitanák az emberi alkotások kincsesházát a Demosthenes vagy Mirabeau beszédei. De ez csak a kisebbik baj. A pongyola formák, a téglák egyszerü oda-

hányása eredményezi azután, hogy a kiknek nincsenek építő tégláik, azok az utcza köveihez és sarához nyulnak s azzal dobálják egymást — abban a hitben, hogy ők most beszédeket tartanak.

A szónoklati formák elhanyatlásával hanyatlik el az ildomos vitatkozás a parlamentekben, az első lazulás, az első rés ezeken már biztos megindulás az elfajulás, a durvaság és rakonczátlanság bizonytalan mélységei felé.

A szinpadokra a verses forma elhagyásával költözött be a laposság s a lapossággal a ledérség, a régi franczia szalonok finomsága örökre számüzve lett, a mint a régi epigrammszerű társalgási tónus átment a pongyola, léha diskurzusba. És a lélekharangot bizvást meg lehet húzni az oly parlamentek fölött, a hol a szónoki művészet elvesztette irányadó szerepét.

Igen, urak. A szónoki követelmények és figurák nem olyan üres divat és fölösleges diszholmi a nyilvános beszédekben, mint a kitömött madarak az asszonyok kalapjain. Ezek a formák, úgy tetszik nekünk, nélkülözhetlenek s örök tengelyeit képezik a nyilvános szellemi mozgásnak. Emberek, a kiknek az Apollo palástját kell felölteniök, nem fognak a szemetes kosárba nyulkálni. Ez a palást tartja őket vissza attól.

De sajnos, nem sokat kell bizonyítani ezt az állítást. A közeli idők megadták bőven a szomoru tapasztalatot, hogy a szónoki művészet aláhanyatlásával a magyar parlamentben mily gyorsan durvult el a tanácskozási hang. A parlament csak az imént esett keresztül egy nagy betegségen — a szomszéd országban pedig épen agóniában van e miatt egy másik parlament, de erről én itt most nem beszélek. — A miénk még ma is csak rekonvalescens s semmi sem kívánatosabb számára — a hogy az orvosok mondanák — mint egy kis nyugalom és jó, tiszta levegő, vagyis a régi distinguált tónus visszatérte, a mit a szónoki művészet helyreállítása, illetve divatba hozatala sokkal inkább biztositana, mint a házszabályok reviziója vagy a klotür.

Róma történetének eleje szinte hihetetlen a miatt, hogy úgy ugranak ki nagyjai, a mint Rómának szüksége van rájuk. Mikor háborut akar, egy lángeszü hadvezér lép elő, ha törvényekre van szüksége, egy nagy kodifikátor jelenik meg a szinen, ha békét akar, egy adminisztráló talentumot kap az istenektől, a kik oly pontosan szolgálják ki az Olympusról, mint fürge boltoslegények a megrendelőt.

Ilyen szerencséje Magyarországnak, hogy a parlament ujjászületése proczesszusához épen egy olyan debatter jelenik meg a többség élén, mint Széll Kálmán, a ki rokonszenves egyéniségével könnyed, szinte fülbemászó szónoklatával, tetszetős koloritjával visszavezetni képes a parlamentet az elhagyott művészi formákhoz és szabályokhoz.

Ott veszi fel a fonalat, a hol elejtetett. A régi klasszikus irányzathoz nyul, a mint az a nemzeti levegőben fejlődni kezdett a Baloghok, Nagy Pálok idejében s Klauzállal, Szemerével folytatódott s már-már egy-egy speciális magyar szónoki iskola kidomborodó vonalait mutatta. — Nem volt ez nagy stil, de a mienk volt, valami az orátorokból, valami a rhetorokból, egy kis páthosz, valami kevés analizis, egy kis magyar paprika, majd egy csipetnyi attikai só, egy-egy virág, vidám lendület,

közbe sok, nagyon sok józanság. Hanem ez a beesületes iskola kiveszett. Talán ama bizonyos tizenkét év alatt.

A megnyilt parlamenti élet bölesőkorában hiszen minden ingredienezia megvolt egyenkint, egyikben attikai só, másikban páthosz, harmadikban virág, a negyedikben analizis, mind megvolt egyenkint, de együtt nem volt meg senkiben. S mit ért az, hogy kis mértékben megvolt egyeseknél? Mintha a nagy Kohinor-gyémántot széttörnék száz és száz darabkára és szilánkjaiban szétjutna olyanokhoz is, a kik mesterségüknél fogva ablaküveget vágnak vele és ha kérdeznék, hogy hova lett a nagy Kohinor, valaki megnyugtatólag felelné: »Megvan az üveges tótoknál«.

Ah, még gondolatnak is milyen szörnyü, hogy a ragyogó Kohinor az üveges tótok vagdaló szerszámában végezze karrierjét.

Valódi meglepetés volt, mikor Széll Kálmán miniszterelnöksége elején egy párszor felszólalt. Szokatlanul uj és üde hang csendült meg a teremben, hol esak nem régen a fékvesztett indulatok furiái száguldtak. Uj hang volt és mégis oly ismerős a magyar fülnek. Mintha egy kedves rokon lépett volna be, a kinek a vonásaira édesen emlékezünk valahonnan. Hát ez a régi magyar szónoklat. Ráismertünk lassankint. Persze, hogy ő. Azaz hogy még se ő, esak a vonásai azok, ez már esak a fia lehet, a ki distingvált európai öltözetben jelenik meg, bekees helyett redingot-kabátban.

A mamelukok összenéztek: »Ilyen debatterünk még nem volt«. De a mamelukok kritikája nem sokat ér, ők mindig a tényleges miniszterelnökben fedezik fel az emberi tökély maximumát. A király a kinevezési okmányt állitja ki az ő miniszterelnökeinek, a mamelukok pedig a lángelmét ajándékozzák nekik. A mamelukokra tehát nem hivatkozom, hanem az egész közvélemény megmozdult. Nini, milyen pompásan beszél ez a Széll.

Valami szokatlan őszinteség lengte át beszédeit és csodálatos világosság. Az ember hallgatja és hisz neki. Érezni véli, hogy esupa jóakarat az egész ember. Ezt tette, amazt tette. Ezért tette így és nem másképp. Másképp is tehetett volna, de akkor nem jó lett volna, mert ez, mert az. Beengedi pillantani a hallgatót gondolatvilágának legrejtettebb zugaiba s ezzel azt éri el, hogy a hallgató a fele úton identifikálja magát vele és az ő eszével kezd gondolkozni.

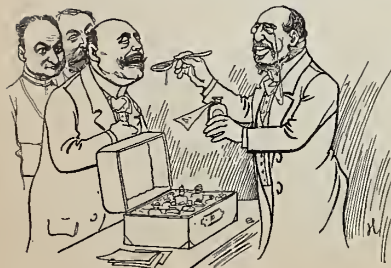

Ha valaki, akkor Széll az, a ki rátalált a maga idejére, a mikor a legnagyobb feladat, helyreállitani a békét a háboruskodó pártok között. Hogy a kormányzatával sikerülni fog-e ez, nem lehet benne senki próféta, mert ez a kormányzat a magyar nemzet erényeire van bazirozva, holott a magyar fajnak kétségkivül vannak némi hibái is. De mégis sikerülhet. Allah nagy és csodákat tehet. Hiszen vannak például szabók, a kik készre dolgoznak s azon föltevésben varrják a ruhákat, hogy mindenkinek jó termete van. S a mellett azt mondják, jó üzletet csinálnak. Hát isten tudja. Nekem mégis úgy tetszik, hogy a görbe láb az egyenes lábra varrt nadrágban is görbe marad. De, hogy a beszédeivel Széll Kálmán a paezifikáczióra nézve nagy eredményeket ért el és más tekintetben is nagy eredményeket van hivatva elérni, az egyszer kétségtelen. Mert

ha meghonosítja azt a nyugodt, művelt, formákba és szabályokba szorított, koncziliáns hangot, a mit beszédeiben behozott a debattoknál, megérdemli a magyar parlamentárizmus megmentőjének dicsőségét.

Boldogemlékezetü Imre királyunknak nagy leleménye volt az, hogy egy vesszőt vett a kezébe s azzal ment keresztül az ellenséges táboron. Széll még ezt a vesszőt is elhajitja. Kitárt, fedetlen mellel áll sikra, mikor felszólal. Nem hoz magával egész arzenálist az aktákban, mint elődei, hanem csak egy egész házipatikát, csupa csillapitó szerekkel. Ha Szilágyi Dezsőt a »nagy cséplőgépnek« nevezhette Csáky gróf, ugyanolyan találóan mondhatná Széllről, hogy ő a nagy »vasalógép«, mely a leggyürőttebb, legránczosabb kelmét is tükörsimává egyengeti ki.

Olimpusi nyugalommal ballgatja a vitákat, czvikkerjét csak akkor veszi le s teszi fel szaporábban, ha róla van szó, néha-néha felemeli a czeruzáját és sietve vet az előtte fekvő papirra egy jegyzetet. Így készül a beszédje. Szemeit elfödi a czvikker, nem lehet kiolvasni belőlük, mit érez, hanem van e helyett az alsó ajkán egy tisztás, a mit a barna szakáll nem egészen nőtt be, ez az alsó ajk válik tehát a szemek helyett beszédessé, egy alig észrevehető rezgés mutatja lelke háborgását, egy gúnymosoly suhan át ezen a tisztáson, vagy egy finom árnyalata — a fitymálásnak.

De azt kevesen is veszik észre. A sokaság előtt teljesen egyformának és érzéketlennek tetszik. Se idegességet, se zavart nem árul el. A legkritikusabb filippika alatt, miközben jegyez, ráér azonfelül a vizitjeivel is végezni. Mert a háta mögötti padba, a hol a volt miniszterek üldögélnek, — mint az elhasznált levélbélyegek egy külön albumban — folyton jönnek intimusok, a kik mondanak vagy kérdeznek valamit.

Néha nem is jegyez a miniszter s a következő párbeszéd indul meg:

— Beszélsz ma, kegyelmes uram?

— Nem. Minek? — szól a miniszterelnök visszafordulva. — Nincs semmi mondani valóm. Vagy beszéljek?

— Nem ártana.

— Hát iszen nyilatkozhatom röviden.

Beszédjei többnyire így inczidentaliter születnek. Csak nevezetes esetekben gondolja ki azokat otthon. Rendszerint azzal áll fel, hogy valamely rövid nyilatkozatot vagy egy-két észrevételt tesz, de mint a hogy az étvágy evés közben jön meg, egyik gondolatból fonva a másikat, támad a nagy beszéd, lassan gyülik az anyag és formás alakot ölt, mig nem egy szerves egészszé tömörödik. Csak az aggteleki cseppkő-barlangban láthatni még világosabban a természetnek azt a csodálatos és önkéntelen képességét, hogy az elesöppent vizrészecskék tömör, szabályos kőoszlopokká vagy felismerhető esztétikus alakokká válnak odalent. Ilyenkor kimelegedik, szeme a pápaszem alatt is megcsillan s domboru homlokán izzadtságcsöppek fénylenek. Nem beszél prosopopeával és nem használ semmi pose-t, nem igénytelen, de nem is feszes

vagy ünnepélyes. Mindig csinosan van öltözve, de nem keresettséggel. Nem ügyel a külsőségekre, mint Apponyi, kiről, ha beszélni feláll, mindig mintát lehetne venni a szobrához. Nincs gondja rá, hogy a kabátján a két felső gomb okvetlenül be legyen gombolva és hogy a zsebkendőjéből két czentiméternyi nézzen ki. A hogy Koek Pál mondja (valami okosat hiszen ő is mondhatott), a legjobb stilus az, a mit nem lehet észrevenni, úgy áll az a szónoki modorra is; az a legjobb, a mit nem lehet észrevenni.

Nem gesztikulál tulságosan, a nyomatékot a jobb kezében levő czeruzával jelzi. Szélesen beszél, a hol valamit magyaráz, vissza-visszatéreget, kivált ha meg akar nyugtatni (és majd mindig ez a főczélja), ilyenkor pongyolának tetszik az előadása, de a mint elhagyja a kritikus örvényes helyet, vigan szökelve siklik könnyü sajkája odább-odább, s ő maga kihajlik s egy-egy szines kövecskét vagy egy-egy rózsaszinü kagylót túr ki a homokból, vagy épen átnyul a partokra és egy-két virágot szakit. Hasonlatai nem nagyon merészek, de mindig találóak és izlésesek. Általában harmóniában van az ornamentikája a tartalommal, a mi egy vele született művészi érzékről tanuskodik. Mert ez az egy az, a mit nem lehet megtanulni.

Nem unalmas és nem nehézkes. Élénk fordulatok váltakoznak az előadásában és imitt-amott kibuggyan egy kis esprit, valami bon mot, vagy illusztráló ötlet, majd egy kis jól eső frisseség eleveníti meg beszédét. Mindig szelid, mindig finom, még a mikor gúnyos is, és ha polemizál, ez úgy látszik, mintha nem is szivéből jönne, mintha kénytelen volna vele. Mintha azt akarná mondani az ellenfélnek: Nézd, kedves barátom, nekem most egy sebet kell rajtad ütnöm. Sajnálom, édes fiam, de meg kell lenni. Nem azért teszem, hogy fájjon, hanem, mert be akarom adni a pártodnak a gyógyitó szérumot és ezt a te bőröd alá kell csepegtetni ... Muszáj, kedvesem. Hát most már én belevágom a testedbe a lanczettámat, de előbb megeocainozom azt a helyet. (Vagyis megdicséri az imént elhangzott beszédjének valamely közönyös részét — s erre következik a szurás.)

Szép dolgok ezek és biztatók, mert hiszen kizártnak tekinthető, hogy Széll szónoklata a mellett, hogy őt a maga elé tüzött feladatában a tetteknél is jobban segiti, iskolát ne teremtsen ... Azt tartja egy angol közmondás, hogy a kecskét és a minisztert nem lehet előre megbecsülni, mennyit ér. De annál jobban lehet a szónokot. Egy ilyen koponya, mint a Széllé s egy olyan tónus, mint az ő beszédeiben, művészi motivumok és esztétikus formák, magasak és mégis behizelgők, ragadósak, mint a lépes méz, valóságosan a Gondviselés ajándéka, épen a legnagyobb szükség idején.

Különös, hogy bár előadása sokszor széles, sőt terjengős, mégis nála találni egyszersmind a legtömörebb helyeket. Némely mondásai, melyekbe mintegy komprimálva vannak az igazságok, gyorsan válnak röpke szavakká és szájról-szájra járnak, mint egykor az Andrássy kraftausdruekjai. Néha csodálatos röviden tud meghatárolni nehéz kérdéseket oly precizitással és tacitusi rövidséggel, hogy a halhatatlanság szaga érzik némelyiken.

Az ujévi beszédében például ezeket mondja: »Az én programmom a liberális irányzat a modern közjogi alapon. Ez választ el engem minden más párttól.«

S ezzel végez a programmjával.

Hogyan? gondolja magában a hallgató, ki hozzá van szokva, hogy a miniszterelnökök hasábokon át fejtegessék a programmjukat. Csak annyi volna a különbség? Hihetetlen az! Elméje gyorsan nyargal végig a pártok programmján, a szélsőbalén, mely liberális, de nem áll a közjogi alapon, a néppártén, mely

a közjogi alapon áll, de nem liberális. Ah, nini csakugyan! Mosolyogva ismeri el, hogy egészen igaz a dolog, de nem mindig elég értelmes méltányolni a gondolatok művészét, a ki ilyen jou-jou-alakba szoritotta össze a dolgok lényegét. Talán csak annyira becsüli, mint azt a bohókás franciskánus barátot, a ki egy mogyoróhéjra véste rá az egész miatyánkot s hiszekegyet.

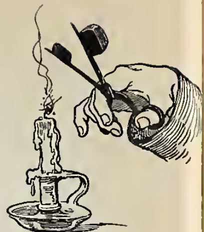
De ezzel körülbelül be is fejezhetem hosszura nyuló csevegésemet a mi parlamenti szónoklatunkról, mely meglehetős sivár mező a hogyok és miszerintek bozótjával benőve. A bozót egyre hatalmasodik, a fiatal fák csenevészednek, az öreg fák, melyek izletes gyümölcsöt hoztak, elaggnak, kidőlnek. Az egyetlen vigasztaló ebben az a fordulat, a mit a parlament mostani vezére előidézhet. Különös, hogy épen olyan országban kellett a szónoklati mesterségnek annyira leszállnia, a hol a legutolsó paraszt is bir azzal a bátorsággal és talentummal, hogy keresztelőn vagy lakodalmon pohárral a kezében lendületes módon tudja kifejezni, a mit gondol.

Vagy, hogy talán épen azért szállott le. Az Isten apró részekre osztotta szét adományát s mert mindenkinek jutott belőle, kevés jutott.

Vagy még valószinübb, hogy azért banyagoltuk el a szónoklatot, mert olyan általános volt. Olaszországban senki sem tartja a fügét csemegének.

Akárhogy történt, de bizonyos, hogy parlamentjeink már évtizedek óta szónokilag is folytonosan kisebbedő kaliberüek.

Ez pedig szomoru dolog, mert, mint már fentebb is emlitettem, egyenesen a szónoki formák és szépségek elejtése nyitott utat az elvadult hangnak, mely parlamentünket beteggé tette. Csodálatos, micsoda kis nyiláson megy be a sok por és penész egy finom gépezetbe.

Az ország vénei, a kik még hallották a világ egyik legnagyobb szónokát, a kit magyar anya szült, Kossuth Lajost, busultak ugyan a parlamenti modor eldurvulásán, csóválták a fejeiket, de nem gondolták, mi okozta a bajt. Máskép is akartak rajta segiteni. Mondák egymás közt bölcsen:

— Ha a gyertyák égnek, mindenkor kivánatos azokhoz a koppantó, a mivel a hamvukat el lehet venni, hogy ne legyen kellemetlen szaguk és hogy ferdén ne égjenek. Hát valami koppantófélét kell behozni.

Úgy, de a koppantók néha nemcsak a hamvat koppantják el, hanem ügyetlen kézben leesipik a lángot... Nem kérünk a koppantóból!

Én tehát szóba se állok most ebben a tárczában a vénekkel, hanem hozzátok fordulok, ti kedves Párkák, a kik aranyos guzsalyaitokról a nemzetek sorsát is szövitek függetlenül, a nélkül, hogy bármily összeköttetésben volnátok a kaszinóféle szkuptsinával, ne feledjétek kedves Párkák abból a kenderből is hozzá venni a vásznunkhoz, melyet Kalliope megnyálazott s melyből az ékesszólás méze csöpög. Mert ha nem, — mondhatnám — akkor vegyétek el a parlamentünket és adjatok helyette valami jobbat. De nem mondom, mert mi annyira szegények és ügyefogyottak vagyunk, hogy valami jobbat az istenek se adhatnak. Hát csak hagyjátok meg a parlamentünket, de küldjétek le ujra, mint régente, a gráeziákat, a kik a szónokainkat öltöztessék. *(1902)*

Ferencz József mint elbeszélő.

ZSÓFIA FŐHERCZEGASSZONYT, felséges királyunk anyját, balul itélték meg apáink, tartván őt a magyarok ellenségének. Lehet talán, hogy a későbbi események azzá tették, de tény, hogy már 1844-ben ő sürgette, hogy a kis Ferencz főherczeg (trónraléptéig királyunk csak a Ferencz nevet használta) tanulja meg a magyar nyelvet. Az anyai lélek próféta. Talán megsejtette, hogy a fia trónra jutván, inkább lesz egykor magyar király, mint osztrák császár. Tanitójául csakhamar tisztelendő nemeskéri Kiss Pál udvari káplán szemeltetett ki.

A szittya idioma nehéz kenyér, lassan ment a munka, de a fiatal, nyulánk főherczeg rendkivül szorgalmas volt s példabeszédes jellemvonása, a nagy kötelességérzet már mutatkozni kezdett. Két év alatt behatolt a pogány miszteriumokba és 1846-ban már önálló magyar dolgozatokat irt az elbeszélői genreben, melyeknek impurumját ereklye gyanánt őrizgette fiókjában Kiss Pál, kiből később nagyváradi kanonok lett. S ez a fiók csak ritka kedves vendége előtt nyilt meg, a kinek eldicsekedte:

— Itt vannak az én kincseim.

Magok a letisztázott füzetek pedig állitólag Bécsben a családi levéltárban vannak örök emlékül elhelyezve, a II. József és I. Ferencz irkái és tanszerei mellett.

Ferencz József, vagy Ferencz főherczeg, ahogy dolgozatait aláirta, két krónikaszerű tárgyat dolgozott fel: »Mátyás király vagy a czinkotai itcze« és »Miksa császár Mainzban.«

Olvastam mind a kettőt, valóságosan fölhabzsolva szememmel a királynak, már akkor kaligrafikus gyöngybetüit. Igyekeztem betekinteni gondolataiba, érzéseibe s előttem állott az egész kép a multból, az irás fölé hajlott szöszke fej, a szelid kék szemekben merengéssel világverő Mátyás régi dicsőségén, régi kalandjain.

A főtisztelendő úr veres tintával javitott itt-ott a szövegben, — néhol ő is rosszul. Felvidéki ember lévén, körülbelül úgy néz ki a dolog, mintha például Matuska Péter tanitana egy főherczeget magyar nyelvre. De a nagy igyekezet és siker félreismerhetlen, mert a fenséges növendék immár folyékonyan beszéli el a hires czinkotai kántor furfangos ötleteit. Igaz, hogy hibákat is ejt. Hogy ne! Ezek a szerencsétlen magyar igék! A kitanulhatatlan hajtogatásuk! Az állhatatlan »meg«, mely mint a kis kutya, hol előtte, hol utána szalad az igének. Hát még a határozatlan és határozott mód! Hát az a sok dupla t meg l. És azt örökké eltalálni, hova tegyen az ember belőlük kettőt és hol elég egy is!

De az eredmény mégis meglepő. Két év mulva Ferencz főherczeg nem csak beszélni, hanem már elbeszélni tud s néhol egy-egy népies szót is elejt.

Érdekes ez 1846-ban. Még Petőfinek is szemére vetik ebben az időben a pórias szavakat s Ferencz József már használja. Azzal kezdi kis beszélykéjét: »A czinkotai pap egy nap *átballagott* Czinkotáról Budára, hogy Mátyás királytól valamely kedvezményeket *szorítson* ki a helységnek, mely másfél órát fekszik Budától.« Ime, egy mondatban két népies szó, a miktől még fáznak az akkori irástudók a Petricsevich-Horváth Lázárok és Vachottok. De tisztelendő Kiss Pál, nyilván nem félt s úgy adta elő a nyelvet, a hogy ő összeszedte a könyvekből, meg a néptől vegyesen. Nem volt egészen járatos a nyelvben, azért tanitotta jobban. Vagy az is meglehet, hogy a népies szavakat Palatinus Pistától szedte fel a tanulékony főherczeg.

Az előadás a két dolgozatban elég ügyes, a forma tömör és kerekded, van érzéke a főherczegnek az iránt, mi a lényeges s abból nem is marad el semmi, viszont nincs semmi

fölösleges sem. A két történet úgy van elmondva, hogy semmi se bibázik és semmi se rontja vagy zavarja az értelmet, hanem az élénkségnek, a fordulatosságnak nines nyoma, az egyéniség nem látszik még mikroskopon se. Könnyü lett volna megjósolni, hogy az előkelő növendékből soha se lesz nagy elbeszélő. A mint bogy nem is lett. De lett belőle nagy király. És az is esak valami.

Örülnék, ha e kis közlemény valamilyen módon feljutna a királyig. Édes mosoly ragyogná be az arezát, hogy az ötvenkét éves homályból hirtelen eléje toppan a tanulószoba a tisztelendő Kiss Pál jámbor alakjával. Eszébe szökkenne sok nagy gondjai fölé a szép roeoeo történetke a találós kérdéseket föladó királyról. Mikor még az volt a legnagyobb gondja. Aztán, úgy képzelem, sok minden együtt hasadna ki az emlékezés hegyéből ezzel a pensummal. Olyan is, a mi előtte volt, olyan is, a mi utána jött.

Ez a kis adoma volt talán az első lépése hozzánk. Nem is tudott róla, mégis az lehetett. A tárgy, igaz, hogy igénytelen, egy nagy itezéről Czinkotán, és egy királyról, a kit a kántor felülmul elmésségben. A tisztelendő úr nyilván csak olyan közömbös dolgoknál maradt, a melyekben nincsen tendentia, se ide, se oda. De az isten áldja meg ezért is. Hátha mégis ezekből hullt a finom lélekbe az a mag, mely Ferencz Józsefet szinte Mátyásboz hasonló királyává tette a magyaroknak? Ki tudná azt, mi miből támad? Hiszen a mi fiaink is rendszerint a Mátyás-legendákból szivják magokba a magyar érzés mézét.

Az első történet meg azért is érdekes, mert a leendő magyar király nem úgy irja meg a Mátyás-adomát, a hogy a mi krónikáinkban van. Mátyás király nálunk ezt a három kérdést adja fel.

Hol kél föl a nap?

Hol van a világ közepe?

Mit gondol a király?

Fölséges urunk fiatalkori elbeszélésében ellenben marad az első és utolsó kérdés, de a középső módosul. Mátyás ugyanis azt paranesolja a ezinkotai papnak — illetve kántornak, a ki ineognitóban helyettesitette:

— Nyuzza meg a követ!

Mire azt feleli Czinkota agyafurt mestere:

— Nagyon szivesen, de előbb vétesse a vérét fölséged.

Nagyobb baj van a másik történettel. Mert ebben már nemzeti sérelem is előfordul. A »Miksa császár Mainzban« czimű történet semmi egyéb, mint a Mátyás és Holubár ismeretes históriája.

Miksa esászár ugyanis Mainzban mulat, a hol a német nemesség környezi és ünnepli. Odavetődik azonban (a király saját magyar szavai) egy *Brizé* nevű franezia lovag, a ki három napon át szidalmazta a németeket és hadi fegyvereik diesóségét, mondván:

— Álljatok bát ki ellenemben, ha olyan vitézek vagytok!

És senki sem akad, a ki a garázdálkodó nagyszájú Brizét megfenyitse vagy vele szembeszállni merjen, midőn végre barmadnapon előjön az a bizonyos leeresztett sisakrostélyos levente, a ki megví vele és legyőzi. A lelkesült tömeg előtt leveszi sisakját s mindeneknek nagy esodálkozására előtünik maga Miksa császár.

Nyilván az egészben tisztelendő Kiss Pál úr a hibás, a ki a két Mátyás-anekdotából az egyiket odaajándékozta az osztrákoknak. (Jut is, marad is még Mátyásnak elegendő.) Gondolta magában, ha már sok egyebünk náluk van, miért ne legyenek ott a legendáink is. Talán az is hozzájárult, hogy a krónikát úgy, a mint történt a eseh Holubárral, a esehek iránti gyöngédségből se lett volna tapintatos az ifjú főherezegnek előadni. Egy udvari káplánba kellene bujnunk, hogy a motivumait eltaláljuk.

A nép Máthyás néhai Magyar-
királytul a következő esetéről
beszéli: Budába a királyhoz ra
egyszer Csinkota falutul, melly
közül Pestről fekszik, a Plébános kez
jön, a királytul valamit nyerendő.
A király igérte, hogy meg fogja
engedni a Plébánosnak kérését,
ha ez a következő három
nehézségeket megfejtené:
először, mit a király most
gondol? másodszor, hol
a nap fölkel? – harmadszor,
hogy a Plébános a kövek
bőrét lehúzza.
A Plébános komolyan haza

ballag, 's nem képes a nehéz-
ségeket megfejteni. Az iskola-
mester annak szomoruságát látván,
mi baja? kérdezi?
A pap a dolgot megmagyarázza,
mire a ravasz iskolamester
ötet jó kedvel beszi, biztatja,
igérvén hogy ~~ő helyette~~ érte helyette csem
nehézségeket meg fogja fejteni,
~~ha~~ csak papi ruháját
akarná neki kölcsönözni
A plébános bele egyez.
Az iskolamester tehát a papi
ruhával fölöltözve Budán
a király előtt megjelen, és
ettől kérdezve: hol fölkel

a nap, azfelelői: Ő fölségüknek Budán, nekem pedig Czinkotán; – A királynak tetszett a felelet. Megint kérdezé: húzták-e ő le a kövek bőrét? Épen nem húzom ez, de mindjárt le fogom húzni ~~mihelyt~~ ha Fölséged a követ le öli! A király jóvá hagyá ezen feleletet. Végre harmadszor kérdezé: És mit most gondolok? – Az iskolamestertűl a követ-kező felelet adatik: Fölséged azt gondolja, hogy a plébános-sal beszél, holott csak az iskolamester vagyok!

A király meg volt elégedve a feleletekkel, azért felszólítja az iskolamestert, hogy magának valami kegyelmet kérjen; ez, bor szerető lévén, semmi mást nem kért, mind, hogy Czin-kotán nagyobb icze legyen; a király helyben hagyta, és azért ~~most~~ még most is Czinkotán ~~a bor icze~~ nagyobb bor icze találtatik. Azonban a plébános is a királynak kegyelmét találta.

Bécsben Aprilis 25én 1846

Ferencz Főherczeg.

De minthogy azt nem lehet, hát ne apprehendáljunk érte Kiss Pálra. Ha nem lett volna becsületes, jó magyar ember, ha nem ide huz a szive, hát bizony a nagy itczét is ép úgy odaajándékozhatta volna Klosterneuburgnak vagy Kretzendorfnak.

Örömet okoz ez minden magyar embernek s maga a király is szivesen gondolhat most ősz fejjel, nagy történelmi névvel, a magyar nemzet mély szeretetével koszoruzottan, első magyar beszélyére, melyben azt a kérdést téteti Mátyással: hol kél föl a nap?

Hátha elgondolkozik e kérdés fölött, mely négyszáz év előtt lebegett egy király ajkán és ő maga is felteszi önmagához és mindenkihez: hol kél föl a nap?

És egy belső hang feleli és még hozzá minden okos államférfi is azt feleli:

— Fölségednek Budán.

Patriarchalis élet a XX-ik század küszöbén.

AGYVÁRADON a »Rózsabokor« vendéglőben volt a bankett s mint idegen megyéből való képviselő, a Tisza szomszédságában ültem az asztalnál, a mi később javamra volt.

A menü természetesen nem volt kielégítő, kivált a gourmandok számára. Ezernyi embernek nem is lehet jól főzni — de meg a Tisza-banketteknek az az ékességük, hogy olcsók és szegényesek. Mindenki maga fizeti a couvertjét és hogy eljöhessen a legszegényebb választó is, nem lehet az étlapra tenni se fáczánt, se burgundi bort.

Alig hogy elkezdtek tálalni, egyszerre csak ott terem a Tisza báta mögött egy kaczkiás pirospozsgás képű szolgáló, negédesen riszálva a kurta szoknyáját, melynek szélei ingerlőn csapkodták meztelen lábikráit. Két czilinder aranyszinü bor volt a kezében.

— Tiszteltéti a kegyelmes urat Tóth Ferencz ur (a névért nem állok jót) és itt küldi kóstolóra ezt a finum bort, de hogy azt mondja, egyedül tessék kiinni, mert nincs belőle több.

— Köszönöm, fiam — mondá nyájasan a »generális« — adja át a tiszteletemet Tóth Ferencz uramnak.

Persze a szomszédság protestált, hogy a nagy »közlegény« egyedül igya meg a pompás pecsenye-bort, a miben legott kompromisszumra is lépett velünk, odatolván az egyik czilindert Ritoók Zsigmond és közzém:

— Ebből gazdálkodjatok.

De alig kezdtük a gazdálkodást, midőn ismét női ruhasuhogás üde szele rezzentett fel diskurzusunkból. Hátranézünk, hát egy fitos orru csinos szobacziczus lépegetett nagy nyalkán Tisza Kálmán felé, egy hófehér szalvétával letakart tálat hozva. Még oda se ért, már peregni kezdett a nyelve:

— Tiszteltéti Majsayné nagysága (a névért megint nem állok helyt) és hogy im, megtudta, hogy a kegyelmes ur itt ebédel, hát egy kis málnás-lepényt sütött, mert hogy — azt mondja, hogy nagyon szereti a kegyelmes ur. (A selyma fruska! Csupa »hogy«-okkal beszélt ő is.)

— Biz az igaz — szólt Tisza mosolyogva s kék szemeiből csupa jóság áradt. — Senki se találja azt úgy el, mint a maga asszonya. Csak mondja meg otthon, hogy nagyon örültem neki, hogy rám gondolt.

Így ment ez aztán egész végig. Baráthné asszonyom egy fazék töltött káposztát offerált fel (de ebben már a fazékért sem kezeskedem), egy gabonakereskedő valami fölséges likőrt kapott egy angolországi ismerősétől, azt állította oda Tisza elé a fekete kávé utánra.

Szóval úgy éltünk a generális körében, mint valami kanonokok — mig a lejebb ülő igazi kanonokok koplaltak. De még a jó kosztnál is jobban esett az a magyaros, minden parádétól ment kényeztetés, melyben képviselőjüket részesitették s melyet nem a feltünni vágyás hoz létre, mely csak a szivekből fakadhat.

Gyönyörü volt látni a hatalmas dinasztát, a hajdani nagy miniszterelnököt, ki császárok abroszához törölte már sokszor a száját, a mint ilyen patriarchálisan táplálják és ő maga azt végtelen egyszerüségében egész természetesnek találja. *(1896.)*

AZ ATHENAEUM HÁROMSZINNYOMASA.

BANKETT A „RÓZSABOKOR"-BAN.

RÉVÉSZ IMRE EREDETI AQUARELLJE UTÁN.

Szilágyi Dezső.

AZ A FÉRFIU, a ki ma a Házban talán először életében szólott az álszerénység banális frázisán, »az én csekély személyem«-ről (t. i. önmagáról), bizonyos tekintetben tulságosan súlyos (sőt, mit fösvénykedjünk az igazság aprópénzével), tulságos nagy ennek az országnak. A szék, a melybe leül (még ha miniszteri szék is) kicsiny is, szük is és igen sokszor ropogni kezd alatta. Nekem magamnak volt egy óriástermetü nagybátyám, a ki a hová belépett, mindenütt megütötte magát az ajtó gerendájában, a csillárokban és igen kellemetlen volt a háziasszonyoknak, mert felágaskodás nélkül látta meg a *magas helyeken letelepedett* szemetet, penészt, almáriomok, polczok tetején.

Szilágyi Dezső izzó agyat és kevély lelket kapott örökségbe az istenektől a többi sok ajándék mellé. Nagy indulatok mozgatják. Lelkében, mint a hogy az aggteleki barlangban, ágyudörgésnek hangzik egy pisztolylövés, marczangoló nyomokat hagy néha egy parányi inczidens. Semmi sem normális, semmi sem közönséges ezen államférfiuban, kit igen sokáig fognak emlegetni és csodálni ebben az országban, különösen a halála után, midőn már nem lesz senkinek kényelmetlen.

Mert kényelmetlen ő most a mig él és kényelmetlen is lesz, mivelhogy tulságosan nagy, nem tudnak vele mit csinálni.

Ha a kabinetben benne van, akkor kényelmetlen a kabinetben, a melyre nehezedik, kényelmetlen a szabadelvü pártnak, a melyhez nem tud simulni, kényelmetlen az ellenzéknek, a melyet fönséges szónoklataival összemarczangol.

Voltak is már ehhez a témához tanácsadók nem egyszer, hanem több izben:

— Ki kellene tenni a kabinetből!

Igen ám; csakhogy a kabineten kivül még kényelmetlenebb a kabinetnek, a pártnak és mindenkinek. Ha kezet szorit az emberrel, az is fáj, szinte összezúzza a kezedet; ha ölel, a vállad fájdul meg, mikor a nehéz karjait ráteszi — de hátha még üt! Pedig ő csak vagy ölel, vagy üt (de szivesebben üt).

A mi kabinetünknek most az a baja, hogy némely miniszterek mindenkinek szeretnének tetszeni. S ez a legrosszabb politika az államférfiaknál. Ebbe pusztult bele Szapáry s előtte annyi százan s ebbe pusztulnak el majd a meg nem nevezett némely minisztereink is. Mert tisztelet a kivételeknek. Vannak ugyanis, a kik ennek igazságát átérzik *és csak az ellenzéknek óhajtanak tetszeni.*

Szilágyi egész ellenkezőleg, senkinek a szeretetére nem spekulál. Megy sokszor mogorván, vagy dúlva-fúlva a maga utján, ködbe burkolva, mint egy őskori óriás. Úgy néz ki néha tünődő hamleti arczával, mintha önmagát keresné.

— Szilágyi megint haragszik ránk — megy szájrólszájra a szabadelvü klubban.

S ez igy is van. Hol Szilágyi haragszik a pártra, hol a párt haragszik Szilágyira. E viszonyban, pedig már öt éves innen-onnan, csak igen ritkák a mézes napok. A párt, mint a gyermek, megszokta, hogy »szülei« beczézgessék, simogassák, néha a térdükre vegyék. Szilágyinak ellenben derogál minden sablón, minden érzelgés.

A párt nem érti meg Szilágyit. Az elefánt házakat hordoz a hátán, de pesztonkának nem született, a gyermekekkel nem játszogat. Következéskép sokszor igazságtalan a párt Szilágyi iránt.

A Szapáry-regime alatt, midőn tevékeny részt vett a parlamenti szócsatákban s kitette mellét a pártért, legott nagy morgás támadt:

— Szilágyi a vezérségre törekszik.

Akkor azután fogta magát Szilágyi és kerülte a Ház porondját, vagy ha eljött is, sphinx-szerü arczczal hallgatta, hogy paskol bennünket az ellenzék. Ismét nagy morgás támadt:

— Szilágyi hallgat. Szilágyi intrigál. Szilágyi a vesztünket akarja.

A nagy fa először is arra való, úgy vélik a kis emberek, hogy gyümölcsöket hozzon — nekünk.

De ez nem elég tőle, még arra is való, hogy az ágai úgy nőjjenek (ne csak fölfelé, de lefelé is), hogy árnyékot tartson nekünk.

De még ez se elég. — A nagy fa még arra is való, hogy fészket lehessen rakni rajta.

Szilágyi elég nagy fa, de nem mindenben felel meg ezen feltételeknek. Annyi bizonyos, hogy a gyümölcsöt most meghozza gazdagon az egyházjogi reformok kolosszális munkájában. Szidták is azelőtt eleget, hogy csak *virágozni tud.*

*

Titáni gondolatok forrnak, nagy tervek gomolyognak Szilágyi koponyájában. Lelke áhitja a rendkivüli cselekedeteket. S a nevetséges, kis eszközök, melyekkel rendelkezik s a kicsinyes viszonyok, melyekben él, úgyszólván folytonos irritáczióban tartják. Elégedetlen. Borongós. Homályos, nevezhetetlen ambicziók feszitik. Néha vágyat érez eltaposni valamit, néha az egész országot szeretné összeroppantani és egy ujat csinálni helyette. Általános, nagy igazságok világitanak szemei előtt, mint bolygó fények az éjben. De ezek az igazságok magasan vannak. Utánuk nyúlna, de lehet-e őket elérni? Nem. Ilyenkor tehetetlenül bányódik lelke s véghetetlenül leverőleg hat rá, hogy miért olyan kicsiny ő. Mint minden titán, Szilágyi is boldogtalan.

S micsoda ellentétekből van összetéve!

Ő, a kiben az emberiség boldogságának nagy problémái főnek szüntelen, természeténél fogva mindig zsarnok. Erőszakos lénye kitör a nyers erőnek imponáló ruhájában. Minden uj szituáczió szinte átgyúrja őt egészen. Egy másik adott viszonyban talán nem is az előbbi ember többé.

Ha orosz czár lenne, rögtön megadná az alkotmányt az orosz népnek — mert ez az ő erejét jelentené; de ha például szerb király lenne Szilágyi, minden nap felpofozná minisztereit, mert ottan az az erő. És ha fazekas lenne Szilágyi Dezső, képes volna egy napon összetörni a saját fazekait. — Mert neki életszüksége, hogy az erejét használja, így vagy úgy, a mint lehet, ha csak az ártatlan fazekakon is. Erőt mutatni és érezni, hogy a körülötte levők is érezzék ezt az erőt, ez az a csábitó édesség, a mit ő áhit.

Erő, mindig erő. Szilágyi Dezső az erő rabja. Az erőé, a kinek ikertestvére a zsarnokság.

*

De végre is nem essayt irok Szilágyiról (lesznek ő róla még bibliotekák is), én voltaképen csak a mai parlamenti szerepléséről óhajtok röviden referálni, a nélkül, hogy mint szónokot jellemezzem; erről már megirtam néhány év előtt a »Szilágyi beszél« czimü rajzot s csak ismétlésekbe esném.

Szilágyi annyira szónok s annyira ismeri tárgyát (e javaslatot, melyen valóságos ideges szeretettel csügg), hogy egy hétig is el tudott volna róla beszélni szakszerüen és érdekesen.

De vajjon miről ne tudna ő beszélni, a ki esténkint kifáradva, baráti társaságban is, midőn elfogy a téma s beáll az az ismeretes nyomasztó csend, a mely a fehér asztalnál gyakori, mint egy prédára váró sas odaszól Darányihoz:

— Náczikám, állits valamit.

És ez annyit jelent, hogy állithatsz, Náczikám, mindent a világon, a mit akarsz, olyat a mit te gondolsz, olyat, a mi

a bölcsek agyrostjain már leszűrődött, olyat, a mit a világ már megemésztett és aranytáblájára irt, vagy olyat, a mit még a világ nem hallott, nekem az egészen mindegy, én az állításodat össze fogom azonnal törni egy óráig tartó érdekes diskurzusban.

Szilágyi maga is élvez azzal, hogy beszél. Ha egy puszta szigeten élne, én azt hiszem, akkor is gruppirozná gondolatait és elmondaná az őserdőknek a saját mulatságára.

Ma azonban nemcsak mulatságból beszélt, hanem az ő nagy javaslata mellett tört lándzsát. Sok beszédet mondott, szebbeket talán, hatásosabbakat, hravurjait a dialektikának; összetört szónokokat, torzfigurákká csavarta át teóriájukat, logikájukat, de ilyen monumentális beszédet, melyben az egész szituácziót annyira markans vonásokkal világitotta volna meg, talán még sohase mondott.

Nem volt egy cseppet sem izgatott. Nyugodtan, szenvedély nélkül szólott; a gúny, mely ajkai körül szokott játszani s melylyel ellenfeleit annyira fel tudja bősziteni, csendes komolyságnak adott helyet. A szavaiban se voltak nyilak, szúrások. Hiszen azoknak a fáknak, a melyek gyümölcsöket hoznak, nincsenek töviseik. Czifraság, retorikai cziráda se volt a beszédjében. Hiszen a gyümölcsök idejében virágja sincs a fáknak. Puritán egyszerűséggel, a Ház lankadatlan figyelme közt beszélt, csak a gondolatai, érvei suhogtak a mély csöndben fenségesen.

A »nagy ellenfél« szemben mind-mind komorabb lett. Végre már úgy látszott, mintha keskenyebbé is lett volna.

Ma egy »szelid« Szilágyit láttunk, a ki nem akar senkit megenni, de meg akar győzni mindenkit. S ehhez először magát győzte le. A szenvedély, az indulat a körme hegyét se mutatta beszédjében. Maró szatiráját otthon hagyta. A buzogány helyett, melylyel ütni szokott, sisakokat, pánczélokat behorpasztani, egy világitó gyertya volt a kezében.

Megszokott haragos mozdulatai is elmaradtak. Csak a czvikkerével gesztikulált és csak nagyritkán rakta hátra kezeit összetéve, a mi nála a kihivó mérkőzés jele; elöl volt szüksége mindkét kezére, a mint hol az egyikkel, hol a másikkal gyöngéden magyarázta a dolgok állását a Háznak, mintha csak valami szalonban egy kedves társaságnak felelne arra a kérdésre: »Miben van hát ez a kérdés?«

Mikor leült, mondanom sem kell, valóságos éljen-orkán kerekedett. Éljenzett a jobboldal, szélső baloldal és szinte tombolt a lelkesedéstől.

Ő maga megelégedetten nézett végig a hullámzó, kavargó ellenzéken, mintha mondaná:

— No, hát állitsatok még valamit!

Prileszky Tádé.

KÉPVISELŐHÁZ ELNÖKÉHEZ a november 13-án tartott ülés alatt távirat érkezett e szomoru szavakkal: »Prileszky Tádé képviselőtársunk ma meghalt.«

Az ember azt hitte volna e távirat előtt, hogy az öreg künn ül valahol a folyosón és intrikál egy kicsit, mert szeretett intrikálni, typusa volt a ravasz öreg politikusoknak, kik naivaknak teszik magukat. Egyenesen mennek ugyan, de minden ajtót nyitva hagynak maguk után, mert senki se nem tudhatja, hogy *fordulják* a dolgok. Jókai Tallérossy Zebulonja aligha nem Tádé után készült, úgy hogy Tádé idomult át csodálatosan Jókai alakjához.

Nagy csontú, brontesz ember volt, nagyobb egy ölnél is, mintha egy őslény lett volna az ember, akaratlanul a mamuthot képzelte mellé háziállatnak, szinte rengett a föld alatta, mikor lépdelt. Sok eső eshetett, mikor ő nőtt.

A jó levegőjü Nyitravármegyében született 1826-ban s kalandos életpálya jutott osztályrészéül; volt az öreg mindenféle, honvéd, jószágigazgató, még impresszáriója is volt külföldön egy czigánybandának; élelmessége bizonyos szerctetreméltó bonbomiájával volt összekötve, úgy hogy az öregre épenséggel lehetetlen volt baragudni. 1869 óta, a mikor Nagy-Szombat képviselője volt, ép egész 1887-ig megszakadás nélkül tagja volt a tisztelt Háznak és a Tisza-regime vége felé mint a zárószámadási bizottság elnöke jelentékeny szerepet játszott. Többször szólalt fel a Házban. Bizonyos eredetiséggel beszélt és sajátos felfogással védte álláspontját, úgy hogy a Háznak többnyire jókedvet szerzett.

Azon fölötte okos emberek közé tartozott, a ki nem mutatta ki soha egészen, mennyi esze van, bolott a parlamentben ép ellenkezőleg többet szeretnek mutatni, mint a mennyijük van. Prileszky nem. Prileszky szivesen tette magát tudatlannak is a hatalmasok kedvéért s ebben állott roppant okossága. Az első ötéves országgyülésre 1887-ben nem jött föl, megbukott s ezzel mintegy kizökkent pályája vágányából. Midőn 1892-ben újra előjött az öreg Taddus, új embereket, új vezéreket talált már a pártban, kik közt újra elölről kellett volna a tekintélyét felépiteni.

Élete alkonyán tehát ott volt újra a kezdö képviselők közt s nem feledhetve fényesebb multját, váltig duzzogott és morgott, ott ülve esténkint a Klub puha fekete divánjain, selyem fekete sapkával a fején, keresztbe tett lábakkal, váltig a fuzió mellett intrikált. Mert változás, örökösen változás kellett neki.

— Semmit se nem ér a dolog. Kevesen vagyunk. S mik vagyunk, sem nem vagyunk okosak. Mért ne jöhetne be az Albert? Azt mondjátok, hogy folyton veszekedés lenne a mi vezéreink, meg az övék vezérjeik közt. De hogy lenne. Semmi se nem lenne. Minden jó volna. Hogy ellentétek vannak? Hiszen vannak, vannak, de mi az? Egyszer nem birtam otthon Pozsonyban szobámban a zárszámadásokat számolni, nagy kutyaugatástól az udvaron. Kimegyek dühösen, hogy agyon kutyákat verem. Hát mi van odakinn? Az enyim kutya, a Wodka ugatja a szomszéd kutyájára, a Tiszára. A Tisza visszaugatja a Wodkára. Csak úgy csattog ugatástól egész udvar. Köztük fekszik egy palánk, a palánkon egyik se át nem mehet, csak úgy ugatnak, mindig ugatnak. No, eztet én tűröm nem tovább. Mcg fogom az enyim kutyát, a Wodkát és áthajítom a palánkon: »Ebadta kutyái végezzitek a ti dolgotokat egymással, de ne zavarjátok zárszámadási elnököt, egyétek meg egymást, ha tudjátok, de zsörtölődésnek, zajnak, legyen vége.« S ime, mi ncm történik? Mit gondolsz, Sporzon? Hát az történt, hogy mikor a Wodkát áthajítottam, a mint együtt találták egymást és nem volt a palánk közöttük, szép csendesen, majdnem barátságosan megálltak cgymás mellett, a nélkül, hogy csak egyet is vakkantottak volna többé egymásra. Istenugyse így volt. Hiszen Neiszidler is tudja. — Csak a palánk tette őket oly mérgesekké és bátrakká. Sapienti panca ..... Hát nem így van, te Scbober?

Ilyenforma parabolákban szeretett politizálgatni az öreg és azért némelyek nem tartották jó mameluknak, pedig az öreget bottal se lehetett volna elkergetni a szabadelvü-párttól. Hű volt ő ahhoz — csakhogy a hűsége tele volt malieziával.

Most már szegény ő is csendes ember lett s a szép pozsonyi temetőben fogja tovább álmodni kedvencz töprenkedési thémáját, bogy mi lesz a pnroszokkal?

Alakja élni fog ismerősei és barátai emlékében nagyon sokáig s ahányszor fölbukkan, mindig fájó húr rezdül meg szivükben: mert jó és becsületes ember volt az öreg Tádé, csak a szája volt rossz, de most már, fájdalom, az is be van csukva örökre. *(1895.)*

Az István-szoba.

VACSORÁLÁS mindig nagy szerepet játszott a magyar politikai pártok életében. Az emberek este nyilatkoznak meg legőszintébben, mikor a gázlángok kigyulnak s megvilágitják a nyájas fehér abroszt az asztalon. A megboldogult Szlávy Olivér mindig mameluk volt este tiz óráig, azontul lefekvésig szélsőbali. Általában minden képviselőben három ember lakik; egy Lancelot, egy önérzetes lovag, a ki a házban ül délelőtt s veri kemény pánczélját mellén az ország szine előtt, hogy neki ez vagy az a meggyőződése, egy udvaronez este a klubban, a kiben nincs csont s nem is veri a mellét (mert behorpadna, minthogy viaszból való), hanem igyekszik lágy, édes hangokat adni, mint egy gitár, s végül van a vacsoráló képviselő, a ki egy ingre vetkőzik bizalmas kompániájában. Valószinü, hogy egy negyedik ember is van benne, mikor otthon még azt az egy inget is leveti, hogy a hálóinggel fölcserélje; ez volna az igazi, — de ezt soha se látjuk.

A három alakjából, a mit láttunk, a vacsoráló képviselő áll legközelebb a saját valódi énjéhez. Következéskép a legtöbbet érő viszonyok, barátságok és szövetségek vacsora közben köttetnek. Innen a vacsorálás nagy szerepe a pártéletben a legrégibb diétai időktől le maig.

A vacsorálás különben is valami intimebb, szentebb minden más foglalkozásnál. Mint a muzulmánnál a mosakodás. A vacsorázással csak a délutáni szundikálás vehető egyenrangunak. Az ember föláldozza életét, vagyonát, de a délutáni álmát és a vacsoráját nem. És még ma is látjuk a klubban, hogy Szilágyi Dezső, vagy Darányi, ha vacsorálni indulnak, oly gondosan válogatják meg vacsoráló társaikat, nem mintha kabinetet alkotnának örök időkre, de még gondosabban, úgy, mint a szultánok, mikor kendőt vetnek az odaliszkoknak.

Hja, nagy dolog az. Már Deák idejében is fontos perszónák voltak, a kik az öreg úrral vacsoráltak az »Angol királynő« emeleti ebédlőjében, annál a históriai nevezetességü asztalnál, mely a »Bourbon-asztal« név alatt szerepelt a legutóbbi időkben. Az öreg Deákkal elmult az asztal ereje, nem szárnyaltak szét onnan többé az ő pompás ötletei, magvas megjegyzései, parabolázó adomái. Az asztallábat, hogy onnan csurogjon ki a nemes nedv, nem lehetett megcsapolni, mint Hatvani professzor tevé Debreczenben, — a kik pedig körüle ültek, a közelmult idők öreg urai, báró Kemény János, báró Podmaniczky Frigyes, báró Huszár Károly, Csernátony, Bedekovics fegyelmezett, tapintatos és hallgatag politikusok voltak, a kik soha se beszéltek a jövőről (az veszedelmes), se a jelenről (az fölösleges), politikai diskurzusaikban valahol a Bourbonok trónvesztésénél tartottak; — innen neveztetett el a Deák egykori asztala »Bourbon-asztalnak«.

A Deák-párt hanyatlásának idejére esik a »vacsora-párt« szereplése. Ez a párt bizonyára jobban felelt meg nevének, mint akár a szabadelvü, akár a nemzeti párt, — mert ők tényleg vacsoráltak. Tisza alatt a »keddi vacsorák« bukkantak föl. Fiatal politikusok gyültek össze a »Hungária« egy külön szobájában s okos dolgokról beszélgettek minden héten egyszer, tulságosan okos dolgokról. Az unalom mindig besurrant az ajtón. Láng Lajosnak és Visinek, kettőjüknek, volt egy anekdotális élményük, Láng elmondta félig, aztán hozzátette: »A többit Visi tudja, mert ő volt ott.« Visi rendszerint nem vacsorált Lánggal egyidejüleg (mert, hogy az egyik ott lehessen, a másiknak a szerkesztőségbe kellett menni), Visi tehát más alkalommal mondta el a kaland végét azzal a megjegyzéssel: »Az elejét azonban Láng tudja, ő tőle

kell azt megballani.« Oly óvatosak voltak, hogy egyik se merte elmesélni, a mit csak a másik látott.

De a keddi vacsorák mindamellett varázszsal birtak s csakhamar mindenki ott akart lenni, a zárt jelleg tehát eltünt s ezzel a keddi vacsoráknak is végük lett. Mert az emberek különösek, oda szeretnek menni, a hová nem lehet. Mihelyt mindenki mehetett, nem ment többé senki.

Időközönkint több vagy kevesebb ideig tartó vacsoráló társaságok keletkeztek, gyorsan és ok nélkül, mint a Nefud sivatagban a folyamok: viz nincs hozzájuk és csak a finom homok fut medreikben. Legjobban és legtovább virágzott az összes parlamenti vacsoráló tanyák között az »István-szoba«. Majdnem három országgyülésen nyüzsgött, mozgott ott egy eleven bátor csoport, a mely megkritizálta esténkint a napi eseményeket és sokszor söpört a saját háza környékén is. De most a szabadelvü párt átalakulásával az István-szoba is már a multé — azért adjuk át a krónikák számára.

Egy kicsiny baráti kör kezdett az »Istvánban« vacsorálgatni a Szapáry-regime alatt. A harcsabajuszu tábornok, gróf Pongrácz Károly, a kedves, megenni való öreg ur, a ki hámulatos szerelmi kalandjait mesélgette, a pajkos Casanova se ment keresztül annyi mindenen; odajárt a hallgatag Lukács Béla, ki nemsokára miniszter lett, Terényi Lajos, a ki az »Agliardi megbuktatója« czimet kapta, Rosenberg Gyula, a szenvedélyes kombinátor, a ki a miniszterek arczából jósol, mint egy Lavater, az okos Darányi Ignácz, a ki mindig legelőbb ment haza és legelőbb is lett miniszter, dr. Farkas László, a kiből királyi tanácsos lett, Molnár Béla, a kiről egy tésztás étel lett elnevezve »Molnár-metéltnek«, Kabos Ferencz »a bécsi Kabos« czimet vivta ki, midőn hire ment, hogy Bécsbe vitte eladni a sertéseit, a mily messze még sohasem járt eleven Kabos. Mindenki nőtt itt, csak Pap Géza nem. A törzsökös emberekhez tartozott még Radó Kálmán, a heves disputáló Szily Pongrácz, Telegdy József, Latkóczy Imre, a hallgatag Markovics Kálmán, stb. Tiz óra felé betoppant Lánczy Leó valamelyik szinházból. Az éji vonatok pedig hozták a kompánia főispánjait, a jó humoru Kállayt Szegedről, a csipkelődő báró Roszner Ervint Hontból és a kit két anya szült, az óriás termetü Szmrecsányi Györgyöt Árvából. Sokszor beült az ember este féltizkor egyedül a hajókabinhoz hasonlatos fehér szobába s mire beköszönt az éjfél, megtelt az asztal vidám, kedves ismerősökkel, jó barátokkal. A szoba pedig megtelt füsttel és a szellőztető pörgetyü elkezdett zúgni, prüsszögni, olyan volt épen, mint a hajókerék zakatolása.

Mintha utaznánk. És igy utaztunk sok, sok évig. Hová? Mindenesetre a halál felé. Sokan már a tulsó parton vannak, mi többiek is mind öregedtünk, kivévén Latkóczyt, a ki fiatalabb lett azóta.

Eleinte ezekből állott a társaság; nemsokára mindennapos lett Szilágyi Dezső, akkor igazságügyminiszter. Jött Wlassics is. Vele Rosenberg nyert egy kombináló geniet. Összesugtak esténkint: »Láttad ma a Wekerle arczát, milyen sötét volt?« Jött Vörös László, a kiből csakhamar a szoba kedvencze lett. Csöndes, szelid embernek látszott. Pedig mindjárt megkezdte az intrikát — a Gundel konyhája ellen. Hiába, a gyomor, az a gyomor! A politikában türelmes concilians, a gyomor dolgában nem enged. Ebből az időből acquisitio Szemere a szoba legelevenebb csevegője, Lehoczky Vilmos, a kit szendeségéért »Vilma kisasszonynak« neveztek, a gyöngéd, érzékeny Rudnyánszky Béla, a kit mindenki kényeztet, Örley Kálmán, a »finum« és Purgly Sándor, a »rokon«.

Igazi jó gondolkozásu szabadelvü kis csoport volt, leszámitva gróf Pongráczot, kiben volt egy kis konzervativ iz, de ebben a levegőben (melyet különben bicskával lehetett volna metélni a füst miatt) őt is bevonta a radikális liberá-

lizmus patinája. Nagy kulcscsomagban az a kulcs is csak úgy cseng, mint a többi, a melyikkel a kripta nyilik.

De nem kell hinni, mintha a teljes egyöntetüség és egyenlőség fészke lett volna az István-szoba. Utópia az. Arisztokrácziája a szobának is volt, mert az még Amerikában is van. Amerikában az az előkelő, a kinek a nagyapja vagy a szépapja az első hajón jött be. Az István-szobában az volt az előkelő, a ki a pitykés libériába öltöztetett borfi uniformisához költséggel hozzájárult.

Az előkelőségnek a forrása ugyan eltünt egy napon a borfival együtt, de mégis csak ebből a már nem létező uniformisból sarjaztak az ősi jogok, hogy ki a törzsökös úr és ki a jött-ment. Ez utóbbiak természetesen nem birtak olyan tekintélylyel, de ilyen kisebb urak is gyakran fordultak meg a szobában. Ott vacsorált nem egyszer Tisza Kálmán (a mikor otthon engedélyt kapott a kimaradásra), Jókai Mór (a mikor otthon nem kapott vacsorát), a »fejedelem« Kemény János, a ki ha jó estét akart magának csinálni, ott hagyta a Bourbon-asztalt; egyszer-kétszer eljött Bánffy Dezső is és báró Fejérváry Géza. Néha megjelent Láng Lajos, a »keddi vacsorák« főintendánsa, műértő szemmel nézve a dolgok folyását, mint a hogy idegen nagyhatalom attachéja nézi a hadi gyakorlatokat a szomszédban. Disputa-anyagot Horváth Gyula hozott, ez az eredeti gondolkozásu, zseniális politikus, a kiről megirtam egyszer, hogy úgy tudta gruppirozni a semmittevést, hogy lázas tevékenységnek látszott. Kritikus napokon nem maradt el Pulszky Guszti sem és késői tarokk-partiek után előjött teázni gróf Festetics Andor, a kinek az ereiben epe folyt vér helyett. Érdekes egyéniség, érdekesen szőtt pályával. Gunyoros és maliczózus mindenkivel, még önmagával szemben is. Maga beszéli el, miképp ment miniszterségéről való lemondása után bucsuzni a királytól. A felség a rövid bucsuszavakra a szokásos sablónt mondja:

— Also dank' Ihnen, lieber Graf!

Erre a bucsuzó miniszternek menni kellene, de ő nem mozdul, hanem előadja hosszasan eljárásának apológiáját, s mikor már azt hinné, hogy teljesen meggyőzte a királyt, az megint int a fejével:

— Also noch einmal dank' Ihnen, lieber Graf!

Az idők különösen kedveztek annak a tömör összetartásnak, mely az István-szobát, ha nem is históriai, de legalább krónikai magaslatra emelte. Jöttek a »puroszok«, aztán az egyházpolitikai mozgalmak, aztán a király aprehenziója a kormány ellen, a kaszinói felhők, a bécsi felhők és mindenféle felhők.

És ebben a bekövetkező hadjáratban csak egy embert veszitett a szoba: Pongrácz grófot, a kit a nagy rábeszélő tehetségü báró Atzél Béla, dolgozván akkor in politicis, húzott el a Tibiscusék táborából.

Az István-szoba keményen állt, mint a szikla. Innen áradt ki a melegség az egész pártba. Szilágyi vidám beszélgetésben egy-egy aperçu-vel, egy bon mot-val adta meg sokszor az irányt. A hatalmas államférfi kigombolkozott néha s ragyogó lelkének csodálatos ereje beleszállott az ingadozókba, a kik azt ismét elvitték és megosztották a többiekkel a pártban. Ha este hallgatag volt és korán ment haza, másnapra rendesen egyike következett ama nagy beszédeknek, melyek a campagneból az utókorra megmaradtak.

Bámulatos volt ez a nagy ember, a hogy az tudta magát fegyelmezni és mérsékelni ezekben az időkben! Ő, a ki olyannak látszott eleitől kezdve, mintha egyetlen példány mammuth élne még itt köztünk. Mire lehetne egy mammuthot a szertelen nagysága miatt használni? Összefogni más állatokkal nem lehetne, mert át találná lépni a társait s ha ráhágna valamelyikre, agyontaposná; befogni se lehetne, hogy valami terhet húzzon, mert minden jármű kicsiny hozzá és ha hátra rúg, összetöri.

És ez a nagy mammutb türelmesen, körültekintő óvatossággal húzta hegyeken-völgyeken, sziklákon, meredckeken keresztül azt a jármüvet, a mibe befogta magát. Az István-szoba tanuja volt annak az odaadásnak, annak az ezer aggodalomnak utközben, — mig végre beérkezett a reformok szekerével.

A milyen szeszélyes napközben, néha érdes is Szilágyi — este a vacsoránál mindig kellemetes. A febér abrosz nyájassága az ő személyére is átragad. Jó étvágygyal eszik, de nem valami nagyon sokat. Azonban nagy körültekintéssel. Kikérdezi összes szomszédait, mit ettek, jó volt-e s csak azután rendel.

Diskurzust nagyobb társaságban sohasem folytat a szomszédjaival, hanem mindig az egész társaságnak beszél, sőt ba észreveszi, bogy valahol az asztal mentén külön kotteriák suttognak, azokboz intézi szavait, mig csak nem sikerül óket beasszentálni a hallgatóság közé. S ez neki mindig sikerül. Mert bozzáfogható causeur nincs az országban. Persze sok függ attól, ő maga milyen hangulatban van. Ha mogorva, akkor gúnyoros, sót maró is, ilyenkor az irónia és a szatira legfénycsebb szikrái hasadoznak ki elméjéből; ha jókedvü, akkor játszi ötlcteivel villanyozza föl asztaltársait. Mindig egy tövisbokorral dolgozik, de néha szúr vele, néha csak csiklandoz, sőt némelykor legyczget is. Nehéz volna eldönteni, mikor érdckesebb. De a legbámulatosabb az a plasztika, melylyel gondolatai kilépnek, akár jókedvü, akár haragos, akár fáradt, akár nagy dologról beszél, akár unalomüző semmiségekről. Ab, a semmiségek! Ezek az ő kis czukorkái. Csupa zamat, csupa illat! A legkomolyabb dolgokról, mikor kőbe véshető gondolatokat szűr le, egyszerre át tud csapni a semmiségckre, melyek egy női szalon vagy egy deákszobába válnának be. Ez mutatja a nagy embert, kinek kedélye széles, gazdag, mint a tenger mélye, fölhoz nagy csigát, kis korált, cgy homokszemet — vagy egy czápa ugrik ki bclőle.

Ez teszi Szilágyit ellenállhatatlan causeur-ré minden körben és mindenféle hangulatban. Aztán a mimikája, arcza, szemei, vállmozdulatai mind hozzáilleszkednek a mondanivalójához. Eötvös Károly is jóizü, a dolgok humoros föl-

fogásával hat. Deák a magvas, szines kifejezéseivel gyönyörködtette udvarát, Grünwald Béla szellemes filozófiával bontogatta a fölmerült kérdéseket, — de ezt mind meg lehet unni, ha sokáig tart; Szilágyi incselkedik, játszik az emberrel, ugratja, bosszantja, parabolázik, ironizálja, fölbonczolja, összetöri mozsárban és aztán kibékiti.

Leginkább Darányival van háboruban asztal fölött (ez annyit jelent, hogy szereti Darányit). Az István-szobából datálódik az a mondása, mikor a témák elfogyásával egyszerre beállt a csönd az asztalnál:

— Náczikám, állits valamit!

(Hogy aztán ő, akármit állit is, megdöntbesse, kiforgathassa.)

Igen, Darányi a kedvencze. Ha bejön, rögtön körülnéz, ott van-e? S igyekszik valami fogantyut találni, hogy csipkedhesse. Külön témái vannak készletben Darányi ellen. Ha uj nincs, a régiekhez nyul. Ezekből a leggyakrabban hozza elő a Darányi orvosságos üvegeit, melyekkel elbarikádozza magát a halál elől s melyek az éjjeli szekrényén vannak elhelyezve a különféle nyavalyák ellen. Mulatságosan, szinesen beszéli el és akárhányszor hallja az ember, mindig édesdesen tud rajta mosolyogni.

Ha Darányival végzett, mint a sólyom szétnéz s megint lecsap valakire. De abban gyöngéd, hogy csak az erősebbekkel köt ki, a kik vissza mernek neki vágni. A gyöngét, félénket nem vágja, sőt védi, becézgeti. A mellett egy csöppet se zsarnok s ha valaki visszakarmol, épen nem haragszik meg, sőt ha ügyes a riposzt, vidám mosolygással adja meg magát.

Egyszer valami olyat irtam az egyházpolitikai reformról, a mi igen bosszantotta. Haraggal támad meg másnap este az István-szobában:

— Hát hogy lehet ilyeneket irni? Egy ötletért ártani az ügynek! Nem czinizmus ez? Mondd meg nekem — pattant föl menydörgésszerü haraggal — van-e olyan eszme a világon, a miért te meg tudnál halni?

Nagyon sarokba szoritott, haboztam, kerestem a feleletet.

— No, mondd meg hát!

— Engedd meg, kegyelmes uram, de mindenekelőtt egy eszméért meghalt minisztert szeretnék látni. Mert mégis ti jöttök első sorban. Eddig, megvallom, csak egy minisztert láttam halva, Paulert; de az is tüdővizenyőben pusztult el.

Szilágyi édesdesen elnevette magát s többet egy szó szemrehányást se tett a czikkért.

Senki sem felejti el többször nálánál, hogy nagy ember. A többi úgynevezett korifeusok, vagy a hogy ő nevezi őket, a megkrétázott kappanok, a bétlakattal bezárt üres ládák (ezekből egy egész országos raktárt lát) és az áspik-emberek a nap minden perczében érzik a nagyságukat, — de nem is volna jó, ha elfelejtenék, mert másnak ugyan nem jutna eszébe. Szilágyi mindjárt elfelejti, mint a hogy elfelejtette Richelieu, ki a krónika szerint, ha gyerekek közé vetődött, levetette kabátját és beállt lapdázni. Vidám, egyszerü jó pajtás tud lenni a pajtások között. Egyik legnagyobb mulatsága volt pezsgős estéken a titkos értekezlet a pinczérrel: hány pezsgőt hozzon, mennyi legyen abból franczia és mennyi magyar, és milyen

sorrendben kell szervirozni asztalkendőkbe begöngyölgetve, bogy az etiquettet élő lélek ne lássa. A negyedik-ötödik palaczknál aztán csendet intett:

— Most következik a szavazás. Melyik volt a magyar és melyik a franczia pezsgő?

S nagyokat nevetett, mikor a szavazatok össze-vissza estek s néha a magyar pezsgő nyerte el szótöbbséggel a franczia honosságot.

— No, pupákok! Most legalább kigyógyitottalak benneteket a franczia pezsgő iránti mániából.

(Azt ugyan nem cselekedte. Mert ez mégis nehezebb valamivel az egyházpolitikai reformnál.)

Természetesen nincs mindig ilyen tréfás hangulatban. Néha egész komoly politikai essayeket mondott el, élvezeteseket, tanulságosakat, a minőket csak Taine mondhatna az ő fenséges koloritjával, napfényes világosságával.

De Szilágyi csupa szeszély. Hiszen azért nagy. Mi jut egyszer eszébe? Gondolta magában: tegnap én voltam a professzor, most ti legyetek a professzorok! Leteszem a czenzurát.

Együtt volt az egész nagy kompánia, az ország sok részébe tartozó képviselők.

— No hát, gyerekek — mondja széles jókedvében. — Mindenitek kérdezzen egy birót, a kit ismer valahol, akárhol s a kiről gondolja, bogy én nem ösmerem. És én aztán elmondom annak az életrajzát, jellemrajzát!

Nosza előkerekedtek erre a bomályból a sok Kovács Jánosok, Nagy Jánosok és Szabó Jánosok, albirák, járásbirák, törvényszéki birák. No, banem biszen ebbe bele is bukik Szilágyi, ha ezer lelke van is.

Soha még leistungot ilyent nem produkált resszort-miniszter. A mint egy képviselő kiejtett egy ismerctlen nevet, összeránczolta bomlokát s kezdte beszélni a curriculum vitae-jét.

— Hm, nem rossz biró és még fiatal. Gondolom, most lesz harmincz éves. Egy pár értelmes itéletet hozott, különösen az úrbéri ügyckben. Volna neki jövője, de azt hallom, kártyázni szeret. S a kártyás ember egyik lába benne van már a sátán pitvarában. Pardon, hogy előttetek beszélek igy! Aztán azt is hallom, hogy most elvett valami szegény leányt. Hát azt gondolja a szamár, hogy abban a piczi piros szájban a miről a nóta szól, speiz is van?

A képviselő ámult-bámult. Aztán egy másik képviselő mondott másik ncvet, az ország más vidékéről; Szilágyi egy-két vonással ennek is odateremtette a silhouetjét. Még azt is tudta róla, hogy a felesége tavaly kiejtette a szopós gyerekét a bölcsőből.

És aztán mind a tizenöt vagy husz képviselő megkapta a maga ismerős birájának a fotográfiáját. Valóságos kis joujouk. Biztos kézzel kimarkolt szinek a jellemeikből... No, hát ez a Szilágyi nem embcr! Ez egy ördög!

*

Aranyos ködben uszik már sok-sok emlék. A csaták, a vezérek, mind a multé. A kérdésekrc, a melyeken lelkesedtünk, vagy a melyekért bosszankodtunk, rátérdepelt az idő és összezsugoritotta, hogy minél kisebb helyre gyömöszölhesse be a felejtés ládájába.

Bizonyos, bogy erre az időre esik a szabadelvű párt fénykora. A kik együtt maradtak a pártban, azok cgyütt éreztek. A kormányt inkább vissza kellett tartani a ncmzeti érzések nyilvánitásában, nemhogy izgatni azok mellett.

Egyszer meg is mondotta Radó Kálmán Szilágyinak vacsora közben:

— Jobb volna bizony nektek is ott fönn az udvarnál keresni az összekötő szálakat, nem a népnél.

Szilágyi szemeiből a harag zöld fénye lövelt ki.

— Hol láttál te olyan fát, a melyik a gyökereit ne lefelé ereszsze az anyaföldbe?

Mindezek a dolgok úgy jönnek elő most már, mint egy álom. Hogy megifjodott a párt — mintha örökké élni akarna. S hogy jöttek egymás után az események! Sietni látszott a történelem.

Az öreg Kossuth haza jött halva s exczellencziás urak, ő Felsége belső titkos tanácsosai vitték a koporsó szalagjait.

Esténkint tömegek verődtek össze a Lloyd-épület előtt és éljenezték a minisztereket, a pártot. Olyan különös volt ez is, olyan különös. Az öreg Kemény János megcsóválta a fejét, megnézte a tömeget és igy szólt:

— Ezer kuvik!

Nem értették, mit beszél, megmagyarázta aztán az Istvánban:

A melyik kormány ilyen éljenző tömeget lát, az épen olyan, mint a bányász, a kinek megjelenik a bányatündér; estére meghal.

Csakugyan kuvikszó volt. A király nemsokára uj miniszterelnököt küldött le Budapestre, a kinek vissza kellett térnie. A párt nem akczeptálta. Láttuk Darányi Ignáczot odalépkedni a klub téglavörös posztóval boritott asztalához a határozati javaslattal, hogy jó nekünk a mostani kormány is, nem kérünk az uj miniszterelnökből. Egy csöppet se reszketett a hangja. Mindez olyan csodálatos volt! Azóta is sokszor álmodom Darányit frigiai sapkával tisztes ősz fején.

Szóval, fiatal volt a párt, erős és lendületes. Vagy talán nem volt se erős, se fiatal. Káprázat az egész. Szilágyi fejébe nyomta a reformparókát s ez ifjonti fürtöket érezve halántéka körül, szétjátszotta magát fiatalnak. Mert úgy tetszik nekem azon a ködös estén, midőn Perczel Béni körülhordozta a klubban az ivet, hogy irják alá, a kik Szilágyi nélkül óhajtják Wekerlét, mintha lecsúszott volna kissé a paróka a párt fejéről s megmutatkoznék egy perczre a maga valódiságában, a kit egy pár esztendő után a saját lakásán, a saját nyakkendőjével fognak megfojtani.

Wlassics szemrehányást tett Rosenbergnek a vacsoránál.

— Te ugyan hamar ejtetted el Szilágyit!

— Háromnegyed hétig kitartottam mellette. És te?

— Engem csak félnyolczkor sikerült kapaczitálni.

Körülbelül ily negyedórák határolták el a kemény karaktereket a puhányoktól.

Szilágyi igen keserü volt ezekben a napokban s midőn egyes hizelgők mézes náddal kezdték előtte leirni a jövőjét, sötéten jegyzé meg:

— Hagyjatok engem. Hadd menjek vissza, mint a bölény, orditani a rengetegbe.

De hát ez mind csak politika! Bohóságok. Elmuló bohóságok. Mint mikor a vasut prüszkölve szalad el fák, telegráfoszlopok, sziklák, ösvények, patakok mellett. Ki emlékszik már arra, hogy ott és ott egy kis barázdán friss viz csurgott le a meredekről? Csak talán az az egy pár fecske tudja, a ki a szárnyát mosta benne. De hol van már a vonat azóta?

A politika nélkül is becses maradna az »István-szoba« emléke, annyi jó este mult el ott vidáman, melegen. A hol élveztük a Szilágyi ragyogó lelkét közelről, a hol nevettünk az Örley zamatos kiszólásain, az ezer kötekedésen, melyet Rosenberg és Szemere folytat vele, a hol annyiszor összeszidtuk Terényit, hogy sokat eszik, a hol százszor jött dühbe Farkas doktor, ha amerikai kalandjainak elbeszélésébe valaki beleszólt. Pedig minden a bosszantásra volt alapitva. Latkóczy Moet Chandonját iszogatja élvezettel. Erre okvetlenül akadt valaki, a ki elkezdte beszélni, hogy Párisban csak a demimonde-ok isszák a Moet Chandont. És ez igen fájt Latkóczynak. A szegedi főispánt a papi vagyon elvétele tette idegessé. Természetes, hogy valahányszor feljött, mindig elhatározta-

tott a papi vagyon elvétele. Ha többet járt volna fel, talán már el is vettük volna. Radó Kálmánnak a három császár volt a gyöngéje. Lánczyt Szily Pongrácz szokta maltretirozni a töke ellen kieszelt különféle sophismákkal és principiumokkal. Ha Mezei Mór vetődött be, az egész társaság rátámadt: »Hogy illik-e az? Itt vagyunk, ide jöttünk a kerületébe, és ő az ujjahegyét se mozditja, nemhogy illő vendéglátással lenne egy ilyen illusztris társaság iránt.« Mire Mezei mindig hajlandó volt a rászabott pezsgőket meghozatni, mondván:

— Jól van, jól, csak pusztitsátok a zsidót!

Szóval, kedélyes kis fészek volt ez, melyben a politikai jelszavak közt ott dominált a Szemere jeligéje: »Szegények vagyunk, de jól élünk.«

Ebben aztán segitette az István-szobát az egész ország. Mert a szoba csápjai messze értek. A legendárius húsos fazekak, a melyekről az ellenzék mesélgetett, voltaképen nem a klubban voltak, hanem itt. Azaz hogy itt sem voltak, hanem egyenkint szállingóztak ide, mint a hogy a barangok mennek Rómába — de azok egyszerre. Mindenféle ember volt a társaságban, halász, vadász, madarász, sertésbizlaló, pomológus, bortermelő. Télen elkezdtek érkezni a burkák, kolbászok, disznófő, sajtok az ország minden részéből s megindultak a műértő kritikák, hol csinálják legjobban. Jaj volt a szegény sertés földi maradványainak! Leszedtek azokról minden becsületet s ráraktak annyi szennyet, a mennyiben élve sem hempergett. Mert a disznó-aprólékot minden vidéken másképp készitik, s közmondást lehetne csinálni ad captam »minden róka«, hogy »minden képviselő a maga disznóaprólékát dicséri«. A kinek valami különös jó bora volt otthon a pincze rejtett zugában, fölhozta ide a közvélemény asztalára s ez már háládatos dolog, mert a jó bort nem meri leszólni senki. Ha valaki valami ritka állatot lőtt, küldte az István-szobának. Ma a Tallián Béla túzokját ettük, holnap a Turóczy Vilmos mouflonját, holnaputánra pedig barabolyt küldtek Erdélyből. Ha a Vágban vagy a Felső-Tiszánál valami bolond galócza ütötte föl az ezüstös fejét, arra két emberünk vigyázott: a Vágnál Szmrecsányi, a Felső-Tiszánál báró Roszner. Azt mindjárt megcsipték és két nap mulva már egész terjedelmében ravatalon feküdt az István-szobában megsülve, nemzeti pántlikával a nyakában, úgy hogy Radó Kálmán, a ki elsőnek volt hivatva rajta léket vágni, visszahőkölt:

— Hó! Ne nyuljunk még hozzá! Hátha elénekli a szózatot is.

S ehhez az eldorádói jóléthez még ki volt eszelve egy hivatal, az egyetlen állás, melyet a szoba kreált. Nem sine cura, de contra cura. Az volt a pezsgő-kivető. Joga volt akárkire kivetni öt pezsgőt, a mi ellen nincs appelláta.

Hát igy aztán csak meg lehetett élni — de az a kérdés, meddig.

Praesente medico akármeddig. Farkas doktor ott volt, hát nem lehetett félni, ámbár mondta:

— Hagyjatok föl ezzel a bő vacsorázással, pezsgőzéssel, mert nem jó vége lesz. Ti sovány koszthoz vagytok szokva politikailag és soványhoz teremtve testalkatilag. Íme, hogy Szilágyi és Wekerle bő kosztra fogott politikailag, majd elpatkoltok politikailag. De ezektől a vacsoráktól meg testileg fogtok elpatkolni.

És hát egyszer csak találkozom a szegény gróf Pongrácz Károlylyal, keservesen panaszkodik, hogy legyek jelennek meg a szemei előtt. Megy, megy az utczán, vagy nézi a tarokk-kártyákat s egyszerre a római számok helyett a legyek jönnek . . .

— Hát kergesd el őket!

— Hiszen az, hogy próbálom elkergetni és nincs légy.

— Bolondság. Hisz az csak jó. Mert az igazi legyek utóvégre is kellemetlenebbek a képzelt legyeknél.

Hanem a legyek nem voltak jó járatban, elvitték a szegény öreg Károlyt. Generális létére ő ment elsőnek és most alussza örök álmát, szőve tovább álmában szines kalandjait a budai katona-temetőben. Mult évben fölkerestük sirját a gyermekeimmel, nehéz volt ráakadni. Magányos kökénybokorral és smaragdzöld füvel van benőve. Aranyzöld piczinyke legyek szállongnak körülötte.

Az ő halála nagyon megszomoritotta a szobát, bár már régen elszakitotta onnan a politika, de a sziveinktől nem. Voltak, a kik igy szóltak:

— Bánatában halt meg az öreg. Ha itt marad, tán most is élne.

Egyszer azután a Lehoczky Vilmos kezdte emlegetni, hogy a feje szokott szédülni s néha legyeket lát.

Másnap hazament a fiáért Turócz-Szent-Mártonba. Összeesett az indóházban és rögtön meghalt.

Azután Horváth Gyula pusztult el. Ő nem látta a legyeket, — mert belül voltak. Az agyvelejébe lopták be magokat, ott röpködtek, bongtak, mig fölették. Mily nemes, finom agyszerkezet volt, mily isteni mű! De hát a legyek, a legyek. Hiszen azok is épen a mézre mennek.

Azután a Terényi Lajos ment haza a választókerületébe egy mulatságra. Tánczolt, pezsgőzött, jól érezte magát. Reggel összeesett és meghalt nyomban.

Közbe az öreg báró Kemény Jánosra került a sor, Kemény Zsigmondnak az öcsesére. Ritka lusta ember volt azzal a jelszóval: »minél kevesebb mozgás«. A klubból az Istvánba is kocsin járt, pedig nincs több száz jó lépésnél. Addig, addig becsmérelte a sok mozgást, hogy egyszer csak összeesett és mozdulatlan maradt örökre. Majd az egyik druszám, Markovics Kálmán, dőlt ki. S mindez rövid idő alatt történt, szinte egyszerre, mintha egyenesen az István-szobára utazna a halál.

Mindenki megszeppent. Némelyek, a kik a haláltól félnek (s a kiknek jó választókerületük van, azok mind félnek), lassankint elmaradoztak. Az állapot csakugyan kezdett aggodalmas lenni. Hát mi ez? Hát az immunitás semmi? Hát lehet parlamenti tagokkal ilyen statárium-módra eljárni? Szigoru rendszabályokat hoztunk be. Eltörültük a pezsgőt meg a zsiros ételeket. De a halált nem birtuk kiengesztelni az István-szoba iránt. Egyszer csak a Radó Kálmán lett beteg. A szoba legbuzgóbb hive, az anyaméh a kaptárban.

Nyáron Karlsbadba menet megállt egy napra s együtt töltöttük az estét az Istvánban. Vidáman politizált, rózsaszinünek látva a jövőt, a mi pedig nem volt természete; szerette az úgynevezett fekete pontokat a láthatáron, hát festegette is; de most meg volt elégedve, csak az egészségére panaszkodott, a májra, az epekövekre és bizott az orvosok véleményében, a kik a szivét rendben találták. Hát mi baja is lehetne annak az ő jó, puha szivének? Hiszen olyan, mint egy gyermeké.

— Látsz-e néha legyeket?

— Nem.

— No, akkor ne félj semmit.

— Miféle bolondság az?

— A legyek a szoba kisértetei.

Egy kicsit elkomolyodott, de aztán mosolyogva mondá:

— Nagyon megijesztesz, idesz druszám, mert a Vadászkürtben, mikor elszédültem a minap, csakugyan mintha legyek rajzottak volna a szemem előtt.

Egész a lakásáig elkisértem, gyalog mentünk beszélgetve, a kerítésnél elbucsuzott.

— Mikor látjuk egymást? — kérdé.

— Mihelyt lehet.

— De Lakon?

— Jó, Lakon. De mikor kerülsz haza?

— Egy hónapnál előbb semmi esetre.

Ha akkor valami mindentudó szellem közbeszól:

»A jövő héten fogtok ott találkozni.«

Hát találkoztunk is Lakon, mindjárt egy pár nap mulva — de ő már nem látott engem, csak én őt — virágok között a ravatalon.

Így pusztult, egyre pusztult az István-szoba. A régi megszokott asztal úgy tünik föl ismerősei előtt, mint egy hetven éves ember állkapczája. Innen is, onnan is hiányzik egy fog. Itt ült Radó, az egyik asztalfőn, a szélen Lehoczky; a hol a két szöglet összeér, az a Terényi helye volt s hogy haragudott, zsörtölődött, ha valaki más ült a helyére! És ezek már nem ülnek köztünk soha többé.

A borfi fürgén szökell most is a sörös poharakkal, boros üvegekkel, a gazda most is terül-fordul nyájas arczával, szép ezüstös fürteivel, de már nem állitja meg a Radó racsesoló szava:

— Hej, gazd'rram, mit adhatna még? Valami gyöngét, betegnek valót.

Mire aztán szokása szerint kiválasztaná a malaczpecsenyét vagy a kolozsvári káposztát.

Szomoru azt elgondolni, hogy az ő arisztokratikus hangját nem fogjuk már hallani se itt, se sehol. És olyan különös, de olyan különös, hogy a kompánia egyik fele már a tulvilágon van. Hihetetlen, hogy igy megszakadt. De ha jól meggondolja az ember, hát az egész csak egy kis áthurczolkodás. Épen folyik. A fele még itt, a fele már amott. De ez a fele is félig-meddig utban van, úgy hogy megint csak együtt lesz valamennyi.

És nem marad itt ebben a kabinszerü szobában mi utánunk semmi egyéb, hiába voltunk derék emberek, okos emberek, nevezetes emberek, csak a megsárgult plafon. Az a kis sárgaság fogja mutatni, hogy ide jártunk és szivaroztunk. De egyszer azt is bemeszelik és akkor nem marad semmi.

Királyné a trónon.*

HÁRMAT KOPPANTOTTAK a pálczás urak s belépett a királyné régi sugár termetével. Leült a trónon ura mellé balról Magyarország patronája. Ezer szem szegződött a trónra, melyre ujonnan himezték Magyarország czímerét ibolyavörös mezőre s melynek mennyezetét két nagy hófehér strucztollbokor disziti, a bajdan nemzetiszin strucztollak helyett. De még több szem nézte a királynét.

Ott ült fekete csipkével áttört magyar ruhában, minden fekete volt rajta, minden, minden: haja átkötve gyászfátyollal, magyarosan, a hajtűk és gyöngyök mind feketék voltak. Csak az arcza volt fehér és végtelenül szomoru . . . Egy mater dolorosa.

Ah, a régi arcz ez még. Az, melyet a bűbájos képekről ismerünk: a vékony, nemes vonások, az elől lenyirt kicsi haj, mint selyemrojt huzódik a homlokra s fönt a dús hajfonat minden koronánál szebb korona. Ő az, ő, de a bánat már rajta hagyta nyomait az arczon, sokat pusztitott — a kép még ugyanaz, csakhogy úgy tetszik, mintba ködben volna.

Nagy szempillái le vannak eresztve, élénk, kedves szeméből nem látszik semmi; ott ül csendesen, majdnem érzéketlenül, mintha nem látna senkit, nem hallana semmit. A lelke, óh a lelke másutt lehet. Egyetlen mozdulat, egyetlen tekintet nem jelzi érdeklődését. Olyan, mint egy fehér szobor a szomoru fehér arczával. Viszi-viszi a nagy bánatot mindenüvé, és hiába koppantanak háromszor a pálczás urak, az a nagy bánat el nem ijed attól, velejön ide is.

* Az ezeréves ünnepek alkalmával a fogadtatáson a budai palotában.

És aztán elkezd beszélni Szilágyi, szép lassan, a hogy a trónnál illik. A király hovatovább figyelni kezd. Egy szó, egy gondolat megkapja és szeme ott csügg a nagy nemzeti szónok ajkán — de a királyné arczára semmi sincs irva. Semmi, semmi. Olyan fehér és olyan mozdulatlan.

Hát egyszer csak belevegyiti a szónok a királyné nevét is. Még csak a szemöldje sem rezdül. Beszélhetnek a szoborról a szobornak.

De a királyné nevének hallatára egyszerre csak felzúg az éljen. És milyen éljen az! Mintha a szivekből szakadna ki egy érzelmi zivatar. Megremegnek a trónterem sárgás márványfalai. Valami csoda hang volt az, melyet nem lehet leirni vagy megmagyarázni. Volt ebben az éljenben zsolozsma, harangzúgás, tengermorajlás, gyöngédség, érzés, még talán virágillat is.

S az érzéketlen felséges fej megmozdult. Gyöngén, alig látszólag intett köszönetet. Valami csodálatos kecs volt abban.

S az éljen fölharsant még erősebben és nem akart megszünni perczekig, — szállt-szállt föl a boltozatokig és megrengette a boltozatokat. A fehér strucz-tollak reszketni látszottak a hang-hullámoktól. Az ország nagyjai és törvényhozói nem elégedtek meg a mámoros kiáltásokkal, kalpagjaikat, csalmáikat lengették s egy sűrü erdő támadt fönn az emberek feje fölött sastollakból, kócsagokból, hűs szellőt támasztva a fojtó meleg levegőben. Ilyen *legyezője* is kevés királynénak volt még

A szónok abbahagyja beszédét és várja, mig a féktelen lelkesedés lecsillapul. Hasztalan; nincs határa.

A királyné lesüti fejét . . . és az a hófehér arcz egyszerre csak elkezd pirosodni . . . mindig jobban-jobban. Először csak nem olyan fehér többé, azután olyan, mint a frissen szürt tej, mintha rózsaszinnel volna befuttatva, azután piros lesz mint az élet, piros, egészen piros.

Milyen káprázat! Ferencz József király mellett ott ült egy életpiros királyné.

Egy perczig tartott az egész. Szemei tágra nyiltak, s a régi ragyogás kicsillant belőlük.

S a szemekből, melyek úgy tudtak valaha mosolyogni, hogy egy szomoru országot viditottak föl, egy könnycsepp bugygyant ki. Százan és százan látták a drága csöppet. Megvolt a reciprocitás. Egy mosolygó ország föl tudta viditani a királynét.

De csak egy perczig tartott.

A felséges asszony szeméhez emelte csipkés zsebkendőjét, letörölte vele a könnyet. Az éljenzés megszünt, a szónok folytatta a beszédet s a királyné arczáról kezdett lassanlassan lefogyni a pirosság, mint a hogy a kés pengéjéről szemlátomást illan a ráfujt lehelet.

Egy percz és a király mellett ujra ott ült a gyászba borult királyné, a Mater Dolorosa halványan, csöndesen, érzéketlenül, mint egy fehér mozdulatlan szobor, mely egy édes arczra emlékeztet.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

AZ ORSZÁGGYÜLÉS A KIRÁLYI PÁR ELŐTT AZ 1896-IKI EZREDÉVES ÜNNEPÉLY ALKALMÁBÓL.

BENCZÚR GYULA KÉPE. – A HERZIG BÉCSI KIADÓCZÉG „KIRÁLY-KÖNYVÉ"-BŐL, A KIADÓ SZIVES ENGEDÉLYÉVEL.

UDVARI EBÉDEK.

MEGEHETNÉ a király is!

Gyakran hallani ezt a kifejezést vagy ennek a párját vidám magyar ebédeknél, ha egy-egy uj ételbe kóstol bele a vendég. Illik is azonban valami ilyesfélét mondani, mire a háziasszony szerényen mentegetődzni kezd, hogy bizony jobb is lehetne az étel, de hát ez, de hát az, nem kövérek az idén a malaczok, nincsenek tökéletes husok most a mészárszékben. (Ez a mi zsivány mészárosunk csupa öreg teheneket vág.) Szóval, a háziasszony lefarag, a mit lehet, az étel morális becsértékéből. De jaj volna, ha más tenné.

Aztán jön a következő étel, persze az is pompás, annál is főlkiált a vendég nagy enthusiasmussal:

— Ferencz József mit eszel? Ilyent bizony nem eszel.

Mindig csak ő, mindenütt a király. A diszebédeknél övé az első pohárköszöntő, mihelyt a »homo regius«, a holt kappan mutatkozik; a közönséges ebédeknél, minden jó falatnál a királyra gondol a magyar ember. Hűségében, szeretetében telhetetlen. És ezenkivül is a királynál kalandozik a fantáziája. »Vajjon mit csinálhat most a király?« Érdekli minden apróság, a mi vele történt, a mit mondott és a mit nem mondott. (Különösen ebből az utóbbiból kering sok.) Még az asszonyok képzelőtehetsége is a királyi család körül kóvályog s akadna egy csomó, a ki szivesen adná oda a mennybéli jussát (úgyis nagyon bizonytalan valami), ha csak egy ebédet ehetne az udvarnál, hogy lássa, uzsonnáknál beszélhesse: mi volt, hogy volt, hogy ültek, hogy szolgáltak fel, miképen voltak az ételek elkészitve, stb.

De hát ez nem könnyü. Az udvari ebédekhez nem a legnagyobb kellék a jó étvágy, oda főkép rang kell. A katonai és a czivil hatalmakon kivül a képviselőnél végződik a vendégképesség. S ezek közül is csak válogatva hivnak. A meghivandó vendég keresztül megy előbb a főudvarmester és a miniszterelnök kritikáján.

Ha a király utazik s vidéken van ebéd, ott a helyi honoratiorok is megjelenhetnek, csakhogy ezt nem tekintik udvari ebédnek.

Az udvari ebédek sokfélék, vannak diszebédek, családi ebédek, bizalmas ebédek, kis ebédek, ebédek hölgyekkel és ebédek hölgyek nélkül. A legfelsőbb udvar budai ebédjeire a meghivókat magyarul bocsátják ki, még akkor is, ha tulnyomó részben az itt időző osztrák delegatusok hivatnak meg. Aranyos szegélyü fehér lap a meghivó, egyszerü, se sas, se korona nincs rajta.

Az alján jelezve van, milyen ruhában jelennek meg az urak, esetleg a hölgyek, leginkább frakk, rendjelekkel s a hölgyek kivágott ruhában ékszerekkel. Azt is rendeli a meghivó, hogy a meg nem jelenést a főudvarmesteri hivatalban igazolni kell.

Az illendőség azt kivánja, hogy a meghivott a magyar főudvarmesternél az ebéd napja előtt jegyet tegyen le. Magától értetődik, hogy az udvari ebédről nem szabad lekésni, se idő előtt jönni. Egyetlen példa van rá, hogy Matlekovics lekésett és már akkor jött, mikor az ebéd folyt. — Ha valakivel mégis megtörténik, hogy elkésett, legillendőbb már el sem menni és másnap kimenteni az esetet a főudvarmesternél. Valamivel öt óra előtt (mert rendszerint öt órára szól a meghivás) körülbelül egy időben hajtanak be a fogatok a várudvarra, hol magyar portás nyitja és csukja a kocsiajtót, odakiáltván a kocsisnak:

— Hat óra tiz perczkor vissza!

Tehát mindössze egy óra tiz percz van szánva az ebédre s legfeljebb tiz perczczel módosul e terminus, ha a királyi cercle valamivel hosszabbra nyulik.

Herzig: Király könyvéből.

A meghivott a testőrök sorfala közt halad fel amaz épületosztályba, a hol az ebéd lesz. Legelőbb egy nagy előterembe nyit, melyben egyik asztalon pirosszinü kártyalapok hevernek. Mindenki kikeresi a neki szólót. S erről megtudja, hogy ki lesz a balszomszédja: »Nagyságos X. Y. képviselő úr sziveskedjék az asztalnál jobbról nagyságos Z. F. képviselő úr mellé ülni.«

Az előteremből, mely tele van a magyar népéletre vonatkozó olajfestményekkel, egy szalonba nyitnak a vendégek s felállnak két sorban, mindjárt olyan rendben, a mint az asztalnál fognak következni. Az óramutató lomhán czammog az V-ös felé, végre eléri és abban a szempillanatban megjelenik a nyitott ajtóban a király huszárezredesi ruhában. Megáll, mintha lába gyökereznék s halkan szót vált a szolgálattevő kamarással:

— Minden rendben van?

— Igen, fölség.

Aztán katonás léptekkel megindul, anélkül, hogy vendégeire ügyet vetne, a szomszéd terembe, melynek szárnyas ajtói mintegy varázslatra maguktól látszanak előtte feltárulni.

Meghivó

t. f. udvari ebédre

1903 ik évi .... hó .... órakor

Budapesten

.... részére

....

Az urak frakkban tábornok urak szolgálati vagy ezredtulajdonosi egyenruhában, a többi tiszt urak dísz-egyenruhában szolgálati jelvény nélkül jelennek meg.

Felmenet a jobbszárny kapujánál.
gyülekezés a fogadtatási teremben.

A ki megjelenni akadályozva van, sziveskedjék magát a főudvarmesteri hivatalnál (a királyi várban) mielőbb kimenteni.

Nagys. N. N. országgy. képv. úr,

sziveskedjék az asztalnál

jobbról

Nagys. M. M. országgy. képv. úr

mellé ülni.

Ez rendesen a rózsaszinü terem. Kicsiny, formás ebédlő, mely mintegy huszonöt-harmincz vendégre alkalmas. Az asztal ezeregyéjszakai látványt nyujt gyönyörü virágdiszével, fölséges kristályüvegeivel, arany- és ezüsttálaival, hires czukorrakományaival, melyekről most sok beszéd eshetik szanaszét a meghivottak lakásain, a gyermekszobák vidám selypitő népe között.

A király leül a közepére s egy szempillanat alatt mindenki helyet foglal, czilinderjét, csákóját átveszik a komornyikok, lakájok, asztalmesterek és az asztal alá teszik. E felszolgáló személyzet valóságosan csodás a maga tanultságával és ügyességével. Csupa jól táplált, izmos, marczona, vén szolgák, termetre, arczra gondosan megválogatva, mint a Fridrik hosszu ficzkói. Sokan vannak. Szinte minden vendégre esnék egy, de nem mindnyája szolgál fel. A munka fel van osztva köztük.

Vannak ételhordók, vannak pinczemesterek, a kik csak a töltögetéssel foglalkoznak, viszont vannak asztalmesterek, a kik csak felügyelnek és észben tartják azt a sok apróságot, a mit nekik a főasztalnok-mester előirt. Így például megnézik, hogy szabályos-e a vonal, a melyben a vendégek ülnek és ha valaki kijebb ül, halkan figyelmeztetik:

— Beljebb kérem, egy kicsit.

Úgy tesznek-vesznek, jönnek-mennek, mintha valami természeti törvények szerint mozognának, se lassabban, se sebesebben, bizonyos mathematikai pontossággal és szabályos-

sággal történik minden. Nesz, csörömpölés nincs. Pedig szédítő sebességgel megy a tálalás, kiszolgálás. Észrevétlenül tünik el poharad, pedig még nem ittad meg fölséges burgundi vagy rajnai borodat, a melyhez fogható egy király pinczéjében sincs, észrevétlenül termett helyébe másik. Hogy mikor vitték el azt és mikor öntötték tele ezt, föl nem foghatod, szinte boszorkányság, akár csak az Aladin csodalámpájából előhozott szellemek sürögnének-forognának égrenditő komolysággal és grandezzával.

A király csak némelyik ételből eszik s halkan felváltva társalog bal- és jobb-szomszédjával. Igen ritka kitüntetés, ha egy messzebb ülőhöz átszól s nagy vidámság jele, ha társalgása oly általános allure-öket vesz fel, hogy abban némileg a környéke részt vehet. A király környéke többnyire egyformán fest. Vele átellenben valamelyik főhadsegédje ül, mellette jobbról az esztergomi érsek, balról a miniszterelnök, ha mind a ketten jelen vannak. De néha egy sincs ott s ekkor az aranygyapjasok megelőzik a belső titkos tanácsosokat, a belső titkos tanácsosok a császári és királyi kamarásokat, aztán jönnek az egyszerü képviselők s az asztalvégeken az apróbb udvari alakok. A miniszterelnök rangban csak a primást nem

előzi meg és az Eszterházy herczegeket, a kikben valami kis ingredienczia van a szuverénekből. De sajnos, az Eszterházy herczegek nem igen szerepelnek a magyar közügyekben s a budai politikai ebédeken nem fordulnak meg. A szakminiszterség nem sarzsi az udvarnál s ha valaki régibb belső titkos tanácsos, mint a miniszter, legyen bár egyszerü képviselő, megelőzi a király asztalánál a minisztert. Így van ez a püspökökkel is. Püspökök nélkül nem igen szeret étkezni a király, de a spanyol etiquette szerint ők igen messze esnek rangsorban, ha nem egyszersmind belső titkosak.

A gyors kiszolgálat a rendes gravamen az udvari ebédek ellen. Mikor már épen megkedvel az ember valami bort, egyszerre eltünik, az embernek nincs ideje élvezni, az ételnek, a legédesebb falatnak is legott lába támad, ha egy kicsit félrepillantasz, vagy a szomszédodnak felelsz. Sietnek, rettenetesen sietnek. Mintha a tatár kergetné ezeket a lakájokat! Különösen kár a borokért, a melyekbe nem lehet elmerülni, mert kétszer nem öntenek egyfajtából. Pedig a király borai párjukat ritkitják a világon. A gránátpiros vág-ujhelyi veri Burgundia minden borát, a johannisbergi egyszerüen csodálatraméltó. Az olvasztott aranyszin tokaji kikerül a saját hegyaljai szőlőiből. A pezsgőből a Moet Chandon-t szervirozzák, a halványzöld Chably fölséges zamatja tündéri ködbe von mindent, a szőke Chateau Yquem úgy hat, mintha parazsat inna az ember. És mindezekkel úgy sietnek, de úgy sietnek.

Hanem hát a sietés ellen is van orvosság: a sietés; sietnek a vendégek is inni. Wekerle például mindig megitta a mellette ülő bornemissza Josipovics poharaiból is a borokat s általában olyan nagy hire van a király borainak, hogy mindenki igyekszik lehetőleg kivenni a maga részét. Az udvari lakájok megfigyelése is azt bizonyitja. A lakájok tudniillik ekképen jellemzik a két udvartartást:

— Bécsben többet esznek az urak, Budán többet isznak.

Hátha még ott hagyná őket egy kicsit »tischlizni« a király. Akkor látnák majd: lenne ott még tán tószt is. De sajnos, őrülten rohan az idő s mikor már legjobban meg volna vetve a bor ágya, a sok pompás raffinementtal készitett és tálalt ételből, melyeknek nevei ismeretlenül pajkoskodnak a franczia étlap mosolygó betüiben, akkor egyszerre megjelennek a szép kis porczellán csészék a mokkakávéval, melylyel a szultán látja el ő Felségét, kinek mindössze egy pár hold olyan földje van, a min igazi mokka terem; abból a kereskedésbe egy szem se megy, legfeljebb ajándékba küld a barátságos fejedelmeknek s azt se nagyon bőven, mert nem telik. Szóval megjelenik a mokka s már egyidejüleg tölti a másik lakáj a cognacot, hogy a hirtelen felhörpintett kávé után még ezt is lenyelhessék a fürgébbek.

HALMI

Hamar, hamar, a kinek a kávéja, cognacja kedves, mert a király már felhajtja az övét s a lakájok, mintegy vezényszóra, egyszerre lenyulnak az asztal alá — ivbecsavarodó széles hátaikon megfeszül a himzett, sötét frakk — s fölemelvén onnan a vendégek kalapjait, a markukba nyomják, jeléül, hogy rögtön távozni kell az asztaltól. Ő Felsége türelmetlenül tekint szét, mig az utolsó kalapot is átveszi a gazdája, ekkor feláll, mire — vélnéd madarak rebbenése — a vendégek is felkelnek s a távozó királyt követik a szomszédos szalonba, a hol a szivarok vannak és a hol a cercle lesz.

Ne essék valahogy felségsértésszámba a panaszkodás, hogy a szivarok nem felelnek meg a magyar királyi méltóság követelményeinek még a rossztermésü esztendőkben sem. Egy mahagoni skatulya van felnyitva a fal melletti consolasztalkán s abban néhány virginia kuporog szomoru társaságban egy pár hatkrajczáros speczialitás szivarral. A finom drága havanna-szivaroknak, melyek ma már a közönséges halandók dinerjeinek is elengedhetetlen befejezői, hirük sincs. A király, a ki nagy barátja volt valaha a virginiának, mig az orvosai engedték, most egy gyenge portorikóra gyujt rá s megkezdi a félkörbe állott társasággal a cerclet, egyenkint megszólitva minden vendégét. A szelid méla fény, melyet a villamos csillagok lövelnek a szalon boltozatáról, a nyájasság a király arczán, a barátságosan gomolygó kékes füst, mely a terem finom virágillatába vegyül, úgyszólván betöltik azt a rettenetes nagy űrt, mely a hatalmas Caesar és jobbágyai közt tátong, úgy, hogy a beszélgetés meglehetősen fesztelen, bátor, de rendesen még sem az, a mi másnap a lapokban reprodukáltatik. E derék urak rendesen azt mondják be aztán az ujságiróknak vagy egymásnak, a mit hosszabb meggondolás után jobban szerettek volna felelni az uralkodónak, a helyett, a mit feleltek. Szines bókocskák, kihegyezett epigrammok, politikai bölcs mondások születnek a fejeikben utólag. S nem ritkaság, ha másképp nem applikálhatók, a király kérdéseinek kell megváltozniok, a szerint, a mint a tisztelt megszólitott szellemessége követeli. A lapokban megjelent királyi megszólitások és azokra adott feleletek tehát nem valódiak s alapjában véve nem érdekesek. Mert a király óvatos s nem bocsátkozik semmi lényeges dolog érintésébe az ebéd utáni diskurzusoknál, egyes rendkivüli alkalmakat kivéve, mikor egy-egy irányt gyorsan bele akar bocsátani a közvélemény vérkeringésébe. Ilyenkor négy-öt embernek is elmondja ugyanazt, hogy minél nyilvánosabbá legyen.

A cercle nehéz mesterség. Jól tudjuk a tömérdek anekdotákat, melyeket e chablonokról kitaláltak. Olvastuk, a mint megszólitja egyik szines vendégét a franczia köztársaság elnöke:

— Önnek az édes anyja, nemde, szerecsen volt?

— Igenis elnök ur, én mulat vagyok.

— Igen helyes, uram. Csak folytassa.

XVI. Lajos szellemességei gyakran ütöttek ki balul, valamint III. Napoleon bizalmaskodásai később kellemetlen órákat szereztek neki, sőt Vilmos császár is bizonynyal megbánja nem egyszer merész elszólásait, kitörő lelkesültségét, a pillanat hevében elröppent nyilatkozatait. A mi királyunk ebben is bölcs. Körülbástyázza magát kitapasztalt chablonokkal s azokból, mint erős várakból, nem hagyja magát kicsalogatni, bármilyen ügyesen keverje is a szavakat, a kivel szóba állt. — Három-négy kérdést állit fel magának. Csupa ártatlan thémák. A főispánoktól kérdezi: »Milyen a hangulat megyéjében?« A képviselőktől kérdezi: »Meddig fog tartani az obstructió?« (De véleményt erre se nyilvánit, óhajt nem jelez, legfeljebb »reményli«.) A bizalmasabb emberektől, kikkel már közelebbi érintkezésben állott, a családjuk felől kérdezősködik. Az iró-képviselőtől azt tudakolja, min dolgozik most? A ki beteg volt, a betegsége felől kérdezi. A kinek a mellén katonamedália lóg, mindig azzal kezdi: »Melyik ezredben szolgált?«

S ezekből a szálakból folyik a különben is rövidre szabott párbeszéd. Ha mégis akad valaki, a ki felvillanyozva a rózsaszinü ködben, mely az est varázsából kipárolog, az ineselkedő koboldok hatása alatt, melyek a Noe csodálatos venyigéiből jönnek elő, olyan ügyesen viszi feleleteit a politika vagy valamely érdekes dilemma felé, hogy a diskurzusnak most már át kellene mennie a lényeges térre, a király odább lép a következő alakhoz és ezzel végét szakítja.

/1900/

A minisztertanácsok.

Elődeink, a diétai követek nagy augurok lehettek hozzánk képest, kiket a mindentudás glóriája ragyogott be. Ha a szájukat kinyitották, mindenki elcsendesedett, ha mondtak valamit odahaza abból, a mit Pozsonyban fölszedtek, az úgy hangzott és úgy ment fülből-fülbe, mint valami csodás kijelentés, mint a jövendők homályából kihasított világító szilánk. Mint valami rádium, mely a vak embernek is fénylik. Nevetség tárgya lett volna, a ki ellent mond, de könnyen is lehetett volna letorkolni:

— Magától a personalistól hallottam!

A personalistól, Szerencsy István uramtól! Messze van az innen! Ritka halandó beszélt azzal. Talán nem is existál.

Ma az ujságok világában minden ember egyformán tud mindent, nincs kulissza, nincs zug, a hova a reporter szeme be nem lát. Ma még Klobusiczky János vagy Rosenberg Gyula sem tud többet, mint a mennyit négy krajczárért minden valamire való orr fölszippantbat, s még a miniszterséget viselt exczellencziás ur politikai diskurzusát is megkorrigálhatja akármelyik jobb memoriáju patikáriussegéd.

— Tévedni méltóztatik, nem így volt.

Csak egyetlen misztikus sor van még a lapokban, a mit csak úgy nyersen lökött oda a reporter, — a minek tartalmát legtöbbször se ő nem tudja, se az olvasóval láttatni nem birja.

»Ma több órai minisztertanács volt, melyen folyó ügyeket intéztek el.«

Bizonyos bűvös köd ül e sorokon, mely a magyar fantáziákat meghizlalja. Minisztertanács volt! Vajjon mit tárgyalhattak? Pláne órákon keresztül. A szimatoló érzékek megfeszülnek, a kiváncsiság égető lesz, mint a szomjuság a só után. A politikusok kombinácziói megindulnak, mint a csirkék a szérün szemet keresve. Azonfelül is sok ezer és ezer ember, a kinek valami ügyes-bajos dolga van fent a legmagasabb régiókban, vagy a ki valamit vár a »Budapesti Közlöny«-ben, reménykedve gondol a minisztertanácsra s nem adná egy vak lóért, ha bekukucskálhatna egyszer a kulcslyukon.

Pedig nem sokat látna. Mert a minisztertanácsok a legegyszerűbb dolgok a világon, még a falusi tanács is ünnepélyesebben tanácskozik, mint a kormány.

A miniszterelnöki palota nagytermétől balra a harmadik szobában szoktak lenni a minisztertanácsok egy nagy kerek mahagoni asztal körül. Angolos besüppedő bőrkarszékekben ülnek a miniszterek, mindeniknek kirakva maga elé az aktái. Még csak csöngetyü sincs az asztalon. Minek is? A kabinet homogén. A kabinet össze nem vesz. A csöndet nem kell helyreállitani soha sem. Az asztalon csak egy szivardoboz van, néhány sárkánykörmös bronz hamutartó, gyufatartó, egy tálcza vizes poharakkal, egy tintatartó (ott, a hol Tarkovics ül). Szükséges végre a minisztertanácshoz néhány czeruza és az elmaradhatatlan Szimcsák, a ki az ajtónál őrködik kivül s ha sürgős esetben be kell jönnie, olyan szellemléptekkel tud járni, hogy a legtökéletesebb falusi kisértet is megirigyelhetné. Nálánál csak a falon függő miniszterelnökök, a palota elmult gazdái csendesebbek, kik rideg méltósággal sorakoznak egymás mellett

rendjeleikkel biboros mentéiken, kardjukra támaszkodva. Miért a kardjukra? Hiszen mint miniszterelnökök azt mondták hogy ők a többségre támaszkodnak. Ah ezek a régi, elmult miniszterelnökök! Mintha egy sirbolt volna ez a hely, a hol nincs semmi hangos, semmi élő, csak az emberi szerkezet, a fali óra, a mint kisértetiesen leketyegeti az időrészecskéket Poe hollójaként: Soha többé, mindörökké . . .

A minisztertanácsok nem mindig voltak a palotában. A Deák-párt idejében össze-vissza tartották őket, leginkább a miniszterek szállásán. Hol itt, hol ott, a hol Deák akarta, a ki gyakran résztvett azokon, de nem szeretett Budára járni. A Gorove lakása volt a legkedveltebb hely, mert Gorovenak jó szakácsa volt, jó bora és jó szivarjai. Az első miniszteri tanácsokról nem is igen vezettek még jegyzőkönyveket. (Azok csak a Kónyi fejében vannak meg.) De fölösleges is lett volna. Mert vagy ott volt Deák és akkor ő mondta meg, mit kell tenni, vagy nem volt ott Deák és akkor úgy sem ért semmit a mit határoztak.

Tisza idejében is gyenge mulatságok voltak a minisztertanácsok. A diktátor-miniszterelnök csak akkor hivta össze kollegáit, ha nem akarta a felelósséget ő maga vinni valamiért Különben se voltak azok kollegák. Csak a Tisza irnokjai. Az egész hivatalnoki kar egy gyüjtőnév alá volt fogható: Tisza és irnokjai. Az semmit sem tett, hogy a külvilág előtt egyik-másik irnok miniszternek, titkárnak vagy fogalmazónak neveztetett. Az egész hatalom az ő sovány kezeiben volt. És mily iróniája a sorsnak, hogy e hatalmas államférfiu mégis azt a látszólagos okot választotta bukásának, hogy a minisztertársai leszavazták. Van benne egy kis kómikum, mint a roppant erejü lord Mowibley esetében, ki negyven halálos sebben nem pusztult el s végre mébcsipéstől halt meg.

Szapáry Gyula némi bürokratizmust hozott be a minisztertanácsokba. Szóval, a mint Szimcsák öregedett, azon mértékben fejlődött a minisztertanácsi intézmény is. Bizonyos előre kitüzött napokon minisztertanács tartatott. Szerette a kitüzött napokat. A fóispánokat például csak csütörtöki napokon fogadta. (Ettől a jour fix-től megbokrosodva köszöntek le az olygarcha főispánok.) A minisztertanácsokon valóságos csaták folytak. Három nagy legényt örökölt Tiszától: Baross Gábort, a zordon »tót szerecsent«, Szilágyi Dezsőt, a mamuthot, a ki ha huzta a szekeret, jót rántott rajta, de ha félrelépett (pedig folytonosan lépkedett), összetört rajta valamit. A harmadik volt Wekerle, a veszedelmes mosolyu és népszerüségü Wekerle. E két utóbbi erősen összebarátkozott, úgy voltak, mint Philemon és Baucis. Szilágyi gyakran volt más nézeten, mint a kabinet feje, s ezt nyiltan is megmondta, maga mellé képzelvén dédelgetett Wekerléjét is:

— Én és a »püspök«, nem vagyunk veled egy nézeten.

Bajusztalan volta miatt nevezte Wekerlét püspöknek. Úgy bánt vele, mint egy nagy new-foundlandi egy uszkárral. Daczára az izgatott jeleneteknek és vitáknak, a grand seigneur Szapáry honositotta meg azt a szokást, hogy a miniszterek ott maradtak vacsorán is, — bár inkább szerette minisztertársainál benső titkaiba beavatni bizalmas tanácsadóit, báró Huszár Károlyt és a szerencsétlen végü Bokros Eleket. E vacsorák pompásak voltak, de a ressort-miniszterek véleménye szerint feszesek, mert a kegyelmes asszony praesideált az asztalnál, s nem lehetett se szabadon disputálni, se jóizü anekdotákat elmcsélni.

A vacsorák különben nem állithatták meg a végzetet, mert Szapáryt épen a minisztertársai vitték a bukásba, a mennyiben az egyházpolitikai reformokra nézve Szilágyi és Wekerle vélemény-összeütközésbe kerültek vele, s a szabadelvüpárt őket követte.

Wekerle tanult a példákon, de csak egyben, hogy a minisztertanács utáni vacsorákon kizárólag csak férfiak vettek

részt. Ez megint ujitás volt. Az asszonynélküliség. E vacsorák igazi fiatalos, vidám dinom-dánomok voltak, kivált eleinte, mig az ég tulságosan el nem borult Bécs felől. A kabinet lázasan dolgozott, tudva, hogy halálos betegségben szenved. Meg akarták csinálni mindenáron az egyházpolitikai reformot, a mit ők (bizonyos naiv öntetszelgéssel) »nagy alkotásnak« neveztek.

— Ne siessetek, — figyelmeztette Wekerlét e sorok irója — ne siessetek, mert baj lesz.

— Milyen baj?

— Mert olyanok vagytok, mint a hektikus asszony, a ki viselős.

— És?

— És addig meg nem halhat, mig nem szül. A benne levő csecsemő élteti. A szülés után azonban biztos a halál.

Úgy is lett. Kőszegen már a király nem ültette Wekerlét maga mellé a kocsiba. (Ilyen különös parabolákban beszél a király.) Egy ebéd alkalmával a cerclen elfelejtette megszólitani de a csecsemő benne volt, nem ártbatott neki.

Utána az okos Bánffy jött, a ki először szoritotta merevebb formák közé a minisztertanácsokat. — De még a saját miniszterelnöki bürójának is ő adott először körvonalazott tartalmat, s a more patrio miniszterelnököskődés helyett, mely némi rendszertelen *felülavatkozásból* állott: — ezt tedd, igy tedd, megvonta annak hatáskörét szigoru vonalakkal. — A minisztertanácsokat *szeredára* rendelte. Folyóügyek talán nincsenek minden héten, de szereda minden héten van, tehát minisztertanács is minden héten tartatik. Ez látszólag jelentéktelen rendelkezés, de a kiváncsiságot, mint az odvas fogat, kihuzta vele. Hiszen nem azért van minisztertanács, gondolták, mert végezni való van, hanem csak azért, mert szerda van — s igy az emberek figyelme elvonatott az ügyekről. Az pedig jó.

Bánffy okult azon is, hogy a minisztertanácsok már két alkalommal szavazták le a saját fejüket, behozta tehát szabályul, hogy a minisztertanácsban csak olyan inditványokat lehet tárgyalni, melyek előzetesen irásban voltak a miniszterelnöknek bejelentve. Ám alapjában igen óvatos és bölcs dolog, mely a meglepetéseknek útját vágja, de az akkori kabinet temperamentumát tekintve, — csak épen annyi volt, mintha szelid bárányokra tenne valaki szájkosarat.

A Bánffy minisztertanácsai nyájas barátságos megbeszélések voltak tehát, a hol ritkán fordultak elő nézeteltérések.

Erdélyi Sándor akadékoskodott néha, de ez soha se ment vérbe. És azonfelül megint volt egy nagy ujitás. Az asszony-

nélküliség után — igazi asszony-kultusz. A miniszternék kora. (Ne feledjétek a fehér czilindereket a Bánffy-korból és a miniszternéket.) Mikor az exczellencziás urak elvégezték már a folyó ügyeket és összeszedték az asztalról a paksamétáikat, egyszerre szétnyiltak a szőnyeges ajtók és megjelent a lakáj:

— A vacsora tálalva van!

A miniszterek felkeltek és kivonultak az ebédlőbe, a hol mindenki ott találta a kedves feleségét a vidáman pattogó kandalló körül, vidám tries-traesba merülve. Így lett a minisztertanácsból kedélyes soirée és kicsi hija, hogy nem bálnak végződött. Hanem hát minden elmulik a világon. Széll Kálmán már nem birt kitalálni semmi ujat s nem akart meg tartani semmi egészen régit. Derogált volna neki.

Alatta megint kezdtek elváltozni a minisztertanácsok, családias jellegüket veszitve. A miniszterek magok is részben elsavanyodott emberek voltak, a kik ide is, oda is kezdtek átsanditani. És csak egy maradt végesvégig egyformának, a jó Tarkovich

államtitkár, a minisztertanácsi jegyzőkönyvek tollvivője, a ki nem is él már az emberiség számára csak e protokollumokban, évek hosszu soráig ki nem mozdul hivatalszobájából, csak a szerdai délutánokon, lassan-lassan a beszélgetést is elfelejtette és csak fejrázással, vagy fejbólintással felelget a hozzá intézett kérdésekre, nagy ritkán ejtvén ki egy hangos »übüm« vagy »hja« szót s ha azt kérdezik, miért oly szótlan, miért vonul el az emberektől, a nagy faggatásokra végre megszólal:

— Nem lehet, nem szabad emberek közé járnom, mert hátha akaratlanul valami minisztertanácsi titok találna kicsúszni a szájamon.

Jár-kel egyedül Buda utczáin társtalanul, idegenül, mint az üstökös, mereven becsukott ajkakkal, földre szegezett fejjel, nehogy a szemeiből kiolvassanak valamit és gyüjti hallgatag koponyájába szerdáról-szerdára a legsajátságosabb államtitkokat. Ha egy-egy ujságiró látja, irigykedve néz utána:

— Istenem, mennyi entrefilet-tárgy lehet ebben a fejben.

Az özvegyek.

NTIQUÁRIUS ÜZLETEKBEN lehet látni ezüst koppantókat, óeska bronzok, Alt-Wien poreellánok és japáni eseesebeesék közt. A fiatalabb emberek egymásközt tanakodnak a kirakatok előtt: »Mi lehetett az valaha?« Egy ha tudja hét közül, hogy azzal koppantották el a régi faggyugyertyákat, ha már nem akartak világitani.

Száz év mulva vagy még hamarább ép olyan esodálkozással fogják találgatni, hogy az államtitkár vajjon miféle hivatal lehetett.

Hét közül azonban egy se fogja kitalálni. Mert olyan furesa hivatal az államtitkári, hogy már most is nehéz kitalálni, mire jó a parlamenti és a bürokratikus rendszer mostani elhelyezkedése mellett?

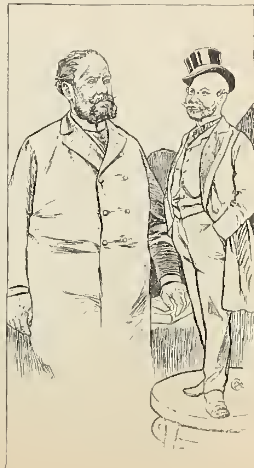

Ha a miniszter jelentékeny ember, akkor az államtitkárja elhomályosul mellette, ha ellenben a miniszter nem jelentékeny, az államtitkár pedig az, akkor nem értvén annak konezeptióit, nem engedi azokat érvényesülni. Vagyis, ha a kabát külső posztója szép és finom, a bélése lehet akárminő, semmit se ront rajta, ha ellenben a kabát külső posztója rossz és esuf anyag, hiába szép és értékes a bélés, semmit se javít rajta. Az államtitkár egyénisége tehát mint a bélésé, így is, úgy is el van veszve. Helyzete teljesen lehetetlen. Még Baross se tudott nagy államtitkár lenni, esak mint miniszter lett nagy azután. Népszerü államtitkár eddig esak Vörös László volt, de ő meg miniszterré nem tudott lenni. Meglebet, épen azért.

Gyerekkoromban sokat gondolkoztam azon, hogy a hindu vén lányok mért nem maradnak szivesen vén lányoknak, mikor az a bolond föltétel van a férjhezmenéssel, hogy az uruk holttestével nekik is el kell temetkezniök.

Kérdeztem is a tanitómtól, hogy minek mennek hát férjhez, mire az öreg vörös orru Tusnay András (ő verte belém az efféle ismereteket) megmondta nagy aperte:

— Hm. Hogy minek mennek férjhez? Mert minden dió szereti, amiee, ha feltörik.

A hindu leányok dolgán most még kevésbbé esodálkozom, mióta látom, hogy a magyar politikusok se irtóznak az államtitkári állás elvállalásától. Mert ők is oda tartoznak a feltöretlen diók közé.

A hindu özvegyek és a magyar államtitkárok közt azonban, habár egy kalap alá hoztam is őket, van némi különbség. A hindu özvegyek legalább élveznek, a mig férjnél vannak, de a magyar állam-

titkárok csak szenvednek, a mig államtitkárok, igaz ellenben, hogy némelykor nem kénytelenek elpusztulni az uraikkal, de ez igen ritka eset.

Ez az elpusztulás természetesen csak jelképileg van értve, mert ezek a mi hindu özvegyeink igen jól érzik magukat, ha már urukat eltemették is és legfeljebb visszaszármaznak oda, a honnan jöttek: a képviselőházba.

Sőt maguk az eltemetett uraik is mind élnek és jó egészségnek örvendenek, csak épen nem miniszterek többé. Nem is olyan szörnyű hát a dolog, csak érdekes — élő emberek özvegyeinek lenni.

Egy egész gyüjtemény van belőlük a Házban. A volt polgármesterek után mingyárt ők a legnagyobb népcsalád. És még egyre szaporodnak, hogy innen-onnan betöltenek két padot. Ott van *Berzeviczy Albert*, a ki különben csak egy tyuklépésnyire áll a piros bársonyszéktől, *Bedő Albert*, legkitünőbb magyar erdész, *Vörös László*, a legtevékenyebb hivatalnok az országban (a ki arra van most kárhoztatva, hogy anekdótákat hallgasson a folyosón), ott van *Láng Lajos*, jeles statisztikus, *Jakabffy Imre*, *Schmidt József*, *Miklós Odön*, *Csörgheő Gyula*, mindannyi derék politikus. Szinte már külön jegyzőt kérhetnének maguknak.

Ha én a Házban vagyok, mindig csak a volt államtitkárokat nézem, köztük tartózkodom, a lélegzetüket szivom, őket hallgatom, mert nekem ők a kedvenczeim. Élni se tudnék nélkülök. Lehet, hogy elfogultság, lehet, hogy rögeszme és bohóság, de nem tehetek róla. Ők mindig hangulatba hoznak — mint a hogy némely ember csak a történelmi nevezetességü helyeken használt butorok közt érzi magát jól s ha elgondolja egy-egy műdarabról, hogy ezen a széken ült Medicis Katalin, ennél az asztalnál irta napi parancsait I. Napoleon, akkor elönti arczát a megelégedés derüje.

Az ex-államtitkárok egyébiránt már azért is imponálnak nekem, mert ők a legkedvesebb modoru emberek a volt foglalkozásuknál fogva. Ők ugyanis olyan közel álltak már a miniszterséghez, hogy elsajátították mindazt a kedvességet, azt a gracziozitást, azt a bizonyos nyájasságot, a mire szükségük volt, hogy mihamar miniszterek legyenek; ehhez járul az a szerencse, hogy legalább mindeddig még sem lettek miniszterekké, a hol a modor megint meg szokott romlani. Így hát intakt megvan a legkedvesebb modoruk, a mi csak képzelhető a világon.

Azonfelül okosak is. Oh istenem, mekkora superioritás a többiek fölött! Ők már átmentek mindenen és visszautaztak abból az Eldorádóból, a hová a társaik epedve vágyakoznak. A helyzetük olyan, mintha hét-nyolcz versatus özvegyasszony kerülne egy pár száz bakfisch közé és nagy fölénynyel mosolyogna ezeknek az apró koketteriáin és nevetséges epedezésein, a kik egy elszáradt szegfünek örülnek, a miniszter egy-egy rájuk vetett fonnyadt mosolyát a lelkükbe nyomtatják...

— Oh kicsikék, szegény, jámbor, ártatlan, kokett kicsikék!

Ők már tapasztaltak egyet-mást, mint a Balzac asszonyai:

ettek a tudás fájáról. Hogy jóllaktak-e? Nem tudom. Megesömörlöttek-e? Nem hiszem. De hogy már mindent tudnak, elhiszem.

Sokszor gondolok rájuk, kivált unalmas beszédek alatt, s az a vágyam támad, hogy milyen jó volna mind azt tudni, a mit ők tudnak. Mennyi kulissza-titok, mennyi pikáns história kerülne napfényre! Úgy képzelem őket néha, mintha megannyi kulcsok volnának, melyek mind egy-egy titkos casettát nyitnának ki. De az ex-államtitkárok hallgatagok. Itt egy zsinórra huzva csörögnek, de máskülönben hallgatagok. Az interviewolás édességét még nem kóstolták, azon a fokon nem voltak, de a tapintat beléjük van oltva a közlékenység himlője ellen és a tapintat erősebb a bikánál, erősebb minden más érzésnél és tulél mindent, még a hivatalt is tulélte.

Az államtitkárnak neve is mutatja, hogy az állam titkainak őrzője. Lélekemelő példák maradnak vissza a történelemre e mélységes hallgatásokból. Verseket fognak irni a XXI-ik század poétái Tarkovicsról, a ki társaságba se mert járni, nehogy esetleg arczáról olvassák le a laikusok, hogy aznap a minisztertanácsban mi fordulhatott elő. Szóval az államtitkárság a legnagyobb iskola és ha Midas frigiai király elég óvatos, hogy egy frigiai államtitkár által borotváltatja magát, a hires mithológiai szamárfülek soha sem sültek volna ki.

De semmi közöm a már nem aktiv királyokhoz és a még aktiv államtitkárokhoz, Midashoz, Tarkovicshoz, nekem csak a mi képviselőházi özvegyeink imponálnak, az ő ábrázatjuk, mosolyuk, homlokránczuk, savanyuságuk, jókedvük, szemöldökrángatásuk a politikai horoskópom. Ők a szent Márton-ludjának a csontjai, melyek megjósolják az időjárást. Mert az ex-államtitkár több mint az übermensch. Minden elveszett illuzióval egy-egy hályog esett le a szeméről, most már élesebb mint a bagolyé, belát a sötétségekbe. Az ex-államtitkár, mikor beszédet hallgat, soha se a beszédet hallja, hanem azt a mi mögötte van — mint a hogy a szakácsot, mikor a macska csámcsogását hallja, nem a csámcsogás alterálja, hanem az a tudat, hogy a macska most valamelyik tepsiből paskortázik. Csakhogy a szakács ki nem találja, hogy mitól csámcsog a macska, az ex-államtitkár ellenben mindig kitalálja, mitől beszél a szónok. Ezért borzasztó okos lény az államtitkár. És az is okos, a ki, mint én, az ex-államtitkárokat figyeli, utánuk igazodik, a mit ők helyeselnek helyesli, ha ők tüsszentenek tüsszent, a mit kinevetnek kineveti, mert csak az államtitkárok tudják, hogy áll a világ voltaképen.

Egyszer Szilágyi Dezsőnek Wahrman egy ebédnél egyéb ritkaságai közt egy meteor-követ mutatott, mire megjegyzé felénk fordulva:

— Ha ez a kő, a melyik olyan magas ismeretlen világból esett le, meg tudna szólalni, többet tudna mindnyájatoknál. Még talán nálamnál is.

Hát nem ismeretlen világ-e nekünk, a honnan az államtitkárok jöttek? Hiszen az igaz, látjuk mi is azt a világot, de bizonyosan rosszul. Mert messziről kékek a hegyek, közelről ellenben szürkék, szakadékosak és gödrösek. A gödröt, szakadékot mi nem látjuk. De az államtitkárok előtt az államot mozgató apparatus összes rejtélyeivel ismeretes. Tudják a buvólyukakat és csapóajtókat, melyeken menekülni lehet, ismerik a felvonó hidakat és bástyákat, melyek szükségben védelmet nyujtanak. Tisztában vannak a falak felől, hol vékonyabbak és mi van téglából vagy vályogból.

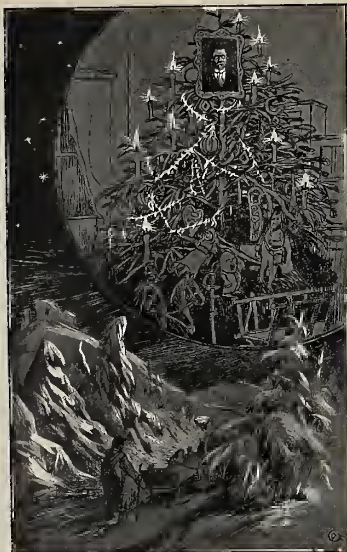
A mi pedig a volt minisztereiket illeti... hiszen épen ez az, a miről ők sohase szólnak, a miért szeretem az államtitkárokat, a miért vonzódom hozzájok.

Hát igen, a minisztereik … de jobb ha virágnyelven (vagy növénynyelven) beszélek és a karácsonyfákról példálózom. Ha ők tapintatosak, ebben is imitálom őket. Pszt, ne legyen itt egy szó se ejtve miniszterről. A fölvetett théma a karácsonyfa. Pusztán a karácsonyfa.

A karácsonyfáról legalább mindenki tudja, hogy mi. Sok czifrasággal cziczomázzák fel, szines pántlika, mindenféle kápráztató encse-bencse fityeg rajta. Mert az kell, hogy ő excel … akarom mondani, hogy a karácsonyfa imponáljon. Kis gyertyákat gyujtanak meg rajta, melyek tündéri fényözönnel világitják meg. Alája teszik a jászolt. A gallyakra almákat, diókat aggatnak aranyos csillámokkal bevontakat. Az apró tűlevelek fönségesen rezegnek s a tömérdek gyertyafény rejtélyesen reszket az átellenes falon, ha a szélárain beoson a pompás meleg szobába az ablaknyilásokon át, s a gallyak is bimbálni kezdik a sulyos almákat és diókat.

A bohó gyermeksereg bebocsáttatik, álmélkodva áll meg az ajtónál a csodálatos fa láttára és hallatszik a fölkiáltás:

— Oh mennyi minden termett rajta!

A fa pedig áll tündéries környezetében, méltóságosan, szinte isteni bűbájban, tükrök közé állitva, a melyek alakját, pompáját, gyertyáit, almáit, dióit visszaadják. Talán látván maga magát a fa is, azt hiszi, hogy a mi rá van aggatva, azt mind ő hozta rügyezés, virágzás utján …

… S mig ő ott áll ünnepi fényben, gyönyörtől ittas szemektől megbámulva, örömrivalgó gyermekraj közt, addig az igazi fák, melyek voltaképen hozták annak idején az almákat és diókat, disztelenül, lombtalanul, milliárd jégtűvel borítva, széltől, vihartól paskolva hajladoznak, korhadoznak valahol a homályban, valami kertben, valami árokparton — vagy valamelyik képviselőházi padban.

De most már megint elszóltam magamat … Inkább egy szót se mondok többet. *(1902)*

Tisza Lajos és Munkácsy Mihály.

(PÁRBAJ — KABÁTOKKAL.)

HA TISZA LAJOS Szegedre utazott, rendesen én voltam a leghivebb kisérője.

Szegeden azután mindig nagy parádé volt, ha lementünk, úgy fogadták ott őt, mint egy fejedelmet s maga is egész életében nagy barátja volt a formáknak, az etiquettenek. Hiszen följegyezte valamelyik lap, hogy a halála előtti napokban, midőn már nagyon szenvedett s fuldokolt, sógornője, a ki ápolta, lecjté zsebkendőjét, mire a haldokló gavallér, kinek kin volt a megmozdulás, lehajolt és föladta.

Ilyen volt ő; és igen sokszor megszekirozott minket, a kik nem tudtunk ilyenek lenni. Legalább Szegeden sokszor csipkedett meg a ruhák miatt.

Például a főispánhoz kellett ebédre menni: »Öltözzetek át — mondá — szalonrokk, szürke nadrág.«

Ebéd után, mikor kiszivtuk a csibukjainkat, megint figyelmeztetett:

— A körtöltést megyünk megnézni. Vegyetek utiruhát.

Mire hazavergődtünk, este lett, a szinházba kellett menni.

— Smoking — szólt a gróf. (Tudniillik, hogy smokingot vegyünk fel, mert a páholyban nem illik uti ruhában ülni.)

— Nem lehet — feleltem rendszerint ezekre a tételekre.

— Hogy-hogy? — kérdé elcsodálkozva.

— Mert nincs smokingom és szalonrokkom.

Valóságosan frappirozva volt. Azt még talán elhitte volna, hogy levegő nélkül megélhet valaki, de smoking és szalonkabát nélkül . . .

— Hát az isten szerelméért, mivel jöttél?

— Ezzel a ruhával, kegyelmes uram, a mi rajtam van. No, meg egy frakkot hoztam a bankethez.

— Szerencsétlen ember! — mondá ilyenkor a boszankodás némi jelével, de volt e boszankodásban valami a csendes részvétből is, hogy: »Lehetetlen ebből az emberből czivilizált gentlemant faragni.«

Akárhányszor Szegedre mentünk, mindig ez a ruhakérdés volt a casus belli, ugy, hogy egy pokoli gondolat fogamzott meg bennem. Alig vártam egy szegedi utat, hogy bosszut állhassak a grófon.

Egy őszi napon megjött az alkalom. A gróf már hetek előtt tudatta velem, hogy néhány nap mulva megjön Munkácsy és levisszük Szegedre, hogy ott tipusokat kerítsen a »Honfoglalás«-képhez.

Nem adtam egy vak lóért. S legott rohantam a gróf szabójához.

Az érdemes férfiu megörült az uj kundschaftnak s kezdte elém teregetni a szövetjeit.

— Ne bántsa ezeket. Hanem azt szeretném tudni, milyen ruhákat varratott itt legközelebb gróf Tisza Lajos.

— A kegyelmes urnak épen most készitünk egy uj öltönyt.

— Lehetne látni?

— Azonnal.

Előhozatta a műhelyből, darabokban, férczekkel, kikrétázva; egy olivazöld jaquet, feketebársony mellény két sor gombbal és szürke nadrág, apró májszinü koczkákkal.

— Egy kiesit bizarr öltözet — szólt a szabó — de finom és választékos.

— Készitsen nekem is egy szakasztott ilyen öltönyt — mondám.

A szabó vállat vont s néma gunyos mosoly ült ki a száj-szegleteibe, mintha mondaná: »Ni, megint egy bolond, a ki a mágnásokat akarja utánozni.« Aztán bizonyos lenézéssel futtatta végig szemeit a termetemen s ezekből azt

lehetett volna kiolvasni: rosszul fog állni, barátom, nevetséges leszel ebben a ruhában, ehhez a Tisza Lajos könnyed, elegáns alakja kell, az ő arisztokratikus magatartása, de végre is mi közöm hozzá — és csak egyre vonogatta a vállát.

Én mindezekkel nem törődtem semmit, mentem a megkezdett uton tovább.

— Lássuk csak, milyen ruhákat varratott itt Tisza gróf azelőtt.

Felütötte a könyvet és kisült, hogy tavaszkor szállitottak neki legutoljára egy öltönyt, de hogy milyen volt, arra csak a szabász tudna még emlékezni.

— Hát meg kell a szabásztól kérdezni.

A szabász csakugyan emlékezett a szövetekre: könnyü szürke kamgarn-blouse, kételejü, a mellény angolflanell fehér alappal, kék sikokkal és pepitanadrág.

— Nagyon jól van. Egy egészen ilyen öltönyt is csináljanak.

Mértéket vettek és a kellő időben megkaptam a ruhákat.

Érdekes darabok voltak, valóságos remekek. Bátran elmehetett volna bennük házasodni akármelyik angol lordgyerek. Igazi élvezettel rakosgattam be őket bőröndömbe a kitűzött napon, a frakkom, szalonkabátom és smokingom mellé. »Paratus sum!« kiáltottam fel megelégedetten, az indóházba hajtatva.

Már ott találtam Munkácsyt és a grófot. Igen vidám volt, mint mindig, ha Szegedre mentünk s különcoupéjába rajtunk kivül több más képviselőt is meghivott, a kik a temesvári vonaton utaztak; ha emlékezetem nem csal, Vargits és Janicsáry volt velünk.

Alig hogy felczihelődtünk és elhelyeztük a holminkat, két bőrönddel utaztam most magam is: Janicsáry, az »admirális«, ravasz mosolygással huzott ki a zsebéből egy négyszögü kis paklit.

— Mi van abban? — kérdé Munkácsy.

— Képek, mester — felelte Tisza Lajos — melyek jobban tetszenek a magyaroknak, mint az önéi.

Ideges mohósággal nyult a pakli után a mester s külső burokját szétszakitva, csodálkozva nézte az eléje táruló figurákat: egy barokköltözetü tollas-kalpagu urat ijjal, egy

kard markolatára támaszkodó zöldköpenyegü leventét különös golyóbissal a hóna alatt, egy öreg anyókát, a ki rőzsét visz a hátán s mindnyája kétszer látszik, mintha a víztükrében nézné magát egy-egy alak.

— Mi ez? — kérdé kiváncsian.

— Kártya — mondá a gróf.

Az admirális megvetőleg mosolygott.

— Nem ismeri? — szólt, a fejét csóválva. — Megfoghatatlan.

— És mire való ez? — firtatta a dolgot nagy érdeklődéssel Munkácsy.

— Majd mindjárt meglátja.

Elkezdtünk a kis szalon-asztalkán ferblizni. Nézte, nézte egy darabig, tett egy pár naiv kérdést, a melyekkel mind alább-alább esett a Janicsáry Sándor becsülésében, aztán megunta és kinézett az ablakon, elmerengve az őszies vidéken, mely egyforma mindenütt és olyan hamvasszürke, mint az ő haja.

Imitt-amott villant meg egy fehér tanyai ház, kis kertjében fonnyadozó mályvarózsa, vagy hórihorgas napraforgó, az udvarán játszó gyerekek, vagy kendert tiloló asszony — aztán megint sokáig semmi, sem ember, sem állat, csak a végtelen széles tarlók a lyukacsos szalmaszálaikkal. A szél neki-neki gyürkőzik az őszies dudálásának s ilyenkor felhajt egy csomó ördögszekeret és kergeti maga előtt, mint a zsandár a zsiványokat. Munkácsy utána bámult ezeknek a bujdosó száraz növényeknek, mintha kacskaringós gót betük szaladnának a rettenetes, sehol véget nem érő lapon...

Az ő gondolatai is ugy szaladgáltak már akkor — a szemei mélyén, azoknak a szép kék szemeknek a mélyén volt valami örvénylő csillám, valami különös, ijesztő... De hát ki ismeri annak a láthatatlan, kifürkészhetetlen arczu koboldnak a tekintetét, a ki egyszer lángész, egyszer téboly.

Tisza Lajos egy angol regényt olvasott (Kiplinget szerette nagyon), az ő ideje gyorsan mult. A ferbli se kutya. Mi se untuk magunkat. De Munkácsy semmit se csinált, csak bámult mereven a semmibe, vagy fütyörészett. A régi Lieb Miskából csak ez maradt benne — s még most is az volt rajta a legkedvesebb.

Néha-néha ráfanyalodott, hogy minket nézzen, de lelke nem volt ott. Pedig a kibiczek két lelke is szokott lenni; az egyik a maga számára, a másik a partnere részére. Fortuna istenasszony csinálta a maga szokott ugrásait s a játékosok valamelyikének elfogyván a pénze, hazairt »a szüleihez«. Egy ur a tárczáját huzta ki, kivett belőle egy Kossuth-bankót, odadobván tréfásan elébünk, hogy váltsuk fel.

Munkácsy figyelmes lett:

— Milyen nemzetnek a pénze ez?

— A magyaré.

— A magyaré? Ugyan?

— Kossuth-bankó — jegyzém meg — 1848-ból.

Kezébe vette, nézte a rárajzolt képeket, czirádákat figyelmesen, aztán visszaadta nagy fejcsóválással.

— Sohasem hallottam erről. Hogy ilyesmi is volt.

Mindnyájan ránéztünk csudálkozva. Hát semmit se tud ez az ember erről az országot rázó viharról? Csak egy művész lelke alhatik igy. Csak az lehet úgy összecsukva, hogy semmi egyéb nem fér hozzá, csak a mi épen kell neki.

Szerettem volna tovább firtatni: lehetséges-e, hogy nem tud a negyvennyolczból semmit, midőn egyszerre füttyentett a gőzgép s a paprikakoszorus szegedi kis házak előugrottak.

Mint rendesen, a »Tisza«-vendéglőbe szálltunk, a hol egy kis külön lakosztály volt épitve a gróf számára, a mellette levő szomszéd szobát mindig én foglaltam el.

Az este magánkörben telt el, korán lefeküdtünk, mert korán kell holnap kimenni a pusztára, Csöngölére.

Reggel a kellő időben becsengettem a gróf vadászát, a ki különben inkább inas volt s csak az erdészeti-egylet iránti figyelemből viselte az aranyos tölgyfalevelet mákszinü blousa hajtókáin.

— Felkelt már a kegyelmes ur?

— Igen.

— Öltözködik már?

— Igen.

— Milyen ruhát vitt be neki?

— Egy szürke blouset, feketebársony mellényt és egy koczkás nadrágot.

— Májszinkoczkásat?

— Igenis, májszinkoczkásat.

Egy negyed óra mulva *ezekben a ruhadarabokban* felöltözve hagytam el szobámat, a künn ácsorgó pinezérektől megtudakolva:

— Ő exczellencziája kijött már?

— Még nem.

Egy darabig fel és alá sétáltam a folyosón, mig végre nyilt az ajtó és kijött a gróf.

— Jó reggelt — mondá vidáman. — Hát már felkeltél?

E pillanatban végigsiklott szeme a ruhámon s meghökkenéssel, majdnem ijedten — hogy miféle dzsin incselkedik vele — a saját ruhájára tekintett. Még nagyobb lehetett az álmélkodása, mert legott visszanézett rám és ujra saját magára, aztán a bosszankodás bizonyos érzése ült ki kifejezésteljes ajkai fölé, de egy szót se szólt, egyetlen hanggal se emlitette az egyforma habitust.

Rövid reggeli után ugyis indulnunk kellett. A kocsik már ott vártak hosszu sorban, a város prüszkölő, pihent paripái és a fiakkerek. De nekem még egy órai dolgom volt a városban, nem indulhattam a vasuton Tisza gróffal és Munkácsyval. Inkább megyek később kocsin.

Elvégezvén dolgaimat, megszólitottam egy fiakkert:

— Hé, kocsis, mennyit fizetek Csöngölére?

— Nyolcz forintot.

— Az ám, a rabok vérit — vágtam ki a szokott szegedi kraftausdruckot.

— Hm — felelte a kocsis fejcsóválva. — Hát mért nem mondja az ur rögtön, hogy ismerős errefelé? Viszem hát öt forintért.

— Dangubálással? (Ez is egy szegedizmus — a hajó veszteglését jelzi.)

— A kirielejzomát! Hiszen az ur idevaló. Üljön fel no hamar, négy forintért.

Fel is ültem, el is vitt s mondhatom, kedves mulatság kinálkozott a tanyán. Ki volt adva a rendölet a pusztai kapitányoknak, hogy a mi jóképü férfinép vagyon köröskörül két mértföldnyire a bárányczimerü város tanyájától, az mind ott legyék, de az öregje is. Pusztai kapitányok a fejüket csóválták, hogy miféle szerzöt lehet az, ki férfinépre áhitozik, talán valami külsőországi királyné érközött — de akkor is mire való lészen az öregje? Mindegy, szót fogadtak s mind összesereglett a nép. Volt mit nézegetni köztük Munkácsynak. Gyönyörü tipusok akadtak: ősarczok, szőrrel benőve egész a szemig, esontos, körteképü kunok, laposfejü tatárok keresztbevágott szemmel, nyomott pogácsaképü bessenyők, széles, girbegurba fiziognomiáju, zömök termetü magyarok, apró, mélyen bennülő szemekkel.

Munkácsy csak úgy turkált köztük, a mint Tisza Lajos figyelmeztette egyikre vagy másikra.

— Ni, itt is egy szép példány.

A fotografus ott volt velünk, rögtön lekapta, a melyik megtetszett a nagy művésznek.

Legtöbb érdekes alak volt a pásztorok között, kik roppant üstökben főzték a birkatokányt künn a szabad ég alatt, mert csak úgy jó — és asszony azt nem tudja megfőzni, mert sok tapasztalat kell ahhoz. Az asszony csak szeretni való, a mig szép — aztán kapálni való, ha megöregszik.

Vagy tiz-husz fölvételt csinált a fotografus csupa szemenszedett férfialakokról. Egy vén pásztor, a ki azóta vezér lett az Árpád környezetében, de akkor még a tokányt kavarta, leginkább tetszett Munkácsynak, de sehogy sem engedte magát levétetni, leszegve a fejét az üst fölé makacsul: »Nincs nekem már szeretőm, ne izéljönek.« Végre kifogott rajta orvul Ivánkovics János, a ki azóta püspök lett, de akkor még a tokányt kavarta, úgy tett a kanalával, mintha a lé habját az arczába akarná fröcscsenteni, mire az ijedten felkapta a fejét és a moment-gép odateremtette az örökkévalóság számára.

Ekkor esett köztünk némi szó a képről.

— Árpád bejövetelét kétféleképen lehet megfesteni — mondá Munkácsy — vagy úgy a hogy volt, vagy úgy, a hogy képzeljük.

— Ebben van valami — felelte gróf Tisza, kit egész nap szörnyen feszélyezett az egyforma ruhánk s ha valahogy eleibe vagy oldalt kerültem (hogy tudniillik én nem vehettem észre), folyton nézegette s hasonlitgatta össze titkon a szöveteket. Nem fért a fejébe, hogy milyen csudálatos véletlen okozhatta ezt a teljes egyöntetüséget.

— Hogy milyen volt a magyarok bejövetele, — folytatá Munkácsy — azt senki sem tudja. És különben is Isten mentsen a valóságtól: furcsán, dísztelenül nézhettek ki a ruháik...

— Igen, a ruháik — morogta a gróf gépiesen és kedvetlenül, mert ez megint a mi közös ruháinkat juttatta eszébe.

— Hja, biz azokat nem Tiller Mór varrta — szóltam közbe — se az ingeiket nem vasalták a mosó-intézetben.

— Szóval — jegyzé meg a mester — csak a képzeletre szabad bazirozni a képet.

— Az a kérdés, kinek a képzeletére? — vetette fel a gróf az ö józan okosságával. Mert az egész nemzet képzeletének ott kell lennie a képen. Nem könnyü az.

Uzsonna után kibontakozott a jókedv a buczkai bortól. Volt sok szép »szavallat« a gróf hosszu életére (bárcsak lett volna a fölséges égben több foganatja), éltették Munkácsyt is, de már hovatovább *szabadabb nyelven*, hogy hát itt keresi Árpád apánk arczvonásait, a mi egyébiránt nagy dehonesztáczió az akkori szögedi menyecskékre, meg Árpádra — mert ha járt is itt, alkalmasint tisztösségesen viselködött.

Egy tanyai gazda húzott ilyen tarka-barka czihát az eszére a Munkácsy itteni utjáról; nevetett a gróf, a ki szerette a nép furfangos észjárását, de viszont félt is, hogy a vendég megharagszik, ha ebben a tónusban folytatják; kirugta hát maga alul a széket pajzán kedvvel s odajárult az udvaron a legszebb menyecskéhez, derékon fogta és elkezdte ropni a csárdást fiatalosan, daliásan, úgy, a hogy az Isten tudni adta.

De a Miska se rest. Ő is fogott egy jól táplált Teczát vagy Maczát tyü hopp, s úgy megaprózta, hogy a Quartier Latin diákjai se csinálhatnák tüzesebben, ha tudnák. Ezt látván a nemes városi tanács, szenátorok és mindennemü rangok, utczu, nekiperdültek és — tekintély ide, tekintély oda — járták lélekszakadtan rogyásig. Bezzeg, letünt most már a férfiak divatja, a mi délelött volt, a fejérnépnek lön immár nagy értéke s még a vénje, ránczosa is legalább tekintetes urral rakta, ha nem nagyságossal.

Hanem, szó a mi szó, a gróf tánczosnéja volt a legszebb, akár csak a kinyilt rózsa. Úgy is hivták valahogy: Buzás vagy Téglás Rózsának. Hogy tudott az rezegni, riszálódni, szent isten. Minden izma mozgott annak s csiklandozta a férfiszemet. Magas, egyenes volt, mint egy liliom s mégis kerek, formás minden testrésze, mintha piktor pingálta volna. Aztán hogy tudott tánczolni! Hajlott a dereka, mint a kigyóé, még talán sziszegett is, pihegett a keble, hogy szinte reszketett rajta az a feltüzött piros szekfü, a két alma között.

De nem soká reszketett, kihúzta onnan és odatüzte kaczéran a kegyelmes úr gomblyukába. A kalapja mellé akarta, de az mosolyogva ezt a helyet jelölte ki. Uraknál úgy szokás.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

TÁNCZ A TANYÁN.

VÁGÓ PÁL EREDETI KÉPE UTÁN.

No, ha igy szokás, hát odatüzte. Aztán eleresztve, hamiskásan illegette, billegette magát a csipőin tánczosa előtt, meg neki szilajodott, forgott mint egy karika s olyankor a sustorgó selyemrokolyája olyan szelet csapott, hogy a kit az megérintett, megbódult, megittasodott tőle, az aranyos papucsait pedig fölhajigálta a levegőbe, a mik azért valami szemfényvesztéssel estükben megint ráesusztak a piczike lábára.

— Mester! — kiáltott a gróf a tánczoló Munkácsyra — ezt a menyecskét le kellene festeni valami vezér feleségének.

— Nem bánom — felelte a lelkesedő művész.

Tizen is rohantak a fotografusért, de nem is kellett rohanni, mert az is ott tánczolt egy vén asszonynyal. Rögtön eleresztette az egyik masinát, a rozogát és hozta a másikat, a melyen levette a kaczkiás Buzás Rózsit — a ki igy válik ősanyjává valami főrangu nemzetségnek.

* * *

Későn este értünk be Szegedre. Másnap reggel megint bekivántam öltözködés előtt a gróf vadászát.

— Felkelt-e már a kegyelmes ur?

— Most öltözködik.

— Milyen ruhákat vesz fel?

— Egy zöldes kabátot és pepita nadrágot.

— Hát a mellény?

— Kéksikos flanellmellényt.

— Köszönöm. Mindent tudok.

Két-három percz alatt magamra rángattam a jelzett ruhadarabokat, de minthogy a gróf, a ki gondosan szokott öltözni, még mindig toilettet csinált odabent, lementem a földszintre a kávéház elé, reggelizni.

Kisvártatva ő is megjelent az utczán és köröskörül szétnézett a roppant téren; nyilvánvaló volt, hogy keres.

Hirtelen kiléptem a leanderbokrok közül:

— Itt vagyok, kegyelmes uram.

Összerezzenve hőkölt hátra: megint a saját ruháját látta rajtam.

Elmosolyodott és fölemelte az öklét fenyegetőn:

— No megállj, zsivány!

Egy szót se mondott többet, le volt győzve örökre — és bár még azontúl is sok jó időt töltöttünk együtt, soha nem szólt be a toilettembe; jöhettem, mehettem vele, hozzá, talpig bársonyban, vagy zsák-haczukában. *(1895)*

Széll Kálmán.

VANNAK BIZONYOS ÁRAMLATOK, melyekkel alig lehet megküzdeni. Még az irótollat is genirozzák. Széll Kálmánról irni hálátlan föladat. Dicsérni őt annyit tesz, mint vizet hordani a Dunába. A szinigazat mondani róla annyi, mint félreértetni. Szidni öt annyi, mint meg nem hallgattatni.

De szidni őt nem is lehet. Ama feddhetetlen államférfiak közül való, a kik olyan óvatosan ügyelnek a maguk hirnevére, mint egy szemérmes asszony. Nem mindennapi nimbus környezi őt és ezt jól tudja. Épen úgy nem mozdul tehát se kijebb se beljebb a maga levegőjéből, mint azok, a kik az ördögtől való féltükben szentelt vizzel egy büvkört csináltak maguk körül és tudták, hogy e vonalon belül nem eshetik semmi bajuk, de a vonalon tul a legszörnyübb végre volnának kárhoztatva.

Hogy honnan van a Széll Kálmán nimbusa, semmit se könnyebb meghatározni, mint ezt. A közelsége Deákhoz és a miniszteri szék szándékos elhagyása Bosznia okkupácziója idején. Az egyik szerencsés véletlen, de a másik a saját érdeme. Hajh, nem kis dolog e szomoru országban, hol senki sem válik meg a hatalomtól, hacsak a hatalom nem válik meg ő tőle. Hol a miniszterek, ha a király elejti őket, halálos sebbel a szivükben távoznak a Burgból, de egy hét mulva már mosolygós arczczal várják az uralkodót a budapesti indóházi perronon s lihegnek a kegyért, hogy megszólíttassanak.

A hazugságoknak ebben az országában még a fogalmak is kicserélődnek. Mindenki elitélte például Bismarckot, mert fönséges haraggal mormogott császári ura ellen, ki öt hatalmi székéről lerugta. A mi szinmutatóink egymás közt beszélgetve, már nem is tartották őt nagynak, mert embernek mutatta magát, a ki érzi, ha bántják.

— Bismarck tönkre tette magát.

— Tapintatlan fráter.

— Nem nagy ember az ilyen!

E jó urak előtt a Wurstl-Práter bábui a mintaképek. Ha pofonütik őket, arczuk föl nem dagad és el sem pirul. Semmi egyéb se történik, csak az erőmutató ugrik föl az ütő erejéhez képest az illető fokra. De a Wurstl-Práter bábui fából vannak s nem eleven husból, vérből.

Ám ők, a tapintatosak, is tudnak érvelni. Hogy — azt mondják — nem becses tulajdon-e az önuralom? Nem többet ér-e az idomított ló a közönségesnél? Az apportirozó kutya értékesebb, mint a fogvicsorgató komondor.

Hát igen. Bizonyára több és jobb csontokat kap a gazdájától. De ha a kutyák essay-ket irnának magukról, az apportirozó kutya nagyon rossz conduit-listát kapna és a fürge agár, a kiért a vadász aranyakat fizet s ki egy füttyentésére nagy virtuozitással fogja el neki a nyulat, mint hitvány karakter volna megbélyegezve a kutya-bibliothékákban.

De akárhogy van is, nem akarjuk végkép dehonesztálni a tapintatot. Szükséges talán cum grano salis. A lélekre is elkél egy kis szépitő szer. A festett szemöld és a berizsporozott nyak még nem utálatos, de az egészen bemázolt pofa már az. A tulzások ellen küzdünk mi, a mely tulzások megrontják a hitet a szereplő férfiak erényeiben. A tapintat jó lehet a maga helyén, de össze kell törni azokat, a kik az igazság és törvény helyére is a tapintatot akarják állítani.

Ez elfajulásában a tapintatnak valóságos üdítő áram, hogy a király egy úgynevezett tapintatlan emberhez nyult egy napon, a ki azt mondta valamire egyszer, hogy »ezt nem teszem«. Mert Széllnél nem szabad egyelőre mellőzni ezt az emlékezetes körülményt. A szinek közül, melyekből politikai

alakja formálódik az elmékben, ez az alapszin: »Ott hagyta a miniszterséget.« Ohó, ez nem tréfa dolog! Úgy emlegetik ezt, mint a hogy talán emlegették egykor a bibliai ifjak valamelyikét, a ki benn volt már a tüzes kemenezében, de még sem égett meg, hanem épségben jött ki onnan.

S azóta is milyen különös és gánesnélküli az ő politikai élete. Vajjon jó pszichologus-e Casimir-Perrier, a ki azt mondja: »Ha egyszer valaki miniszter volt és nem vágyik ujra azzá lenni, nem érdemli meg, hogy az volt.« Talán egy kicsit felületes e megfigyelés, vagy meglehet, talál is, főleg a franczia véralkatra. De Széll Kálmánon nem mutatkozott az exminiszterek betegsége. Egy jel, egy moczczanás nem árulta el, hogy a jövőkor egyik miniszterelnöke rejlik benne. Nem gyüjtött pártot, nem igyekezett tapéton lenni, nem vett be minduntalan természetellenes szereket az elfelejtés ellen. Sőt úgy tett, mintha örökre szakított volna a politikával. Bár tagja volt a háznak mindig, a pártok életében nem vett részt. Úgyszólván izolálta magát. Látszólag nem is ismerte a képviselőket, kik őt gőgösnek tartották és minden tekintetben hideg embernek. Gőg volt-e ez vagy apathia? Lehetett esömör is. Csak ritkán jött az ülésekre, de ha jött is, felgyürt nadrágjában, az örökös zwikkerrel szemein, a nélkül ment át a folyosón, hogy valakit üdvözölt volna, s némán ült le szokott helyére, a középen Falk és Wahrmann tájékán. Olyan volt, mint egy sfinx. Tetszés vagy nem tetszés sohasem mutatkozott a piros, élettől duzzadó arezon, melyet az ismeretes kotlettszerü szakáll keretezett. Az egyformaság megtestesülése volt hosszu éveken keresztül. Ugyanaz a rideg komolyság, meg nem melegithető fagy az intelligens barna szemekben. Fény azokban soha meg nem csillant, sem lelkes mondatra, sem durva gorombaságra; mosolyra se ferdültek ajkai, pedig a gróf Károlyi Gábor kaczagtató közbeszólásainak epochája is közbeesett.

Keveset szerepelt ez időtájt; a fórumon épen nem, a kulisszák mögött is alig. És ezt nem csak pártonkivüli helyzete okozta, hanem a saját visszahuzódása. Úgy emlegették, mint elmult embert, a ki már nem törődik semmivel. Különben hihetőleg benn a pártban se szerepelt volna. Tisza alatt nem voltak korifeusok. Tisza nem volt közlékeny, mint később Wekerle és báró Bánffy, se nem tartott egy csomó intimust a konyhán, mint gróf Szapáry; Tisza mindössze Csernátonyval közölte terveit, bajait, nehézségeit, de ez csak annyi volt, mintha egy kinyithatatlan fiókba zárta volna el titkait. A boszorkányüstök nem rotyogtak és a kavaró kanalakhoz nem fért senki.

Széll Kálmán ujból való szereplése arra az időre vezethető vissza, mikor a szabadelvü párt betegségei kezdődtek. A szép csendes időkben elő se jött, épen megforditva, mint az időjósló órák kapuczinus barátja. Hanem mikor mások gondolkozóba estek, nem jó volna-e elvonulni a bajok elől, ő akkor jelent meg ujra a Lloyd-klub termeiben s az a hatalmas szerep, a mit ott évek óta visz, minden zaj, minden külső esemény nélkül, mintegy magától a vállaira esett. Emelte ebben a királynak megnyilatkozó bizalma, még pedig a legértékesebb formában, melyet alattvalóival szemben mutathat. Az egyre sürübb parlamenti konfliktusoknál minden alkalommal felhitta tanácsadásra a király, a minek értékét még jobban emelte az, hogy a meghivott államférfiak, kik bizonyos sajátságos szerepet visznek az államhatalom hivatalos faktorai mellett s kik valóságos specziálitásai nálunk az alkotmányos gépezetnek (mikor a gép sehogy se mozog), rendszerint volt miniszterelnökökből és zászlós urakból vannak kiszemelve. Széll pedig nem volt se zászlós úr, se miniszterelnök, és mégis . . .

Mellesleg legyen megjegyezve, az öreg politikusoknak ez a meghallgatása a korona által, kritikus helyzetekben,

eddigi gyakorlatában körülbelül megmosolyogni való dolog: a derék urak fölmennek Bécsbe és a vasuton beszélik meg, hogy mit mondjanak a Fölségnek. Természetesen a tapintat nem engedi meg, hogy az valami egyéb legyen, mint a mit az akkori pártvezér, a miniszterelnök, óhajt, a ki tehát már előzetesen is így referált a királynak.

Hogy a király ennek daczára mégis igen gyakran hallgatja meg őket válságok közt, ez nem királyi kiváncsiság, csak királyi bölcseség, hogy — hadd viseljenek a felelősségből valamennyit ők is. Gondolja talán magában: ha a lábmosáshoz aggastyánokat használok, miért ne használjak a kézmosáshoz is?

Széll azonban nem volt se aggastyán, se kegyelemben távozott miniszterelnök, se zászlós úr. Széllel határozottan feltünő kivételt tett a király. Mi lehetett a motivuma? Semmi más, mint annak a férfias eljárásnak az emléke, melyért eleinte talán neheztelt is: az, hogy odadobta tárczáját, midőn meggyőződése ellentétbe jött a kormányzási programmal. Mi egyéb inczidens nyerhette volna meg a királyt részére? Hiszen azóta nem szerepelt s utolsó ténye, bár évek sora mult el, mindig ez az emlékezetes lemondás volt.

* * *

A muzulmánok a Ramazán ünnepen tevehust esznek, mert azt hiszik, hogy a ki tevehust eszik, tevén megy be halála után a menyországba. A kecskehussal táplálkozó ellenben kecskén. Az ember szinte rossz néven veszi Mohamednek, a prófétának, a fösvénységét, hogy bizony már lovat is igérhetett volna nekik a halál utánra, de mikor megtudja, hogy a paradicsomba vezető út napokig tart, és hogy az út mentén két sorban izletes gyümölcs himbálózik a fákon, mely elérhető és leszakítható a tevehátról, de az alacsonyabb lóról és kecskéről nem, rögtön értelmessé lesz az Alkorán igérete.

Sőt nem csak az Alkorán világosodik meg, hanem a Széll Kálmán alapjelleme is kidomborodik, ha konstatáljuk, hogy mióta a szabadelvü pártkörbe ujra bejött, mindig a legmagasabb teve hátán ült, de az útszéleken mosolygó gyümölcs után sohase nyujtotta ki a kezét. Nem szőtt intrikákat, nem csinált saját külön politikát, nem is voltak extravagans álláspontjai, a mikkel nehézségeket csináljon, hanem a legnagyobb lojalitással segítette a mások által csinált nehézségeket megszüntetni, latba vetve népszerűségét, melyet fönt és lent nem kis mértékben egyaránt birt. Gróf Andrássy Gyula szép mondását: »a népszerüséget azért szerzem, hogy a hazámért odaadjam« nálánál hivebben senki sem fogadta meg. S épen azért nem birt rajta tuladni, mint a Polikrates gyürüje visszatért hozzá, még pedig mindig fényesebben. A népszerüséget azok pazarolják el, a kik sohase nyulnak hozzá.

Igazi jó szelleme volt a pártnak. Épen a legszükségesebb pillanatokban volt ő itt. Midőn egy másik kiváló államférfi élt köztünk, ki mindig az ellentéteket kereste, mint egy falat kenyérre, úgy szorult az ország ő rá, ki mindig az ellentéteket simitotta. »Széll a legszenvedélyesebb tüzoltó« — mondotta róla egy izben a király s valóban a milyen csöndes és szinte apathikus máskor az apró-cseprő politikai dolgoknál, egyszerre lázba jön, megindul s működni kezd, ha valami oltani való van.

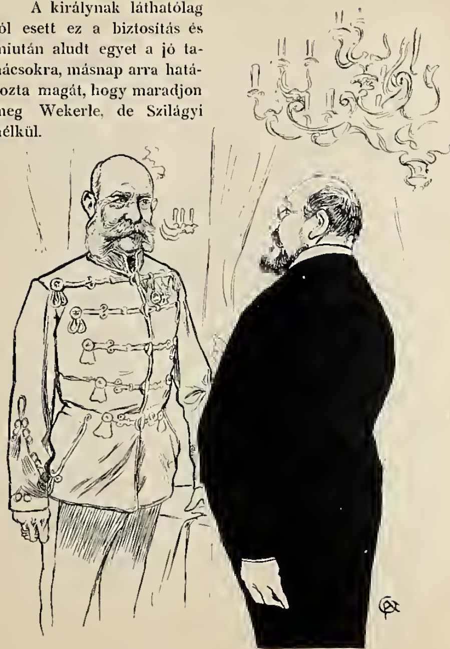
A Wekerle-kabinet első izben való menesztése idején ékesen beszélt a királynál a kabinet megmaradása érdekében. A király fölhozta aggályait, Széll nagy dialektikával igyekezett azokat eloszlatni.

— Megrendítik a legszebb művemet, — mondta végre a király, — tönkre teszik a 67-iki alapot.

— Felség, — jegyzé meg Széll Kálmán élénken, — én sokat forgok különböző emberek közt, ösmerem az országot

és merem állitani, hogy a 67-iki alap soha se volt szilárdabb, mint e perczben.

A királynak láthatólag jól esett ez a biztositás és miután aludt egyet a jó tanácsokra, másnap arra határozta magát, hogy maradjon meg Wekerle, de Szilágyi nélkül.

Most már a Szilágyi megtartása volt a klubbeli politikusok igyekezete. Ujra megjelentek kihallgatáson, Szilágyi mellett buzgólkodva. Kivált Széll beszélt sok érvvel és lendülettel. A király homlokránczai szemlátomást simultak, simultak és Ikarus egyre merészebben repült:

— Ő az egyedüli imponáló talentum, — szólt nagy hévvel — a ki az előrelátható közjogi támadásoknál sikerrel meg fogja védeni a 67-iki alapot.

— Hogyan? — vágott közbe a király hirtelen. — Hiszen ön azt mondotta tegnap, hogy a közjogi alap soha se volt szilárdabb.

Széll Kálmán szinte hátra tántorodott, mint a kit hirtelen golyóbis ér, talán először életében vesztette el a Fühlungot, de csak egy másodperczre, mert megint ura lett a témának s álláspontja elfogadására hajlitá a királyt.

Szélesöndes időben nem volt igazi közelségben klubbeli társaival. A pártoskodásnak az a neme, mely a mi parlamenti köreinkben divatos, mely egykor melegség volt, most csak tartalmatlan sablon, mintha leszélyezte volna. Nem barátkozott a mamelukokkal, nem vacsorált, nem szinczerizált velök. Nem szedte be esténkint a tömjént, mirhát, mely itt kijár a hatalmasoknak. Nehéz időkben sürgött-forgott, kapaczitált kézzel-lábbal, de jó időkben hideg maradt, mintha mondaná: »Nincs most rám szükségetek.« Ha bejött is rövid időre a klubba, csak kevesekkel érintkezett. És ha odalépett is valamely beszélgető csoporthoz, a szokott témák, az apró perfidiák, hizelgések és szegényes cselszövényecskék idegenek voltak lelkétől. Ez a csemege nem vonzotta s nem látszott magát otthon érezni e helyen. Ő, a ki a természettől közlékeny, itt többnyire hallgatag és zárkózott maradt. Nem üdvözölte ismerőseit, a hogy itt szokás, ama farizeusi mosolygással és alpakka nyájassággal, mely lassan-lassan valódi paródiája lett a bizalmasságnak. Sokan zokon vették tartózkodó, kimért,

söt idegenkedő viseletét, mások ellenben mentegették őt: »Hiszen nem lát«. S csakugyan ő maga is panaszkodott némelykor, hogy rövidlátó, de ez nem akadályozta meg abban, hogy mindig gyorsan, biztosan lássa és találja meg azokat, a kiket keresett.

Annál feltünőbb ez a zárkózottság, mert Széll Kálmán alapjában nagy causeur, ki szélesen tud és szeret beszélni, előadása folyékony, mint a patak s szerte csapongó, mint a fecske röpülése. Eltér a tárgytól, meg visszaugrik, átveti magát más témára s arról megint egy kiágazó harmadikra, negyedikre és midőn a hallgatók jóformán elfelejtették a kiindulási pontot, egy-egy megkapó fordulattal hirtelen visszatér oda, mosolyogva jegyezvén meg:

— No, úgy-e, nem vesztettem el a Fühlungot.

Nagy egybekapcsoló erő nyilvánul benne s rendkivüli emlékezőtehetség. Előadása nem olyan lebilincselő, mint az Eötvösé, melyben a humor aranya csillámlik, sem nem olyan pezsditő, mint a Szilágyié, ki finom maliczziákat fon össze vastag Kraftausdruckokkal, de érdekes, meleg és szines.

Csakhogy a klubban ritkán melegedett föl! S még ritkábban szólott hozzá a napi kérdésekhez, a mi egyrészt jó izlését mutatja, mert a klubban mindig személyekről van szó, személyek és mindig csak személyek, mig Széll nem beszél, és soha nem itélkezik személyekről, csak dolgokról. Ez az ő egyik nagy kvalitása a mi politikusaink fölött, kiket sem a levegő, sem az intézmények nem izgatnak. Alapmotivumaik Tiszáék megsemmisitése, Bánffy megbuktatása, Apponyi minisztersége, Péternek vagy Pálnak államtitkársága, stb. Nagy nemzeti hályog ez a szemeken. Nem tudni meglátni a hazát, csak a személyeken keresztül.

Talán ebből is magyarázható, hogy Széll jobban érezte magát a Nemzeti kaszinóban, hol a Lobkowitz herczeg-féle tarokk-partiban vesz állandó részt. A kaszinó urai előtt állitólag jobban kigombolkozott, s tény, hogy itt jobban ismerik mint a párt-klubban. Maga Lobkowitz is, ha Béesben vagy akár itt valamely politikai kérdést vetnek föl eléje, ezekkel vagy hasonló szavakkal zárkózik el a nézetnyilvánitás elől:

— Ah politika! Ahhoz a Széll ért. Azt vele kell megbeszélni.

S ebben igaza van a tarokkozó herczegnek. Széll kétségkivül egyike a legértékesebb államférfiaknak. Ezt a czimet nálunk egyébiránt könnyen osztják, pedig a mi úgynevezett államférfiaink többé-kevésbbé még hasonlitanak azokhoz az afrikai törzsfőnökökhöz, kiket lefestve látunk a képes lapokban. Némelyik még félig meztelen, de egy finom londoni czilinder kalap van a fején félrecsapva, a másikon franczia pantallon lötyög, de az orrában még ősi fülbevalók s a csupasz mellén tetovirozott pelikánok. Szóval egy-egy modern európai ruhadarab megakad egyiken-másikon, de még teljesen jól felöltözött afrikai főnököt senki se látott. Nos, hát Széll végre egy jól felöltözött magyar államférfi, s a ki tisztában van azzal, hogy az országgyülési beszédeken és jól szervezett főispáni karon kivül még sok más szükségletei vannak egy nemzetnek. Hogy az ország ezernyi meg ezernyi dolgozó lakosainak tökéletesen mindegy, kik szivják esténkint czigarettáikat a Lloyd-épületben és hogy miképen érzik magukat. Hogy ipar, kereskedelem, irodalom, művészet, tudomány teszi a nemzeteket nagyokká. Senki se kiváncsi rá például. milyenek most a franczia departement-főnökök, sokkal inkább, hogy a franczia irók milyenek, vagy az egyetemi tanárok Naneyban és a szinészek a Comédie-ben. S ha uj kormány alakul Párisban, az ördög bánja, de ha uj női kalapokról kél hir, az villámgyorsan futja be a földgolyóbist.

Ha valaki, Széll tudja, Széll érzi ezt s hogy a legutóbbi kaoszból ő bontakozott ki miniszterelnöknek és [nem más, az magában csak jó szerencse Magyarországra.

Hogy az-e ő rá nézve is? Ki tudja? Népszerüség, dicsőség, tömjénillat száll felé mindenünnen. Hallja a legédesebb hangokat. Azt a csörömpölést, melyet a fegyverek lerakása okoz.

A fellegekig csapódnak föl az éljenek. Méz csurog Bécsből, méz a kaszinóból, méz a vidékről, még talán az asztalláb is mézet eresztene, ha megcsapolnák. — Hódolók és bámulók egész raja kering az udvarában.

De vajjon mit mondanak neki a rátóti fák, az ő őszinte barátjai, a kiket ő maga nevelt, a kiket úgy ösmer és úgy szeret? Van-e még néhány magányos pereze? Szokott-e még közöttük kontemplálni? És nem susogják-e neki: »Bizonytalan barátokkal cseréltél föl bennünket!«

* * *

Az idő elbánik mindennel, de leghamarabb a közepes dolgokkal. Kiváló politikusoknak, ha nem egyszersmind vezérek, még a nevök se marad fönn, de a legegyszerűbb mamlaszok egy közbeszólásért, vagy annyiért sem, egy esetleg rájuk alkalmazott bon-mot-ért élni fognak. Szóval a nagy bolondságoké és a nagy bölcseségeké a halhatatlanság: a mi közbül esik, az idők papirkosarába való.

Nálunk se fognak élni a Szontagh Pálok, Somsich Pálok, de élni fog Róth Pál, mert mandátuma aktáihoz hozzácsatolta szórakozottságból a számlákat, a mibe a mandátum került. A parlament harczai, a forrongások, lecsendesülések, a köznapi tevékenység rendes arányu hullámai mind alámerülnek az éjbe; a nagy vitákat, a szép beszédeket, az aggodalmakat, reményeket letörli egy láthatatlan szivacs — de megmarad mint egy nagy abnormitás a mostani béke története, míg csak parlament lesz. Igaz, minden jel mutatja, hogy nem sokáig lesz. — S igaz az is, hogy sok szem marad utána szárazon.

A nagy abszurdumok kiváltságával lesz bebalzsamozva ez az esemény, a melybe annyi érthetetlenség, dilemma és különösség vegyül.

Hogy az ellenzék, mikor épen legjobban van összetörve, akkor képes a legintenzivebb erőt kifejteni.

Hogy a többség, mikor a legóriásabb, leteszi a fegyvert a kisebbség előtt.

S hogy az ellenzék kegyetlen hadjáratban bombázza előbb a hajlékot, a melybe aztán beköltözik lakni.

Mindez megtörtént. Széll formulájától, mint valami tündérvessző suhintásától, falak omlottak, hidak támadtak és a két tábor, mely emberemlékezet óta harczokat vív egymással, most együtt szivja a békepipát a Lloyd-termekben. Valóban, furcsa látvány. Ha az előszoba fogasain nincsenek is egymás szomszédságában frigiai sapkák és Gessler-kalapok, a tarkaság mégis szembeötlő. A Károlyi Sándor gróf felöltője mellett van a György Endre haczukája s Blaskovics tisztelendő úr a Beksics szögén tartja fekete nemez kalapját. És benn? Óh, istenem, benn! Mosolygó arczczal járnak föl s alá a honatyák, öreg szabadelvüek és ifju szabadelvüek, a disszidensek (a hidászok), a harczkeresők, a békekalapácsolók, az egyházpolitika volt hivei és volt ellenségei. Horánszky fáradtan ereszkedik le az alacsony pamlagra a Bánffy szobra alá, hogy majd pikétet játszszék később Münnich Aurélial. Apponyi végzetét viseli nemes megadással, egy szó, egy mozdulat el

nem árulja, hogy különbséget tesz a párttagok közt. Egy mameluk-csoportnál áll meg: »Hol vacsoráztok ma este? Én is veletek megyek.« Hodossy Pulszky Ágosttal konferál. Ah, milyen szépen vegyülnek! Bárányok és farkasok, egerek, macskák, saskeselyük és denevérek. Itt van mindenki. Az Andrássyak ismét magyaráznak valamit. Csáky az ő nyugodt grand seigneur-i magatartásával mintegy cerclet tart az elébe kerülő ösmerősök közt. Itt van mindenki. Előjött gróf Szapáry Gyula is a homályból. — Hires arról, hogy mint a bumerang, visszaesik oda, a honnan elhajitották. — Együtt van a kompániával (még most legalább) és jó, a mig ő itt van, a titáni szónok is, a ki különben egyedül szokott járni fényben és ködben, mint az üstökös. Szeliden jön ki a kártyaszobákból az öreg Tisza s vált útközben az uj társakkal egy-két barátságos szót. Hejh, sok barátságtalant cseréltek ki azelőtt! Gróf Tisza István átcsapott a simábbik zöld asztalhoz, a csontgolyókat lökdösi dákójával egész este. Hock János nézi és kritizálja. Gyönyörü pallmall ez igy együtt. De ne hogy vésődhöz nyulj Phydias és kifaragd ezeket a nyájas arczokat, mert ezek csak álarczok, Phydias, a melyek vagy lekopnak, vagy az első zajos estén elvettetnek; az igazi arczkifejezések belül vannak és ki tudja milyenek. A gyülöletnek sárgasága és a féltékenység ónszine, vagy a haragnak pirja át nem üt a lárvákon és minden nyugodt, csöndes, minden magától értetődik, a mi tegnap este még lehetetlen volt.

A nagy pigra massa, a régi párt meg se látszik. Hogy hol van? A szép Clorisandenak is csak egyetlen olyan inge volt, mely őt láthatlanná tette. Ki szabta e sok inget az öreg szabadelvüekre? A régi kormányok, kik minden akcziótól elszoktatták. Ellenben az ujak mozgékonyak, mint a halcsikok és domináIni látszanak estenkint a nagy teremben, mintha százan és százan volnának. Persze ők sokat adnak a külső megtévesztésre és magokkal hozták volt választóikat is, szinte mindnyájukat olygarchákat, latifundiumok urait, püspök-rokonokat, kik a Mária-uteczai jezsuita templomban imádkoznak délelőtt s este itt vannak a szabadelvüség ütöttkopott kaszárnyájában.

És megindul az elmélkedés bizalmas körben, intim vacsoráknál, s kiki véralkata szerint itéli meg a helyzetet.

— Mi győztünk — mondják az optimisták — ujak és régiek. Épen az ellenkezőt hiszik a pesszimisták itt és ott. Lehet bizonyitani akármelyiket.

Egy miniszter a régiek közül igy szól:

— Ha egy folyóba beömlik a patak, azért ugyanaz a folyó marad.

— De ha sósizü volt a patak, mely a folyamba szakadt — ellenvetik az aggódók — az édesvizü halak nem élnek meg többé benne.

Nehéz ebben birónak lenni. Hogy ki a győztes, ez lehet csiklandozó a személyes hiuságra nézve, de végre is csak kanapé-kérdés. Az országnak mindegy. Az ország lett a győztes, ha épen tudni akarjátok, mert az ország nem okoskodott, hanem csak a békét akarta. Nem vette számitásba talán, hogy a parlament betegségei csak elodáztatnak, de meg nem gyógyulnak. Megundorodott a harcztól. Ez volt az egész. Békét akart és béke lett. Mindjárt most akarta a békét, tehát meg lett mindjárt. Hogy mi lesz a következmény? Ebben ismét nehéz jósnak lenni. De egy bizonyos: hogy azoknak a bejött uraknak is jogul van szabadelvüeknek lenni. S ha azt állitják, hogy ők azok, hinni kell, esküt rá kivenni nem lehet. Igaz, hogy ezzel a régi szabadelvü párt esetleg, söt alkalmasint némi változáson fog átmenni. Hogy jó lesz-e ez a változás? Ki tudja! Ha két pislákoló tüzet összekotornak egy rakásra, mondják, tisztább, ragyogóbb lánggal ég. Sok csodálatos történhetik a nap alatt. Valami szörnyü rossz változás ellenben nem igen lehet. Az elnevezés végre is a régi marad:

»Szabadelvü párt«. Szépen cseng. S a milyen gallimathiász a szabadelvüség a magyar elmékben, ez untig elég a jámbor polgároknak. Hiszen a tudat a fő, hogy szabadelvü jelvényben kormányoztatnak. Szemere beszéli, hogy néhány fűszerkereskedést ismert, részint a fekete, részint »a fehér kutyához« czimezve, de fekete vagy fehér kutya nem volt a nevezett boltokban kapható. A kereskedés azonban mindamellett jól ment és meghozta a megfelelő gyümölcsöket.

Hát az utólagos kiábrándulás! A csalódás keserves utóérzései! Ejh, ostobaság. Boldogtalan-e azért valaki, ha abban a hitben eszik macskahust, hogy az nyulpecsenye? Végre is a sauce-tól függ. S a mártások már a multban is sok idegen izt elenyésztettek. Legfeljebb a Brillat-Savarinoknak kell még ügyesebben keverni pépjeiket.

S a mi magát a pártot illeti? . . . Óh, jóságos egek! Nem mindegy-e a népek ezreinek, hogy melyik árnyalat kerekedik felül a klubban? Hogy a fekete hangyák irtják-e ki a veres hangyákat, vagy megforditva? A zsombék megmarad és valaminő hangyák is lesznek benne.

De nem ily bagatell a szituáczió Széll Kálmánra nézve, — s főleg ő róla szól e kis czikkecske. Okos fej, erős judiczium és nagy megfigyelő tehetsége van. Meg kell jelennie előtte a dicsőség aranyfüstje közt is annak a fehér kisértetnek, mely előre vetődő árnyéka a jövőnek. Sejtenie kell (vagy talán tudja is), hogy a megkötött békébe a háboru magja van becsomagolva.

És ha el lehet is hinni az özönvizet a föld gyomrába tepert és szénné vált erdők tanuságára, a Noé bárkája már gyanus dolog. Illetőleg a bárka maga még hagyján, a belegyüjtött különféle vadállatok is megjárják, — de hogy aztán ezek a vadállatok össze nem tépték Noét, az egyenesen hihetetlen. Lehet, hogy Noé varázsló volt. Lehet, hogy Széll Kálmán is varázsló. De néha a varázslók is rosszul járnak és többnyire nem azzal, hogy a szellemeket előhivják, hanem, hogy nem tudják őket visszaparancsolni a skatulyáikba.

Mig ott künn, messze a viselős, szabadelvü kaszárnyától, éltető remények fakadnak, mig folyvást hullanak le a párturalom békói s tisztább levegő fujdogál, mert Széll abban az egyben csakugyan varázsló, hogy a mit Amerika merészen csak most tervez, ő egy karikacsapásra más klimát teremtett az országnak, mig ott künn ametiszt szinben csillog a politikai horizon, mint a hogy a kietlen, összerepedezett hegyek szoktak távolról a zafir kék szineibe öltözni, azalatt bent a klub termeiben, honnan sok jó és sok rossz jött harmincz év alatt, lábujjhegyen settenkedik a kölcsönös gyanakodás, Dionysius-fülek hallgatóznak a szögletekben s gyik-szemek leskelődnek a lárvák alul. (Nem rémlik-e nektek, ifju és öreg szabadelvüek, hogy ez álarczos gyülekezetben maga a fehér béke is lárvát visel?)

S a mi némiképpen összetartja egy harmonikus egésznek látszatában e nyüzsgő, tépelődő tábort, az az illem és a jó nevelés. Kétségtelenül elég alap egy soirée erejéig, de az összeforrasztáshoz együtt megvivandó küzdelmekre igen csekély municzió. Az éles szemek sötét konturokat látnak. Látják a szövőszékeket és a vetélőt, — sőt a takácsokat is. Csak még mozgásba nem jöttek kezeik az intrikák fonalaival.

Egy okos politikus eképen jellemezte a helyzetet, kérdeztetvén, hogy megy a Széll Kálmán dolga.

— Most még nehéz, nagyon nehéz, — felelte aggodalmasan.

— Nehéz? Ugyan! Hisz mindenki hódol előtte, mindenki dicsőíti. Miért nehéz hát?

— Mert még nem látja ellenségeit.

S valóban optikai csalódás, hogy Széllnek könnyü kormányozni. A kormányzás soha se volt nehezebb, mint e

perczben, midőn a féltékenység, az önfentartás és a felül-kerekedés összes szörnyei ébren vannak, midőn kétszer három-száz Argus-szem figyel és félannyi koponya abban fő, hogy vajjon végre hova csatlakozik Széll Kálmán? Kinek dobja kendőjét a szultán? A régieknek-e vagy az ujaknak?

A legprimitivebb dolgok, melyekről máskor egy szó sem esett volna, a legártatlanabb mozdulatok, *kényes* feladatokká változtak át e sajátságos háremben, Széll összes kormányzati művészetét igénybe vevők. Egy főispánt ha fölment, egy jelentéktelen bizottságot ha összeállit, egy ebédhez való vendége-ket ha összehi, megindulnak az aggodal-mak, az úgynevezett »messzemenő kombi-ncziók.« Óh, milyen érzékeny gépezet ez! A karikák, pörgetyük, jelzők, kerekek, srófok, mind elkezdenek mozogni, pat-togni és berregni.

Vajjon meddig tarthat el egy ilyen problematikus gépezet és önként tolul föl a kérdés, hogy fog-e ez, ha csak ideig-óráig is, járni tudni? És, hogy elegendők-e az egymáshoz nem illő részek összetartására a szép, okos beszédek, melyek-ben nincsen hiány? E tekintetben meglepte Széll az országot. Milyen friss ő és milyen ujnak látszik! Az objektivitás, a nivó, a becsületes szem, mely nem kancsalit semerre. Néhol az erőnek messzehangzó dallamosságáig száll föl e Széll Kálmán, a kit már-már elmult politikusnak tartottak némelyek.

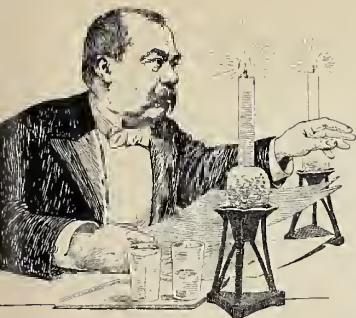
De mily hiábavaló ez az erő, az erők összesége a végzet ellen, mely egy órában bizonyára megérkezik. A sziv leg-mélyéből előtörő kiáltás vagy a legszebb Beethoven-szimfónia se állitja meg a siető folyamokat, melyek szintén meg fognak érkezni egy órában oda, a hova megindultak.

Azért tehát feleslegesek a rekriminácziók; hogy: ha nincs ischli klauzula, vagy ha Bánffy igy, Tisza úgy . . . Bohó beszé-dek! Minden úgy történik e földi téreken, a hogy történnie kellett és semmi szin alatt se történhetett volna máskép. De ha mégis eshetik feltartóztatása ama dübörgő keréknek, mely sokakat fog eltaposni, ha lehetséges aka-dályt vetni, hogy valami később történ-jék, a mi esetleg előbb következnék be, akkor ez csak Széll magatartásától függ.

Ha az objektivitás oly magaslatán marad, a melyen most áll s nem hajlik vonzalmával se ide, se oda, hanem bizo-nyos kimért távolságban, sem nagyon messze, se tulságosan közel fölötte fog szárnyalni a régi és az uj szabadelvűek-nek, mindaddig, mig egy választási ros-tára rakhatja őket, akkor, nem lehetetlen, a végzet is paktál vele. Abszurdum, az igaz, hogy valamely pártvezér szándékosan hidegséget ömleszszen maga és pártja közé, mert a hideg közönségesen megöli a pártvezéreket. Ők a melegben élő amphibiumok.

És mégis, mégis . . . A politikában nincsenek abszurdu-mok, mert különös szituácziók vannak.

Nyilván az emlitett Noét is azért nem tépték össze a bárkájába gyüjtött különféle vadállatok, mert sohase ment hozzájuk egész közel s csak úgy a rácson keresztül etette őket.

A havasi kürt és az óra.

Önök most alkalmasint egy csinos történetkét várnak tőlem, két szerető szivről, mely nem tud összejönni, csak az elbeszélés végén, mikor már a közönség megunja az öregek különböző okvetlenkedéseit.

Ebből azonban semmi sem lesz. De ez csak az első csalódás. Sorba jönnek a többiek.

Mert mit tagadjam, én sehogy sem vagyok felolvasásokra alkalmas.* Ha engem három embernél több hallgat, azt én valamennyit Gyulai Pálnak képzelem és megfog a csöndes, lankasztó tréma. Idegeim, hallószerveim megfeszülnek és hallom valamennyiük zsebében óráik ketyegését, mintha csodálatos módon egy órásboltba jutottam volna, magam is egy öreg óra, mely itt lesz megregulázva.

Azonfelül ellensége vagyok a felolvasásoknak, elvből és felebaráti szeretetből. Mert én még legalább sohasem mulattam jól valamely fölolvasáson és nem tételezhetem föl másokról sem, — csakhogy mások nem olyan őszinték. Valami lerázhatatlan zsarnokfélének tekintem a fölolvasót, a ki korlátoz engem a tetszésszerinti köhögésben és a szomszédjaim megszólitásában. Nagy rejtély előttem, hogy a közönség miért hajlandó mégis elszenvedni minden panasz nélkül a fölolvasásokat. Hiszen az igaz, sok egyebet is elszenved, de mindig valami előnyökért. A hölgyek például sohase panaszkodnak társaságban a vállfüző ellen, pedig szorítja őket, sohase mondják: »Ah, ez a kiállhatatlan mieder!« És ebben van logika; mert a mieder kiállhatatlan, de szebbekké teszi őket, míg a fölolvasó nem teszi őket szebbekké és csak kiállhatatlan.

A legutolsó és legigazibb ok pedig, a mely engem alkalmatlanná tesz felolvasni, az, a mit bizonyosan méltóztattak észrevenni, hogy nincs hangom. Ezen úgy segitettem azelőtt, a hogy a szegény ember szokott, mástól kértem kölcsön. A jó Győry Vilmos szokott volt helyettem felolvasni. Szép ezüstcsengésű hangja volt, még a palóc dialektust is visszaadta. — Meghalt szegény és ezzel én másodszor rekedtem be.

Kérdezhetik tőlem ezekután: akkor hát mért vállalkozom mégis felolvasónak?

Hja kérem, én is csak gyenge ember vagyok és fölfogom a nemzeti geniuszt, hogy ebben az országban mindenki szi-

* Ez a czikk felolvasás volt 1901-ben.

vesen vállal olyan funkcziót, melynek nem tud megfelelni. Egyéb mentségekben sem vagyok szűk. Már tavaly és harmadéve is felolvasást kért tőlem egyik-másik barátom épen ennek az előkelő társaságnak.

— Jól van, — mondám — a felolvasást megirom, de nem én olvasom fel.

— Ohó, — felelték — a felolvasás csak mellékes, a te személyed a fő.

Érveltem én ez ellen, hogy ha valakinek egy virágbokrétára van szüksége valamely kertből, csak a legritkább esetben csomagoltatja melléje a kertészt is, de nem ért semmit, a mi közös barátaink visszaérveltek, én megadtam magamat, és e kapituláczió folytán ülök mostan itt a tulajdon hangommal és személyemmel (mert hiszen lehetnék én itt a más személyével és hangjával is).

Csoda-e, ha ebben a rám nézve szerencséssé alakult helyzetben meglátogat az elbizakodottság ördöge, a kisebbik öcsesével, a hiusággal (a kik nekem régi jó ismerőseim a szabadelvü klubból), és az ő sugalmazásukra fecsegek a saját személyemről, tudván, hogy senki sem vetheti szememre: »az ön személye csak mellékes, a fölolvasás a fő«, mert épen az ellenkező érvelés alapján vagyok én most itt.

Félek ugyan, hogy vétek a köteles szerénység ellen, de ez csak pillanatnyi látszat, mert egészen más bajban sinylődöm. Ámha előtérbe hoznám is személyemet, volna rá mentségem, mert nem sokáig lehet előtérbe hozni. A fölszin recseg alattam erősen. A dolog úgy áll, tisztelt hölgyeim és uraim, hogy az iró előtt két szép élet áll egyebütt; az egyik a halál előtt, a másik a halál után. Nálunk Magyarországon azonban csak egy szép élete van. A halál után. Az elsőt csak átszenvedi a második kedvéért.

És épen ennek a szebb életnek az első barázdájánál leselkedik rám a végzet. Úgy, hogy én valósággal csak addig élek, ameddig meg nem halok, az úgynevezett halhatatlanság előlem el van zárva, mert én rólam, mint iróról, borzasztó dolgok fognak kisülni a halálom után.

Én ezt jól tudom és nem bánom, ha önök is megtudják és ha egyáltalában kedvesek akarnak lenni irányomban, most legyenek kedvesek és ne bizzák az utódaikra — mint azt némely magyar irók kortársai cselekedték.

De nem akarom önöket sokáig fárasztani, áttérek a leleplezésre. Valóságos kicsiségen kezdődik első botlásom, mint a hogy minden bűnös pályának valami játszi bohóság az eleje. Egy kis sértett hiuság, egy kis lustaság, egy vonzó példa — a megejtő rugók.

Vagy husz év előtt mutattak be egy urat, a ki most különben képviselőtársam s a ki ép akkor olvasta egy novellámat; láthatólag megütődött, mikor a nevemet mondták:

— Ön irta volna azt a novellát?

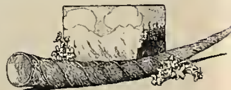
— Igen, én.

— Ezzel a termettel? — mondta ő fejcsóválva. — No, sohasem hittem volna, hogy az lehetséges.

Megvallom, boszantott ez a párbeszéd s minthogy a véletlen úgy hozta magával, hogy még az nap egy szép asszony kért meg, irjak valamit az emlékkönyvébe, a hangulat nyomása alatt beirtam ezt a mondatot:

»Az iró olyan, mint a havasi kürt; csak messziről jó hallani.«

Nemsokára egy másik asszony küldte be az albumát, lusta voltam, annak is beirtam, hogy »az iró olyan, mint a havasi kürt . . .« És azontul jöttek irodalmi pályámon soha nem szünő sorban a Stammbuchok, átkozott legyen, a ki föltalálta. Végtelen megnyugvással olvastam azóta, hogy a Stammbuchot egy fiatal franczia nemes találta föl, a ki aztán később a guillotine alatt halt

meg. No, hála istennek, csakhogy utólérte a megérdemelt büntetése.

Hát igen, a Stammbuchok! Ezek a szép chagrin bőrbe kompingált temetők, a hova az asszonyok temetik azokat, a kik a lábaiknál elestek. — Ezek a szomoru Stammbuchok vittek be a hinárba. Közbül azt hallottam, hogy Albrecht főherczegnek is csak egy tósztja van s mindig frenetikus hatást kelt vele. Ez megvigasztalt. Hát mért ne lehetne nekem is csupán egy jeles mondatom? Szépen meg lehet azzal élni. Egyre irtam tehát leányoknak, asszonyoknak, falvakban, városokban, külső országokban, a hol csak megfordultam, hogy az iró olyan, mint a havasi kürt. És annál bátrabban irhattam, mert rám vonatkozólag mindig igazabb és igazabb lett, minthogy a beszélyeim folytonosan csinosabbak lettek, a termetem pedig folytonosan rosszabb lett, tehát egyre jobb lett engem messziről hallani.

Méltóztassanak ezek után elképzelni, hogy mikor a halálom után beküldözik ezeket a mondatokat, egyszerre kisül, hogy nekem csak egyetlen gondolatom volt s könyörtelenül átadnak mindjárt az örök feledésnek. De jól is teszik. Mit is csinálhatnának velem egyebet? Emléktáblákat illeszszenek a volt lakásaimra? És ugyan mit véséthetnének rájuk? Csupa havasi kürtöket. — De bár beletörődtem sorsomba, mégis hiu az ember, bánatot okoznak azok az emléksorok, jelmondatok, szikrácskák, melyeket az olvasók kegyeletesen megőrizve az elhalt irók után, reliquiák gyanánt koronkint beküldöznek az ujságokba. Mintha mérges nyil furódnék ilyenkor szivembe. Ah istenem, az én havasi kürtjeim! Egy napon ők is beérkeznek a szélrózsa minden irányából. Oh szegény szerencsétlen havasi kürtjeim!

De mit beszélek? Hiszen ha az enyimek volnának. El kell magamat szánnom a legborzasztóbb vallomásra. A hölgyek, a kiket e sorokkal megajándékoztam, úgy jártak, mint Gladstone-nal valamely angol kis város hölgyei, a kik egy bankett alkalmával megrohanták ollóikkal, hajából fürtöket vágtak le emlékül — és csak későbben tudták meg, hogy az öreg fején nem a saját haja volt.

És ime, most tárul már ki a teljes valóság, hogy a »havasi kürt« tulajdonképen nem is az én gondolatom, csak úgy olvastam és plagizáltam valahonnan. Minélfogva egyszerü önámitás a vigasztalás, hogy Albrecht főherczegnek csak egy tósztja volt. Igaz, de mégis volt egy tósztja, a mi az övé, — de az én gondolatom más valakié.

Ily vigasztalan helyzetbe jutva, hamar tisztába jöttem azzal, hogy a halál utáni irói élet elveszett számomra, hát ezt nem is érdemes már menteni, egyszerüen elejtendő. Hanem e helyett a halálon inneni életet kell minél kényelmesebbé tenni; s ha már van egy állandó mondatom a Stammbuchokba, ki kellene gondolni egy állandó fölolvasást is.

Egy régi történet izgatott. A szép castiliai Blankának volt egy hervadt szegfüje, ha rálehelt, visszanyerte szinét, illatát; husz évig viselte haja között a társaságokban. Egy olyan felolvasást szerettem volna kitalálni, mely mindig friss, szines, uj és aktuális legyen és még se kelljen ujra megirni, tele legyen napi vonatkozásokkal, de azért husz év mulva is lehessen használni.

Sokáig töprengtem ezen, mig végre nehány papirkereskedés kirakatában láttam szépen megpingált huszárokat lóháton, karddal, repülő mentéhen, de fej nélkül. Mi az ördög lehet ez? Mikor fejezték le ezt a sok huszárt? Mit akar ez jelenteni?

Bementem a papirkereskedőhöz; az aztán fölvilágositott:

— Hát ez a legszebb pej ló és a legszebb termetü huszár fejetlen teste.

— Azt magam is látom; de mért nincs rajta a feje?

— Mert ez a fotografus kényelmére való, — mondá a kereskedő — az állandó ló és állandó test. A legény lefényképezteti magát, a fotografus csak a fejét veszi le s odaragasztja a testhez és mindjárt megvan csakumpak. Neki könnyebb igy, a legénynek pedig mindegy, vagy hogy még szereti is, mert szebb testet kap és szebb paripát.

Hm, milyen együgyüen ravasz dolog és mégis milyen veszedelmesen hasonlit a pártunkhoz. A ló, a programm, a test, a többség s ha uj vezért kapunk, csak a fej változik, a ló, a test, a tarsoly és kard ugyanaz marad. Minden vezér jó a nyakunkra és mi is jók vagyunk minden vezérnek. Ámbár ez egyszer Isten tudja . . .

Ebből a szines kenderből fonogatva gondolataimat, éreztem, hogy a jövőből semmit se tudok ugyan kitalálni, de a helyett egyre közelebb-közelebb jövök az örök felolvasás kitalálásához.

Eszembe jutott, hogy van egy országgyülési rajzom, a melybe csak uj fejeket kellene berakni, hogy mindig uj és uj legyen. A gondviselés is csak azt teszi az emberöltőkkel, megismétlődő eseményeket hoz uj fejekkel, az uj keretekbe rak be régi fejeket.

— Méltóztassanak, kérem alásan, megengedni, hogy én azt itt most kipróbáljam.

* * *

A képviselőház órája felül az a hir terjedt el multkor, hogy rosszul jár; pedig fontos terminusaim voltak a nap hátralevő részére, hát elhatároztam, hogy valami perfekt órához iga-

zitom a magamét. E czélból megszólitom a folyosón Tisza Kálmánt, a ki beszélgetésbe volt merülve Láng Lajossal:

— Kegyelmes uram, hány óra?

Tisza szórakozottan felelte:

— Egy bizonyos, és ez az, hogy dél elmult.

Hanem e szerint persze még sem tudtam az órámat megigazitani.

Szerencsére épen arra fut Hegedüs.

— Hány óra, kérlek alásan?

— Mindjárt, mindjárt! — kiáltá szaladás közben és még most is szalad, ha azóta meg nem állott.

Sarkon fordultam, a miniszteri szoba felé lépegetve. Utközben szembe jön Széll Kálmán.

— Kegyelmes uram, hány óra?

A miniszterelnök, a kit huszan is körülálltak mindenféle jelentésekkel, kérdésekkel, unottan felelte:

— Hát már azt is én mondjam meg?

Ezen a réven se tudtam hát meg az időt, de hiszen ott ül egy szögletben László Mihály, majd megmondja az.

— Mennyi az idő, Miska?

Miska barátunk gyanakodva nézett rám.

— Hm — szólt óvatosan körültekintve — mért kérdezed épen én tőlem? Kérdezd meg Horánszkytól!

Meg is kérdeztem volna, de sehol se láttam a csoportban, hol Gajárit hallgatták, a ki egy vadász-kalandot mesélt el.

— Ödönkém lelkem, hány óra?

Gajári, az örökké figyelmes, udvarias Gajári minden gondolkodás nélkül feleli.

— Hányat parancsolsz?

Mire kielégitetlenül fordulok a fel s alá mogorván sétálgató Veszter Imréhez, hogy hány óra.

— Tudja a fene! — dörmögi keserüen.

No már látom, hogy itt semmire se megyek s megfogom a korridoron Apponyit.

— Ugyan mennyi idő lehet most?

Apponyi kiveszi az óráját és igy szól:

— Tekintettel arra, hogy tegnapelőtt 10 óra 20 perczkor igazitottam meg órámat a politechnikum órájához, de már tegnap déli 11 órakor kilencz percz differenczia mutatkozott, föltéve már most, hogy e differenczia permanens jellegü, jelenleg még nincs egészen egy óra; de miután a differenczia valószinüleg fokozatos, mert a differencziák fejlődésképesek, véleményem szerint, a konkrét esetet véve, ugyanazon eredmény jön ki in ultima analysi, hogy még nincs egészen egy óra.

Ebből sem lettem okos; mégis csak jobb lesz egy régi szabadelvühöz fordulni. Ni, a hol döczög Fluger Károly.

— Hány óra, öreg?

Sárga bajusza le van konyulva, bánatosan int a kezével:

— Nekünk már ázt se nem mek mondják!

Otthagytam a borongó szászt s előtaláltam Jókait, a ki átjött a főrendiházból egy kis beszélgetésre.

— Hány óra, Móricz bácsi?

Jókai tréfás kedvében volt.

— Hát órád vagyok én néked? Járok, ütök, de nem mutatok.

S ezzel jól hátba ütött és tovább ment.

A föld is rengeni látszott e pillanatban. Szilágyi Dezső jött ki a tanácsteremből, fujva, lihegve, mint a bölény a bozótból.

— Kegyelmes uram, kérlek, hány óra?

Rámnézett lesujtón és felförmedt:

— Miféle szamár kérdés ez?

Elsompolyogtam onnan és a sok közömbös hideg alak közt az egyetlen nemeskéri Kiss Pál nézett rám nyájasan, ismerősen.

Végső kisérletül megszólitottam.

— Méltóságos uram, hány óra?

Gondolkozott, kihúzta óráját, rátekintett, majd hirtelen visszacsapta a fedelét.

— Ha épen akarod — szólt habozva — megkérdezhetem Darányitól.

* * *

Eddig tart a kis rajz s mint látni méltóztatott, nem sikerült megtudni e begombolkozott óvatos urak közt, hogy hány óra van. Volt még ott ugyan sok ismerősöm, de ezektől nem akartam kérdezősködni, mert e politikusok legnagyobb része a Nemzeti Kaszinó órájához igazitja most a magáét — s *az én szerintem nem jól jár.*

Nem is kérdezem azóta senkitől az idő előhaladottságát s inkább csak eltalálom.

Ime, most is kezdem már sejteni, hogy visszaéltem a türelmükkel s ideje visszavonulnom e helyről, mert tréfa vagy nem tréfa, de igazán nem jó a havasi kürtöt sokáig hallani se közelről, se távolról.

AZ ATHENAEUM NYOMÁSA.

„EINEN MANTEL FÜR TISZA."

PAP HENRIK KÉPE. — A MIKSZÁTH „AZ ÉN KORTÁRSAIM" CZIMÜ DÍSZALBUM SZÁMÁRA.

PAP H.

Tisza Kálmán és az irók.

TISZA KÁLMÁNT sokan szerették ugy tüntetni fel, mint akinek semmi érzéke sincs az ugynevezett szép mesterségek iránt, melyek pedig egy nagy nemzetnek a legnagyobb dicsőségét képezik.

Nyilván azzal a rideg fumigálással szerezte meg az irodalom és művészetek iránt való érzéketlensége hirét, melyet a Liszt Ferencz hamvainak hazaszállításánál tanusitott, kimondván a ház színe előtt, hogy nem szándékozik a Liszt hamvait hazahozatni, mert nem tartja őt jó magyar embernek. Ehhez járult, hogy a sajtóval nem törődött annyira, mint más kormányelnökök és hogy szinházba sohasem járt.

Egyetlen egyszer láttam szinházban Szegeden, mikor három napig tartá ott udvarát a magyar király, a miből bőven merithetnek a jövendő kor szinműirói király-sujet-ket. Valami egyveleget adtak a szinészek, Szigeti és Szigligeti valamely régi darabjából egy-egy felvonást. Tisza Kálmán a király mellett ült s nagyokat kacagott édesdeden olyan közhasználatu élczeken, a miken már egy lakatoslegény se mosolyodik el; neki ez mind uj volt még.

Előadás után tüzijáték következett, melyet a király a Stefánia térről nézett végig. Csipős, hideg este volt s mig az edzett király egy szál attilában se vette észre az időjárást, addig Tisza Kálmánt valóságos borzongás fogta el erre az alkalomra készitett könnyed, nyári mentéjében, mire a király hátra szólt a környezetéhez:

-- Ein Mantel für Tisza.

Generálisok kezdték kikapcsolni a szürke köpönyegjeiket, de ott termett szerencsére Tarkovics is, a kin egy meleg, szürke Deák-köpenyeg volt, azt rátette a miniszterelnök mentéjére. Ő excellencziája igen mulatságos alak volt így a kócsagtollas kalpaggal, a szürke köpenyeggel, mely alól kilógott a panyókára vetett mente leeresztett szárnya, meg az ős fringia, de legalább nem kapott tüdőgyulladást, a mi esetleg uj menetet adott volna a magyar históriának.

Ekkor ismerkedtem meg a »generálissal« — azaz, hogy akkor még nem volt generális, én neveztem el annak később, de már akkor is egy összetört aggastyán benyomását tette, — én pedig fiatal emherke voltam.

Hova-jobban megtanultam őt nagyrabecsülni és szeretni. Nem mint politikust, hanem mint embert, a politikában abban az időben szivem inkább az ellenzékhez hajlott, de ennek a kemény embernek a férfias nagy tulajdonságai lassan-lassan leigáztak, bámulójává tettek s a bámulat is vakká teszi az embert és elfogulttá, úgy, hogy a hibákat is szépségeknek látja.

Több mint husz esztendeje ennek s e hosszu idő alatt úgyszólván mindennap érintkeztem vele. Úgy vélem őt ismerni, mint a tulajdon tenyeremet, mert egészen olyan volt, minőnek Petőfi az alföldet énekli, csak jó ismerőse előtt vetette le a fátyolát. A távolálló idegennek rideg volt, szürke és lendület nélküli.

Mondani se kell, hogy szélesendes ülések alatt, künn a folyosón tanyázva, az irodalomról is esett szó köztünk. Sőt a politikáról leginkább csak akkor beszélt, ha provokáltam rá s ilyenkor mindig úgy tünt föl előttem, mintha egy kurucz és egy labancz laknék az öregben s minden vélemény-kimondásnál előbb megbirkóznék és többnyire a labancz győz, vagyis, mikor a kurucz akarna belőle előjönni, a labancz rendesen visszaparancsolja.

Nemcsak sokszor beszélt az irodalomról, jobban mondva a politika mellett ez iránt érdeklődött legjobban. Senki se hitte volna ezt felőle. Egy ember szagolta meg, a csendes ravaszságu Nagy Miklós, a ki fölhasználván a helyzetet, Tisza által sürgette nálam a kéziratokat.

— Mikor fejezed be már Nagy Miklósnak a novellát?

— Nem akaródzik, kegyelmes uram!

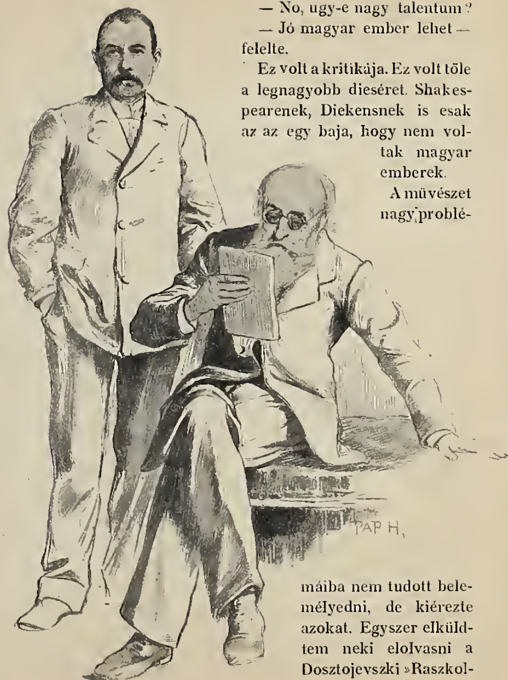
— De azt mondja, megigérted.

— Hát az igaz, de csak azért, hogy lerázzam.

— Lusta vagy, drusza, ez az igaz, de mintán megigérted, meg kell lenni.

Különben ismerte az irodalmat, jobban, mint bárki más, odáig, a mig miniszter nem lett. Jókainak majd minden régebbi regényét olvasta. Berzsenyiből, Gyulai Pálból (Gyulait igen nagyra nézte, mint embert is) szeretett idézgetni, de azért a poeták közül nem Aranyt és Petőfit, hanem Vörösmartyt tartotta a legnagyobbnak. Annak a pathetikus, zordon fönségü és virágos pompáju mondatai kápráztatták el és hatották meg a legjobban. Épen az imponált neki, a mi benne hiányzott. Barnának a szőke tetszik.

Majd mindig figyelmeztettem egy-egy ujabb szép költeményre, a mit Lévay irt vagy Szabolcska, egyszer el is vittem a folyosóra a Salzburgi csárdát s másik fajtestvérét a »Grand Café előtt«, odaadtam neki, átolvasta s én kiváncsian lestem a hatást.

— No, ugy-e nagy talentum?

— Jó magyar ember lehet — felelte.

Ez volt a kritikája. Ez volt tőle a legnagyobb dicséret. Shakespearenek, Dickensnek is csak az az egy baja, hogy nem voltak magyar emberek.

A müvészet nagy problémáiba nem tudott belemélyedni, de kiérezte azokat. Egyszer elküldtem neki elolvasni a Dosztojevszki »Raszkol-

nyikov« regényét, le se tette addig, mig a végére nem jutott s mikor visszaküldte, azt irta a névjegyére:

»Világrend felforgatása. Vagy minden eddigi regényt el kellene égetni, vagy ezt az egyet.«

Az öreg urnak sehogy se ment a fejébe, hogy az iró egy gyilkost és egy megtévedt leányt (Szonyácskát) tesz munkájában rokonszenvessé. De azért méltányolta a Dosztojevszky roppant erejét s egy nap visszatérve a témához, megjegyzé:

— Az ördög vigyen el egy ilyen »rithmus-csinálót«! Nagyobb hatalom van a kezében, mint a papoknak.

Nemcsak olvasta az ujabb dolgokat is, a melyekről tudott, de a »szép lelkek« érdeklődésével csüngött a magyar irodalom fejlődésén. Nem volt igaz a vád, hogy kiesibe veszi.

Engem formálisan kivallatott nem egyszer, hogy mit irok. El kellett mondanom a tervemet, a mese vázlatát, a tendeneziát; szeretett heleszólni. Az »Uj Zrinyiász« eszméjére például azt mondta:

— Nebéz lesz. Nem hiszem, hogy meg tudnád oldani. Nagyon kényes dolog. A publikum még nincs ott, a hol az ángol. Nem ért meg. Azaz félreért. És talán lehetetlen föladat is Zrinyit persifiálni, úgy, hogy az iránta való kegyelet sehol se legyen bántóan megérintve.

Mikor aztán mégis megirtam az »Uj Zrinyiászt« s megkérdeztem, meg van-e elégedve, megütötte sovány, csontos kezével a térdem kalácsát s csak ennyit mondott:

— Nagy kutya vagy! (vagyis, hogy meg van elégedve).

Maga is gyűjtött nekem jóizü kiszólásokat, magyar speczifikumokat, a melyeket fölhasználtam a munkáim építésénél vagy mint maltert, vagy mint dekorácziót s még most is meg tudom mondani egyik vagy másik helyen: »Ez itt a Tisza téglája.«

Még be sem értem a ház folyosójára, már a corridoron azzal fogadtak a képviselőtársaim, hogy a »generális« keres.

Tudtam már ilyenkor, hogy valami értékes kifejezést csipett föl s azt úgy hozza prezentbe, mint a hogy más ember egy-egy czukorkát tesz el, hogy annak adja, a kinek az ilyen nyalánksággal örömet szerez. Jött is már elibém, messziről ujságolta:

— Hoztam valami pompás dolgot Gesztről, a mit fölhasználhatsz.

— Ide vele, kegyelmes uram.

— No hát mondd meg, mit tesz az: élő ember özvegye?

— Elvált embernek az elhagyott felesége.

— Dehogy. Azt jelenti, hogy az asszony ura holtig tartó börtönben ül. Hát a barkácsoló embert tudod-e?

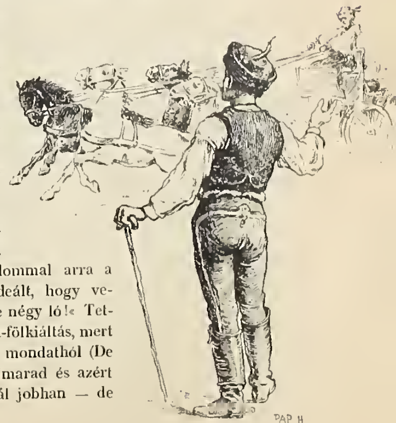
— No már azt nem tudom.

— Olyan parasztot jelent, a ki mindenféléhez ért, ácsoláshoz, kőműves munkához, kazalrakáshoz, disznóöléshez, föl tudja a rajt szedni, fát olt, kutat fúr, birkapörköltet fóz, — szóval barkácsoló ember. Nem felejted el?

— Dehogy.

— Ird föl magadnak, mert én elfelejtem.

Egy másik alkalommal arra a hungarismusra persvadeált, hogy vegyem be valahova: »De négy ló!« Tetszett neki ez a bámulat-fölkiáltás, mert a gyönyörü elmarad a mondathól (De gyönyörü négy ló!), elmarad és azért mégis ott van az annál jobhan — de

csak a magyar fül hallja.* Bár úgy festett az öreg messziről, mint egy nagy vicispán, a ki egy országot dirigál, megvolt benne az érzék a magyar faji kultura minden egyéb követelményei iránt és méltányolta azokat, a kik e téren kitüntek, még ha politikai ellenfelei voltak is.

Egyszer fölemlitettem neki a folyosón, hogy egy igen jeles tudósunk kimaradván a házból, nagyon rossz anyagi körülmények közé jutott ez által.

— Azért mondod, hogy én segitsek rajta? — förmedt rám ingerülten. — Hogyisne? Persze! Úgy kell, hadd veszszen éhen!

S ezzel ott hagyott a faképnél nagy haragosan, de az ülés végén fölkeresett, a vállamra ütött s szeliden mondá:

— Megkértem Trefortot, hogy bizza vagy bizassa meg valami munka megirásával s adjon neki annyi pénzt, a menynyire szüksége van. De tartsátok titokban, hogy az én kezem benne van, mert a milyen oktondi, még el nem találja fogadni.

Mikor Zichy Jenő a Huszár Adolf-féle Venus-szobrot a fővárosnak ajándékozta, fitymálva jegyzém meg a folyosón, hol emiatt Zichy dicséretébeu áradoztak:

— No bizony, de nagy dolog! Annyi, mintha én négy krajczárt ajándékoznék a fővárosnak.

S ránéztem Tisza Kálmánra, mintegy helyeslést várva tőle, a ki akkoriban egy Tisza Lajossal történt szczéna miatt rossz lábon volt Zichyvel, de az öreg korholón pislogott rám:

— Ajándékoztál te már valaha négy krajczárt a fővárosnak? — kérdé hidegen.

— Nem én — feleltem meglepődve.

— No hát akkor ne beszélj!

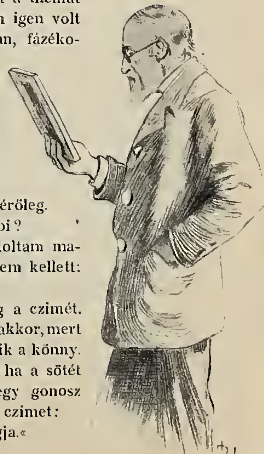
S annyira zavarba hozott ezzel, hogy egy szót se szóltam többet. A milyen méltányos volt az ellenféllel szemben is, ha az megérdemelte, annyira figyelmes tudott lenni azokhoz, a kik ragaszkodtak hozzá. Évek hosszu sora óta, a hatalma delén ép úgy, mint alkonyatkor, alig mult el egy este a clubban, hogy a parthieját befejezve, el ne látogasson azokhoz az asztalokhoz, a hol Gajári Ödön játszott, vagy én. Ha több ideje volt, leült egy piczinyt gibiczkedni, ha nagyon sietett, legalább annyit okvetlenül megkérdezett:

— Hogy élsz? Birsz-e velök?

Megnézvén a táblán az eredményt, ha kedvezőtlen volt, meg nem állta korholás nélkül:

— Hát nem jobb volna, ha e helyett irnál otthon? Te is jobban járnál, mi is.

Utolsó látogatásomkor is ezt a thémát feszegette, pedig már akkor nem igen volt szabad sokat beszélnie. Sápadtan, fázékonyan ült otthon egy hosszu asztalnál, könyvek és folyóiratok közt. Hangja ércztelen volt és gyönge, mintha a föld alól jönne.

— Keveset dolgozol, — vetette a szememre. — Irsz most valamit?

— Hogyne? — feleltem kitérőleg.

— És mi lesz a legközelebbi?

Hiszen ha tudnám, — gondoltam magamban — de azért mégis felelnem kellett:

— Majd kitudódik.

— De legalább mondd meg a czimét.

Bizony még én sem tudtam akkor, mert ha tudtam volna, szemembe szökik a könny. De hátha még ő tudta volna! Jaj ha a sötét végzet, mely már ott lebegett egy gonosz dzsin képében, a fülébe sugja a czimet:

— »Tisza Kálmán necrologja.«

* Föl is használtam a »Különös házasság« regényben.

Az uj parlament.

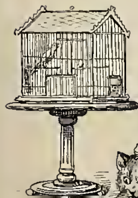
Csak egy jelenet van a történelemben, a melyre Széll Kálmán visszatekinthetett: mikor Imre király leoldá kardját s egy vesszővel kezében lépett az Endréék táborába, hogy ki meri őt bántani. Széll Kálmán még ezt a vesszőjét is letette s úgy állott a választóközönség elé, hogy ki mer kezet emelni a liberális alap ellen?

Csodákat várt a közönség, földindulást. A rettenet felhője ült ki a főispáni arczokra. A konszolidált viszonyok barátjai rémülten hunyták be szemeiket — hogy ugyan mi lesz most ebből?

Hát szépen kijött a liberális többség, több lelkesedéssel mint máskor, minden vér és erőszak nélkül.

Személyekben alig valamivel nagyobb a változás a szokottnál, de ezek az ujak is nagyrészt olyanok, a kik már voltak régiek, mielőtt eltüntek volna a homályba, Bánffy alatt, a sülyesztő-lyukakon. Úgy, hogy az ország *szabad akarata* veszedelmesen hasonlít a régi miniszterelnökök *egyéni akaratához.*

Lehet ennek az az oka is, hogy a kerületek csak abból a portékából választanak, a mi a piaczon van; vagy hogy olyanok a kerületek, mint a macskák, a kik nem tudnak különbséget tenni az iskolázott éneklőmadár és a közönséges veréb közt, sőt egy kövér verebet többre néznek, mint egy sovány kanárit; de úgy is magyarázhatni a jelenséget, hogy Magyarországon nincs két vagy több parlamentre való személyzet. S azok, a kik a szerepüket már lejátszották, mint a szegényes szinpadokon szokás, visszatérnek a kulisszák mögül uj ruhákban. Vagy uj szakált is ragasztanak, ha szükséges.

Radikális párttisztításhoz denique csak a régiek értettek. A harminez nemes, kiket Zsigmond király lenyakaztatott, sohasem lábatlankodott többé a közügyekben. De ez a methodus elavult már. Pedig még Beöthy Ákos mintha visszakivánná egy kiesit. Persze olyanformán, hogy most kezdődjék, mikor ő mondja, mert ha már régebben kezdődött volna, akkor ő most csendes ember létére semmit se kivánhatna többé.

De visszatérve az előbbi gondolathoz, ha nincs is nagy változás a parlament külsejében, Széll Kálmánnak az a nagy hátorsága, hogy a gyeplőket el merte ereszteni, ha nem volna is más elég bizonyíték rá, nagy statusférfiura vallana. Mert csak nagy ember ismerheti úgy a nemzetét, a hogy mi mindnyájan nem ismertük. Másrészt ez a ténye az ethikai szemponttól eltekintve egyszersmind a jelentékeny történelmi események fontosságával bír.

Mert egy csomó babona, hazugság és illuzió pusztult el általa.

a) Az a babona, mely a bécsi burgban és a szent György-téri palotában mint igazság élt és arany kukoriczán hizlaltatott, *hogy Magyarországon irányítani kell a választásokat.*

b) Az a gyanu, mely örökös bizalmatlanságot hin-

tett el a trón és nemzet közt, hogy a közjogi alap csak vesztegetések és erőszak által tartható fenn.

Ezek most a lomtárba kerültek. Szétfoszlott azonban egy csomó illuzió is. Olyan, a mi sok embernek jól esett, a szélsőbal szegényebb lett egy ábránddal, bogy a szabadjára hagyott népakarat mellett a Kossuth eszméi vergődnek többségre. Végre pedig összeomlott az a hit, hogy a vesztegetések megtiltatván, a vidékek és a városok a legképzettebb, legkülönb polgáraikat küldik fel, s negyedfélszáz Lancelot lovag fog ülni a Sándor-utczai öreg házban.

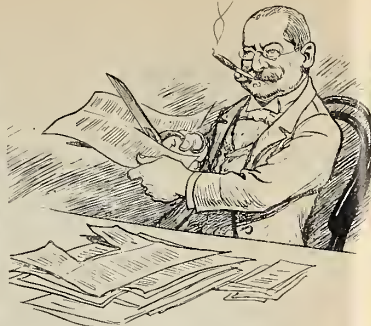
A hazugságokért nem kár, ha összeomlanak. Komoly politikusok belyes útját csak a felismert valóságok jelölhetik. Az illuzió igen szép, de csak ott jogosult, a hol nem árt. Minek tudná például a lepke, hogy a virágok muló dolgok? A mikor születik is nyilnak már, a mikor meghal is nyilnak még, — minek tudná hát a lepke? De a kertésznek tudni kell.

A tiszta igazság az, bogy a kormány be nem avatkozása a parlament *külső képén* alig vehető észre. Úgy fest, mint azelőtt.

A pártok aránya a régi — sóhajtja, a ki az ellenzék nagy növekedését remélte s tényleg úgy áll a számarány körülbelül, mint a Bánffy-féle választás után. Igaz, hogy azóta a nemzeti párt beolvadt a többségbe s ez a numerus morzsolódott el a választásokban. De ez csak egy kis marienbadi kúra; a felesleges kövérséget hányta el az uralkodó párt.

Az osztály is ugyanaz, mely azelőtt volt — panaszkodik Vázsonyi. Vigan szerkeszt Sturm; az életrajzok nagyobb részét változatlanul lenyomathatja a régi almanachokból.

De hát csoda-e?

Hiszen pusztán csak a kormány keze nem nyult a választások tisztaságához, a többi kéz mind nem kimélte. Az uj törvény megváltoztatta a választások módját, de nem változtatbatta meg a választókat és a mandátum-keresőket, hiszen elzárta a kapukat a vesztegetések elől, de elzárhatta-e azokat a titkos, finom kis tapéta-ajtócskákat, melyeket szabad szemmel észre sem vehetett?

Úgy hogy többé-kevésbbé a régi világ folyt az urnáknál. Az Erdélybe vezető utakon szerencsevadászok rajzottak a vásárba. Komolyan csak maga a hatalom vette a törvényt. A szerencsevadászok és stréberek elolvasták, meglatolták és megértették a maguk módja szerint.

— A régi választások *egy* költséggel jártak. Az ember megfizette a voksokat és képviselő lett. A tiszta választások ellenben *két* költséggel fognak járni. Az egyik költség maga a megválasztás, a másik költség azután a *peticzionálás megakadályozása.*

De akármikép gondolkoztak, tény az, hogy a régi bűnök majd mind megjelentek az urnáknál. Az, hogy a hatalom nem volt jelen, csak vakmerőbbekké tette őket. Ha a tigris nincs ott valahol, akkor a görény áll be ragadozó állatnak. Mikor még a hatalom előljárt a bűnökben, néha egy-egy dib-dáb embert is félrelökött, most szinte szabadabban érezték magukat a tágabb mezőkön a különféle visszaélések. A felvidéken félreállt a szolgabiró és a papok az ördöggel dolgoztattak. Ő sátánsága régi fiezkó, de még mindig jó kortes. A tótocskák hisznek neki. A budapesti zsidókerületekben az uj század szörnye kezdett lélekhez jutni, — a szegény zsidó a gazdag zsidó ellen harczolt. Furfangok, cselvetések, vonzó és visszataszitó démonok ördöngős kalamajkája és a legkülönbözőbb betegségek tünetei észlelhetők azokon a mandátumokon, a melyek most mosásban vannak a Curiánál. Mily tarka zűrzavaros képek minden vonalon! Mindenki siet kihuzni a maga kis egyéni hasznát, kortes, korcsmáros, mesterember, választó. Mindenre gondolnak, csak épen a hazára nem, hogy milyen parlamenttel lepjék meg. Apró és léha helyi intrikák a rugók, lényeges főbenjáró dolgok csak eszközök. Felgyujtanák itt helylyel-helylyel a templomot is, índok — mert Nagy János uram parazsat akar a pipájára. Nem az a kérdés, ki menjen fel képviselőnek: Apponyi-e vagy Almásy, hanem hogy ki választat képviselőt: Török-e vagy Elefánti? Csak igen ritkák azok a helyek, a hol semmi gáncsolni való nem látszik. De még az ily hótiszta választások némelyike is, jobban megnézve, egy-egy kis tarpéjí szikla volt, a honnan a polgármestert taszitották be a nagy parlamenti lyukba, hogy helyette a sógort vagy a komát ültethessék.

De nem tesz semmit; talán igy van az mindenütt, a parlamentek sehol se keletkeznek oly tisztaságban, a hogy kontemplálva vannak. Az isteni művek fogamzása is misztériózus 's a genezis sokszor ezeknél is inesztheтikus. Hát még az emberi szenvedélyek művei!... Hunyd be tehát szemedet, nyájas honpolgár, arra a látványra, hogyan teremnek a nagyságos képviselők, gondold meg, hogy maga az Isten sem liliomból, de Ádám polgártársunk csontjából teremté annak parancsolóját, az első asszonyt. Elég tudni, hogy az Isten teremté s az ördög nem avatkozott bele. A részletek mellékesek. A parlamentről is elég annyi, hogy a kormány nem avatkozott bele; a többi mindegy.

Az a sopánkodás, hogy megint a régi osztály maradt uralmon, egyszerüen nevetséges. Isten ments, hogy valamikor ne ez az osztály legyen tulnyomó a magyar parlamentben. Lőttek már akkor nekünk s bizvást össze lehet törni a négy ezüst pólyás, három halmos czimert, melyet most két takaros angyal tart az elnöki kathedra fölött. Minek az oda már akkor? Nem Magyarország ül ott többé.

A mi pedig a személyek ugyanazonosságát illeti, az is csak gyerekes panasz. Még azok is belenyugodhatnak, a kiknek a rendszerváltozás a vesszőparipájuk, mert régi edényekbe

és hordókba másféle bort tölthet az uj gazda. És senki sem hallotta még azt a gánesot a tokaji hor ellen, hogy minek van olyan edényekben, a melyekből annakelőtte esigért esapoltak.

A faggatásra, hogy van-e hát rendszerváltozás, vagy nines, hatalmas mondattal bástyázta magát körül a miniszterelnök a Házban:

— Én a magam multját hoztam ide és senki másét. A magam multját és a magam methódusát.

Hát igen, az ő methódusa! Ez a változás. Ez a napfény, a melytől kienged a mi meg volt dermedve, s a melytől elillan a mi nem állja a meleget vagy a fényt.

A választásokat végrehajtó szabadelvüpárti bizottságban szemtanuja voltam ennek a methódusnak. A hol két vagy több szabadelvü jelölt állt szemben a kerületekben, a kik erkölesi támogatásért fordultak a bizottsághoz, sohasem válogatott a személyek közt, kérlelhetetlenül hangoztatta minden esetben:

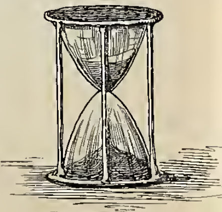
— Az én jelöltem az, a melyiknek több gyökere van a kerületben.

Hát ez esak esekélység és mégis milyen más világ, milyen új levegő! Az a mameluk, a ki tudja, hogy a gyökereit odalent kell lebocsátania a szivekbe, egészen más mameluk már, mint a régi volt, abban a tapasztalatban, hogy a miniszter melengető lehellete jobban konzervál egy mandátumot minden spiritusznál és népkegynél.

Azért nem szóltunk a belső szellemről, hangsulyoztuk folyton, hogy a régi házhoz a *külsejében* hasonlit az uj ház. Az uj törvénynél még szinte többet változtatott rajta a régi törvény, a megváltozhatatlan legrégibb törvény: a halál. Szilágyi Dezső és Pulszky Ágoston kidőlte, de kivált a Szilágyié, jobban kivette megszokott formájából, mintha még száz hajdani képviselő bukott volna ki. A megfogyás vagy a meghizás még nem teszi fölismerhetetlenné az egyént, de ha az egyik szemét elveszti, egészen más lesz a fiziognomiája.

Megrázóbb haláleset régen ért magyarokat; egész Mátyás király haláláig kell visszamenni. Mert Deák, Széehenyi vagy Kossuth meghaltak, mikor mindaz átment már a nemzet vérébe és ott tovább élhet, a mi őbennük volt, de Szilágyi úgyszólván *a játszma közben* halt meg, épen abban az időpontban, melyet Ábrányi Kornél így jellemzett: »A mult nem tud meghalni, a jövő nem tud megszületni.«

A két ágynál, a hol agonizál az egyik és vajudik a másik, az előtérben állt Szilágyi. Azért mondtam két ágyat, mert ezuttal sokan nem úgy képzelik a jövőt, hogy annak a közel mult lesz az anyja, hanem, hogy a jelen egy napon megszüli a saját nagyanyját — a régen multat. Ott állott Szilágyi közbül Nessus-ingben, a Brennus-karddal, zordonan, összevont szemöldökkel, hogy összeapritsa, ha szörny lesz, a születendő gyermeket, a kinek pedig ő maga szabta a pelenkáit (az összeférhetetlenségi törvényt) vagy a halált, hogy visszaűzze, ha hozzá találna nyulni azokhoz, a miket a multból szeretett.

Bármint alakul is tehát a jövő, mindig fenmarad az a hit és sopánkodás, hogy minden másformán lett volna, ha Szilágyi életben marad. Igaz és mégis balgatagság alapjában, mert a végzet kerekei az Örök Ur fönséges

pontosságu törvényei szerint rohannak, dübörögnek és nincsen se »ha«, se »de«, mert minden csak úgy történhetett, a hogy történt és Szilágyi Dezső egy másodperczczel se élhetett tovább, még ha e másodpercztől világok sorsa függött volna is . . .

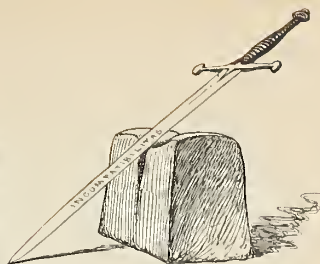
De a házban hiányozni fog hatalmas szava és átható két kéklő szeme, mely gúnyosan, szurón vagy nyájasan meredt rá a közügy munkásaira, mint ama napsugarakat lövellő nagy szem, mely a templomok boltozataira van kifestve és letekint fenyegetőn vagy biztatón azokra, a kik rossz vagy jó lelkiismerettel éneklik a zsoltárokat.

Pulszky Ágostonban egy parlamenti gourmand veszett el. A politikát nem az emelkedés végett űzi, hanem mert szerelmes bele. Kiélvezi minden izét-savát egész a csontig s még a csontokat is megszopogatja. És hát a szegény Matuska Péter, a selyem talpu Peti sem csóválja többé övé fejit és nem sugja lopva a barátai fülébe, mint valami nagy titkot:

— Szörnyü esze van ennek a mienk Szellnek.

Pulszky a legutolsó időkben ujra visszatért Szilágyihoz, kit egy mélabús szerelmi álom hidegített el tőle annak idején. Ez a szerencsés Szilágyi, a kinek a dicsőség nektárából hordó számra jutott, a szerelem bűbájos italát egyetlen édes csöppben se izlelhette. Boldogtalannak érezte magát, de titkolta. Ki lehetett találni, mert keserű volt.

Pulszky megszerette Széllt, nagyra tartotta, — de hiven kisérte Szilágyit, mint árnyéka. Ez a nagy koponya rejtelmes vonzást gyakorolt rá. A házban egy-egy ülés alatt tízszer is odaosont a Szilágyi háta mögé, hogy valamit megmondjon neki vagy kérdezzen. Az volt neki Szilágyi, a mi az alkoholistának a butykos, minden tíz perczben húzni kellett neki belőle egyet. Kétségbeesve kérdezett ki fűt-fát, ha néha este észrevétlenül tünt el Szilágyi a klubból.

— Nem tudjátok, hova ment?

Kocsira ült, felkutatta az egész várost, bejárta kedvencz helyeit, Vampeticset, a kioszkot, a kaszinót, míg végre megtalálta.

Mikor aztán megkapta nyáron a hírt Gmundenben, hogy Szilágyi meghalt, hát biztos volt, hogy utána megy. Hiszen akkor is fölkereste, ha nem tudta, hogy hova ment, hogyne kereste volna meg hát most, mikor tudta, hogy hol van? Meghalt és együtt vannak és soha többé össze nem zördülnek egymással . . .

A halál kérlelhetetlen törvénye elvitte Szilágyit, de a Szilágyi kérlelhetetlen törvénye, az összeférhetetlenség, is sok embert elvitt. Chorin Ferencz az összeférhetetlenségi bizottság elnöke volt a mult országgyülésen, rossz hóhér, de jeles jogász. Most az ő feje is legurult a pallos alatt, melyet ő sohasem mert használni másokon. Matlekovics, Tolnay Lajos, Lánczy Leó szintén nem kértek a képviselői kenyérből: maradtak a

kalács mellett. És még sok régi kedves alak vonult vissza e réven, kiket megszoktunk, mint a hogy megszokjuk a butorokat, melyek szint és karaktert adnak a lakásnak. Hiszen olyan szép pihenő pont volt a Dániel Márton hollófekete szakálla, a Tomesányi László finom feje, gróf Széchényi Tódor váltig hiányzik a folyosóról, gróf Teleky Géza a háznagyi szobából. Azonfelül még egy pár gróf, mint Károlyi István, Wenekheim Frigyes esak úgy ok nélkül nem vállaltak mandátumot. Gondolták talán magukban: »Az ördög legyen per tu még egy másik generációval is.«

Az uj választási törvény erejének megitélésénél tehát leszámitandók ezek, a kik más okokhól maradtak ki, mert esak igy lehet konstatálni, hogy az uj törvény voltaképen nem pusztitott jobban, mint a régi választási rosta. Harminez perczentben váltakozott rendesen a kiesettek száma hajdanta is.

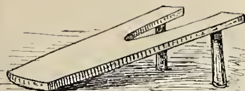
Bolondság egyébirant az eredmények fölött filozofálni és azokból igazságokat akarni levonni, mert többé-kevésbbé vakszerencse dolga, mint a kártyajátéknál. Az öreg Tiszát népszerüsége és hatalma tetőpontján buktatta meg Ugrán Bölönyi s ugyanezt a Bölönyit a következő alkalommal megbuktatta ott Beöthy Aldzsi. Hol ebben a népitéletben a logika? Hieronymi agilis belügyminiszter korában kétszer egymásután bukott el, a hol föllépett, holott a Wekerle-kormány in floribus volt, most ellenben két helyen nyert mandátumot, holott azóta Hieronymi esak bankárkodott. Szerencse mindez, hely, keverés, osztás és emelés dolga (némelykor a gibiezeké) és mégis feltünő az uj választásoknál, hogy különösen a régi szabadelvüek estek el tömegesen. S nem annyira a népség, katonaság, nem a névtelen mezei hadakból, a kik jönnek ötévenkint és eltünnek, mint a eserebogarak egy hüvös éjszakán, hanem épen a szereplőkre esett a megtizedelés.

A Tisza nagyváradi veresége bizonyára egyes helyi okokra vezethető vissza és mégis úgy zúgott szét hire a levegőben, mint egy golyó, mely az úgynevezett régi rendszert homlokon találja.

Ejh, hát hogy lesz az? A nagy öreg ember él és még sem lesz itt többé a folyosón, a régi fundusán, a hol a java életét leélte. Nem ül ott keresztbe tett lábakkal, kérdezve a kijövőktől és a wippektől: »mi folyik bent?« (mert az öreg már esak rövid hirek alakjában vette be a vitákat) s nem tesz megjegyzéseket az ő esendes, óvatos modorában a dolgokról, mindig fején találván a szöget judiciuma súlyos kalapácsával.

Az emberek, még az egykori hivei is, egykedvüen vonnak vállat, hogy nem lesz itt. Elég, ha ők ott vannak. Oh hideg világ ez, esupa zuzmara. Arezczal keletnek vannak fordulva és nem veszik észre, nem köszöntik a lehanyatló napot nyugaton. Nem érzik, hogy a parlament esonka lesz az öreg nélkül. Mit nekik a esonkaság! . . . Valamelyik csatában valamely vezérnek az egyik lábát elvitte az ágyugolyó s az inasok összenevettek:

»Ej no, ezentul legalább csak egy csizmát kell suvikszolni.«

A parlament sok jeles erőt vesztett. Szinte lehetetlen, hogy a succrescentia behozza. Ott hagyta csontjait a jó öreg Vargics a temesi mezőkön. Érdemes, higgadt eszü ember volt a tanácsban és szeretetreméltó a fehér asztalnál. Hiányzik Ábrányi Kornél s az a sok bon mot, ötletes aperçu, a mit ő szokott szétszórni az üléseken jobbra-balra a szomszédai közt. (Mintha egy napsugaras ablakot falaztak volna be a lengyeltótiak.) Fest Lajos se jött föl; dolgozván a mandátumviselést megszorító törvényeken, úgy járt, mint a komáromi szenátor, ki a buzgalom hevében a saját kalapját is elliczitáltatta. Otthon maradt Mezei, a ki ha fülledt volt a levegő, mindig szétlocscsantott egy kis liberális parfümöt. Herczeg Ferenczben egy muskátli tünt el az ablak mögül, mely minden évben meghozta a maga piros virágait — a szinház-tételnél. Sehol sincs Szabó Imre, pedig hej de erős legény volt, — nadrágszija két lyikra volt. Hát Rosenberg Gyula? Szükséges füszer a parlament főztjeihez, mint a leveshez a sáfrány. Ki szimatol coulissa-titkokat, ki kombinál és ki fogja ezentul tiszta szivből szeretni a grófokat? Eredeti kis szerszámot vesztett a párt kellékes tára Emmer Kornélban.

Olyan volt, mint a csizmahuzó (Stiefelknecht), csak a levetkőztetésnél lehetett használni — egyéb munkánál nem. De hát ez is kell. Jó puska volt Rohonczy Gida és jól talált éles löveggel — csakhogy a kakasát mindig a kaszinónak kellett fölhuzni.

De végigtekintve a hosszu lisztán, ki győzné elsíratni mind: Rudnyánszkyt, Szemerét, Zeyk Gábort, a mely utóbbit a nemezis visszatréfált azzal a mondással, melyet ő vágott oda Szilágyinak, mikor az elnökségről távozott: »Menjen tyukot ültetni.« Nagyobbakat, kisebbeket összesodort a választási balszerencse egy tarisznyába olyanokat, a kiket nem lehet pótolni és olyanokat, a kik csak annyira hiányzanak, mint a hogy szúrná a szemet a Podmaniczky gomblyuka, ha egy nap elhullana belőle a szokott szekfű . . .

. . . Ha régi képviselő vagy, nyájas olvasó, csak akkor értesz tökéletesen. Ülsz a folyosón, népes, mint máskor, de kietlen, unalmas, idegenszerü. Vársz valakit merengő hangulatban, magad se tudod, kit. Talán a »rokony«-t, Purglyt: hadd beszélne el ártatlan képpel valami kis maliczíát. Kip

kop, kip kop, lépteket hallasz a korridor felől, ez nem a rokon, ő csoszogva húzza az egyik lábát és nem is lehet itt, inkább a Szinnyey Pali lesz, de eszedbe villan, hogy már ő sincs meg és elfog az őszi melancholia a levelek hullásánál.

Aztán besompolyogsz a tanácsterembe, — és ott épen azt érzed, a mit egy ismerős portán sok évi távollét után. Uj kakasok járnak az udvaron, régi macskák uj macskákkal vegyesen sütkéreznek a napon és lesik a valahonnan kiugró egeret, — ámbátor most már egerek sincsenek — mind kifogdosták a régi macskák. A fogvicsorgató régi komondor nem lélekzik a maga helyén, elpusztult. A pulykákból oda lett néhány, a pávákból szintén. Csak a megmaradottak rikoltják: »Szebb a páva, mint a pulyka.«

Szóval változás van minden mezőn, a teremben is. Mindjárt a bal ajtónál hiányzik Polónyi. Veszedelmes volt, de nagy erő, durva és kemény a csatákban, ravasz és subtilis az intrikákban. A pártja (ámbár azt nem könnyü kisütni, melyik a pártja) sokat vesztett vele és végre is a házba való — a ezélt szolgálja. Mert nem kell boykottálni még az ördögöt se. Legalább is annyi bűntől menti meg a világot a tőle való félelem, mint az Istenhez való ragaszkodás. A közbeszólók csoportjából Hentaller esett el — szóval, pennával, karddal ügyes. A középen két derék politikus alakját kivánja vissza a szem — meg a közügy is: a Makkfalvay és a Korniss Ferenczét.

Ime, hát minden árnyalatból, minden kertből kitépett egy-két egészséges fát a választási vihar? Mert van is a viharnak esze. De nekünk van, minélfogva legokosabb egyszerüen megvigasztalódni nemesak abban, hogy maradtak még más férfiak (például Fabinyi Teofil), hanem abban, hogy nincsenek pótolhatatlan emberek és főleg abban, a mit Bethlen Gábor ő fensége ir a vele disputáló természettudósnak, Kamuthy Mihály uramnak a hangyákról:

»Azt mondja te kegyelmed, hogy igy úgy sokféle hangyák vagynak, vörösek és feketék, erősebbek és gyöngébbek, szorgalmasabbak és lustábbak, de ugyan mely praktikus haszna legyen az ilyen klasszifikálásnak, mikor valamennyien *egyforma zsombékot építenek?«*

Ezt mondja Bethlen Gábor, én pedig azt mondom, hogy alaposan eltértem a témámtól, váltig azokat rajzolván, a kik nincsenek bent az *uj parlamentben* és nem, mint kellett volna, azokat, a kik bent vannak. — — — — — — — — —

* * *

Amiensben egy kisdedóvó-tulajdonos, bizonyos Vuillemot úrtól egy lista került forgalomba a szülők közé, melybe fel voltak jegyezve azok a kis gyerekek, a kik idő előtt elhalnak.

Miután teljesedni kezdett, a szülőket pánik fogta el s különböző vádakkal kommentáltatván a esodálatos esetek, a biró is megidézte Vuillemot urat.

Biró: Hogy tudta ön, mely gyerekek fognak meghalni?

Vádlott: A gyerekek közt élve, megfigyeltem őket s a kikről észrevettem, hogy értelmi periferiájuk fejlődése közben olyan dolgok iránt mutatnak *ösztönszerü* érdeklődést, a melyeknek *csak a messze jövőben* vehetik hasznát, azok élni fognak. A kiknél nem jelentkezett ily érdeklődés, azokat feljegyeztem olyanokul, a kik nem élik meg a nagykort.

Biró: És hogyan magyarázza ön ezt?

Vádlott: Én azt hiszem, biró ur, hogy az egyénben, épen úgy mint a tömegekben, benne lakik egy kis zugolyban a gondviselés, mely mint valami inspektor, biztosan gondoskodik arról már eleve, a mire emberének szüksége lesz. Ha nem gondoskodik — az annyit jelent, hogy semmire se lesz szüksége, azaz hogy meghal . . .

Ebbe a kicsiny epizódba nagy igazság van begöngyölgetve. Megforditott alakjában magam is tapasztaltam öreg embereken, szorgalmas, tervezgető, szenvedélyes gazdákon, hogy egyszer csak kezdenek nem törődni a holnaputánnal, sőt később a holnappal sem, mit hova vessenek, ültessenek, megelégszenek a felmerült házi inczidensek pillanatnyi igazitásával s tervezgetésük nem terjed tovább, mint hogy milyen levest kell vacsorára főzetni.

Ezek az öregek nem tudják, de az a mindentudó »inspektor« bennük már tisztában van azzal, hogy több aratás nem vár rájuk és hogy csak vacsorálni fognak még néhányszor — mert a halál már útban van.

Ez a sajátságos theoria átvihető a nemzetekre is. Szimptomák jelzik népek, országok közeli pusztulását vagy hosszu életét, csak meg kell látni tudni. A kérdés itt is az, a mit Vuillemot úr felállitott, hogy van-e érzékük a messze jövő kérdéseivel szemben vagy nincs. De a gondviselés még egyebekben is mutogatja: ha nagy irókat ad egy országnak, biztos, hogy még tömérdek generáczió következik, melyeknek a szellemi tápláléka előre készül. Pusztulásra itélt népfajoknak nem ad Dosztojewszkyt, Tolsztojt, mert a természet ezéltalanul egy olajbogyót se hoz létre. Nagy államférfiak megjelenése valamely népfajnál azt jelenti, hogy a gondviselés nagy feladatokat akar megoldatni s ez többnyire sikerül is neki. Maga az illető népfaj is arra az erupezióra és dátumra dolgozik öntudatlanul, melyet a gondviselés kitüzött.

Tisztán láthatjuk például, hogy a harminczas évek magyar politikusaiban már ott forr az az anyag, melyből 1848-ban a márczius tizenötödike fog megszületni. Ezek az emberek már viselősek vele és Széchenyi István a negyvenes évek elején igazabban és alaposabban irja le a forradalmat, miképen fog jönni, mint Horváth Mihály az ötvenes évek végén, hogy miképen jött.

Éles megfigyelőkre azért voltak lehangolók a közel multakban a parlamentek és politikusok, mert semmi sem mutatta, hogy »érdekes állapotban« volnának. Sehol semmi idea, a miből öt év mulva, husz év mulva vagy száz év mulva lesz gáliczkő. E lomha, fáradt parlamentek csak átvánszorogták azt az időt, mely nekiek adatott. Még a meglevő kérdésekhez se nyulnak, ha nehezek. Pedig ez nem elég. Mert olyan nagy kérdésekre kell elkészülni, melyek még csak lesznek. Hát épen semmit se ösztökélte őket a Vuillemot ur *láthatatlan inspektora*? Az az inspektor, a ki benne volt Aquileja ostrománál még egy ügyefogyott gólyában is és megsugta neki a város elégése előtti napon, hogy vigye ki csőrében a fiókjait.

Nem, ezek a parlamentek és politikusok nem voltak viselősek semmivel, maradnak szépen a »folyó ügyeknél«, házi viszályok elintézésénél, holmi törvényfoltozgatásoknál, a mindennapi köménymagos leveseknél és

a végén annyira eltompul minden érzék, annyira megfagy minden szárnyalás — hogy parlamentek és politikusok immár a legfőbb ezéljuknak tekintették az aktiv minisztereket megbuktatni vagy a pártálláshoz képest az aktiv minisztereket tovább is uralmon tartani. A nemzet pedig szunyókált és ő se várt immár egyebet, esak új kegyelmes urakat. A magyar nép különben is türelmes, szántani lehet rajta — csak az eke legyen nemzetiszinü.

Ime, végre az első parlament a mostani, mely komoly feladatok szuggeszcziója alatt jött össze. Igaz, hogy egy kiesit tarka és heterogén elemekből áll, nem olyan mint egy összevágó gép, de szinte olyan mint egy gyüjtemény. Van ebben a világon minden, mint a párisi »Bon Marché«-bazárban. Liberális függetlenségiek és nem liberális függetlenségiek, régi liberálisok, uj liberálisok és reakezionárius liberálisok, agráriusok és merkantilisták, antiszemiták, nagy antiszemiták és még nagyobb antiszemiták, konzervativek, tótok, ráczok, szászok, horvátok, még demokrata is van. De a zöm liberális és erről az oldalról nines mit tartani egyelőre. Kis adagban még az arzenikum sem árt a szervezetnek. Söt bizonyos esetekben adják a doktorok.

A szimbolumok is sokfélék. Látszott az első összeesapásoknál. A kereszt, az olvasó, kuruez buzogány, rozsdás fringia, buzakalász, mérleg, lámpás és a liberálizmus zászlója, mely olyan hófehér a Széll kezében, mintha most hozták volna haza egy vegyi tisztitó-intézetből.

De a generális szimbolum, mely mintegy egyesiti az összes elemeket, a *kréta*. Ebben az uralkodó jegyben vagyunk.

Krétával a kézben okos gazdasági kiegyezést esinálna Ausztriával. Ettől a feladattól van az országgyülés áthatva. Ez áll elől, nyugtalan várakozás fogja el a parlamentet; különös remények és ábrándos tervek rügyeznek a szivekben. Nos, hát ez az a bizonyos első jó jel. Ide hamar azzal a Vuillemot úr lajstromával, hadd töröljük ki magunkat. Magyarország mégis csak élni akar. Mert a nervus rerum gerendarumot keresi az élete folytatásához.

Jósolni nem szeretek, de mivel egy parlamentről, mely még a pólyákban van, esak jósolni lehet, minden jel inkább arra mutat, hogy békés hajlamu lesz, hogy t. i. az idehaza valók nem fognak egymással veszekedni, ha esak valami »non putarem«-et nem hoz a sors a közgazdasági kérdések közé. Egyszerü pszichologia, hogy a kiknek az idegenekkel szemben hareziasoknak, kérlelhetetleneknek kell lenniök, azok rendesen koneziliánsok egymással. A gondviselés ebben is megfigyelendő. Miért maradt otthon Polónyi? Mert a pók, a ki a hálókat szövi, ezuttal felesleges. Az osztrákokkal való számolás komoly munka s a kik számolnak, nem érnek rá intrikát fonni, kanapé-proezesszusokat

esinálni, a mi az unatkozó parlamentek természete. Prognosztikon dolgában tehát pártokra és kormányra nézve esatlakozom a kassai kalendárium százesztendős jövendőmondójának nézetéhez:

A ki nem lesz betegségben,
Az marad jó egészségben.

Némely kombinátorok és szimatolók azonban egész határozottan betegségeket jósolnak. Rebesgetik, hogy egy-két év alatt el nem maradhat a házfeloszlatás, mivel a szabadelvü párt nem egyöntetü. Lehetetlen, úgymond, hogy ezek az állapotok meg ne hozzák a bonyodalmakat. A szabadelvü párt végre is feloszlik alkatelemeire.

— Ejh, majd megakadályozza Széll — mondám egy ilyen politikai Falbnak.

— Széll addig egyszerüen lejárja magát — felelte.

— Bolondság! — viszonzám — mintha azt állitaná ön, hogy Rothsehild két év mulva lyukas nadrágban fog járni.

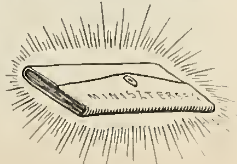
Bolondság, bolondság! Széll nem járhatja le magát. — Megbukhat, mint a hogy megbukhat mindenki, ha esak Beöthy Ákos el nem árulja azt a rendszert, a mely mellett sohasem buknak kormányok, — mert Beöthy Ákos, a ki azért is perhorreszkálta a régi rendszert, hogy minden eddigi kormányt megbuktatott, úgy látszik, tud valamely uj esodarendszert, mely lehetetlenné teszi a bukást, mint a Turgot nyerge a lóról való leesést.

Hát Széll is megbukhat, de hogy lejárja magát, arra túl kedvező a szituáeziója. Az ö nagy debatteri képességével és nyilt methodusával az egész országot meggyőzte beesületes, hótiszta politikájáról. S ez a benyomás még ma oly teljes, oly friss, oly ízes, mint a most köpült vaj. És hozzá az, hogy margarinnal főztek azelőtt.

Casimir Perrier mondotta: »Mikor igazságom van, nincs szükségem barátaimra.« Széll azt mondhatná: »Soha sincs szükségem a barátaimra.« Helyzetét nem lehet a preezedensek szerint megitélni. Más kormányférfiak, kik barátok szerzésére fektették a fősulyt, ha barátjaik elhagyták, tényleg le voltak járva, elmehettek, ellenben ha Széllt (feltéve, hogy az marad, a ki eddig) elhagynák bármily árnyalatu barátai vagy csak távolodnának tőle — ők járnák le magukat az ország előtt.

Hanem a többi körülbelül igaz. Ha szabadelvü képviselő az ember és az estéjét a legnagyobb politikai ellenségei közt szeretné tölteni, hát elmegy a szabadelvü klubba. A politizáló közönség erre az egyöntetüségi hiányra les. Ebből a lyukból várja az orkánokat és szenzáeziókat.

Mindig ezt a pontot figyelte. A fuzió után közvetlenül azzal a gyanuval és szepegéssel, hogy hamar fog a két árnyalat összeszokni, de a barátság poharában, melyet kiürit, mint egykor a Kleopatra asztalánál, benne lesz felolvasztva, megsemmisitve a gyöngy, a liberalizmus. Most, mióta tudjuk, hogy a gyöngyöt a sárkánynál is jobban őrzi Széll Kálmán, csak a szeezesszióra kombinálnak a esibukok füstjénél és a kapuezinerek párájánál. Pedig ha valahonnan, inkább abból várható a baj, hogy a fuziót Széll tulságos nagylelküen kötötte az obstruáló ellenzékkel. Garaneziákat adott arra, a választási összeférhetlenségi törvényben, a curiai biráskodásban, hogy a többség nem él vissza a hatalmával, de ö nem vett garaneziákat a kisebbségtől, hogy az se él vissza a házszabályok nyujtotta hatalmával. Ez a Pandora szelenezéje. Ebből fog

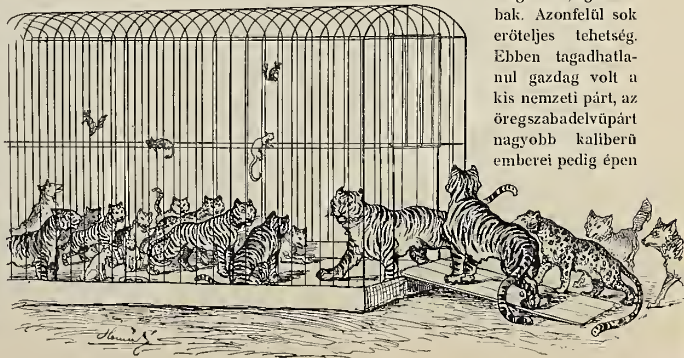
megkölykezni a veszedelem, mert van egy konczokkal összekötözött többség és egy szabadon hagyott, fogait vicsorító kisebbség.

Hiszen az is igaz, hogy egy kicsit soká tart az összesimulási proczesszus a volt nemzeti párttal és hogy az 1875-iki fuzió jobban prosperált. Annak azonban oka van. Megélhetési szükség hozta létre. A Deák-pártnak szavazatok kellettek s megkapta, a balközépnek hatalom kellett és ő is megkapta a hatalmat.

A mostani fuzió ellenben tisztán erkölcsi alapon történt. A szabadelvü pártnak nem kellettek szavazatok, a nemzeti párt pedig nem kapta meg a hatalmat. Azt már nem mondom, hogy nem kellett volna neki.

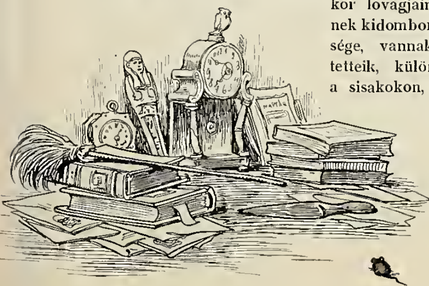
Természetes tehát, hogy a kiknek egymásra égető szükségük van, hamarabb és jobban simulnak össze, mint a kik egyénileg semmit sem várnak egymástól. Hosszu, elkeseredett harczok emléke fekszik köztük, mint a mesékben olvassuk, mikor a házaspár közé éjjelenként leereszkedett a nászágyba egy hideg, meztelen kardpenge. A nemzetipártiak, a kik a saját lovukon, saját szakállukra csatároztak more patrio, nem találják fel e nagy tömeg közt azt az önállóságot, azt a romantikus napsugarat, mely az ellenzék kenyerét megaranyozta, míg másrészt a régi szabadelvü párt stréberei a czirkulusaikat látják megzavarva. Azok még mindig ostromolni látszanak, ezek pedig védekező, támaszkodó helyzetben verődnek össze. Szóval még mindenki a régi ruhájában van — annak kell mindenek előtt elkopni. És azért okosak a királyok, a kik, ha egymáshoz közelednek, mindenik a másik uniformisát veszi fel.

A fuzióval az ország sokat nyert, mert megnyerte a békét (és ez a fő), de az egyének bizonyos fokig kényelmetlenségbe sodortattak, s ez az oka a lassu összekögülésnek. És nemcsak az ország nyert, de maga a szabadelvü párt is, mert az egyöntetüség hiányát kipótolja az, hogy felfrissült, petyhüdt testébe uj vér jött be a nemzeti párttal. A kalitkában nőtt tigrisek, farkasok, mókusok, hörcsögök és házi macskák közé, a kik már nem tudtak jól üvölteni sem, csak nyöszörögni és kaparni, szabad levegőn nőtt példányok kerültek, fürgébbek, agilisabbak. Azonfelül sok erőteljes tehetség. Ebben tagadhatlanul gazdag volt a kis nemzeti párt, az öregszabadelvüpárt nagyobb kaliberü emberei pedig épen

már fogytán voltak. A Bánffy-kabinet alakitásánál már nagyon alul kellett kotorászni. Ki tudja, maradt-e még egy kabinetre való? Tisza István, Berzeviczy Albert, Vörös László és még vagy hárman-négyen ... Egy csomó öreg politikus lézengett még a padokon, mint ócska kalendáriumok, melyek elmult időket mutatnak (mert a régi szabadelvü párt se volt egészen egyöntetü), egy pár rozoga óra, mely csak a tik-takot petyegette, de nem ütött és csak úgy mutatott, ha tolták. Néhány már kiolvasott könyv drága kötésben, de vékony tartalommal és néhány felvágatlan, a melyekről csak sejteni lehet, hogy van bennük valami. Ez körülbelül a leltár, ide nem számitva a miniszterséget viselt alakokat, az elhasznált levélmárkákat átütve a bélyegző betüivel: »Wien Hofburg«.

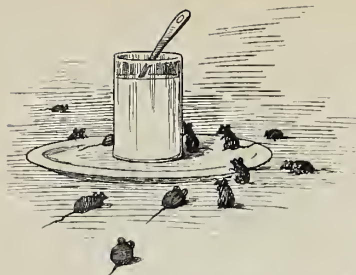
Szinte szinműirói aproposra vonult be a Lloyd-klubba a tehetségek nem kis csoportja. Elől Apponyi Albert, — a kinek a nevéhez nem illik semmi jelző, mert a neve a legnagyobb titulusa. Jól járt vele a szabadelvü párt. Ünnepnapon ő a bokrétája, hétköznap ö a solingeni kardpengéje. Horánszky Nándor kiforrott, megedzett statusférfi; szivós, okos. (Tudják azt itt jól: sokat pisszegtek neki.) Gulner Gyula, Hódossy Imre elismert kapacitások. Mint a renaissancekor lovagjainak, mindeniknek kidomborodik az egyénisége, vannak külön hadi tetteik, különböző forgóik a sisakokon, különböző jelszavaik a pajzsokon, mig a régi szabadelvüeknél beolvad minden ködszerüen a közös törté-

netbe. Bolgár Ferencz a katonaügyekben tekintély, gróf Károlyi Sándor a földmivelésiekben. Ha Darányi a magyar »föld atyja«, Károlyi Sándor a magyar föld pesztonkája. Mindent a földnek, mindent a földért. Magyar fajn, makacs politikus. Nem is beolvadni jött az ide, hanem még jobban megharagudni. Ivánka Oszkár könnyed, vagdalkozó szónok, temperamentumos, ötletes, néha éles is, mint a borotva; ellenfélnek kellemetlen, szövetségesnek sokat ér. Hock szellemes, szikrázó koponya; diabolikus erővel és szárnyalással; mintha a kénkő foszforeszkálna, mikor beszél.

A szabadelvü párt tehát, ha hozzáadjuk a nyert tehetségeket a régi készlethez, sohasem állott olyan magas szellemi niveaun, mint most. Igaz, hogy az egyöntetüség hiánya olyan, mintha mind a két lábában köszvény lenne, minélfogva nem tud olyan fürgén lépkedni, mint kellene. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az összeolvadás ügye végképen megakadt. Megy az talán, de lassan. Az pedig, hogy megy előre lassan, viszont nem azt jelenti, hogy a kiválás baján túlesett a párt. Jelenti pusztán csak azt, hogy ha lesz is szecesszió, az már nem a volt nemzeti párt és a régi szabadelvü párt összeférhetetlenségének karakterét fogja viselni, hanem az történik a legrosszabb esetben, hogy a parlamenti pártok valamely más elhelyezkedésénél *elvándorolnak* egyesek a Lloyd-klubból tekintet nélkül arra, hova tartoztak, az őslakó rézbőrüekhez, a fuzióval bejött nemzetiekhez, vagy az ujonan megválasztott fehérekhez, a kik a választási mezőkön a budapesti ékszerészek divatja szerint, hamisan pengő, olcsó érczekből kovácsolt programmjaik végén az utolsó lánczszemhez

odacsapták fogásnak az aranyat megillető fémjelzést: »Osztom pedig a Széll Kálmán politikáját.«

De még az e fajta kiválások se biztosak. Sőt egyenesen valószinütlenek. A tapasztalat azt tanitja, hogy egy jó háztartásban a *megrepedezett findzsák és ibrikek* kevésbbé törnek el, mint az épek, — mert nagyon vigyáznak rájuk.

* * *

Hagyjuk itt a klubot, a hol végre is alig van valami változás a mult év óta, mert a kibukott képviselők is feljárnak kártyázni és parteczédulákat várni. Csak az udvari kártyaszoba egyik rendesen üres asztalán hiányzik a szemnek egy nagy pohár tej, mely hosszu évtizedek alatt ott álldogált uzsonna táján, várva, mig az öreg Ucsu megéhezik és megiszsza. A szolgaszemélyzet nem tarthatott macskát, mert a macska megitta volna az Ucsu tejét, következésképp a helyiségben nagyon elszaporodtak Wekerle idejében az egerek. Ezen segiteni kellett. A kérdést úgy állitotta fel a személyzet, hogy vagy a macska, vagy a tej, Ucsu ellenben úgy állitotta fel, hogy vagy a tej is, vagy ő sem. Következésképp nem volt macska. De hát akkor ki fogdossa ki az egereket? Hátha talán egy kormánybiztost küldenének erre is . . .

Most végre meg van oldva a bonyolult ügy. A tej nincs többé az asztalon. A szegény öreg Ucsu otthon Trencsénben uzsonnál napsugártalan alkonyatban fenyves madarakat, a klub zegzugos folyosóin pedig egy fiatal macska nyujtózkodik, mint egy jóllakott kanonok. Az embernek a szive fáj és lehetetlen ki nem fakadni a végzet ellen . . . Oh, én istenem, hát neked csak olyan kicsike teremtmény egy nagyságos képviselő ur, hogy a miatt is elfuvod a kerületéből, hogy egy munkanélküli macska helyet kapjon? Oh, jaj, ha a többi bukások oka is ilyenformán van a te szent könyvedben megmotiválva?

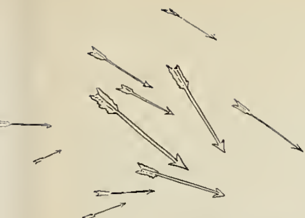
De hagyjuk itt a klubot és a felvett témához képest tartsunk egy kis futólagos szemlét az uj parlament fölött.

Sok fej, sok fiatal fej. Az öreg emberek mintha kihaltak volna az országból. Az elnöki katedrán is egy fiatalos fej: az Apponyié. Hanem hát ez az egy felér egy egész asztag öreg fejjel.

A másik nagy ember, Széll, odalent dolgozik a pártja élén. Szétnéz, egyedül van, mint falun a torony, kisebb-nagyobb házak között. A harmadik nagy ember Geszten olvasgat ujságot, a negyedik nagy ember ott künn álmodik hatalmas parlamenti viharokat. Pedig csak a téli szél süvit fölötte, rázva a lombtalan száraz gallyakat a temetőn. Sokad magával fekszik ott. Emez itt egyedül ül, olyan rettenetesen egyedül. De mit tudjuk mi azt: hátha jó egyedül lenni?

Szelid téli napsugár lopja be magát a nagy reczés üvegablakon felülről. Nyugodtan lélekzik a ház, még szinte nem telt el, pedig már három esztendeje, a balzsamos, friss levegővel. Az irdatlan nagy szabadelvü párt, mely lenyulik a jobb ajtótól le egész a Molnár apát reverendájáig, a padsor balhajlásánál, önérzetesen könyököl a vezér mögött. De a vezér akár ne is nyuljon a voksaihoz, mint az atléta, a ki a kardját lecsatolhatja, mert a saját ökleivel is végezhet. Dialektikájával és motivumaival úr ő az összes táborok fölött, mint Neptun a vizeken . . . És a

vizek szinte túlságosan esendesek. Csak a néppárt felől gyürüzik néha egy-egy kis hullám, de nem sokkal nagyobb, mintha egy olvasószemet a tóba vetnek, hogy vele a halakat felzavarják.

Hol a régi nagy mérkőzések? A kavargó tömegek, a feltúrt porond! Hol vannak a behorpadt vértek, a megrepesztett sisakok, a buzogányokkal bevert fejek?

Most minden csak aféle játék, egy kis tempó, tetszik tudni, a zászló miatt. Mert a Széll methodusával ugy se lehet birni, lefut rajta a mennykő és megtörik a harag.

Pedig olyan egyszerü, minden miniszterelnök megtanulhatja. Három kis dologból áll.

Pro primo: igazának kell lennie.

Pro secundo: nem elég, hogy igaza legyen, de azt be is kell bizonyítani, hogy igaza van és sohase szabad azt mondani: »non sum paratus«.

Végre pedig pro tertio: olyan hangon és modorban kell a támadókat czáfolni, mintha csupa Pittekkel és Palmerstonokkal vitatkoznék.

Ezt az utóbbit kifogásolják némelyek a párton:

— Minek neveli a szarvaikat?

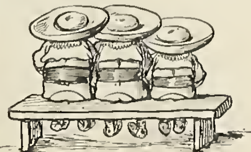
— Még majd elhiszik egyszer, hogy ők csakugyan Pittek és Palmerstonok.

Meglehet. De Széll talán épen ezt akarja. Mert ha ők egyszer elhiszik, hogy Palmerstonok, felszólalásaiknál hangban és érvelésben egyre finomabb, előkelőbb materiához nyulnak. Széll nemcsak legyőzi ellenfeleit, de emeli és tanítja őket.

Már pedig az a fő, hogy épen az ellenzék beszéljen előkelő hangon. Heliogabalus finoman faragott, tükörtisztára kifényesített nyilakat küldött ajándékba az ellenségeinek, magának tartván a durvábbakat. Midőn ez iránt kérdeztetnék, azt felelte fegyvereseinek: »Saját testünkről gondoskodom, katonák, mert e finom, tiszta nyilak nem ütnek olyan veszedelmes sebeket.« Általában inkább az ellenzéktől függ valamely parlamentnek níveauja és tónusa. Durván védekező parlamenti többség nem lehet ott, a hol ildomosan támadó kisebbség van.

Bizony rossz taktika volt a régibb választásokon épen a disztingvált ellenzéki szónokok kibuktatásán dolgozni, holott megfordítva kellett volna cselekedni, mert többet ér a parlamentnek, sőt a kormánypártnak és kormánynak is — mondjuk például — egy Beöthy Ákos az ellenzéken, mint két Beöthy Ákos a kormánypárton. A példa legfeljebb azért rossz, mert Beöthy Ákosok nincsenek kettesével vagy hármasával; egy is szerencse, ha van.

Bajos volna ma még a parlament successentiáját ebből vagy más szempontból meg-

itélni, mérlegre állitva a veszteséget, nyereséget, megcsinálni a végkomputust. Kiben mi lakik az uj emberek közül? Kiből lesz kegyelmes úr, kiből zászlós úr, kiből főispán és kiből csak örökös naplóbiráló bizottsági tag? Mit föd a jól szabott kabát és a mosolygó vagy méltóságteljes arez? Egy jövendő intrikust, vagy csak egy ártatlan strébert? Találj ki hát valami bepillantó tükört a lelkébe és egy másikat a jövendő időkbe! Nézd meg a tenyerét, ha jós vagy, tapintsd meg a pulzusát, ha pszicholog vagy és mondjad neki, hogy »mutassa a nyelvét«, ha maliczíózus vagy. Köd, köd, csupa köd még az egész.

Summa summarum, azt lehetne megállapitani, hogy minden párt megszaporodott egy kicsit; függetlenségi párt, Ugronpárt, néppárt, és mind a szabadelvü-pártból szaporodott fel, de a nélkül, hogy maga a szabadelvü-párt megfogyott volna az 1896-iki választáson elért létszámában.

Ezenfelül még egy uj, mulatságos párt is támadt: »a három tótok«. Ülnek esendesen egymás mellett, mint három aludttejes köcsög. Nem bántanak ezek senkit. Eleinte félelmetes hirnek futott szét a szabadelvü klubban jelenlétük. Bizanczban sem különb a Botond érkezése. Persze nincs meg már a szegény Ucsu, a ki a félelem óráiban megbiztatta volna a mamelukokat:

— Ne féljük. Semmit se nem csinálják. Természetből való kivetkezés lenne, hogy törnének állameszmét, vagy valamit. No ez volna szép! Egy faj, a melyik ezer esztendó inkább összedrótozza, a mit mások törnek!

A mi Áldzsink.

NEHÉZ dolog elhinni, hogy az Áldzsi csakugyan meghalt, hogy nem látjuk többé, hogy meg nem nyilik, víg vacsoránál ülvén, az ajtó és be nem toppan rajta az Áldzsi, a kinek mindig van készleten valami bon mot-ja, sziporkája vagy valami csalafintasága azonfelül, a mit a társalgás belőle kiesihol. És hogy soha többé nem ront be sem hozzánk, sem egyebüvé. Nem lesz sem folyosón, sem a kioszkban, se a keddi vacsorán, se a péntekin. És hogy a mikor összegyülünk és szétnézünk a jelenlevőkön, sohase hozza fel senki: »Ejnye, hol lehet most az Áldzsi?«

Vacsorázni és pezsgőt inni ezentul is fognak az emberek, kivált ha parlamenti tagok, kivált ha inkompatibilis parlamenti tagok, de ha a parthie után össze-toborozzák a klubban a kompániát, mikor már mind együtt megy le a lépesőkön a foyerból, hosszu időn át mindig úgy fog látszani, mintha kifelejtettek volna még valakit.

Hát az akkor mindig »Ő« lesz. Ő, a ki már elment örökre; volt, nincs és nem lesz.

Kiváló szerepü emberek, exczellencziás urak hullnak ki az idők kaszája alatt sorainkból, de elmehettek, mindössze egy pár állás és méltóság marad utánuk üresen s ez senkit se szomorít el. Az üres helyekre uj butorokat tolnak, uj exczellencziásokat s mindjárt semmi sem hiányzik a háztartásban.

Áldzsi nem hagyott maga után betöltendő helyeket, helyette elvégzendő aktákat, megüresedő czimeket és Áldzsi mégis pótolhatlan, mintha szomorubb, üresebb lenne minden ő nélküle. Mert ő vele egy darab napfény tünt el s napfényt nekünk ki nem nevezhet se a király, se nem küldhet kerület.

Csak egy fekete zászlót tüztek fel a képviselőház ormára, pedig voltaképen két ember halt meg s temettetett el Felesnthon. A lovagias gróf Kozsibrovszky is oda van örökre. Pedig mennyi vitát döntött el, hány összegubánczolt kérdést oldott ki a nemes főnr egy-egy velős szentencziával vagy valamely találó hasonlattal. Annyira perfekt gentleman volt e Kozsibrovszky, hogy előtte mindenek meghajoltak.

Pedig ő méltóságát senki se ismerte személyesen. Tudtuk, hogy van, hogy lennie kell, de nem találkoztunk vele. A mi lehetetlen is lett volna, mert ő csak Áldzsi által élt. Annyira gazdag volt kincsekben az Áldzsi feje, hogy ő nem győzte azokat eltékozolni, szétszórni, hanem egy *képzeletbeli* mágnást is tartott maga mellett, a kit ellátott szellemi tallérokkal. A komolyabb, mélyebb megfigyeléseit, az élettapasztalatokból leszürt szines vagy epigrammatikus igazságokat Kozsibrovszkynak ajándékozta, magának megtartván a könnyebb játszi fajtát.

Ha becsületbeli ügy, politikai affér vagy bármely kérdés pertraktáltatott, Áldzsi rendesen igyekezett azt a helyes vágányba állitani, mondván:

— Kozsibrovszkynak ez a nézete ebben.

Vagy igy szólt:

— Gróf Kozsibrovszky ilyen esetben igy és igy járt el.

Szóval a derék főnemes valóságosan áldásos tevékenységet fejtett ki köztünk, mert hatalmas judicziumával, természetes okosságával és vaskos logikájával sokszor mutatta meg a helyes kivezető utat.

Ah, micsoda Krözus volt a szellemiekben ez az Áldzsi. Csak ilyenkor látjuk, mikor már elvesztettük. Hányféle húron tudott a szivünkkel játszani! S milyen kár, hogy kincseit, az örökös vidámságot nem testálhatta senkire.

Mig élt, dusan osztogatta szellemét, nemcsak Kozsibrovszky élt belőle, — a tudományosabb mondásait még se bizhatta jó lélekkel egy közönséges sportsmanre, azokat egyenesen a Béla névtelen jegyzőjének adományozta, minthogy ennélfogva olyan dolgokat tudott idézni ama bizonyos Anonymustól (a ki most már szobrot is kap), a melyeket még senki sem tudott, a »gólyák« (uj képviselők) eleinte tudós embernek kezdték tartani Áldzsit, mig egy-egy bohókás csinynyel le nem rontotta előttük a renoméját.

Innen-onnan harmincz esztendeje, hogy Áldzsi a Házba került. A főjegyzői székből küldte fel Bihar megye egyik választókerülete. Friss volt még akkor lélekben, testben, gyönyörü, délczeg fiatal ember nemes tartással, szép, beszédes kék szemekkel, gavalléros allürökkel, szóval, megenni való fiatal ember volt. A minthogy meg is ették. Elméje, gazdag, vidám elméje tündöklő fénynyel szikrázott, kellemes egyénisége, udvarias, figyelmes, finom modora, melyet holtig megtartott, rohammal veszi be az emberi sziveket. A legzsenialisabb fiatal embernek tartják s tenyerükön hordják mindnyájan mindenütt. Miniszterek beczézgetik s boldog az a főuri kompánia, mely ebédhez megkaphatja őt, ki lelkének megoldott bokrétájából pazarul szórja a virágokat, mindeneknek gyönyörüségére.

Ebben a légkörben és szituáczióban válik Áldzsi azzá, a mivé lett. Lehet, hogy karriert jött Pestre csinálni, hogy tervek, ezélok, ábrándok üzték őt is. Talán ő benne is lakott ambiczió, és annak az ösztökéléséből lehet a prózai munkához jut vala el. Ily általános ünnepeltetésben azonban azt kellett hinnie, hogy már czélt ért. A bóditó sikerek elhomályositották, elaltatták judicziumát erre a pontra nézve. A jelenből a jövőbe nyiló ajtót eltakarták az adorálás rózsái. Akarhatott-e egyéb lenni, mint királya a társaságoknak? Élni holnap úgy, mint ma, tömjén közt, nimbussal övezve, barátoktól, irigyektől, csodálóktól körülvéve. Így ragadt meg Áldzsi egy helyben (mert a hely nagyon szép volt), igy lett a parlamenti körök mulattatója s egész életén át semmi egyéb.

De hát nem elég-e az: vidámságot, derüt szórni az arczokra, a repülő órákat és perczeket még nagyobb száguldásra kényszeriteni?

Hiszem azonban, sőt tudom is, hogy magányos pillanatokban, kivált eleinte, sokszor beszélgetett együtt a két barát, a tréfás, könnyüvérü Áldzsi és az okos, meggondolt Kozsibrovszky gróf.

»Hej Áldzsi, Áldzsi — mondta a gróf szemrehányóan — bizony vékony ambiczió egy férfi számára másokat mulattatni és egyebet sobase csinálni.«

»Ejh — nevetett Áldzsi, — hiszen voltaképen nem őket mulattatom, hanem én mulatok. Hiszen az iró is ilyen. Ne beszélj hát nekem Kozsibrovszky. Az iró is mulattatja a közönségét, Moliére se tesz egyebet, Dickens azonképen.«

»Az más, jaj az más — vetette ellen a gróf. — Az iró a benne levő anyagból monumentumokat alkot, te pedig

porszemenkint szórod szét talentumodat a semmibe. Nézz meg egy darab mahagoni fát, a mester hozzá nyul és kifarag belőle valamit, de hogy az egész fát forgácsokra gyalulja föl, olyan bolondra sehol se akadsz.«

No hát ilyen bolond volt az Áldzsi. Hanem menti öt az egész életfolyamata. Minden, a mi vele történt, egy-egy erős dokumentum az ő javára. Suhancz kora a Bach és Schmerling időkre esik. Ekkor készülnek elő az ifjak a pályájukra. Ezek az elindulás évei. Ugyan hova indulhatott volna akkor egy Beöthy? Nem volt-e minden út beszögezve sárga-fekete deszkafallal?

Kérdezte-e tőle valaki: Mit akarsz a világban csinálni?

De ha kérdezte volna is, — hát ugyan mit is csinálhatott volna egyebet egy Beöthy, mint hogy felnövekszik és vár. Hogy mit vár, maga sem tudja, hanem csak vár. S e közben elég, ha szeretetreméltó, udvarias modorra tesz szert, hogy kellemetes legyen. Ha megtanul ügyesen beszélni, hogy szamárnak ne tartsák. Ha pompásan tud busulni czigány és pohár mellett, hogy eleget tehessen a hazafias kötelességeknek is. Ha ügyes tánczos, hogy jól házasodhassék. Ha jól tud kártyázni, hogy sokat ne veszitsen.

És Áldzsi mindezekben virtuóz volt, csak épen kártyázni nem tudott jól (de azért persze kártyázott). Sőt nemcsak ezeket sajátitotta el, hanem ezenfelül igen sokoldalu nevelést kapott. Idegen nyelveket beszélt, ismerte az irodalmakat, még tudományos könyveket is olvasgatott — de később ezt titkolta s arra játszotta magát, hogy ő tudatlan. Pedig egy minden izében művelt európai úr magaslatán állt. Néha, ha az öreg Tiszával vagy Szilágyi Dezsővel beszélgetett (ez a két nagy ember mindvégig sokra becsülte és szerette Áldzsit), elfelejtkezett bohókás énjéről s ki engedte ugrani magából a nagy judiczinmu okos embert. Ilyenkor kitünt, hogy az úgynevezett komoly dolgokban is mélyebben lát, mint azok, a kik, hogy szakszerü politikusoknak látszassanak, örökké a közkérdéseket bonczolgatják az ő kis fabieskáikkal, vagy mint azok, a kik mély hallgatásukkal válnak tekintélyesekké, mert azt a látszatot tudják ébreszteni fontoskodó nagy képükkel és összeránczolt homlokukkal, mintha világot rengető bölcsességeket zárna el a csukott száj.

Áldzsinak tehát meg volt a fondja, hogy könnyen hasznos munkássá válhatik — ha bele nem csöppen egyszerre a mézbe. De a végzet, a végzet! Úgy jött az egész, mint egy álom. Ő a kedvencz, a lángész. A parlamenti körök enfant gâté-ja. Ki az ördög akarna ebből felébredni?

Mindez legyezte hiuságát. Csiklandozta a dédelgetés, a dicsérgetés. Hát mit akarjon még egyebet? Rajongnak érte, hódolnak szikrázó ötleteinek, tapsolnak elhajigált szellemi aranyainak. Teljesen beleveti magát az olcsó dicsőség hullámaiba és hagyja, hogy a hullámok vigyék, vigyék és folyton vigyék egyik rózsás parttól a másikig. Viczczel, tréfál, bolondozik, űzi csinjeit, elbájoló mókáit. Az idő pedig megy, megy, megvirrad s ujra alkonyodik, ujra vacsora van, uj emberek ülnek az asztal körül és ha kedvesen töltött el köztük egy estét, ha szikrákat szórt az esze, mint a tűzhányó hegy, ha sikerült ötletei fel-

villanyozzák társait, diadalmasan tér haza (természetesen későn éjjel), s talán Titusz császár szavával veszi fel hálóingét: »Ez a napom nem veszett el.«

Igen, ő meg volt magával elégedve s a mint röpült az egyik nap a másik után, az egyik év a másik után, a nagy talentumu ifjuban megzsibbadtak, megkoptak azok a rugók, — melyek az átlag embert ellenállhatatlanul hajtják haszonleső vagy nemes, önzetlen czélok felé, de hajtják. Mulat, pajzánkodik és melegszik a közszeretet napfényében, mint a szállongó szines lepke. Eszébe se jut, hogy eredetileg talán más tervekkel jött a parlamenti homokra, nem akar lenni semmi több, czímek se csábitják. Hivatalok, méltóságok oly hidegek. Ez az élet tetszik neki, ez a pillangó-élet. A sok napfény, a sok virág, a tarka-barka bohóságok. Ha azt kérdezné valami dzsin, mi akar lenni, bizonyosan azt felelné: »Ha Beöthy Áldzsi nem volnék, Beöthy Áldzsi szeretnék lenni.« A vidám pajzánság mellett kiérzik abban valami gőg is, mikor azt mondja Szlávy miniszterelnöknek: »Te vezeted az okos ügyeket Magyarországon, én pedig a bolond ügyeket, de minthogy itt több a bolond ügy, az én hatásköröm sokkal nagyobb.«

Ezekbe az időkbe (Szlávy alatt) esik az Áldzsi virágkora. A ház valóságos Áldzsi-lázban ég. A Nemzeti Kaszinóban minden ember azt kérdi: »Nem volt itt Áldzsi?« »Eljön az Áldzsi?« A klubban, ha nincs ott, minden ajtónyilásra hátrafordulnak a honatyák s csalódva mondják: »Nem ő.«

Hanem hát ez akkor más világ volt. Toljuk csak vissza harmincz évvel az idők mutatóját. Az országgyülésen még a régi Magyarország ül. A négylovas nemesség. De nemcsak a lovuk négy, a földjüket is négy számmal kell kimondani holdakban véve — némelyiket pláne öttel. Majdnem kivétel-kép nagy urak ezek, a kik semmik se akarnak lenni, hanem pompásan akarják eltölteni a telet s megbecsülik az olyan geniális pajtást, mint Áldzsi. Tréfa, vidámság, elevenség a képviselői élet. Mindnyája egy nagy család, a melyik csak egy házi állatot souteniroz. Nem a kétfejü sast, hanem a »Kék macskát«. S ha a zöld asztalnál Deák a portentum, a fehér asztalnál bizonyosan Áldzsi az. Már pedig a fehér asztalnál mégis csak több időt tölt az ember, mint a zöldnél, — kivált ha azt veszszük, hogy a zöldtől gyakran kisiet a folyosóra is Áldzsihoz.

Csakhogy ezek a gondtalan vig nagy urak nem élhettek örökké. A mulandóság rájuk tette a sulyos kezét. Vagy rájuk vagy a birtokaikra. Lassan-lassan változni kezdett a parlament, a klub, a felfogás, az élet és minden — csak Áldzsi nem változott. A jó izü patriarchális alakok közé modern bélésü kis urak kezdtek szállingózni, a kik nem értek rá a fehér asztalnál ülni, a kik Spencert, Bluntschlit olvasták éjjel odahaza szelid lámpafény mellett, vagy olyanok, a kik lótottak-futottak, gsäftet hajszoltak, vasutakat épitettek. Ezek nem tudnak mulatni, tele van a fejük számokkal. Azután jöttek a stréberek mindenféle formában és genreben. A stréber pedig csak kapaszkodik, de nem nevet. A strébernek csukott szája van és nyitott marka. A szegénység nőttön-nőtt ez alatt a középosztályban: jöttek a falánkok. No hát ezek se arra nyitják ki a szájukat, hogy nevessenek, hanem csak arra, hogy bekapjanak vele valamit. És aztán egyre önzőbb, savanyubb, ridegebb, kapzsibb alakok előtt nyilt meg a parlament kapuja. Jöttek, a kik abban hivalkodtak, hogy ők dolgoznak, folyvást dolgoznak, a rogyásig dolgoznak, ezek az úgynevezett »nagy munkaerők« (mert a »nagy munkaerő« a divat), lihegve, izzadtan futnak végig a folyosón, mert rá nem érnek lépegetni, bekukkannak a tanácsterembe egy-két perczre, de, mert még sok dolguk van, ostentative futnak el onnan is. Nos ők bizony nem állanak meg az Áldzsi mellett, hogy legujabb ötleteit végighallgassák és tovább szállitsák. Ők egyebet szállitanak.

Ah, uj világ ez egészen, a mibe már bele nem illik az Áldzsi. Könnyü volt a régi embereket megnevettetni, a kik a kaláes mellett ültek, de mit esináljon azokkal, a kik szanaszét futnak a kenyér után?

A régi világ kipusztult. Áldzsi itt maradt a kompániája nélkül. Ő nem változott most se, kedves volt, mint azelőtt, elmés, esapongó, sziporkázó, erős, mint egy oroszlán, vidám, könnyelmü, mint egy énekes madár, nobilis jellem, hű, romantikus pajtás, mint a Dumas testőrjei, de hasztalan, az agiója szállt egyre lejebb-lejebb.

Az uj emberek közömbösen mentek már el mellette, mint mindenki mellett, a kitől nem esöppenhet haszon. A hajdani fehér asztalok zajos, boldog világa eltűnt. Hiszen vaesoráltak még a képviselők (mert gyomra a strébernek is van, talán kettő is), de a modern ember vaesora közben is dolgozik; az üzletről beszélget az üzlettársaival. Áldzsi esak zavarná őket.

Mindjobban kiesuszik lába alól az ősi talaj. Ha akad is egy-egy kisebb kör, a hol szeretik, egy sziget, a hol még vannak olyanok, a kik el nem álmosodnak tiz órakor s a hol a komoly napi gondok után megesendül a tréfa, dévajkodás és bugyborékolnak a kedélyek, ott még elemében van Áldzsi, megmelegszik és még melegit, de már nem gyujt annyira, mint a nagy Leistungok idején, esattognak, pattognak az élezei, harsogó kaezaj kél nyomukban, de már nem találkozik lelkes, rajongó hallgató, a ki mint régen azelőtt, nyakába boruljon és összeesókolja: »eszem azt az aranyos lelkedet, Áldzsikám!« de rendesen van köztük egy-egy hóhér, a ki így szól sajnálkozva:

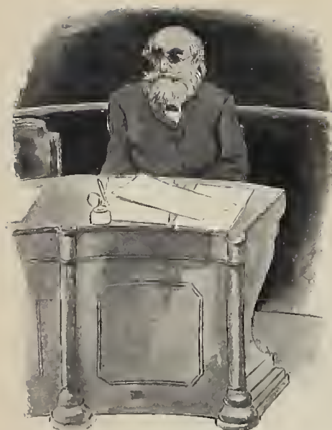
— De kár ezért az Áldzsiért, hogy úgy elpoesékolta az eszét.

Ilyenkor nem szólt semmit, de homloka elborult s valami sajátságos keserüség játszott az ajkai között. Ez a sajnálkozás vérig bántotta őt, mert senki sem volt nálánál érzékenyebb.

És megint jöttek évek meg évek és a helyzet esak roszszabbodott, bár ő még most se hanyatlott. Mindegy, nem volt már dédelgetett kedveneze társainak, se megbámult lángész, még esak talentum se, mert idők folytán esodálatosképen minden talentum kommasszáltatván, nyolez férfiuban gyült össze és minden bámulat, szeretet és lelkesedés e nyolez férfiu felé volt fordulva s ez a nyolez nevezetes férfiu, a minden időbeli nyolez miniszter. A legvégén még sikerült élezeik is esak nekik voltak. És a képviselő-tábor esak az ő viezeziken tartotta immár érdemesnek nevetni.

Hát mit tehetett volna ilyen viszonyok közt egyebet a szegény Áldzsi, mint azt, hogy meghalt. *(1901)*

Tisza Kálmán.

VÉGE. Pont. A halál a pont. A Tisza Kálmán pályája befejeződött teljesen. Eddig volt, nincs tovább.

A nagy öreg embernek üldözése véget ért, meghalt kiesi pozicióban, mint közlegény, mint egy hivatalos kerületben utólag bejutott képviselő. Nem volt mandátuma egy darabig, nem volt immunitása, a betegség hozzá mert nyulni az alatt.

Aztán megválasztotta Abrudbánya.

Ez volt az utolsó öröme. De ennek csak az öreg tudott örülni, a ki oly szerény volt a megpróbáltatások napjaiban, mint a milyen nagy volt mindig. Mi azonban az örök tragikumot látjuk ebben. Az erősek sorsát. I. Napoleon is egy kis szigeten halt meg. Tisza Kálmán is a kis Abrudbányán végzi, — a kié volt egykor mind a négyszáz és egynéhány kerület.

Hanem hát ez tegnap volt. Az isten megelégelte üldözését és magához vette őt. Fönséges árnyéka eltünik a halál kapujának boltivei alatt, hogy átmenjen a történelembe. Ellenségei innen maradnak és nem juthatnak el soha utána, mert kicsinyek voltak hozzá képest.

Életének végén kétségtelenül sok keserüséget mért rá a sors. De most már mindegy reá nézve a mai nap és a tegnapi nap, a hetvenegy esztendő minden napja egy rész az egészből és ezt az egészet látjuk egyszerre. Hát szép élet volt igy együtt. Mert a nyári verőfénynek talán csak azért örül az ember, mivel ködös téli napokat is élt. Jót-rosszat megélni, ez az igazi pálya. Tisza Kálmánnál csak a sorrend igazságtalan.

Fényt-árnyat összevegyitve a fény volna tulnyomó. Tisza Kálmán élvezte a legnagyobb édességeket; volt népszerü, még pedig nagyban, mert a népszerüség is olyan, mint a tokaji bor, van belőle két, három s több puttonyos, de van esszenczia is. A Tisza népszerüsége balközépi vezér korában az esszencziáig emelkedett, a népdalok magaslatáig.

Utána jött a másik édesség, a hatalom. S az is hatványra emelve. Valóságos diktálás. Minden gerincz vagy meghajlott, vagy megropogott a kemény keze alatt. Egyszer vagy kétszer megtorpant a közvélemény, de aztán mint a megfékezett paripa csöndes megadással vitte lovagját. A »generális« igy akarja, hát igy kell lenni. Annyi, mintha a végzet akarná. Tizéves miniszterelnöki jubileumán volt in floribus. Két napig érkeztek a hódoló küldöttségek az ország minden részéből, bársonyos mentékben, csörömpölő kardokkal, mesés pompában járultak eléje, mint egy keleti fejedelemhez.

Csillaga ekkor ragyogott a legmagasabban, azontul lesz halaványabb és bágyadtabb. De ez nem volt még látható szabad szemmel.

Minden az ő hatalmát lehelte. S kinek kényelmetlen volt, kinek nem, de már mindenki bele nyugodott. Az oppoziczió lethargiába esett. Utoljára már nem is lehetett elképzelni az országot Tisza nélkül. Talán mindig volt és mindig lesz. Hiába minden küzdelem. A jámbor Helfy a Kossuthtal való korrespondenczia dicsőségéből éldegélt és Tiszával flir-

telt. Irányi erényegyletet szervezett és elszavalta nemes chriáit, — a nemzet géniuszára bizva a többit. Ugron tett néha egy-egy vehemens kirohanást, de ő is csak egészségi szempontból, hogy egy kicsit megizzadjon. Mert jobban izzadt akkoriban a megtámadó, mint a megtámadott. Csak Apponyiék folytatták makacsul a harczot, pártjuk folytonos apadása mellett.

De jó is. Hiszen a generális szerette a debatteri harczjátékokat s minden ülés végén egy támadó rohamot intézett az ellenfelei gyöngitésére és a mamelukjai fölvillanyozására. A parlament volt az ő levegője, az ó fundusa, itt élt, itt uralkodott korlátlanul, mint Jupiter az Olympuson annak idején, mikor még aktuális isten volt. Szinte dübörögni látszott itt az anyaföld keskeny, hosszukás talpai alatt. Szapora szempislogásaitól, a mi nála idegességet jelentett, szepegve huzódtak félre minisztertársai is; mig ha jó kedve volt, vidámság ragyogott az arczokon s a napfény mosolygott be az üvegtetőn át. Nagy volt, mindenható volt. Szinte úgy rémlett, hogy a folyamok is az ő akarata szerint hömpölyögnek a medreikben. A mi ő reá vonatkozott, akaratlanul is imponált, a mi nem állt vele összefüggésben, az mind bagatell dolog. Csernátonynak udvara volt a folyosón, mint egy orákulumnak, mert ő a Tisza intimusa. Zászlós urak, megyés püspökök dédelgették Csernátonyt. Ha valahol egy nagy galóczát fogtak ki, ha barabolyt ástak ki Erdélyben, az mind Csernátonyhoz került. Még Schneider fiakkeros is történelmi személynek látszott, mert ő hordozta hires két szürkéjén. Schneider viszi Tiszát, Tisza viszi a parlamentet és az országot.

Magára az udvarra is ránehezedett lassan-lassan a furfangos kálvinista nemes, kit »Sobrinak« neveztek egymás közt eleinte az udvari urak. A csufolódók átalakultak időjártával jó barátaivá, szövetségeseivé s a király is megösmerte benne az igaz embert. Egyforma öregek voltak, összeszoktak. Mind-mind melegebbé szövődött a viszony az uralkodó és első tanácsosa közt. Még a czeremóniákból is elolvadt a melegségben egy vagy kettő. Ha referálni ment a miniszter, helylyel kinálta meg a király, ha nem szokás is: »Üljön le azzal a rossz lábával.« Pedig nem is azért történt, hogy a lába nem volt ép, hanem hogy a jelleme volt ép.

Mialatt egyre szilárdult a hatvanhetes alap, az alatt nőtt a Tisza alakja is. »Magyar Bismarcknak« kezdték nevezni az európai sajtóban. Maga Bismarck is sokat tartott tehetségéről. »Ez a csontember a vesémig lát«, mondotta róla a császár királynak. (Hanem persze Bismarcknak még a veséjén tul is volt valamije.) Andrássy Gyula gróf távozása után pláne Tisza lett a birodalom providencziális államférfia s nem esett ritkaságszámba, hogy az Európának szóló politikai kijelentések a Tisza száján át, a magyar parlamentből röpültek világgá.

Itthon ezalatt hatalmas összetartó pártja élén szinte diktátori szerepet vitt. Semmi se mozgott. Csend volt, mint a tengeren a vihar előtt. Ebben a csöndben csak az ő szava hallatszott fennen. Úgyszólván ő vitte mind a nyolcz miniszteri tárczát s ő gondolkozott, ő beszélt egész pártja helyett. Minden beszédjét ujból és ujból ünnepelték mint debattersikert. Az egész parlamenten úgy rajta volt az ő képe, mint a király pénzein a királyé. Még a jó szónokok is elhagyogatni kezdték klasszikus formáikat, ékes metaforáikat és felvették az ő pongyola szürke modorát, hogy hozzá hasonlitsanak. Mint mikor a divatos Montpensier herczegnő krumplivirágot tüzött a hajába, mire egyszerre megszüntek a rózsák Párisban szépek lenni. Tisza nagy egyénisége, felülmulhatlan tekintélye varázsától vakokká lettek az emberek az ő hibái iránt. Pedig hibái neki is voltak. Nem nagyobbak, mint kortársaié. De azért látszottak azok is szépeknek, mert erényei voltak nagyobbak, mint a kortársaié.

De hát a végzet gondoskodik, hogy a fák ne érjenek az égig. Mikor a legerősebb volt, akkor botlott meg a közvélemény respektálása miatt egy katonába, Janszkiba s innen kezdődik konfliktusa az udvarral. Később azután megforditva, belebotlott a közvéleménybe a katonaság miatt, a hires véderőjavaslattal s innen tört ki a nagy konfliktusa a nemzettel s így omlott össze hatalma egy napon, épen mikor már megdönthetetlennek látszott. Ilyen a katonaság, a szerencsétlen katonaság! Asszonynak, miniszternek egyformán veszedelmes.

Bukása után elkövette azt a nagy hibát, a mit különben mindenki elkövet, hogy ott maradt a pártban, mint ő fejezte ki magát: »közlegénynek«. Szerencsétlen egy szokás, melyből sohasem származhat jó. Szerencsétlen, sőt természetellenes. Mintha az elvált asszony és uj ura mellett ott maradna a régi férj is. Nem állna-e közel a gyanu, hogy az ujszülött gyerekek a régi gazdához hasonlitanak?

Ha Tisza mindjárt akkor visszavonul a politikától Geszttre, ki tudja, milyen irányt vesznek az események? Lehet, hogy az országra nézve így alakulnak nélküle is, mert a végzet rohanó kerekei előtt egy kő nem kő, de a saját személyét illetőleg bizonyosan kedvezőbb lett volna a helyzete, ha, a hogy a magyar ember mondja, elteszi magát télire. Mert a tömeg szeszélyes, mint a viselős asszony, akkor kivánja meg a szőlőt, mikor már elmult a szezonja és ha valahol félre van téve egy eldobott fürt, mohón keresi elő... Hátha már azóta visszahozták volna Geszttről selyem palankin alatt, talán épen azok, a kik végés-végig folytatták a hajszát ellene?

De nem így történt, Tisza ott maradt a pártban, mint a többi elődei. Szinte megfoghatatlan a nagy taktikustól, miért tette ezt? Hogy talán nem gondolt a következményekre? Dehogy nem. Okvetlenül volt erről véleménye, mert a saját elődeitől igyekezett megszabadulni: Szlávyt elhelyezte főrendiházi elnöknek, Bittót pedig nem bocsátotta be többé a parlamentbe. Hogy miért tett magára nézve mégis kivételt, kifürkészhetetlen valami, annál kevésbbé, mert ő nagyobb volt elődeinél s következéskép nehezebben helyezhető el, úgy, hogy a szabad mozgást ne akadályozza a jelenléte. Egy-egy öreg bőrönd mindenütt elfér a fal mögött, mert csak bőrönd, ha a királyé volt is, de egy nagy waggont nem lehet akárhova beállitani.

Előre lehetett látni, hogy vagy a miniszterelnökök nem birják meg Tiszát, vagy Tisza nem birja el a miniszterelnököket. A miniszterelnökök kibirták Tiszát, minthogy igazán közlegény módjára viselkedett az ő nemes szerénységével, sohasem tolakodott az előtérbe, nem tartott klikket, nem intrikált és nem sugdosott, nem voltak extravagáns kivánságai, még az úgynevezett képviselői teendőit is olyan bátortalan föllépéssel végezte, hogy a minden oldalról szorongatott miniszterek kiösmervén e tekintetbeni szelidségét, már a dijnokpártfogoltjait se nevezték ki. Ellenben neki meggyült a baja a miniszterelnökökkel, mert mind az az ódium, a mi azoknak szólt a működésükért, őt érte első sorban. Pedig az ódiumból már saját magáért kijutott a része és nem igen volt rá semmi szükség, hogy még három következő miniszterelnökét hozzá szedje. A miniszterelnökökön sem segitett; mert a gyülöletből, ha valaki átveszi a felét, mégis az egész jut a másiknak.

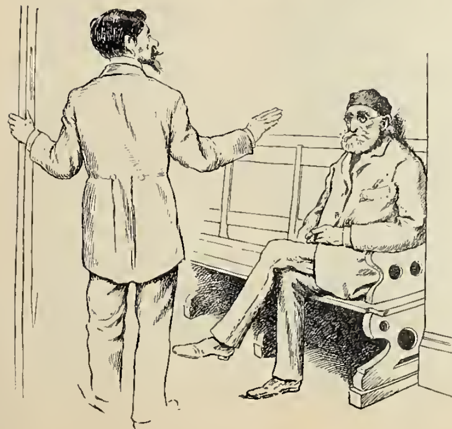
A mi rossz történt az országban vagy a kormányzatban, azt mind Tiszának tulajdonították. Gondja volt rá az ellenségeinek, hogy ezt a hitet terjeszszék: Tisza a kormány rossz szelleme, Tisza a korrupczió atyja. Ha a kormány jutott valami bajba, akkor a kormányt uszitották Tisza ellen. Mert ezt a bajt akkor a »vén intrikus« csinálta, ha ellenben a kormány csinált valami rosszat, az is a Tisza rovására iratott fel a közvélemény előtt. Mindig több és több lett a rováson.

A KÉPVISELŐHÁZ 1890 MÁRCZIUS 13-DIKI ÜLÉSE, MELYBEN TISZA KÁLMÁN LEMONDÁSÁT BEJELENTETTE.

Pedig hát Tisza Kálmán soha nem avatkozott a kormányzásba kéretlenül. Egyben-másban kétségkivül befolyt, a mikor többnyire nagy bajok közt a tanácsát kérték és esetleg elfogadták s utóbb egy pár taktikai hibát is elkövetett, de tanácsa mindig jóhiszemü volt, önzetlen és hazaszeretetből eredő.

Szélesendes időkben békésen üldögélt a folyosón a megszokott helyen, a jobboldalhoz vezető ajtó tájékán, egyik-másik barátjával beszélgetve. Vidám kedélyü ember volt, mindenki iránt nyájas és türelmes, gyakran hajlott a tréfára is, bár alapjában szükszavu volt. Csodálatos fegyelmezett fej. Sohase gondolkozott fenhangon, személyekről ritkán

mondott kritikát, dolgokról nagyon meggondolva; olyan volt, mint a minőnek Darányi kiván egy nagy embert. Nem haragudott, nem sietett és nem csodálkozott. A legfrappansabb esemény, mely az egész házat fölizgatta, őt ki nem hozta sodrából. »No no« dörmögte a bajusza alatt csöndesen.

Itt szeretett ő ülni. Öreg uraknál gyakran fordul elő, hogy a méhes a kedvencz helyök, a méhek zöngése, dongása zsongitja idegeiket s gondolatokat, kellemes érzést fakaszt bennök.

Tiszának a ház folyosója volt a méhese. Ez a zsibongás, jövés-menés, hullámzás volt az élet-elixirje. A herék künn ögyelegtek a folyosón, a munkás méhek bent dolgoztak.

Egy-egy wip kijött a köpüből, Tisza mindig megkérdezte: — Ki beszél?

Ha gyenge legény szólt odabent, csak szippantott egyet és semmit se kérdezett többé. Ez volt az itélete.

Néha megkérdezte:

— Mit beszél?

Ez már egy neme volt a megbecsülésnek. A wip természetesen elmondta neki s erre a generális vagy azt felelte: »hja, hja«, ez volt a rossz kalkulus, vagy azt felelte, »majd elolvasom«, ez volt a jó kalkulus. Olyan legény csak három beszélhetett, a kinek a kedveért a hosszu, szikár alak fölkelt, kinyilott mint egy penicilus és besomfordált a tanácsterembe, a hol valami hátul eső padba lekuporodva ujra becsukódott felényire, mint a penicilus.

Szerette az adomákat, a jó zamatos magyar kiszólásokat, különösen a magyar paraszt észjárásában találta gyönyörüségét, maga is összeszedett s hordott ilyeneket a folyosóra, de másoktól is szivesen hallgatta. Általánosabb politikai dolgokat is szivesen beszélt el emlékeiből, de rá vonatkozó intim részletek elmondásáig csak ritka kivételkép melegedett föl. Nem volt kenyere a dicsekedés, leszámitva kedvencz mon-

dásai közül egynehányat, melyeket verőfegyverül használt, mikor például nem egyszer odavágta egy-egy öblös száju nagy hazafinak:

— Én is beszéltem így a hatalom ellen, de még abban az időben, mikor az embert becsukták érte.

Ha szemére vetették a bihari pontokat, az elvföladását, arra is készen volt a felelete

— No én meg tudom bocsátani magamnak, hogy jobban szerettem hazámat elveimnél.

De a kikkel szemben megnyilt a lelke, azok előtt fényes multjának emlékeiből beszélgetés közben sokszor kihasadt egy-két értékes morzsa. Elmondta, hogy a Jánszki-ügyben hogy fogadta a király, haragosan, boszusan.

— Tudja-e, — mondá — hogy maga a fiam, a trónörökös jelent meg nálam, a hadsereg nevében kérve elégtételt, az ön elbocsátását.

Erre Tisza fölkelt a helyéről és meghajlott.

— Kész vagyok távozni, fölség, minden perczben.

De a király a saját kezével nyomta vissza a székére s csititólag szólt:

— Machen Sie keine Geschichten. A trónörökös még csak gyerek. Mi pedig öregek vagyunk, okosaknak kell lennünk.

Mennyi szines dolog, mennyi komor felhö bontakozott ki az ő előadásából, ha kinyitotta ezt a titkos lelki fiókját. A skiernevieai találkozás, az isehl-i ut, a horvát czimersértési affaire, a mikor a király vonakodott a Tisza által kivánt elégtételt megadni az országnak, egy Bécsben tartott miniszteri tanácskozáson (a melynek egy részét már leirtam valamikor). Tisza nem engedett a követelményeiből, a király ingerülten hagyta el a termet, félbeszakitva a tanácskozást. Este az opera-páholyba báró Nopesa Ferencz üzenetet hozott Tiszának a királynétól. Hogy nem tudja, miről van a tanácskozás a királylyal, de ilyen szomorunak Königgrätz óta nem látta, tehát arra kéri Tiszát, engedjen; Tisza visszaüzente a királynénak: »Kész vagyok az életemet föláldozni a királyért, de most épen a dinasztia érdekében nem engedhetek abból semmit, a mi hazámat illeti«.

— Nopcsa elment, — beszéli Tisza — de nekem nyugtalan éjszakám volt, be nem hunytam a szememet, nem neheztel-e meg a fölséges asszony? Már korán reggel fölkeltem és elmentem settenkedni a lakosztálya körül, nem találok-e ismerőst, a kitől valamit megtudhatok? Festetich Mária grófnővel találkoztam. Kérdeztem tőle, nem látta-e a királynét tegnap

késő este. »Már ma reggel is együtt sétáltunk«, felelte a grófnő. »Nem emlegetett engem?« »De igen.« »No ugyan mit mondott?« »Azt mondta önről, — szólt Festetich grófnő — hogy jól esik a király oldalánál egy olyan jellemes férfiut látnia, mint ön.« Ez volt életem egyik legboldogabb napja, mert a délutáni minisztertanácsban a király is hajlott a kivánságomra.

Mennyi zátonyhoz jutott tizenöt esztendő alatt! Milyen félő gonddal kellett ápolnia a király és nemzet közötti jó viszonyt, kivált eleinte, mikor még a kiegyezés friss volt, úgyszólván kocsonyaszerű.* Hej, nagy körültekintés kell addig, mig az kővé tömörödik.

A mai generáczió nem tud már erről. Azt hiszi, mindig igy volt, s nem tudja meghálálni azoknak a férfiaknak a haza sorsa fölött virrasztó éberségét, messze figyelő óvatosságát, a kik ezen a törékeny, kisérletnek látszó alapon bahráltak a közügyekben.

Mennyit tanult, mennyit tapasztalt hosszu pályáján ez a nagy ember! Mennyire ösmerte az embereket. Csoda-e, ha a rossz tulajdonságaikra épitette a kormányzási rendszerét. Mennyi rosszaságot és hálátlanságot kellett tapasztalnia. És mégis mennyi sziv volt benne.

Tudott gyülölni, de szeretni is, hiszen kormányzatának egyik hibáját épen abban keresik, hogy jobban szerette barátait, mint kellett volna.

Szeretett tranzigálni, kerülte a harczot, de nem félt tőle. Barátokra ép úgy szüksége volt, mint ellenségekre, hogy jól érezze magát. Nem is tartott sokat az olyan emberről, a kinek ellensége nincs. »Pipogya fráter lehet, csak a gyöngékre nem fenekedik senki.« Olyannak vette a magyart, a minő, de szerette a hibáival együtt. Sőt a hibáit még talán jobban szerette. Rossz időben, jó időben sohase unta meg a közpályát, sohase panaszkodott a sorsa ellen. Miért is? Hiszen így kellett annak történnie. Hiszen így csinálták ezt mindig a magyarok. Ha rossz dolguk volt, jók voltak, ha jó dolguk volt, rosszak voltak egymáshoz.

Még szinte tetszettek neki az ellene inditott hirlapi hajszák és parlamenti kirohanások.

— Még mindig ellenem harczolnak, tehát még le nem győztek.

Csakhogy ez a harcz egyre kiméletlenebb lett és ádázabb. Mindenféle fegyver előkerült, hátulról, elülről ropogott a puska és süvitettek a mérgezett nyilak. Az utolsó időkben maga is érezte, hogy a prestige-zse rohamosan fogy. Egy-két taktikai hibát is csinált. Barátjai elszállingóztak mellőle. Már a klubban is egyedül érezte magát, egyedül, mint az üstökös. Nem volt már ott egyebe, csak a tarokk-parthieja. Az a három vén ember, a ki még várta őt minden ajtónyilásnál negyediknek.

* El kell itt jegyzetben mondanom egy kis kulissza-titkot, a mit különben nem Tiszától hallottam.

Az Ugron-féle székely pucs pőrét tárgyalták Kolozsvárott s hire jött egy napon, hogy legfelsőbb helyről be fogják kérni utólag az aktákat.

A miniszterelnök és a jó Pauler bezárkózva tanácskoznak egy éjjel a büróban. Halkan beszélnek, mert a falaknak sem szabad hallani, hogy mit határoznak. Egy félóra mulva már hárman vannak a szobában. A harmadik egy fiatal ember, egy alázatos miniszteri titkár. A miniszter kérdezi:

— Akar ön osztálytanácsos lenni három nap alatt?

Csak a fejével int a titkár.

— Hát az lesz, de előbb elviszi ezt a pecsétes levelet az első vonattal Kolozsvárra, élve a kezéből ki nem adja másnak, csak a kinek czimezve van, a királyi ügyésznek. A királyi ügyész az ön jelenlétében fölbontja, elolvassa és ujra boritékba teszi, ellátván a saját pecsétjével, ön pedig rögtön megfordul és visszahozza.

A levélben az a kategorikus parancs volt, hogy a pör vallomási jegyzőkönyveiből minden olyan kihagyandó, a mi a felséget, ha olvasná, kellemetlenül érinthetné.

Ez most már csak ártatlan historikum, — de akkor ez a nemzetiszinű kardbojtnál is nagyobb dolog volt.

Hanem azért a generális még se panaszkodott, olyan nyugodt volt, mint azelőtt, olyan csendes, megelégedett, mint egy gyermek. És minél kisebbé zsugorodott tekintélyben, mint aktuális politikus, annál magasabbra emelkedett, mint ember. Egy bölcs volt ezzel a türelemmel; egy szent volt azokkal a nyilakkal testében, melyek alatt soha fel nem szisszent, mintha nem fájtak volna.

És még mindig támadták.

— Úgy látszik — tréfálózott, — még lejebb is *billenhetek*,* mert különben nem bántanának.

A legutolsó időkben már a folyosón is ritka vendég volt. Bevonult délelőttönkint az elnöki szobába és egész délig a régi naplókban turkált. Ez volt a főszórakozása. És ez volt az egyetlen jel, a mi sejteni engedte, hogy elfordult a jelentől, nem várja már a jövőt, és a multakba éli magát vissza. Régi beszédeit keresgélte. Úgy látszik, memoirokat ir, — mondogatták. Jó emberei ide vittek neki hirt, ha valami őt érdeklőt tudtak.

— Megint ütnek odabent.

— Mit mondanak még rólam?

— Azt mondják, hogy már holt ember vagy, kegyelmes uram.

— Mondják, de nem hiszik, mert ha hinnék, semmit se mondanának.

Egy éve sincs ennek a párbeszédnek és most már csakugyan holt ember Tisza Kálmán és nem billenhet lejebb, mint a hol már most lesz, négy-öt lábnyira, mélyen a föld alatt. Igen, most már holt ember, mondják is, hiszik is, de én nem hiszem.

Tisza Kálmán csak pihenni megy Gesztre és bizonyára vissza fog ő térni egy napon ide, a fővárosba, mely alatta nőtt nagygyá, hatalmassá. Itt lesz ő megint és látni, csodálni fogják a mi gyermekeink és unokáink. De a mi csont és hús volt rajta, az csupa bronz lesz akkor, a mi lélek volt benne, azt átérzi minden magyar, a mi pedig odium volt rajta, azt hálátlanságnak fogják nevezni. *(1902.)*

* Kedves anekdolája volt a komádi (vidékebeli) biróról, hogy az a Wekerle miniszterelnöki bemutatóján így szólt a szomszédjaihoz, kikkel a karzatról hallgatta Wekerlét: »Ő kigyelme, Wekerle uram is ott van már, ahol én; ő is már csak lefelé billenhet.«

AZ ATHENAEUM RÉZNYOMÁSA.

TISZA KÁLMÁN.

FESTETTE HOROVITZ LIPÓT
TISZA KÁLMÁN NÉHÁNY
A MAGYAR TÖRTÉNELMI
JOGOSITOTT KIADÁS.

Hane
nyugod
egy
a

Csemegi.

A REDOUT előtti kioszkban az egyik nagy kerek márványasztalnál évek hosszu sora óta egy ugyanazon társaság kávézott a délutáni órákban. Nevesebb ügyvédek, egyetemi professzorok, kuriai birák, képviselők gyültek oda naponkint, mint mézre a darazsak. Szürke lateiner alakok voltak, a kik jogi dolgokról vagy a napi élet fölvetődő kérdéseiről vitatkoztak, de akármilyen heves volt is a disputa, egyszerre megnémultak, mikor közöttük a legigénytelenebb közbeszólt, egy vézna, borotvált állu, vörhenyeges haju és bajuszu öreg úr, kinek kerek feje gőgösen hátravetve csak egy kicsinyt emelkedett ki, a hova be volt süppedve a kurta nyak miatt, a vállapoczkái közül. Ez az öreg úr Csemegi volt.

Nem kell kiirni a keresztnevet. Csemegi csak egy volt, se őse nincsen, se utódja. Megérkezett és elment s többet hagyott itt örökségül, mint sok azokból, a kik elődökben és utódokban századokig itt pengették a sarkantyut. Mert az igénytelen öreg úr, kinek gyér bajuszszal beárnyalt ajka körül a keserüség valamely elvitázhatlan jellege borongott, gazdagon gyümölcsöző pályát futott be. Sokan nagyon megcsodálták azt, de ő maga lítymálta és kicsinylette. Meg volt elégedve magával, de pályájával nem. Szive tele volt nehezteléssel az emberiség iránt, ajka tele volt panaszszal. Hatalmas agyvelejét kinos gondolatok feszitették, fejvánkosát kőkeménynyé tették a mellőzése fölött érzett bosszuságok. Tiszta látása csak a messzeségben érvényesült, a tudományos igazságok világaiban a hajszálnyi finomságokat is meg tudta különböztetni elméje bonczoló erejével, de a közelben a maga szükebb periferiájában a legelfogultabb emberek közé tartozott. Jól mondta róla Lónyay Menyhért:

— Éles szeme van, de a saját személye elfogja előle a világosságot.

A saját személye. Az Én. Ez a szuverén, ez a despota, a ki uralkodott fölötte. Ez tette boldogtalanná. Elégedetlenül, szinte idegenül mozgott ismerősei közt. Látta, hogyan mellőzik, hogy kerülnek föléje rangban, hatáskörben olyanok, a kiket ő magánál kisebbeknek itélt, s kiket nem itélt volna? Lehangoltság fogta el vagy emésztő harag, felváltva marták a hiuság parazitái. Ez a bölcs ember egy csöppet se volt filozóf. Ő, a ki törvényeket szabott az emberi hibákra és tévedésekre, a saját külön ügyében hibátlan embereket követelt, ő, a ki behatolt tekintetével a társadalom léhaságába, a sok limlomba, csecsebecsébe, semmiségbe, a mit az czélnak kigondolt, nem gondolta meg, hogy az emberek a végzet kezé-

ben egyszerü gyufák, az egyikkel egy király gyujt szivarra, a másikkal az oltári gyertyákat gyujtják meg, a harmadikkal a szegény napszámos fazeka alá esinálnak tüzet, s hogy ez mind esak vak esetleg és minden gyufának közös sorsa, hogy elégjen.

De hát tekintve rangokat, czafrangokat sem lehetett volna panasza. Érdekes karriert tett meg, roppant messze utat. A vézna, vereshaju zsidó fiu, ki a negyvenes években félénken meglapulva a csongrádi házak és kerítések mellett ezipeli hóna alatt könyveit, a mint az iskolába tart, vagy onnan jön, értelmes kék szemei nyugtalanul kémlelik a beszögellő utczákat, honnan az ellenséges keresztény gyerekek jöhetnek, hogy meghajigálják, — ime most (a kilenezvenes években) az említett kerek asztalnál kávézik, s ő exeellenezíájának szólítják a körülülők, mivelhogy rangban a király belső titkos tanácsosa, a Szent István-rend középkeresztese, a Kuria tanáeselnöke és a legnagyobb magyar jogtudós.

De ő maga nem volt ezzel megelégedve, mert a hiusága még nagyobb volt nálánál. Miniszter akart lenni, vagy mit tudom én, mi. Hiszen az államtitkártól a miniszterség a következő gradus. Meglehet, hogy a tábla elnökségével is beérte volna. Nem lehetetlen, hogy az Akadémiába is vágyott, a hova egy formalitás miatt nem boesátották be a liliputi »halhatatlanok«, azt vetvén okul, hogy a büntető-törvénykönyvet nem ő esinálta, vagyis nines a neve a czímlapon, mint a többi szerzőnél, hogy az országgyülés szavazta meg, tehát annak a műve és nem a Csemegié . . . Biz az egy kiesit különös volt. Ha szidni kellett a büntető-törvénykönyvet, akkor Csemegi esinálta; ha jutalmazni kellett, akkor az országgyülés csinálta, és az egész országgyülést csak mégse lehetett beválasztani az Akadémiába.

Különben talán mindegy volt. Az akadémiai tagság bizonyára meg nem állítja az ő lelkének háborgását. El nem állította volna azt semmi. Mint a hogy meg nem áll a folyam, ha egy virágot vetnek bele, vagy nem vetnek. Megy, hömpölyög nyugtalanul tovább, helyet vájva, de meg nem elégedve vele sehol. Csak a kis poesolyák stagnálnak. A nagy folyamok sietnek, sietnek. Hová? Miért? Az Isten tudja. Csak mennek, és ha gát akad elibük, esapkodják, zúgva ostromolják, ez a sorsuk.

Ő is megrekedt a kuriai tanáeselnökségnél, s ez bántotta, ez emésztette, nem birt tovább emelkedni sem a diesőség periferiáiban, pedig érezte, hogy a szárnya még tovább vinné, se a dieten elassis létráján, pedig ösztökélte, izgatta a hatalmi vágy, a tetterő és a fölötte állók gyöngesége. De hasztalan, nem adatott neki több. A gondviselés így határozta, hát így lett. Kormányok jöttek-mentek, uj szituácziók alakultak, emberek elmultak, ujak támadtak, de Csemegi maradt tanácselnöknek, »egy szögletbe dobva az óeska vasak közé«, a hogy ő panaszkodott a hálátlan ország ellen.

A szerencse elhagyta — pedig sokáig úgyszólván inasa volt, felöltöztette összes ékességeibe amaz időknek, melyekben élt: negyvennyolczban egy zászlóalj élére tette, hol végigharezolta vitézül az egész bácskai hadjáratot és esak Lugosnál tette le a fegyvert, a leveretés után rab lett Temesváron (ez is hozzátartozott a karrierhez), a haditörvényszék besorozásra ítélte (a mi szintén szépített a pályáján). A sorozó-bizottság »untauglich«-nak találta, miután már bebizonyította katonai vitézségét. Mindegy, a ezentiméter mást mondott. S egy osztrák sorozó-bizottság nem mondhatott mást.

Csemegi tehát megszabadult a besorozástól, s ügyvédi irodát nyitott Aradon, a hol csakhamar hiressé lett hatalmas védőbeszédeiről és klasszikus periratairól. Nagy tehetségén kivül a császári kormány is segítette, mert üldözte s egy oláh faluba, Butyinba kényszerítette vonulni, a hol örökös rendőri megfigyelés alatt állt.

De megfigyelték öt a jó hazafiak is, és mikor a magyar kormány megalakult, Horváth Boldizsár osztálytanácsosnak édesgette be a már nagy nevü fiatal fiskálist az igazságügyminiszteriumba, hol gyorsan emelkedett az államtitkárságig, s mint a háznak is tagja, mindjárt az első szónokok között foglalt helyet. Öröm volt öt hallgatni, ha az ember a szemét behunyta, úgy hogy öntelt magatartása és gesztusai nem hatottak zavarólag; szép folyékony előadása, judieziumának mélysége, logikájának gránit keménysége, ruganyos elméjének szétbontó és egybekapesoló ereje csodálatos harmóniában érvényesült. Erre az időszakra esik legfőbb alkotása, a büntető-törvénykönyv; valóságos titáni esatákat viv a házban a jogi ismeretek rettentő arzenáljával, alkotásának minden kis részleteért. A ház disputáló jogászai nem állnak vele egy niveaun, s ez még jobban kihivja gúnyját, tudósi gőgjét és fumigáló allürjeit.

Így szerez ellenségeket olyan tulajdonokkal, a melyekkel esodálókat szokás szerezni. A tudománynak még nines olyan ereje Magyarországon, hogy az ellenszenveket legyőzze. A vezérektől nem az igét várják a esoportok, hanem a kezelést. Egy nyájas meleg szó többet ér a hideg okos szónál. Hiszen elösmerik, hogy Csemegi nagy tudós, de mindjárt hozzáteszik, hogy kellemetlen ember. Az okosság imponál, de követőket még nem szerez. Gróf Széehen Antalról jellemzőn jegyzi meg egyik tisztelője: »Roppant okos ember, sokat pisszegtem neki«. Csemeginek érdemeit is elösmerték, de pisszegtek neki.

Maga a kormányzat is méltatni kivánta nagy művét, mely egész Európa jogász-köreiben méltó feltünést keltett s jelentékeny pénzajándékkal kinálta meg a vagyontalan államtitkárt, mire az sértődve utasitá el.

— Vajjon ki fizette meg azokat a vezéreket, — fakadt ki gúnyosan, — a kik az első törvényeket hozva, vérüket egy közös edénybe esurgatták? Hány forintot adhattak egy unezia ilyen vérért, mit gondoltok?

A pénzről ezek után nem lehetvén szó, kapta a Szent István jeles rend középkeresztjét, majd a belső titkos tanáesosságot; eddig a grófi rang is vele járt a rendjellel, — ennél a kitüntetésnél szünt az meg.

Csemegi tényleg megvetette a pénzt, de ez nem volt a bohême naivsága, bár szinte annak látszott, inkább volt lekiesinylése annak, a mit a vele hasonló származásnak elérhettek, vagyis a miben felülszárnyalhatták. Lassankint elvesztette érzékét az anyagiak iránt, nem tudta, mi mibe kerül, mi mit ér. A felesége, nagy mivelségü úrasszony, nemesak a nagy tulajdonait ösmerte férjének, de gondosságával a gyengéit is igyekezett paralizálni, egy-egy kis bankót tett reggelenkint a mellényzsebébe, ebből fedezte az öreg úr a délutáni kapuczinerjét és egyéb apró kiadásait, de ha esetleg egy nagy bankót adott neki, akkor abból se hozott haza semmit, elvesztette vagy odaadta a kapuczinertől fennmaradt részt a konfortáblisnak.

Elkeseredve képzelt mellőzések miatt, 1879-ben odadobja államtitkári hivatalát s a Kuriához megy tanáeselnöknek. Boldog ember, ki megélhette, hogy a saját törvényeit maga alkalmazhatja. Birónak is nagy. Szeszélyes ugyan, mint egy asszony, goromba fölfelé és gúnyolódó, dölyfös lefelé, mint egy parvenu, de mikor a tanáesban elnököl, olyan mint Jupiter, igazságos, kérlelhetetlen és zordon. Akarata egy deszpotáé, de a törvényekből sarjadzik, tehát jogosult.

— Hogy értette ezt Csemegi, azt csak Csemegi mondhatja meg, — veti oda nyersen a paragrafusok értelmezésén vitázó biráknak, mintha a XIV. Lajos orrhangján mondaná: »A törvény én vagyok«.

Mondják, hogy mikor egyszer a tanácsa leszavazta, a hiu nagy ember elájult, úgy kellett betegen hazavezetni. De

ez csak ritkán történt, talán csak épen egyszer; a véleménye rendszerint már itélet. Szinte korlátlanul uralkodik roppant tudásával és dialektikájával birótársai fölött, kikből az úgynevezett »viczispán birákat« becsöli többre a »tanolmányosok«-nál, mert amazoknak józan eszét legalább el nem pusztitotta a féltodás.

A törvény oly szentség az ő fogalmában s a birói tiszt oly fönséges, hogy a lélek reszket meg a csontok közt, mikor ő ezt magyarázza. Kétségtelen, hogy a Kuriánál se a törvényt, se a birákat nem találta oly jó karban, a hogy képzelte. (Pedig az még a képviselői választási ügyekben való biráskodás előtt volt.)

Nem csoda, ha hamar unalmasnak, szüknek találja az ócska házat, a Kuriát; a lánczokat, melyek az ablakai mellett vezető kis uczát elzárták, hogy ott a kocsik bele ne zörögjenek a méltóságos urak fejtöréseibe, úgy érezte, mintha előle zárnák el a világot. Csakhamar visszavágyik a politikához, mint a halember, Hany Istók a Fertőbe, mert a ki a szónoki éljeneket, a Ház tetszésmoraját már egyszer megkóstolta, rosszabb lesz az alkoholistánál, soha meg nem gyógyul és okvetlenül visszaesik a szenvedélyébe.

Szeretne menekülni a Kuriától, de hova? Az ábrándozók szokása szerint azt szimatolja a levegőben, a mit óhajt. Ezer jelet lát arra, hogy kedvezőbb alakulások, helyzetek jönnek. S ezekben a helyzetekben mint tükrökben, mindenütt az ő alakja látszik. Sejtelmek és remények éltetik napról-napra. Hátha még neki is megvirrad. »Lesz még sátoros-ünnep« — szokta mondani. — Csak nehéz kivárni! Ha ő maga siettethetné! Egy pontot keres, mint Archimedes, a honnan a sarkaiból kiforditható ezt az egész Csemegi-ellenes rendszert. Jovenalis harczkészsége, Brutus dühe tombol benne. Mindent odaadna már egy mandátomért, hogy még egyszer megjelenhetnék a politika szérüjén és legyűrhetné ellenségeit.

Még tűr, még habozik, álmodozik egy darabig, de mikor a Kuria alelnöki székét betöltik és nem ő vele, a pohár megtelt s egy szökszavu hideg levélben megválik állásától. Odadobja, mint egykor az államtitkárságot.

S ime a nagy karriert összetöri ő maga. Mielőtt bekopogna hozzá az Öregség, jön a Hiuság és végez vele. Nyugalomba megy ő, a *»nagy nyughatatlan«*. Hajh, milyen nyogalom volt! Egy hánykódó nagy lélek lasso, kinos vonaglása, elégése.

De hogy ez az alkony nem volt még sokkal szomorubb, annak az az oka, hogy ő maga hajnalnak hitte. Még mindig várt fordulatokat, melyek a fölszinre vetik. Kereste a szálakat, nexusokat, mintha az út elején lenne. Eljárt a kaszinóba, hol az úgynevezett »szkopesinában« gyakorta érintkezett az Apponyista főemberekkel, kik az akkor népszerüsége delén álló Szilágyi igazságügyminiszter ellen szervezkedtek, bár soha sem állott be táborukba teljesen (ezt már mégis restelte volna), de innen várta az uj aerát s őket segitette tanácsokkal.

Reményei, tervei egyenként törtek össze itt is. Egyre szegényebb lett illuziókban. Ezt már az alkony természete hozza így, — este nem süt ki a nap többé; de ő nem az estének tulajdonitotta, hanem annak, hogy a hatalom akadályozza. Izgatta, élénkségben tartotta, mint a morphinistát a morphin, az a hit, hogy küzdenek ellene. »Ergo sum« — gondolta mintegy felvillanyozva. Valóságos regényirói lele-

ménynyel fedezett fel kapcsolatokat valamely kormányzati tényben a saját személye ellen.

Pedig csak képzelődés. Dehogy üldözte a kormány, dehogy. Az aktuális politikai élet mint egy dübörgő vonat átszáguld a legnagyobb hegyesúcsok közt is, s mire azok, a kik bent ülnek a vonaton, visszanéznek, már akkor köd ül a hegyesúcsokon. Csemegit is csak a köd takarta már, mikor még ő mindig feléje közelgő vagy őt fenyegető alakzatokat rajzolt ki magának a gomolygó ködből.

Jótékony képzelődés, mert ő neki jól esett, hogy harczban áll. Hogyha amazok küzdenek, legalább ő is visszaküzdhet. Persze csak szegényesen, mint a talaját vesztett vezér, ki minden poziczióját elhagyva, az utolsó két várából ereget még ki lövegeket. Ez a két végvár a Jogász-egylet volt, melynek elnöki tisztét viselte és az ő iróasztala, hol tömérdek könyvei közt még a legszomorubb napokban is dolgozgatott — jogász-egyleti megnyitókon s egyéb jogi thémákon.

Ekkor elfelejtette bajait s munkájába mélyedve voltak pillanatai, a mikor talán boldog is volt, elméjének ragyogásával igazságokat világitva meg. Ez időszakban irta meg ama érdekes tanulmányok egy részét, melyek most a Franklin-Társulat kiadásában jelentek meg két vaskos kötetben s őt ujra felszinre vetették — mint a hogy sokszor fog ő még visszatérni, mindig nagyobbnak és nagyobbnak még akkor is, midőn a korabeli minisztereket és nevezetességeket már a felejtés árkába söpri az idők szele. A »nagy természetű« öreg úr az iróasztalán kivül még csak egy helyütt érezte magát otthon. A kioszkban a Csemegi-féle kerek asztalnál. Itt nyilatkozott meg teljes valóságában, kibontotta lelkét, eleresztette lánczairól titkos szenvedélyeit. Szelidebb óráiban, ha objektiv tudott lenni, élvezet volt őt hallgatni, ha a napi kérdésekről vagy bármely dologról beszélt. Mennyi hatalmas gondolat hasadt ki ez óriás kincses bányából. Egyes mondásai mint patriarkhai bölcseségek vándoroltak szájról-szájra. Elméje röptét követni nehéz volt, de a ki vele szállni tudott, annak feledhetetlen az ő társalgása. Némelykor maga is megmelegedett, arcza sugárzott, (szinte szép volt), kék szeme tűzben csillámlott s Bismarckszerü Kraftausdruckokban lökte ki az igazságokat penészszinü kopanyájából. Micsoda kicsi hely volt ezeknek az az egyszerü kerek asztal!

De a legnagyobb extázisban egyszer csak észrevett a szomszédos asztalok valamelyikénél valami idegen, ujságot olvasó vagy csendesen kávézgató embert, mire abba hagyta a beszédét, összeránczolódott a homloka, halkan megdöfte a szomszédját s a méltatlankodástól rekedtes hangon suttogta:

— Nini, a spion. Ott a spion...

Azt hitte ugyanis, hogy a kormány folytonos megfigyelés alatt tartja s kémeket küldöz utána. Hiába mosolyogtak e tévhiten a barátai, ő szánólag nézte le őket, mint a kik nem állnak az események magaslatán.

Bánffy és titkára.

EGY KIS REMINISCZENCZIA.

MADARAT TOLLÁRÓL, minisztert titkárjáról ismerni meg. A titkár rendesen átidomul éveken át s mint a feleség a férjéhez, idővel még arczban, mozdulataiban is a főnökéhez lesz hasonlatos, úgy, hogy a miniszter voltaképen a titkárján kezdődik, vagyis más szóval a titkár a miniszterén csak folytatódik. Természetesen az úgynevezett elnöki titkárt értjük, aki ő excellencziája előszobájában ül s közel szemlélője a nagy embernek s titokzatos tudója apró intim szokásainak és hibáinak — már a mennyiben egy miniszternek egyáltalában lehetnek hibái.

Magok a miniszterek okos emberek lévén (tisztelet a kivételeknek), körülbelül tudják már, hogy titkáraik idővel hozzájuk fognak hasonlítani, de ez a tudat valamely csodálatos pszichológiai proczesszus folytán olyan hitté fordul meg elméjükben, hogy ők lesznek hasonlókká a titkáraikhoz, minélfogva a legszebb, legdelibb fogalmazókat és segédfogalmazókat választják maguk mellé.

Annál inkább meglepett, midőn egy nap, a Bánffy-regime vége felé, fölmentem a miniszterelnöki palotába s ott az előszobában (minthogy igen sokan voltak és várni kellett) arra figyelmeztet Beniczky Lajos pestmegyei alispán:

—Ejnye de rusnya titkárja van most a miniszterelnöknek.

Egy tökmag emberkére mutatott, aki egy ív papirral járt-kelt a két nagy teremben összegyülekezett urak, *exczellencziások, püspökök, főispánok, képviselők és mindenféle várakozók* közt. Néha ki-kirántott közülök egyet, intvén egy-egy nagy úrnak kacsintásszerűen az egyik szemével olyan formán, mint a hogy a parasztleányokat a kukoriczázásba híjja a parasztlegény a mezőn, vagy ahogy tánczra invitálja a lakziban. Már ez a népies furcsaság is meglepett, de hát még a komikus alakot méltóztassék hozzá képzelni, — itt ezen a helyen, hol az emberi simaság és finom modor üli orgiáit; itt ahol a falakat borító hatalmas miniszterelnökök árnyékát vélném suhogni (ha nem volna ma olyan zsibongás), itt ahol annyi szépséges grófkisasszony apró lábacskái tipegtek-tapogtak hajdan (Sándor grófék korában) menüette közben.

Disztelen, vézna alak volt a madáréhoz hasonlatos fejjel, s ahhoz járult, hogy az arcza valahogy féloldalt görbült és szintelen volt mint a penész. Szemei mélyen bent ültek üregeikben, mintha szégyenlettek volna kijebb jönni. No a mi az egyiket illeti (tudniillik a balszemét), annak alapos oka volt a visszavonulásra, mert kancsalított. A ruha is vasvillával látszott ráhányva lenni: egy csokoládészin kabát, a melynek az ujja úgyszólván csak a könyökéig ért, alaposan elárulta, hogy ujkorában egy kurtább kezü ember viselte. A jobb ujjon ellenben a posztó egyik részét megviselte az idő, mig az innenső fele még eredeti szinét tartotta meg, mert az úgynevezett »kabátujj védő« óvta az elfényesedéstől és a mulandóságtól. Ennél is pitoyabilisabb látványt nyujtott a koczkás nadrág, nemcsak a rajtalevő zsírfoltok miatt, hanem hogy alul egészen rojtosra volt kitaposva. Öltözetét egy fekete selyemkendő egészíté ki, háromszor körülcsavarva nyakánál, mint azt a huszas évek nyugalmazott ezredeseinél látjuk, úgy, hogy az inggallérból egy csöpp se látszott ki. A merre lépett, vitte magával a benzinszagot és az ívet.

— Furcsa gusztus ilyen titkárt tartani, — jegyzé meg egy főúr.

— Hja, Bánffy semmit se tesz úgy, mint más ember, — mondá feleletkép egy kormánypárti képviselő, a ki büszke volt Bánffyra.

— Iratkozz föl nála, — figyelmeztetett egy barátom — mert különben itt öregszel meg.

Az ám! Ki is ment az eszemből. Siettem tehát a titkárhoz.

— Sziveskedjék kérem engemet is felírni.

Csodálatos éneklő hang jött ki erre a torkán, a melyet a legkövérebb stiriai kappan is megirigyelhetett volna.

— Mi légyen a becses neve?

Kis hija, hogy el nem kaczagtam magamat, pedig ez a

(Z ATHENAEUM HÁROMSZINNYOMÁSA.)

BÁNFFY TITKÁRA.

MARGITTAY TIHAMÉR EREDETI OLAJFESTMÉNYE UTÁN.

Bánffy és titkára.

[illegible]

hang annyira hozzáillett egyéniségéhez, hogy e nélkül nem lett volna harmonikus.

Megneveztem magamat, mire fölírt és visszament a szobájába, a mely a Bánffy dolgozószobája és a várótermek közt volt. Leült iróasztalához s cseresznyét evett egy staniczliből, a magokkal pedig a nyitott ablakon át a Dunára néző verandán összegyűlt verebekre lövöldözött (mert hát a sporthajlam vele születik az emberrel).

Mi is untuk magunkat, ő is unta magát, sőt ő jobban, mert mi legalább ő benne gyönyörködtünk, de ő nem gyönyörködött bennünk, néha kijött és az öreg Szimesákkal beszélgetett, majd ismét bevonult őrhelyére s csak akkor mozdult újra, a mikor a látogató kijött Bánffytól, kitörült egy nevet, egy sort felül a lajstromban s a következő sor vonult Bánffy elé. Előtte nem léteztek emberek, csak sorok.

Végre mint huszadik vagy harminczadik sor, én is bekerültem Bánffyhoz, a ki érintkezésre nézve fölötte egyszerü és nyilt ember; nem igen nyájas, vagy szivélyes, de viszont nem is érzik rajta mint a kellemetes nagyurak modorán a leereszkedés ize, a legesekélyebb ember is azonnal megmelegszik vele szemben és abba az illuzióba ringatja magát, hogy a legjobb pajtásával diskurál.

Elvégezvén választókerületem ügyét, a mely végett fölkerestem, átugróban egyéb köznapi tárgyakra, azt találtam tőle kérdezni:

— Ugyan hol vetted azt a titkárt, a ki az előszobában van?

Elesikkantotta a szivarja végét egy az óraláncáról lecsüngő guillotine-nal, rám nézett és ravaszkás mosolylyal kérdezte:

— Megtetszett neked?

— Különös figura, — feleltem.

— Tudtam, hogy ezért is megszóltok. Ugy-e, hogy megszóltatok? A czinikus Bánffy. Van is annak aestetikai érzéke. Ugy-e ezt mondtátok rólam?

— Mi tagadás benne . . .

— Pedig nincs igazatok, — szólt, tigrisszerű bajuszát sodorgatva. — Mert azok a csinos, sima urfiak, akiket a miniszterek maguk mellé vesznek, lassan-lassan mind elléhásodnak, tönkre mennek az előszoba légkörében, püspökök, exczellencziás urak, képviselő-czelebritások jönnek-mennek és paroláznak velök, mig végre azt hiszik magukról, hogy ők is nevezetes férfiak. Amazok a munka végén vannak, ezek meg a munka elején, sőt a kezdete előtt és immár hasonlók. Elbizakodnak, elromlanak és sohase lesz belőlük semmi.

— Hm! — szóltam meglepetve az originális fölfogás által. Úgy tetszik nekem, igazad van.

— No látod. Azért nem veszek én magam mellé nyalka urfit, hanem beszólíttatom rendre a dijnokokat. Minden héten másikat. Most is egy ilyen dijnok van odakünn. Ezt tessék most már elrontani. De persze nem sikerül, mert mikor innen elmegy, a kis pörkölt, a kurta szivar, meg a foltos czipője megmondja neki, hogy nem tartozik az országnagyok közzé. Érted-e most már?

— Hm értem, — szóltam elgondolkodva, s nem tagadom, imponált a Bánffy ötlete, de azért nem akartam magam megadni, — kiméled az urfiakat s a parádés kocsi elé is az igás lovakat fogod be.

— Hát igen, én az igás lovakat használom erre a czélra, de anélkül, hogy ezzel ujabb terhekkel nyomoritanám meg őket, sőt ellenkezőleg könnyitek rajtok, mert a parádés kocsi rúdja mellett pihennek és tetejébe egy kedves emlékük is marad.

— Helyes, ellenvetém, sőt bizonyos szempontból humánus és egy államférfihoz méltó körültekintésre mutat, de ha a parádés lovak dolgát is az igásokkal végezteted, akkor aztán mondd meg kegyelmes uram, hogy egyáltalán mire valók a parádés lovak?

Bánffy felelni akart, (mai napig is kiváncsi vagyok, mit felelt volna), de megnyilt az ajtó, a »titkár« bedugta az orrát s pompás ennuk-hangon jelenté:

— Schlauch biboruok ő eminencziája sürgősen kér egy perczet.

hang annyira hozzáillett egyéniségéhez, hogy e nélkül nem lett volna harmonikus.

Megneveztem magamat, mire fölirt és visszament a szobájába, a mely a Bánffy dolgozószobája és a várótermek közt volt. Leült iróasztalához s cseresznyét evett egy staniczliből, a magokkal pedig a nyitott ablakon át a Dunára néző verandán összegyűlt verebekre lövöldözött (mert hát a sporthajlam vele születik az emberrel).

Mi is untuk magunkat, ő is unta magát, söt ő jobban, mert mi legalább ő benne gyönyörködtünk, de ő nem gyönyörködött bennünk, néha kijött és az öreg Szimesákkal beszélgetett, majd ismét bevonult őrhelyére s csak akkor mozdult újra, a mikor a látogató kijött Bánffytól, kitörült egy nevet, egy sort felül a lajstromban s a következő sor vonult Bánffy elé. Előtte nem léteztek emberek, csak sorok.

Végre mint huszadik vagy harminczadik sor, én is bekerültem Bánffyhoz, a ki érintkezésre nézve fölötte egyszerü és nyilt ember; nem igen nyájas, vagy szivélyes, de viszont nem is érzik rajta mint a kellemetes nagyurak modorán a leereszkedés ize, a legcsekélyebb ember is azonnal megmelegszik vele szemben és abba az illuzióba ringatja magát, hogy a legjobb pajtásával diskurál.

Elvégezvén választókerületem ügyét, a mely végett fölkerestem, átugróban egyéb köznapi tárgyakra, azt találtam töle kérdezni:

— Ugyan hol vetted azt a titkárt, a ki az előszobában van?

Elcsikkantotta a szivarja végét egy az óralánczáról leesüngő guillotine-nal, rám nézett és ravaszkás mosolylyal kérdezte:

— Megtetszett neked?

— Különös figura, — feleltem.

— Tudtam, hogy ezért is megszóltok. Ugy-e, hogy megszóltatok? A czinikus Bánffy. Van is annak aestetikai érzéke. Ugy-e ezt mondtátok rólam?

— Mi tagadás benne . . .

— Pedig nincs igazatok, — szólt, tigrisszerü bajuszát sodorgatva. — Mert azok a csinos, sima urfiak, akiket a miniszterek maguk mellé vesznek, lassan-lassan mind elléhásodnak, tönkre mennek az előszoba légkörében, püspökök, exczellencziás urak, képviselő-czelebritások jönnek-mennek és paroláznak velök, mig végre azt hiszik magukról, hogy ők is nevezetes férfiak. Amazok a munka végén vannak, ezek meg a munka elején, söt a kezdete előtt és immár hasonlók. Elbizakodnak, elromlanak és sohase lesz belőlük semmi.

— Hm! — szóltam meglepetve az originális fölfogás által. — Úgy tetszik nekem, igazad van.

— No látod. Azért nem veszek én magam mellé nyalka urfit, hanem beszólittatom rendre a dijnokokat. Minden héten másikat. Most is egy ilyen dijnok van odakünn. Ezt tessék most már elrontani. De persze nem sikerül, mert mikor innen elmegy, a kis pörkölt, a kurta szivar, meg a foltos czipője megmondja neki, hogy nem tartozik az országnagyok közzé. Érted-e most már?

— Hm értem, — szóltam elgondolkodva, s nem tagadom, imponált a Bánffy ötlete, de azért nem akartam magam megadni, — kiméled az urfiakat s a parádés kocsi elé is az igás lovakat fogod be.

— Hát igen, én az igás lovakat használom erre a czélra, de anélkül, hogy ezzel ujabb terhekkel nyomoritanám meg őket, sőt ellenkezőleg könnyitek rajtok, mert a parádés kocsi rudja mellett pihennek és tetejébe egy kedves emlékük is marad.

— Helyes, ellenvetém, söt bizonyos szempontból humánus és egy államférfihoz méltó körültekintésre mutat, de ha a parádés lovak dolgát is az igásokkal végezteted, akkor aztán mondd meg kegyelmes uram, hogy egyáltalán mire valók a parádés lovak?

Bánffy felelni akart, (mai napig is kiváncsi vagyok, mit felelt volna), de megnyilt az ajtó, a »titkár« bedugta az orrát s pompás eunuk-hangon jelenté:

— Schlauch bibornok ő eminencziája sürgősen kér egy perczet.

Deák.

A FOTOGRAFUSOK nem rég találták fel, hogy egy egész családot, sőt népfajt egyetlen alakban le lehet venni; minden arcz benne van egy arczban. A természet ezt is hamarabb tudta a fotografusoknál. Deákban benne van a magyar faj bölcsesége, józansága. A ki közelről figyelte őt, az megismerte az egész magyar fajt a zászlós uraktól kezdve le az enyingi biróig, Köntös Mihály uramig és még azon alul is. Deák csak egy volt és ő hozzá senki se hasonlitható, de ő maga úgyszólván mindenkihez hasonlit.

Szinte olyan az ő élete, mint egy mese. Sőt különösebb. Mert a mese is rászorul arra, ha hatalmassá akarja tenni hősét, ki szegényesen indul a világba, hogy viaskodtatja előbb sárkányokkal, szörnyekkel, mig ezer meglepő kaland után nagy hivatalokba, rangokba jut, elveszi a királyleányt, és megkapja az öreg királytól az egyik országot. A kehidai udvarház gazdája marad egész életén át a maga egyszerűségében és mégis egy országot ajándékozhat királyának.

Hol, miképp és mivel szerezte ezt az országot? Vegyetek egy kis lélekzetet, ti stréberek, kik szerep után szaladtok, ti kapaszkodók, kik lelökdösitek a létráról az előttetek haladókat, hogy egy felsőbb hágcsóra helyet nyissanak, álljatok meg, ti búvárai a népek jellemének, fantáziájának, ti analyzálók és okoskodók, merüljetek el egy pillanatra ennek a pályának a csodálatosságába, onnan kezdve, mikor Deák Antal öcsesét, Deák Ferenczet, Zalamegye harmincz éves zömök, barna, pirospozsgás tiszti ügyészét küldeti fel maga helyett a pozsonyi diétára, addig a napig, mikor Wittelsbach Erzsébet, Ausztria császárnéja és Magyarország királynéja ott imádkozik az igénytelen köznemes ravatalánál az akadémia előcsarnokában. És a mi közbül van, mennyire polgárias köznapi munka és mennyire minden külső csillámokat, frappáns fordulatokat és görögtüzeket nélkülöző, úgyszólván szintelen eszközök.

Hogyan nőhetett meg oly nagygyá csupán egyéniségének erejével és elméjének hatalmával épen nálunk, hol száz okos plebejusnak kell elnémulnia, ha egy közönséges mágnás a száját kinyitja, hol beláthatatlan idők óta az olygarcha főurak vezetnek s most ime, egy tekintetes urat ruház fel a közbizalom akkora erkölcsi hatalommal, hogy — mint Paczolay János mondta — egész Hunyadi Jánosig kell a történelemben visszamenni, mig egy oly alak mutatkozik mint Deák, a ki diktálhat nemzetének.

De Hunyadi sem jó példa. Hiszen Hunyadira diadalmas csaták vetnek fényt s a hadi dicsőség minden időben megvesztegette az emberi fantáziákat. A diadalokhoz szerencse kell. Minden nagy emelkedésnél közbe játszanak külső események és egyéb véletlenek. Napoleonból nem válik világverő hős, ha nincs meg a franczia forradalom. Bismarck sem éri el mai nagyságát, ha Sadovánál meg nem birja veretni az osztrákot. II. Rákóczi Ferencz alkalmasint nem lesz szabadsághős, ha az udvar bele nem szekirozza a halhatatlanságba. És hogy egészen friss példát mondjak, gróf Apponyi Albert talán nyomtalanul tünik el a szürkeségben, ha fiatal korában gégehurutot kap. A Deák karriérjéhez ellenben alig van köze a véletlennek és a szerencsének. Be kell ismerni, hogy az ő nagysága másforma, végtelenül teljes valami és mindenestől az övé.

Némikép Washingtonéval lehetne összemérni. De meglepő a külső hasonlatosság az ő és a Bismarck feje közt. A nagy, domború homlok, a bozontos szemöldök, a parancsoló homlokránczok és az oroszláni tekintet. A két koponyának, mielőtt az égi raktárból lehozták a »gólyák«, egy numerus alatt, egy fiókban kellett lennie.

AZ ATHENAEUM KÉZNYOMÁSA

DEÁK FERENCZ.

THAN MÓR FESTMÉNYE NEDECZKY ISTVÁN BIRTOKÁBAN. ·EDDIG MÉG SOKSZOROSITÁSBAN MEG NEM JELENT EGYEDÜLI HITELES KÉP, MELYHEZ DEÁK A FESTŐNEK ÜLT JOGOSITOTT KIADÁS.

Deák

A[illegible] ÉLETRAJZÍRÓK nem [illegible] hogy egy [illegible] Fidol, sőt nép[illegible] le lehet [illegible] minden [illegible] ban. A ter[illegible] ezt is [illegible] afusoknál [illegible] a magyar [illegible]. A ki[illegible] a zászlós [illegible] az [illegible] uramig és [illegible] Deák [illegible] senki se [illegible] hasonlít.

[illegible] az [illegible] különösebb [illegible] akarja tenni [illegible] viaskodtatja [illegible] meglepő kaland[illegible] királyleányt. [illegible] A kehidai [illegible] gazdája [illegible] egyszerűse[illegible] meg[illegible] valnak.

Hát mik[illegible] ? Vegyelek [illegible] szaladtok [illegible] dok, k[illegible] feltételek hala[illegible] álljatok [illegible] nak, ti analy[illegible] koskodó[illegible] ennek a [illegible] csod[illegible] akkor Deák [illegible] Deák [illegible] éves [illegible] püspök[illegible] fel maga [illegible] diétá[illegible] bach [illegible] és [illegible] népi ott [illegible] mi [illegible]

[illegible] minden külső c. illámokat, frappáns [illegible] tüzeket nélkülöző, úgyszólván szintele[illegible]

[illegible] meg oly nagy[illegible] csupán egyéniségének [illegible] nek hatalmával épen [illegible] hol száz okos [illegible] elnémé[illegible] ha egy [illegible] éges mágnás [illegible] tathatatlan [illegible] az olygarcha főurak [illegible] egy tekintet[illegible] fel a köz[illegible] hatalommal, hogy [illegible] mint Paczolay [illegible] Hunyadi Jánosig kell [illegible] nelembe[illegible] oly alak mutatkozik mint Deák, a k[illegible]

[illegible] jó példa. Hiszen Hunyadira diadalma [illegible] s a hadi dicsőség minden időben meg[illegible] fantáziákat. A diadalokhoz szerencse [illegible] emelkedésnél közbe játszanak külső ese[illegible] véletlenek. Napoleonból nem válik világ[illegible] meg a franczia forradalom. Bismarck sem [illegible] ha Sadovánál meg nem bírja veretni [illegible] Rákóczi Ferencz alkalmasint nem lesz sza[illegible] udvari hele nem szekírozza a halhatatlan[illegible] friss példát mondjak, gróf Apponyi [illegible] után [illegible] tünik el a szürkeségben, ha fiatal [illegible] kap. A Deák karrierjéhez [illegible] alig [illegible] és a szerencse[illegible] kell ismerni [illegible] nagyság[illegible] másforma [illegible] valami [illegible]

[illegible] hinglónéval lehetne összemérni. De meg [illegible] hasonlatosság az ő s a Bismarck fej[illegible] komboru homlok a bozontos szemöldök, a par[illegible] orosz[illegible] tekintet. A két képe [illegible] az égi [illegible] lehozták a gólyák [illegible] tiokban kellett lennie.

Jellemző, hogy a krónikások, kik minden szavát feljegyezik, alig kutatnak gyermeksége, ifjukora után, mely némileg ködbe vész. Mintha készakarva nem akarnák tudni, hogy Deák is gyerek volt egyszer, hogy ő is futkározott a söjtöri réten, hogy felmászott a fákra fészket szedni Keszthelyen, a hol diák volt, vagy Kehidán és alkalmasint őt is lekergették azokról, hogy ne rontsa a nadrágját. Mindez bántó lenne az ő alakjára nézve, holott más nagy embernél felette érdekes. A magyar tudást és fantáziát nem érdeklik ez anteakták. Mert bölcseségének végét nem látja, nem akarja látni a kezdetét se. Egy sillabizálni tanuló kis Deák Ferire nem kiváncsi. Az öreg úr mindig öreg volt, punktum, mint az indusoknál a nagy próféta Uru, a ki hetven éves korában lépett ki fölfegyverkezve egy kettéhasadó sziklából. Olyan kiformált, teljes és masszív, nehézkes alak az öreg úr a magyar nemzet fogalmában, hogy azon változtatni, abból elvenni, ahhoz hozzáadni, azt kiforratlan korából bemutatni nem lehet. A szárnyaló képzelet is csak bizonyos korlátozott helyzetekben és ruhában képes őt maga elé hozni; a mint zsölléjében ülve lábait keresztbe fektetve adomázik, lassu, nyugodt tempóban, lomha, keleties gesztusokkal; — körülbelül így látjuk a képviselőházi folyosón, kabanoszának bodor füstje mellett, körülvéve udvarától, kedvenczeitől, mellette Bónis Samu, Vadnay Lajos (a kit »csiszliknek« szólít kedélyesen), Kemény János és Zsigmond, Mikes János és Paczolay János, a kikkel dévajkodik kényeztetőn, incselkedik, ha jókedvű vagy a kikhez goromba, csipős, ha rossz hangulatban van. Vagy látjuk őt bent a tanácsteremben azon a helyen állva, hol az ezüstlemez hirdette a régi ház egyik első padjában, hogy ott volt egykor a Deák széke, melyet kifürészeltek onnan, hogy immár nem méltó senki odaülni s hallani véljük őt templomi csöndben, a mint árad ajkáról a szó, természetesen, folyékonyan, mint a megdagadt patak vize... Erős, érczes hangja van, de mérsékli. Semmi színészi pose, semmi hatásvadászó allure nincs a szónoki modorában, de mégse pongyola. Az értekező hangnál ünnepélyesebb valamivel, de a deklamácziónál jóval innen van. Helylyel-helylyel a melegség lehe rezeg szavában, ritka eset, ha egy csöpp pathoszt vegyít bele, épen annyit, a mennyi sáfrány a levesbe kell, hogy egy kis színt adjon neki. Érvre érvet hoz fel, mintha gránitköveket hempergetne egymásután. Néha egy színes hasonlat röppen el, mely megvilágítja a horizont.

Hallgatja a ház (az a jó öreg, csendes régi ház), hallgatja, hallgatja és nincsen közbeszólás, nincs ellenmondás, nem rázza a fejét senki, — mert hiszen Deák beszél. Mintha falernumi bort szürcsölnének, ragyognak a mameluk-arczok az élvezettől. Nem is hallgatás ez, de valami babonás magábaszállás, megtisztulás, mintha egy végzetszerű hatalom a salakot kaparná ki elméjükből.

Pedig milyen egyszerű forma, milyen közelfekvő argumentumok. Egy-egy mameluk fészkelődni kezd a padjában és pironkodva súgja a szomszédjának: »Ejnye, ezt már én is gondoltam«.

Jupiteri nyugalom ömlik el a szónokon — s magyaros igénytelenség. Egy falusi molnár se mondhatná el a maga igazait és észrevételeit kevesebb praepotentiával. Mindenki érzi, hogy ez a beszéd esemény, csak maga az nem látszik ezt tudni, a ki beszél. Komoly, szinte mogorva az öreg úr beszéd közben, és mégis, mintha megszépült volna, szemeinek kigyúlt fénye beragyogja magyaros kiálló csontu arczát. Hatalmas szemöldjei, melyek az egész arczon uralkodnak, alig észrevehető mozgással kisérik szavait, a szemek közötti ránczok kiélesednek, a homlokredők fölpuffadnak, de se fáradtság, se idegesség nem mutatkozik rajta. Olykor a jobb kezével tesz egy kimért, jellemző mozdulatot, vagy a tarka zsebkendőjét húzza ki a zsebéből, melylyel csurgóra álló

arra a rangra emelte Deákot, a melyen Hollós Mátyás áll. Ha egy jó adoma, vagy egy jó mondás születik valahol, a nép, mint a hogy a csóka egy rakásra hordja a fényeset, vagy Mátyásra fogja, vagy Deák Ferenczre.

Ötletei és adomái bejárták az országot és szinte jobban emelték őt a kedélyes nemesi kuriákon, mint nagy elméjének komoly alkotásai. A tömeg előtti népszerüségét pedig főleg az a külső körülmény fokozta, hogy szegény tudott maradni. Milliói lehetnének, mondák, és nem szerzett semmit.

De ez nem érdeme Deáknak. Ő nem érezte a szegénységet, tehát nem is bánthatta. A gazdagság iránt sem volt érzéke, hát nem is imponálhatott neki.

Egy a Kongo államban járt régebbi utazó meséli, hogy őt egy csöppet se izgatta a malomkövek látása, pedig a malomkövek csupa nagy bankók a benszülöttek szemében. A dominiumok, paloták, fogatok ilyen malomkövek lehettek Deák szemében. Mit emelhettek volna azok ő rajta?

Hogy rendjelekre, kitüntetésekre se hederitett, az is magától értetődő. Hiszen akkora titulust, minő a »Deák Ferencz« név, fejedelmek nem tudnak adni, de hogy annyi hiuság se legyen benne, hogy a történelmi jelentóségü szerepeket, a korona föltevésének aktusát is elhárítsa magától, ez már nagy dolog, a mi megdöbbenti a gyengeségek pépjével gyúrt átlagembert.

Csakis így eshetett meg, hogy a koronázás után, midón a király többi közt a Deák valamelyes kitüntetését is előhozta, Andrássy gróf így felelhetett:

— Fölséged bizonyosan a világ egyik leggazdagabb, leghatalmasabb uralkodója, de Deák Ferencznek még Fölséged sem adhat semmit.

Ez akkor igaz is volt (mindössze egy vizittel tisztelte meg az »Angol királyné«-ban), de már azóta harminczhat nehéz esztendő mult el, a világ nagyot fordult, sok minden megváltozott. Deák a budapesti temetőben pihen s álmodja, ő az álmok üldözője, művének szilárdságát, hazájának fejlődését; Andrássy a terebesi kriptában alszik pánczélos ősei közt; hármuk közül csak a király jár most is ébren virrasztó gonddal föl s alá a bécsi Burg szobáiban. Magyarokkal való sok ügye-baján elmélyedve, eszébe villanhat, hogy Deák Ferencz ha élne, ma volna száz esztendős.

Mit élt volna meg erre a születésnapjára? Jaj, mit élt volna meg! Recseg, ropog a nagy dimensióju mű, melyet alkotott, melyért élt. Minden pillanatban összeeshet. Tanácsadó magyar urak járnak a királyhoz, s magyarázzák szavuk, eszük vagy taktikájuk szerint, mi áll a törvényben, de a királynak mindezre csakis egy szava van s kedvszegetten ismétli:

— Ezt máskép magyarázta nekem Deák Ferencz.

Hogy im a királynak igy eszébe jutnak régi dolgok, régi szavak s élő magyaroktól, a halotthoz húzódik, vajha megragadná a gondolat, hogy a századik évfordulón, a mikor a nemzet ünnepel, a királytól is dukálna Deáknak valami. Nem baj, hogy Andrássy egykor azt mondta: »Deáknak még Fölséged sem adhat semmit«.

Ma már sok nem igaz, a mi akkor igaz volt. Ma már azt mondaná Andrássy is:

— Deáknak épen csak Fölséged adhat meg valamit.

S ha egy kicsit találgatná a király, hogy mire volna most a legnagyobb szüksége Deáknak, hogy a dicsősége meg ne csorbuljon, hogy a műve meg ne semmisüljön, de hamar kitalálhatná.

Csak bele kellene tölteni egy kis több nemzeti tartalmat, hogy szilárd legyen és hosszantartó . . . Aztán hadd aludnék békén, csendesen tovább, a következő száz éveken át az ötvenkét vármegye táblabirája, a ki bölcsebb volt mindenkinél, de egyet meg nem tanult: bajban levő emberrel alkudni nem tudott.

(1903.)

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ
DEÁK FERENCZ RAVATALÁNÁL.

(ZICHY MIHÁLY FESTMÉNYE A MAGYAR TÖRTÉNELMI KÉPCSARNOKBAN.)

AZ EREDETI UTÁN. JOGOSITOTT KIADÁS.

[illegible] lehettek [illegible]

[illegible] Deák [illegible] hogy [illegible]

[illegible] magától, ez [illegible]

[illegible] Andrássy [illegible]

[illegible] Deák Ferencz [illegible]

[illegible] bee pihen [illegible] hazajával fejlő- [illegible] Andrássy [illegible] ősei [illegible] verrasztó [illegible] Magyarokkal való [illegible] hogy Deák [illegible] volt [illegible]

[illegible] mit élt [illegible] melyet [illegible] Mindenki [illegible] királynak s maga [illegible] eszük [illegible] a törvény, de a királynak [illegible] szava van s következetten ismétli:

[illegible] Deák Ferencz.

[illegible] királynak így eszébe jutnak régi dolgok, régi [illegible] húzodik vajha meg- [illegible] hogy a századik évfordulón, a mikor a [illegible] királytól is jutna Deáknak valami. Nem [illegible] egykor azt mondta: Deáknak még Föl- [illegible] semmit.

[illegible] nem igaz, a mi akkor igaz volt. Ma már [illegible] is.

[illegible] csak Föl [illegible] meg valamit.

[illegible] hallgatna a király [illegible] mire volna [illegible] szüksége Deáknak [illegible] meg [illegible] műve meg [illegible] uljon, de hamar [illegible]

[illegible] tölteni egy [illegible] tartalmat, [illegible] aludhék [illegible] a kov[illegible] éveken át az [illegible] bírája [illegible] volt minden- [illegible] levő emberrel alkudni [illegible]

Deák Ferencznek
Erzsébet Királyné

A bán.

HÁROM HETE tart már az uj miniszterelnök bemutatkozása. Udvariassági aktusnak egy kicsit sok. Thurzó püspök lakodalma, a krónika szerint, egy álló évig tartott, úgy hogy a derék pár még a menyegzői népnek mutathatta be az ujszülött kis Thurzót; de ez legalább lakodalom volt, a szakácsok sütöttek-főztek, a vendégek pedig ittak-ettek; szóval kellemes mulatság volt. Hogy azonban egy egyszerü bemutatkozás három hétig tartson, az páratlan eset a világon és csak olyan országban lehetséges, a mely annyira előre van, hogy nem kell sietnie. Mulatságnak gyenge mulatság, ámbár az emberek itt is esznek. Egymást eszik, mint a vadaknál. Mindig van valaki hizlalás alatt a ketreczben.

Az uj miniszterelnököt mindjárt eleinte némi csalódások érték. Eleinte azt hitte, ő mutatkozik be a háznak, később rájött, hogy igazabban az ellenzék mutatkozik be neki. Eleinte úgy rémlett előtte, hogy őt akarják felfalni, mignem rájött, hogy voltaképen Kossuth Ferencz az óhajtandó falat és ő most csak mellékszemély. Szóval ravasz szakácsok közé jutott. Mást irnak az étlapra és mást tálalnak.

Hanem hát, az is mindegy, valami majd csak történik. A végzet, végzet. Jön dübörögve vagy csendesen, de egy órában megérkezik. Hát ezt az órát ki kell várni valahol, ha másutt nem, ezen a piros széken. Állja tehát nyugodtan az atakot, mint a babonás mesékben az, a ki a keresztutakra megy, a hol mindenféle boszorkányok, szörnyek és kisértetek jönnek feléje, hogy megsemmisitsék, de ő neki nem szabad megijedni. Ott ül csendesen, úgyszólván ártatlanul, fönséges egykedvüséggel, a minő csak a veszélyt nem ismerő gyermekek szelid tekintetében van. Csak egy fatalista lehet ilyen, vagy egy gyermek, a ki harmatból van, vagy egy férfi, a ki vasból van.

Ha annyi »engedményt« hozott volna magával, mint a mennyi flegmát, bizonyára fáklyás zene lett volna a liberális klub előtt, a mi ugyan nagyon megzavarta volna Dániel Mártont az estéli kártyajátékában, de a liberális klubra ráfért volna, mert minden öt évben egy meszelés kell a falaknak és minden tiz évben egy kis fáklyafüst, a mely a falakat befogja, hogy valamely politikai klub tiszta és lakályos legyen.

Születlen divat Darányit boszantani, hogy ő adta be annak idején a bánt visszautasitó határozati javaslatot a szabadelvü párt hires krucz-konferencziáján. Ő vagy más, az teljesen egyre ment, valakinek be kellett adni. Nem a bán ellen foglalt a konferenczia állást, hanem Wekerle mellett az egyházpolitikai harczok mámoros napjaiban. Hiszen maga Tisza Kálmán fogalmazta e javaslatot hevenyében, a ki pedig szerette és sokra becsülte gróf Khuen-Héderváryt s mikor 1883-ban bánná neveztette ki a győrmegyei főispáni székből, e szavakkal közölte a hirt barátaival:

— Károlyt kellett oda küldenem, pedig nem szivesen tettem, mert az a tervem volt vele, hogy belügyminisztert neveljek belőle magamnak.

Rajta is van a Tisza-iskola karaktere, mint a jó kaszapengén a bikajegy és teljesen megfelel az ideálnak, melyet a fehér asztalnál Darányi szokott festeni egy igazi államférfiről: »nem siet, nem haragszik, és nem csodálkozik«.

Valóban nem siet (az igaz, hogy nem is engedik sietni); nem haragszik és nem csodálkozik, sőt még többet tesz ezenkivül, a mi egyenesen a mi csodálkozásunkat hivja fel. Azt kell hinnünk, hogy e különben törékeny, finom alaknak, ki egy a középkor czirádáival, a középkori olygarcháknak készitett hatalmi széken tette nevét lendületessé az erőnek imponáló ragyogásával, és tiszteltté a félelem némi vegyületével, — talán nincsenek is idegei?

A hires pozsonyi Kempelen készitett a napoleoni idők-

ben egy világhirre vergődött sakkozógépet, melyről azt hitték a kik sakkoztak vele, hogy csak a külseje gép, de valójában ember van benne. Most ez a dolog megfordult. Egy politizáló és taktikázó szerkezet áll előttünk; olyan mint egy élő ember, de ez mintha csak egy gépezetnek lenne a különös külseje, egy gépezetnek, mely minutiosus preczizitással végzi a maga teendőit: a rokonszenves, friss és tetőtől-talpig elegáns főúr, kinek arczán még szinte rajta van az ifjuság hamva, kék szemeiben a lélek és homlokán a szellem sugárzik, csak feje búbján látszik egy fehér tarló (a *fehér lap,* a mit Horvátországban szerzett), elmondja beszédét vagy nyilatkozik kötelességszerüen, röviden, óvatos szavakkal s aztán ujra leül és mintha egy láthatatlan kéz egy láthatatlan gombot nyomna meg benne, a mitől a szive megszünnék dobogni, a füle hallani, az agya gondolkozni, hidegen, egykedvüen nézi az ellentábort, mint valami sajátszerű vidéket. Hajrá! Megindul ujra és ujra az ádáz szócsata, hullanak a kartácsok, süvitenek a mérgezett nyilak mind az ő mellének irányozva, de ő nem érzi, nem látszik tudni róluk, ül és ül csendesen, se nem pirosodik ki, se nem halványodik el, borulat nem száll a homlokára, ráncz le nem telepszik a szemöldjei fölé, ajkán nem futkároz gúny vagy fitymáló mosoly, ez a szelid, szép sphinx-arcz nem mutat merőben semmit, se daczot, se gőgöt, se martiromi keserüséget, semmit, semmit és néha csak a pillái rezgéséből vehetni észre, hogy élőlény.

Kemény fából való ember az ilyen és imponál a magyarnak Imponál és meghökkenti. Egy kicsit megtorpan, ágaskodik a közvélemény, mint a tüzes paripa, a ki erős lovast érez a hátán. Gyakran hallani a folyosón, a mint aggódó arczczal mondja egy-egy képviselő:

—Ha ez egyszer befészkeli magát, sohase rázhatjuk le többé.

— Bolond beszéd — felelik a higgadtabb politikusok. — Hát mi az a befészkelés? Az, hogy megszeretjük. De ha egyszer megszeretjük, akkor mért kellene aztán lerázni?

Hm, persze, de vajjon logika-e a folyosón a logika? E süppedékes talajon, mely tele van csapdákkal, sülyesztőkkel? Ez álarczos sürgés-forgásban? A tanácsterem természetesen még rosszabb. Ott még kevésbbé történik az, a mi történni látszik. A fehér liliomok, melyek e beszédekben elbódítják szinükkel, szépségükkel a jelenlevőket, sokszor az önző érdekek szemétdombján nyiltak ki. A jámbor karzati hallgató azt hiszi, hogy itt a haza van megtestesítve, mint a hogy a délibábról hiszik, hogy az a tenger. A tengert mutogatja, az igaz, de a meztelen valóság az egész tengerből csak a sivár homok és a kútgém, melyen a csorda ivóvödre lóg.

A folyosó őszintébb, itt néha elelhull egy kis forgács a valódi fűtőanyagból.

— Addig itt nem lesz béke, — fenyegetőzik Polónyi, — mig Wekerle ide nem kerül.

Egy másik embernek Széll visszatérése kell. Van olyan, a ki csak Szapáry Gyulával az élén akczeptálja a hazát; ha nem, hát törjük össze.

Journalisták, szélsőbaliak, ó-szabadelvüek, volt nemzetiek, vasalt nadrágos kaszinópártiak tarkán vegyülnek össze diskuráló csoportokká. Érdekes, hogy a mágnások oly szorosan

összeesengnek, bármily árnyalathoz tartoznak is egyébként, mint még sohasem 1867 óta. Azt lehetne hinni, hogy a mi felette sajátságos tünet, ők kezdik az osztályelkülönzést (még csak ez az egy betegség hiányzik eddig); szerencsére ezt az aggodalmat enyhiti, hogy a mostani parlamentnek úgyszólván a legnemesebb alakjai, a két Andrássy testvér, Tivadar és Gyula, köztük van, komoly hazaszeretetükkel, subtilis, önzetlen gondolkozásukkal valóságos oázis jelenlétük e sivár homokon, melybe a legtöbb politikus csak a maga köreit rajzolja.

A csendes zugok és fülkék megtelnek suttogókkal. Itt szövik azokat a finom szálakat, melyekben egy Herkules is megbotlik. A frondeuröknek és intrikusoknak tág teret nyit a zavaros helyzet. Van elég kender a rokkákhoz, a mit felfonjanak. A settenkedők óvatosan lépkednek, mint a macskák, a stréberek bizonytalanul, mint a Buridán szamarai, nem tudva, melyik jászolhoz közeledjenek. A Rabagasok a multban elkövetett hibákról szónokolnak. Persze ők előre megmondták mindezt. A faiseurök a terveiket lanceirozzák, nemzeti szinü folyadékba mártva azokat; köpülik, hogy hátha vaj lenne belőlük. A hizelgők a eziterát a hónuk alatt hordják, de még nem merik pengetni. Mindenkit fölpiszkált, sőt némileg megváltoztatott a válság, csak a nagyképüek nagy képe maradt meg. Ez az isteni örökség, melyet nem lehet elkölteni.

A Balkán közelsége teszi, hogy nálunk egy idő óta az történik, a minek az ellenkezőjét várja a kombináló. Mily meglepetés, hogy a szabadelvü párt két árnyalata, az ó-szabadelvüek és a volt nemzetiek a multkori megrepedés után minden látható ok nélkül egymáshoz kezdenek simulni, a helyett, hogy hajba kapnának. Most a kisebb emberek keresik egymással a barátságot, tanulván a példán, hogy a vezérek (Széll és Apponyi) által kötött fuzió nem szuperált az alsóbb rétegekben. Felállitják tehát a csalhatatlan tételt: »Ha két fának a koronái összeborulnak, azért az mégis két fa, de ha a két fa törzse összenő, akárhogy ágaznak is el a koronáik, azért az mégis egy fa.«

Mig a két fa törzse igy ér össze lassan, addig a függetlenségi párt szakad ketté. Justh Gyula, Komjáthy búsan, családtalanul járnak-kelnek a folyosón, mint az anyatyúkok, a kiket a csirkéik kergettek el. A harczi pártiak lázasan sürögnek, forognak, intézkednek, a vitarendezők kiosztják a szerepeket. Kis jegyzőkönyvbe irják a megfogott szónokokat, azt is, hogy ki meddig beszél, nagy dérrel-zajjal »fütik a katlant« Khuen-Héderváry alá, csak ritkán fahasábokkal, legtöbbnyire rőzsével és szalmával, vagy plane »tőzeggel«.

Anyag van bőven. Szállitja a sajtó egy nagy része, mely most hirtelen föltette a frigiai sapkát, miután előbb lakájos strimfliben járt. Haragszik, fogát csattogtatja, mar. Azt hinné az ember a gesztusairól, hogy a »bánt« kergeti, pedig csak előfizetők után szalad. A sajtó czikkelyeiből puskáznak az obstruáló szónokok. Összehordanak hetet-havat. Khuen gróf nem magyar, mert horvát bánból lett. (A horvátoknak meg nem volt horvát, mivelhogy magyar főispánból lett.) Felhoznak ellene ezer panaszt, még az is mint felháboritó tény emlittetik, hogy úgy irányozta a gólya röptét, miszerint a gyerekei mind itt szülessenek a szükebb Magyarországon. Oh, milyen ördöngős Macchiavelli gonoszság!

Elszónokolják, hogy zsarnok, kegyetlenül bánt a horvátokkal (a szegény, ártatlan horvátocskákkal!) és hogy nekünk nem kell ilyen zsarnok.

Hiszen védekezhetnék, mondhatná: »Ha zsarnok voltam, a magyarok érdekében voltam az«, de a »bán« nem czáfol, nem szokása. És igaza

van. Megteszi ugyis a következő szónok, a ki azt mondja, hogy a hol csak lehetett, kedvezett a horvátoknak, őket beczézte, istápolta a magyarok rovására, gyenge kormányzata alatt megnőttek a zavarok és Strossmayerék szarvai.

Khuen-Hédervàry gróf megint ezáfolhatna, mondhatná a harezolók felé fordulva:

— Válaszszanak kérem az urak, vagy zsarnok voltam a horvátokkal szemben, vagy atyáskodó. Ha zsarnok voltam, akkor ne mondják, hogy rossz magyar vagyok; ha lagymatag voltam, akkor ne mondják, hogy zsarnok vagyok. Egyet vállalok, akármelyiket, a mi épen tetszik az uraknak, de a kettő együtt össze nem férhet.

Persze hogy mondhatná, de ó nem czáfol; ama fegyelmezett államférfiak sorából való, a kik igen jól tudják, hogy melyik hús milyen lében fő. A húst kivárja, kiveszi, ha megpuhul, a levesre pedig ügyet se vet, hadd forrjon, hadd pöffögjön. Nemcsak azt tudja ő, hogy nagyon keveset kell mondani, legjobb semmit, hanem azt is, hogy nagyon keveset kell meghallani, legjobb semmit. A britt királyságnak volt egy államtitkára, sir William Arundel baronett, a ki harmincz évig viselte tisztét boldogságban, *mert siket volt.* Mikor a barátai szónokoltak a parlamentben, füléhez emelte a tubust; mikor valamelyik ellenfele emelkedett fel, letette a tubust és elégedett volt mindig, mint a mókus az erdőben a madarak csipogása közt.

A kinek az Isten miniszterséget ad, de a siketséget elfelejti mellé adni, az az önfegyelem útján szerezheti azt meg és hosszu életü lesz mint miniszter.

Khuen-Hédervàry jól érti ezt: tehát nem ezáfol, nem védekezik és gyüjti a tőkéjét, mert az elhallgatott gondolat megtakaritott tőke a kormányrúdnál. Röviden felel, szinte telegramm-stilusban. Eleinte egy kicsit akadozva beszélt, de mire a bemutatás legvégére jut, már kész szónok lesz, a ki egyszerre, minden keresgélés nélkül húzza ki elméje fiókjából a kellő szót. De ezt a gyakorlottságot is alkalmasint arra fogja használni, hogy még rövidebb legyen.

Átolvastam összes beszédjeit, a melyeket megkaphattam, de csak egyetlen frázist találtam bennök 1883 deczember 17-ikéről a báni programmbeszédében.

— Születési helyem itt van, — szólt kipirult arczczal és szokatlan melegséggel, — de hazám ott!

És akkor oda mutatott a kezével, a hová a Jellasich bán bronzszobra: — Magyarország felé.

Ott köztük, Zágrábban, a hol ártott neki, ott tette le a hitvallást, hogy ő magyar; itt, a hol használna neki, nem ismétli. Hallják az urak, ez nem közönséges ember! Ennek gerincze van... Hanem hogy egyetlen frázist nem birnak belőle kicsikarni, az mégis egy kicsit sok, az mégis egy kiesit vakmerő attentatum egy olyan országban, mely egy pár száz éve frázisokon és töltött káposztán él. A dohányzástól a doktorok csak lassan szoktatják le az emberi szervezetet, — egyszerre abbahagyni a frázisokat végzetes lehet a nemzeti organizmusra.

Mindegy. Nem ugrik be a makacs ember. Ül csendesen a piros széken, hallgatja, hallgatja a tömérdek beszédet, tömérdek beszédben tömérdek igazságtalanságot, prücsköt, bogarat, polyvát, gezemiczét, buzaszemet, konkolyt, és ellenkezőleg Frigyes császárral, ki a javulás folytonos tünetei közt halt meg, ő a helyzet rosszabbodásának tünetei közt folytonosan erősödik, — de őt még ez se alterálja, mindig egyforma, mindig egy és ugyanaz, a csodálatos gépember, a kit nem érintenek sem oràcziók, sem szituácziók, se konventikulumok, se parlamenti rohamok, se politikai mennydörgések; a bulletin változatlanul egy marad: »A miniszterelnök jelen volt és egykedvüen hallgatta a beszédeket«.

A megkonfundált kisértetek.

BUDÁN E NAPOKBAN eltemettek egy Korezay Mihály nevü ügyvédet. Halál neme: szivszélhüdés.

Mihelyest ráborultak koporsójára a göröngyök s elkezdte volna az örök szileneziumot, egyszerre felrázta egy hang:

— Mit keres itt kegyelmed az én siromban?

— Ez az én sirom — fortyant fel dr. Korezay.

— Hogy mer olyat mondani?

— Ma fizette ki feleségem a városnál a sirhely árát, — bizonykodott Korezay, vagyis helyesebben a lelke s még helyesebben a tulvilági énje — ez a sir tehát az enyém, félre innen atyafi!

— Én már ötszáz éve fekszem itt és nem engedem a jussomat.

— Hát kicsoda ön?

— Én Gergely diák vagyok, a király irnoka.

— Miféle királyé?

— A Zsigmond királyé. És kend kicsoda?

— Dr. Korezay Mihály köz- és váltó-ügyvéd.

— No hát takarodjék innét, nekem itt ne szuszogjon.

— Ohó, — replikázott a holt ügyvéd, — föltéve, de meg nem engedve, hogy a sir eredetileg az öné volt, ez a joga immáron elévült, s én legott beadom a kilakositás iránti keresetemet az ördögnek. Sajnos, hogy az ő illetékességi körébe jutottam; reménylem, önnek is ő a gazdája?

— Fájdalom, — sóhajtott fel Gergely diák, — részt vettem a király megbizásából a szepességi városok elzálogositásában.

— Szép üzlet lehetett — irigykedék Korezay.

— S ezért vetettek a purgatóriumba az ördög keze alá, hogy a haza testéből kiszakitottuk ezeket a városokat, de remélem, nem örök ideig tart elkárhoztatásom.

— Hogy-hogy? - kérdé Korezay.

— Van tudniillik egy enyhitő körülmény javamra, én vettem rá a királyt, hogy szakadjon el a pápától, IX. Bonifaciustól, — úgy vagyok értesülve, hogy egy idő után e miatt az égbe jutok.

— Hm, ez meglehet; hanem én ezt nem várom be, menjen ki a helyemről, menjen ki!

— No csak az kellene még.

— Hát majd meglátjuk.

És a mint igy ezivakodának a sirban, egyszerre csak kénkőszag és füst között megjelenik a földalatti világ szelleme és rájuk rivall:

— Ejnye, ördögadta fajzatai! Hogy mertek igy lármázni? Miféle szem-

telenség ez? Itt az örök nyugalom van. Itt csendnek kell lenni. És a csendet is ki kell tartani, mint a lármát. — Nur aushalten! — szólt a szellem mennydörgő hangon s eltünt.

De a két holt nem sokba vette a szellem szavait s ujra kezdte a feleselést. A szellem kis vártatva ujból megjelent.

— Nem fogadtatok szót gazemberek; mind a ketten ki fogtok takarodni, vissza az életbe.

Lucifer hazament és rendelé legott a szolgáinak, hogy a két halott bocsáttassék vissza az életbe.

— De ez nem lehet, — mondták a segédördögök.

— Azaz folytatják tovább álmaikban az életüket, a mi voltaképen egyre megy, mert hisz az élet is csak álom, tehát az álom is csak élet. Menjetek és keltsétek fel őket. Gergely diák az egyik, Korczay ügyvéd a másik. Dixi.

És az ördög-adjutánsok szót fogadtak, azonnal intézkedvén a fenforgó ügyben; azaz belopták büntetésül álmaikba a napi életük folytatását.

Hanem hát, mi nem történt, összetévesztették a konduitlistájukat s Korczay Mihály ügyvéd a Zsigmond király idejébe, Gergely diák pedig belecsöppent a mostani napokba. Közigazgatási rendellenségek denique a pokolban is vannak.

*

Korczay ügyvéd ujra élt, legalább ő úgy érezte, hogy él és egy ház előtt találta magát, egy ismeretlen városban, voltaképen azon a helyen, a hol minap a guta ütötte meg. Köröskörül apró ablakos házak álltak tornyokkal és bástyákkal. De, nini, hisz ez a Duna! Az a hegy meg a Gellért.

Ment, mendegélt nagy tünődéssel a dolgokon, valahogy a Mátyás-templom felé, midőn különös menet bontakozott ki szemközt. Pánczélba öltözött lándzsás vitézek kisértek egy csomó magyar-ruhás urat, nagy zajjal, zsibongással. Büszke, daczos tartással jöttek ezek, csörömpöltetve lánczaikat. A kopják és fegyverek vidáman csillogtak-villogtak a napfényben, de a lándzsások arcza sötét és zordon volt. Elől egy nagyszakállu úr lovagolt, kis buzogánynyal a kezében, mellén az ország czimerével, utána két skarlát-szin ruhába öltözött magas férfi lépdelt, mindenik egy-egy bárdot emelve. Hátul zajongó, sipitozó, vigyorgó és rémüldöző csőcselék, vargák, csizmadiák, gyerekek, vénasszonyok, ki átkozódva, ki magyarázva.

Korczay megszólitott egy embert, a ki nyers állati bőrt vitt a vállán.

— Mi történik itt?

Az egykedvüen felelte:

— A király lenyakaztatja őket.

— Lenyakaztatja? Hát mit csináltak?

— Zugolódtak a kormányzat ellen, ellenkeztek, lábatlankodtak, szóval kényelmetlenek a királynak.

— Ostobaság, — nevetett fel Korczay. — Ki az ott elől a lovon?

— Az a budai várkapitány, Amadé Pál uram.

— Hát az a kettő a bárddal?

— Azok a hóhérok.

— És ez a megláncolt büszke fejü magyar?

— Hédervári.

— Bolond kend, bátya, hiszen a bánt személyesen ösmerem. Most épen Egyiptomba készül, talán már el is ment.

— Megy ám, de Pilátushoz vacsorára, — felelte az állatbőrös ember sóhajtva. — Pedig micsoda gazdag ember! Mennyi birtoka van. Mennyi rétje, malma, vára. Az egész Dunántul tele van Kont-birtokkal.

Mintha világosságot lőtt volna be Korczay fejébe, a »Kont« szóval különös fázékonyság futott végig a tagjain s eszébe villant a történelem, a Garay verse Kontról, a harminczeg nemesről (hiszen szavalta is gyerek korában). Szent Isten! Miféle látomány ez, a történelembe visszafelé? Hogy lehet ez?

AZ ATHENAEUM HÁROMSZINNYOMÁSA.

FELVONULÁS A DÍSZTÉRRE.
KIMNACH LÁSZLÓ EREDETI AQUARELLJE UTÁN.

— Ah, a Szent György-térre viszik! — kiáltá akaratlanul.

— Igen, ott van a vérpad felállitva.

— És a nép megengedi, hogy ez megtörténjék? Hisz ez istentelenség, égre kiáltó gaztett.

Az állatbőrös ember (nyilván valami mészáros) vállvonogatva bámult az idegenre.

— Hát mit tehessen a király? Ha a király került volna a Konték kezébe, hát ők veszik a király fejét, hogy im a Konték kerültek a király kezébe, a király veszi a Konték fejét. Ez világos.

— De ez nem így van, egy jogállamban! Az égre nem! — kiáltott fel a prókátor.

A mészáros megrázta a bőrt a vállán:

— Látja az úr ezt a bőrt, ezekkel a nagy szarvakkal? Egy óra előtt ez még ökör volt s nagy szarvaival nekem rohant, fel akart szurni; s ha nem vagyok ügyesebb a taglóval a kezemben, úgy most az én bőrömet czipelné az ördög, mint a hogy én czipelem az ökör bőrét.

Korczay megrázkódott az ördög emlitésére. S önkéntelenül kisérte tovább a menetet és végig nézte az egész borzalmas látványt, Kont és társainak kivégzését.

Jóval távolabb a bámész sokaságtól két főúr állott és beszélgetett. Az egyik őszszakállu, a kardjára támaszkodott, s mikor az utolsó fejből is felszökkent a vérsugár, igy szólt:

— Sok jó ember volt közöttük.

— Hja, — felelt a mellette álló, bozontos szemöldökü főúr. — Nem voltak elég csendesek, tehát elég csendesekké tevődtek vala.

Dr. Korczay a lassan oszló sokaságba vegyülve, megkérdé valakitől, ki légyen az a bozontos szemöldökü főúr?

— Palatinus uram, ő kegyelme, — mondották.

*

Ez alatt ép ily megfoghatatlan dolgok történtek Gergely diákkal, ki valahol a Népszinház tájékán találta magát, ama helyen, a hol befult volt ötszáz év előtt kacsavadászat közben. Természetesen fogalma se volt, hova került. Magyarul beszélő emberek rajzottak az utczákon, magyar feliratu ezégérek

függtek a boltok fölött, rosszul öltözött rikkancsok papirczédulákat árultak s torkuk szakadtából kiabáltak: »Rendkivüli kiadás. Az obstrukczió egyre folyik. Egy képviselőt agyonvertek.« Vett volna ilyen papirost, de egy fillérje se volt. Figyelve, észlelve haladt egyre beljebb a tündéries városban, melyben olyan nagy ablakai voltak a házaknak, hogy egy kocsi is befért volna rajtuk, meg-megállt egyes beszélgető csoportoknál, a hirdetési oszlopok plakátjait átolvasta, bámulta a maguktól járó villamos kocsikat, szerette volna tudni, hol van, mig végre a Dunához érkezvén, melyet csodálatos pompáju hidak úgy fuztak össze, mint az asszony derekát a halcsontok; csodálkozva, de mégis édes hevülettel ösmert rá a régi tájékra: Budára, Pestre, fent a Margithaszigetre. Szűz Mária Szent anyánk! Micsoda város támadt itten. Eszes ember lévén, hamar kikombinálta, hogy mi történt.

— Teringette, — dörmögte — engem a helyett a szemtelen ficzkó helyett talált az ördög feltámasztani.

— No, úgy is jó. Mohó vágy fogta el, meglátni az ország fejlődését, megösmerni az uj találmányokat. Mily kevés halandónak adatott, hazáját ötszáz év mulva látni! Milyen szerencse! De sietni kell felhasználni minden perczet, mert az ördög nem alszik, kikorrigálja a hibáját, s azzal vége.

Ment, ment tehát, üzetve a tudás szomjától, elvegyült a tömegek közé, felbátorodott, itt-ott kérdezett is egyet-mást, de a nélkül is észrevette az arczok komorságán és a beszélgetők elejtett szavaiból, hogy valami nagy baj van az országban.

Különös dolog volt, az emberek nagy telenyomtatott papirosokból olvasták le az idők járását és a jövendőket, a mit Zsigmond király Ő Felsége korában az asztronómusok a csillagokról néztek le.

Hallotta, a mint két úr találkozván, a következőket mondta az egyik:

— Sok bajban volt már ez az ország, de még ilyenben sohasem.

Mintha mérgezett nyilat lőttek volna Gergely diák szivébe, szinte fölszisszent.

Egy másik úr igy szólt a vele menő társához (Gergely diák a hátuk mögött kullogott):

— Nincs kibontakozás ebből a helyzetből, nincs-nincs.

De hát mi történik itt? Elfogta a kiváncsiság és félelem. Ó, te gonosz sátán, hát azért keltettél fel a való életre, hogy megkinozhass! Minek kellett nekem ezeket tudni? Veszedelemben van az ország, most már legalább meg kell tudnia, milyen veszedelemben, s illő vagy nem illő, megszólitott egy urat, a ki dologtalanul állt egy sarkon és 124-es

szám volt ráverve a piros sapkájára. Nagy úr lehetett, mert a többi ember mind loholt, sietett valahová, mintha küldve volna, csak ez ácsorgott nyugodtan és valami apró edényből füstöt fujt a levegőbe.

— Ne sértse meg a szó, vitéz nagy jó uram — kezdé Gergely diák — terhére ne essék a felelet . . .

— Mit akar?

— Mondja meg nekem, kegyelmed, micsoda baj van itt; hosszu idők óta nem voltam az országban, most csöppentem ide s hallom a sok mindenféle beszédből, de csak zagyván értem, hogy valami nagy baj tornyosodik az ország fölött.

— Úgy? Az ország fölött? Hát az obstrukezió! — felelte félvállról a 124. szám.

— És mi légyen az az obstrukczió? — tudakolta Gergely diák, röstelkedve, hogy nem tudja.

— Nagy urak lefetyelnek.

— És hol van az az obstrukczió? Hol lehetne azt látni?

— Az az országházban van.

— Merre van az ország háza?

A füstfuvó ember erre eligazitá becsülettel, hogy csak menjen egyenest a Duna mellett fölfelé, egyszer csak odatalál a sok tornyáról, meg a pánczélos vitézekről a tornyok tetején.

Mire megindult Gergely diák a mondott irányban s egyszer csak odaért a palotához, mely kis hija, hogy nem forgott kacsalábon, mint a mesebeliek. A kapuban egy drága bundába öltözött nagy úr állt, ezüst buzogánynyal a kezében. Talán maga a mostani király, — gondolta elsőbben, de miután a kocsiajtókat ő nyitogatta ki, Gergely kitalálta, hogy a janitor.

Meg is környékezte mindjárt, hogy azt mondja, szeretné látni az obtsrukcziót.

A janitornak megtetszett a furcsa öltözetü ember, mosolyogva kérdezte tőle:

— Miféle szerzet az úr?

— A király irnokja, — felelte Gergely.

— A makk királyé vagy a zöld királyé?

— Ilyen királyok is vannak? — kérdé Gergely elcsodálkozva királyságok, országok változásán.

— Sőt ők a leghatalmasabbak; — legtöbb hiveik vannak — felelte nevetve egy czilinderes úr, a ki épen akkor jött és hallotta a beszélgetést.

S ugyanakkor intett egy teremszolgának, hogy vezesse fel a királyi irnokot a karzatra.

Hallgatta, hallgatta aztán ott fenn Gergely diák a sok beszédet, hizott, épült a lelke a szavakon. S kezdte kitalálni, magától összerakni az állam uj formáját. Hogy megváltozott a magyar nyelv, egészen más, de még sem az igazi. Istenem, Istenem, hát ez volna az országgyűlés? Milyen lélekemelő ez. Minden emberi fej egy területet jelent az ország

földjéből. Milyen idegenszerü minden, csak egyetlen nyájas ismerős van: az országczimer, a hármas halom, a kettős kereszt, meg a folyamokat jelző ezüst pólyák. Aztán az arczok is úgy hasonlitanak a hajdaniakhoz. Ni, az ott épen olyan, mint az izmaelita boltos volt a királyi vár alatt... az meg ott Apor uramra emlékeztet. De milyen furcsa, hogy kardot nem viselnek az urak. Még annak is csak egy csöngetyüje van, a ki fent a trónuson ül. Valaha a kosok nyakán volt ilyen. Egyik-másik szomszédjától váltig tudakolt, kérdezett:

— Kik azok ott a trónuson?

— Az elnök és a jegyzők.

— Hát az a jól táplált főúr a kisebbik trónuson?

— Az az iglói képviselő, Münnich Aurél előadó.

Nagyot dobbant a diák szive örömében.

— Hát a szepességi városok is ide küldik a követjüket?

— Természetesen.

— No, hála Istennek. — Föllélekzett, mint a kinek szivéről nagy kő esett le. — Tehát már nincsenek zálogban a lengyeleknél

Apránkint kezdte megérteni a dolgokat, csak egyet nem birt felfogni, hogy miért van hát az ország olyan nagy veszedelemben, a minőben még nem volt.

Ezt kellene még megtudnia és elhatározta, hogy erre nézve valamely képviselőtől kér felvilágositást. A folyosóra utasitották e végből és a sok zegzugon keresztül csakugyan oda is jutott. Egész raj uri ember hullámzott a folyosón, szivaroztak, vitatkoztak, föl s alá jártak, Khuen-Héderváry Vancsót kereste, Kaas Ivor Rakovszkyval suttogott egy fülkében, Eötvös adomákat mesélt egy csoportban, Tisza a wippekkel beszélgetett, csak épen Beliczka Béni ült egyedül egy szögletben.

Gergely diáknak ő hozzá volt a legtöbb bizalma, megszólitotta latinul:

— Dicat mihi in quo periculo versetur patria nostra? (Mondja meg nékem, mily veszélyben forog a mi hazánk?)

— Sprechen Sie nicht schwabisch? — kérdé Beliczka.

Mire Gergely diák magyarul ismétlé meg a kérdést.

— Nagy veszélyben forog, — mondá Belicska.

— De hát mi a baja?

— Elveszendőben van az alkotmány, a parlamentárizmus, szóval minden.

— Talán ellenség hóditotta meg az országot? — kérdé Gergely diák.

— Dehogy.

— Vagy a király akarja elvenni az alkotmányát?

— A világért se, — felelte Belicska. — Szegény öreg király éjjel-nappal azon töri a fejét, miképen mentse meg.

— Miért van hát veszélyben, ha senki sem akarja elveszteni? Nem értem.

— Hát az úgy van, — folytatá Belicska fölénynyel — hogy van itt vagy husz ember, a ki folyton beszél és már egy álló év óta nem engedi mozdulni az országot. Nincs ujoncza, adója, nincs levegője, szóval meg van dermedve. Tizenhat millió ember, a ki tanácstalanul, kétségbeesve ...

— A husz ember miatt? Nem értem.

— Hát igen, képzeljen egy a hinárban megfeneklett szekeret, — magyarázta Belicska hévvel — az államgépezet nem tud mozdulni se jobbra, se balra, a husz lármázó ember nem akarja engedni, mert ...

Belicska egyre magyarázott.

— Nem értem, még se értem, — motyogta a diák, folyvást zavartabban és nyugtalanul tekintett a folyosókon végig, pokolbeli kénkőszagot érzett közelegni, valami előérzete volt, hogy érte jönnek. Ajtók nyitódtak, csapódtak távol és közel. Egyszerre csak arra lépdelt Hock. Gergely diák fázékonyan megborzongott. Hock reá meresztė szurós tekintetét. Egy kis füst támadt a levegőben, meg eltünt. Hüs áram futott át a folyosón, mintha ablak nyilt volna meg valahol, Belicska maga elé tekintett és nem látott senkit, semmit. A diák eltünt előle.

Csak a Hock távolodó lépteit hallotta, kip, kop, kip, kop.

*

A közös sirban összetalálkoztak Gergely diák és Korczay fiskális. Az előbbi szólalt meg először.

— Tudja-e, hogy minket felcseréltek, s nekem a kegyelmed életfolytatása jutott osztályrészül?

— Engem meg a Zsigmond király korszakába helyeztek, — felelte a fiskális méltatlankodva, de fel is számitok ezért a küldetésért az ördögnek egy borsos expens-nótát.

— És mit látott kegyelmed ottan?

— Vért és vért, — felelte iszonyodva — láttam harmincz főurat, a kiket, elégedetlenek és kényelmetlenek levén, egyszerűen lenyakaztak. Hát ön ugyan mit látott?

A diák gúnyosan verte össze csont állkapcsait:

— Ostobaságot. Nevetni szeretnék rajta. Láttam husz urat, a kik kellemetlenkedtek az egész országgal, mely tizenhat millióból áll és a királylyal szemben, a kinek azt mondják, egy millió katonája és sok ágyuja van, és a király meg a tizenhat millió ember mozdulatlanul, tehetetlenül sopánkodott, hogy el kell veszniök.

— No és mit akar ön ebből kihozni?

— Azt, hogy kegyelmetek sok okos masinát kitaláltak azóta, de a józan eszüket elvesztették.

Szétbontott krónikák.

ÉJFÉL TÁJÁN hátradőltem karszékemben, lehunytam pilláimat egy perczre, hogy leirandó gondolataimat rendezzem, azon tünődtem ugyanis, mi az idő? Valami, a mi van, a mi mindig volt és mindig lesz. Kis fiu koromban sehogy sem értettem a tanitást: »becsüld meg fiam az időt«. Miért? Mi becsülni való van azon, a mi mindig van, ingyen van és soha el nem fogyhat? Azonképen nevettem a felsóhajtásokat, hogy »megy az idő«. Hát ugyan hova menne? Nem megy az sehova, de áll örökre egy helyen. S ha éj nem követné a napot, mint a saktáblán fekete koczka a fehéret, ha állandóan nappal volna, nem is lehetne észrevenni az időt, még kevésbbé fölparczellázni évekre és napokra, mint a hogy nem lehet fölmérni utczákra és terekre a világürt vagy a levegőt vagy a semmit.

Voltaképen csak mi megyünk, mi emberek. Csakis mi. Egyéb minden marad. Vigasztaló ebben csak az, hogy, ámbár nem tudunk róla, mi is visszatérünk eseményeinkkel együtt, csak nexusaink mások és az események *külseje* más. Mert ha az emberek ugyanazok, a motivumaik se lehetnek elütők. Következéskép a cselekedetek belső tartalma nem változhat, — változhat pusztán a *megjelenési toilettejük*. Az a mindenkori divathoz igazodik.

Igen, igen, igy irom meg és már épen a tollhoz akarok nyulni, — midőn lábcsoszogásokat hallok az előszobában. Tudja Isten miért, de egy csöppet se csodálkoztam, hogy megnyilik az ajtó s egy csomó különös ruházatu férfi lép be. Aha! Valami küldöttség a kerületből!

Félkaréjba álltak s a szónokuk elmondta körülményesen, hogy ők az Árpádkori krónikások küldöttsége, és arra kérnek, akadályozzak meg egy rájok felette sérelmes dolgot, t. i. a Tinódy Sebestyén szobrát. Elmondták érveiket, hogy Tinódy voltaképen csak egy klapaneziacsináló kóbor poéta és mégis mint történetiró kap szobrot. És hogy micsoda igazságtalanság ez ő velük szemben, a kik komolyan foglalkoztak e tudománynyal.

Meghallgattam a beszédet minden meglepetés nélkül, mert egy képviselő nem csodálkozik semmin sem. Ha lehetnek holt választók, miért ne lehetnének holt deputácziók is?

Szokás szerint kezet fogtam mindegyikkel, mire egyenkint bemutatkoztak: Thietmár, Kézay Simon, Márk és még kettő volt, a kinek a nevét elfelejtettem, az igaz, hogy az utókor is. A hatodik nem mondott nevet, mert annak nem is volt — pedig mégsem felejtette öt el az utókor. Ez az ur barátcsuhát viselt és álarczot. Ez volt az Anonymus.

Leültettem őket és átkiáltottam a feleségemre a szomszéd szobába, hozzon be cognacot és kis poharakat. Rögtön behozta, reggel azonban csodálatos módon nem emlékezett semmire s azt állitja, hogy álmodtam.

Megizlelék a cognacot; Thietmár azt a kérdést intézte hozzám, vajjon égetett kanczatej-e, mire az apró tömzsi Márk (Nagy Lajos korából való) megjegyzé, hogy nem kanczatej és már ivott egyszer gyerekkorában ilyenfélét Csák Máténál.

Élénk beszélgetés indult meg most. Mondtam nekik, hogy igen megtiszteltek, de ebben a Tinódy-ügyhen nem lehet tenni semmit, egyrészt mert már el van határozva, már faragják is...

— Ha talán interpellálna az országgyülésen? — jegyzé meg Márk.

— Nem érne semmit. Nálunk egy *holt poétát* agyonütni nehéz dolog, eleveneket könnyü és ha erre lenne szükségük...

— Nem kell, köszönjük. Mi esak Tinódyt szeretnénk megbuktatni, a ki derogál nekünk, egy csavargó, egy rongyos hegedős és mégis praetereál bennünket.

HEGEDÜS L.

— Hogyan? — mondám Anonymushoz fordulva. — Hisz ön is megkapja a maga szobrát.

— Épen azért is jöttem, — fortyant az föl — hogy ha kivihetlen lenne Sebestyén diák kihagyatása, nyilatkoztassa ki, uram, nevemben, hogy ez esetben én nem reflektálok szoborra.

Megigértem, hogy megteszem. Az előbbi dologra nézve nem vagyok elég erős, de nyilatkozattételekre elég erős vagyok. Ő ezt is megköszönte és most már re non bene gesta fészkelődni kezdtek a többiek, de a német Thietmárnak egy inditványa támadt:

— Ha már itt vagyunk, barátim, tudjátok mit, kérjük meg a képviselő urat, beszélje el nekünk, hogy mi történt Magyarországon a mi halálunk óta.

Mindnyájan nekem estek: »Beszélje el, beszélje el!«

Hm, ez nehéz dolog, de lehetett-e megtagadnom? Belefogtam. Ők szépen körülültek és kriptai csönd támadt. Elmondtam az Árpádok kihalását, aztán áttértem az Anjoukra, ezt még Márk is tudta és egyszer-egyszer beleszólt, ámbár elismerte, hogy némely dologról jobban vagyok informálva, mint ő, daczára, hogy akkor élt, — mondta is, hogy hozzám hasonló nagy tudóssal még nem beszélt. (Ez a Márk az első ember, a ki végre felismerte, mi lakik bennem.)

Az Anjoukon túl néma lett Márk uram is, keze leesett az ölébe, szeme reám tapadt és szomjasan csüggött ajkamon, mint a többieké. Jött a Hunyadi-kor, a ragyogó, daliás idők. A hatalmas Buda, az erős Kinizsi Pál, a meghódolt Bécs. (Thietmár kedvetlenül rágicsálta a szakállát, ámbár azt mondták, jó emberünk.)

Folytattam a Habsburgok uralmával, érintve a gravamenes időket, a reformácziót, a nemzeti aluszékonyságot és az ébredést, a negyvennyolczat, a kiegyezést, lefestettem a közgazdasági viszonyokat, a nemzetiségi bajokat, odaszólva gúnyosan Kézayhoz: »Mit is mondott csak szent István király, Kézay Simon uram, a törékeny országról?«

Kézay mosolygott, én pedig azután mind szélesebben rajzoltam a jelent, a parlamentet, reményeinket, torzsalkodásainkat, nem hagyva ki semmi apróságot, még talán azt se, hogy hol vacsorált tegnap Szilágyi Dezső.

Feltünő volt azonban, hogy egyre szomorubbak lettek a krónikások, Márk uram meg épen szúrósan szegezte rám a kicsike kék szemeit s mikor a fiumei kérdést ismertettem, ingerülten közbeszólt: »Hát a másik két tengert hová tették az urak?« (Persze őt még a három tenger mosta országban temették el.)

A másik két tengert nem tudván neki előadni, inkább befejeztem mondanivalómat. Egy kakas elkukorikolta magát a szomszéd ház udvarán, a krónikások felugrottak, hogy most már menniök kell.

A végtelen levertség arczaikon, szemeikben nemcsak szánalmamat költé fel, de kiváncsiságomat is.

— Mi bajuk az uraknak? Nincsenek megelégedve az országgal? Mondják meg, mi hangolta le annyira?

Ötöltek-hatoltak egy darabig, mig végre kitört Anonymus:

— Az ördög vigye el az ön elbeszéléseit! Most már nem lesz többé odalent nyugodalmunk.

— Hát mit mondtam én oly borzasztót?

— Mindent.

Csak lassan vallogatták ki, mi szomoritotta el őket. Hogy azt mondják, nem lett volna szabad megtudniok, mi történt a haláluk után. A tiltott gyümölcshöz nyúltak, tehát meg fognak bünhődni. A martirium már is megkezdődött. Mert megtudván a nemzet életének további fejlődését, megnépesül elméjük, kitágul láthatáruk s elváltoznak a régi események az uj világitásnál. Érzik tehát, hogy a munkáik kontárságok.

Rögtön felfogtam és megértettem ezt a szerzői bánatot. Szegény jó öreg krónikások. Hát kellett ez nektek?

— Oh milyen lapsusokat követtünk el — sopánkodának, — mily rosszul fogtuk fel az eseményeket! Ferdék voltak a nézpontjaink. Följegyeztünk olyat, a mi érdektelen s elhagytunk olyat, a mi nagyfontosságu.

De szinte lehetetlen volna leirni, mily őszinte szégyenérzés fogta el őket s hogy megvetették magukat ebben a perezben. Márk felkiáltott:

— A lelki üdvösségemet adnám oda, ha a mostani tudásommal öltöztethettem volna fel szellemi gyermekeimet.

Kikisértem őket az előszobán át a lépcsőajtóig. Anonymus az elválásnál hideg kezét vállamra tette és igy szólt:

— Lássa, ilyenek vagyunk mi, szellemi munkások. Életünket elveheti a halál, de a hiuságunkat nem, mert a hiuságunk erősebb a halálnál. Ime, hogy megrázott az az öntudat, hogy műveink silányak. Igazán mondom, nem birom elgondolni, mi lesz most velünk, hogy ilyen kiábrándulás után a sirjainkba visszatérve még egyszer el tudjunk aludni?

E kifakadásra engem is lesujtott az önszemrehányás, miért tártam föl nekik a multat (illetve ő szerintük a jövőt). Az én bibám, nekem kellene reparálni és jó szerencse, csakugyan támadt egy eszmém.

— Halljátok krónikások! — mondám mohón és csak per tu szólitottam őket. — Lefekhettek nyugodtan. Kiváglak benneteket. Átirom a krónikáitokat úgy, mintha ti már mindent tudtatok volna, a mi ezer év alatt megtörténik. No, mit szóltok hozzá?

Gondolkoztak, haboztak, mit feleljenek, végre megszólalt Kézay: »És nem teszel bennünket nevetségessé?«

— Oh dehogy. Hiszen tisztellek benneteket. Egy kis enyelgés lesz az egész. És az is inkább *az én emberöltőmnek fog szólni.*

Most már belenyugodtak s nagy barátsággal váltunk el. »A viszontlátásra!« kiáltozák. (Ugy ám, de inkább nálam, mint nálatok.) Anonymus megszoritotta a kezemet (azóta fáj), Thietmár pedig a lépcsőkről is figyelmeztetett, hogy ne feledkezzem meg, különösen az ő krónikáiról.

— Oh nem, nem! — kiáltottam utánok. — Legyetek nyugodtak. Karácsonyra uj ruhát kapnak a krónikák.

* * *

Még hallottam elhangzó lépteiket a lépcsőkön, aztán semmi egyébre nem emlékszem, reggelre karszékemben ébredtem föl és minthogy nem vagyok babonás, nem tudom mit tartsak a dolog felől.

Egy azonban bizonyos, hogy a cziklus végén vagyunk s ilyenkor a képviselő, ha gentleman, még az álombeli deputáczióknak tett igéretét is megtartja.

Azért tehát sietek bemutatni az elkészült uj ruhákat, a melyek a régi krónikákon vannak, vagyis helyesebben, melyekben benne vannak a régi krónikák is.

I.

A Géza vezér két Istene vagy az első inkompatibilitás.

— THIETMÁR KRÓNIKÁJA. —

Géza fejedelmünket a »jó« melléknévvel illette saját kora. Jó volt a nemzetéhez, a fiához, sőt még magához is. Azonfelül mély vallásossága jellemzi.

Pedig a vallásosság nem volt még akkor olyan kényelmes és egyszerü dolog, mint ma. A pogány magyarok istene követelő isten volt, annak folyton adni kellett. Ha az ember imádságot menesztett hozzá, arra bélyeget is kellett ragasztani, áldozni fehér lovat vagy valamely más tiszta állatot, a mit a táltosok kijelöltek.

Előrelátható volt, hogy az isten, a kinek adózni kell, nem lehet örökkévaló a magyarok közt. Sőt még csak hosszantartó se.

Ezt Géza fejedelem is belátta s kezdett hajlani a keresztény papok szavára, a kik már akkor elözönlötték az országot s az egy igaz örökkévaló isten számára korteskedtek.

Géza meghódolt az uj istennek, de megtartotta a régit is. Ezt tisztelte a templomokban, énekelt hozzá a proczessziókban, réginek pedig udvarolt és adózott a régi szokások szerint.

Minthogy azonban az emberei közül sokan immár áttértek, sokan pedig maradtak a régi hiten, mindenik párt szerette volna, ha a vezér egészen az ő istenükhöz csapna át.

Volt is aztán elég intrika, vetélkedés és kapaczitálás az udvarnál és a befolyásos nagyoknál.

Az ujak így szóltanak:

— Mi istenünk igazságosabb és önzetlenebb. Ő esak ad, de maga az erényen kivül semmit se kiván.

— Igaz, — mondák a régiek — ő neki semmi se kell, de a szolgái annál telhetetlenebbek.

— A mi istenünk tökéletesebb, — szóltak ismét az ujak — ő mindenkit egyformán szeret a föld teremtményei közül.

— No már annál jobb akkor a mi istenünk — disputáltak a régiek — mert az csak minket, magyarokat szeret.

A fejedelem ingott-bingott a sokféle vélemény közt és nem akart szakítani se itt, se ott. Ezt a kormányzatába is átvitte s igen vigyázott, ha egy keresztény várkapitányt nevezett ki valabová, hogy az utána következő már pogány legyen.

Pedig már minden mutatta az uj istennek közelgő végleges győzedelmét, bár az sokat levont a népszerüségből az akkor még vadlelkü magyarok előtt, hogy a saját fiát fel bagyta feszittetni. E nélkül kétségkivül gyorsabban terjedt volna a szent kereszt fönséges tana, bár így is csodásan hóditott sziveket melegitő szelid sugaraival, hiszen maga a fejedelem fia, Vayk herczeg is megkeresztelkedett s egész lelkével buzgón terjeszté az uj hitet.

Géza ellenben megmaradt véges-végig hahozónak. Azaz hogy taktikázott.

A korifeusok e közben zugolódni kezdtek. A korifeus pedig azért korifeus, hogy mindig nyugodt legyen. Titkos helyeken gyültek össze keresztények, pogányok vegyesen s gáncsolták határozatlansága miatt a fejedelmet. Ebben az egy pontban egyetértettek.

— Már az se szép — lázadozott, heveskedett a daliás Kupa (egy somogymegyei nagybirtokos), — hogy a vezér paktumokat csinál az istenekkel (Élénk közbekiáltások: A hátunk mögött!). A fiát elküldé a keresztény istenhez, ő maga meg az öregnél marad. De ha legalább betartaná, ha egészen ott volna és nem szítana félig az ujhoz is.

— Pedig összeférhetetlen a kettő! — szólt Tass fia, Bánk — mert az uj vallás kimondja: »egy az isten«.

— Úgy van! — kiálták több oldalról. — A dolog inkompatibilis.

— Mondjon le az egyikről!

A higgadtabbak se merték már védeni a vezér álláspontját. A mi nem megy, nem megy, ennyibe nem maradhat, mert a bizonytalanság, hogy a fejedelem mit hisz, kivel érez, posványositja a helyzetet, ezek is reménylenek, azok is várnak, nemhogy mennének a vezér nyomán vagy oda, vagy ide, de egy irányba, mint a hogy a méhek egy oduba. Hányták-vetették a fejükben napokig, mitevők legyenek. Ez is mondott, az is tanácsolt, volt szó elég. Persze azt egyik se mondbatta, hogy az összeférhetetlenségi bizottsághoz utasitsák az esetet, mert az még akkor nem volt.

Minthogy tehát nem utasithatták oda, határozatba ment, hogy tömegesen keresik föl Gézát s megmondják neki szem-

től-szembe, hogy a dolog összeférhetlen, tehát vonja le a konzekvenecziát.

A fejedelem nyájasan fogadta az elegyes küldöttséget (a mennyiben ugyanis fele pogány, fele keresztény volt), figyelemmel hallgatta végig Danes fiának, Szobnak, nagyszabású beszédét, melyben distinguált kifejezésekkel ugyan, de alapos érveléssel mutatta ki a két istennek való áldozás közötti összeférhetlenséget.

A fejedelem hallgatta, hallgatta, aztán egyszerre csak elmosolyodott és megszakitá a szónokot, mondván kurtán és keményen, a hogy ő szokta:

— Ugyan, mit okoskodtok! Hát nem vagyok én elég hatalmas és elég gazdag, hogy két istent tartsak magamnak?

Erre a váratlan kijelentésre aztán elmosolyodtak a pogányok és keresztények egyaránt, a mosolyban pedig elolvad minden gravamen, az akkori mamelukok helyeseket és vivátokat kiáltottak, nem is hagyván többé szóhoz jutni Danes fiát, Szobot, a vezér mondását pedig, mint igen szellemes ötletet, szájról-szájra adták, mig az a jó öreg Thietmár füleibe is eljutván, följegyzé azt a mi nagy megnyugtatásunkra, — hogy már az első inkompatibilitási ügy ilyen kedélyesen intéztetett el ebben az országban.

II.

Erzsébet rózsái vagy a középkori poéták.

— TINÓDYÉK ÉRDEKÉBEN. —

Árpádházi Szent Erzsébet asszony II. Endre király leánya ama Gertrudistól, a kinek az a bizonyos kellemetlen affaire-ja volt Bánk bánnal. Jó parthie lehetett, mert különben nem vette volna feleségül a kapzsi és zsugori thüringiai gróf.

Ha a thüringiai gróf nem lett volna zsugori, akkor most nem volna legenda. Jó hát, hogy zsugori volt.

De az asszonynak nem volt jó, félt tőle, a kegyetlen tekintetétől és a durva szavaitól.

S gyakran volt oka félni, mert szerette a szegényeket, szétosztá köztük ruháit, pénzét, ékszereit. Kis kosarában maga hordta nekik az élelmiszereket, — a gróf ellenben így okoskodott: A jókedvü adakozót szeretik az istenek, én azonban nem szeretem. Az isteneknek könnyü, mert nem az övékből adakozik, de az enyémből és azt nem tűröm; elkergetéssel fenyegeté nejét, ha ezt a »bolondságot« abban nem hagyja.

Az asszony most már csak titokban segíthette szegényeit, de annál nagyobb szenvedélylyel. Mert azt szeretik megcselekedni az asszonyok, a mi tiltva van, — hanem az igaz, hogy e miatt a legritkább esetben lesznek szentekké.

Egyik sétájánál a vár mellett elterülő erdőben magyarul szólítá meg egy vézna, fáradt, elrongyolt fiu:

— Mindjárt meghalok az éhségtől, ha nem adsz valamit enni.

— Te magyar vagy? — Hol jársz erre?

— Apámat keresem, a kit foglyul hurczoltak az ellenségek.

— Hát várj meg itt, légy türelemmel, hozok valami harapni valót.

Hazafutott s megrakván kis kosarát sonkával, gyümölcscsel, kalácscsal, megindult ama hely felé, a hol a fiu várta.

A várudvaron a férjével találkozott, a ki ingerülten szólt rá:

— Mi van abban a kosárban?

Erzsébet lesütötte szemeit, de nem felelt.

— Megmondod-e rögtön, mi van benne?

S fenyegetőleg emelte föl kezét.

Habozott egy perczig, megmondja-e az igazat? De akkor az ura elkobozza az élelmiszereket, őt pedig elkergeti — és a vándor meghal éhen. Hátha megmenekedném egy hazugsággal? Istenhez fohászkodék bocsánatért és így szólt:

HL

— Rózsák vannak benne.

— Nem hiszem — rivalt rá a gróf. — Mutasd!

S ezzel kitépte kezéből a kosarat.

Lerántotta a fehér kendőt, melylyel a kosár le volt takarva. A herezegasszony elhalványodott és reszketett a félelemtől, szive lázasan dobogott, mint a szorongatott galambé és behunyta a szemeit, mintha azt várná, hogy az ura megüti, — de az belepillantván a kosárba, nagy meglepetésére minden ingerültség nélkül nyujtotta vissza.

— Csakugyan nem esaltál meg Erzsébet. Boesásd meg, hogy heveskedtem.

A kosár szinültig tele volt különféle szinü kis rózsákkal, Isten esodát művelt a szent asszony kedveért.*

Ebből a kellemetlenségből tehát kimenekült az urával szemben és eddig tart az őskrónika, mely esak a nagyurak dolgait szolgálta. Hogy a szegény fiuval aztán mi történt, azt nem érdemes neki feszegetni.

Pedig nyilvánvaló, hogy Erzsébet asszony nem hagyhatta őt, a türelmetlenül várakozót szó nélkül.

Búsan sietett arra a helyre s mentegette magát:

— Nem esaltalak meg, szegény fiu, mert némi élelmet hoztam neked, de akár hiszed, akár nem, rózsákká változott kosaramban.

A fiu sóhajtott és elhitte neki, mert oly szép szelid, igaz arcza volt, mint a Máriáé, a mi Asszonyunké.

— Most már nincs egyebem, — folytatá könyezve — esak ezek a rózsák, a melyekkel nem lakhatsz jól. Nem adhatok semmit, de ezeket mégis itt hagyom, hogy Isten még egyszer esodát tegyen velök a javadra.

* Endre király leánya különösen praedestinálva volt az átváltozásokra, mert most századok mulva meg a neve változott át Thüringiai Erzsébetté — persze nem egészen olyan csodálatosan. M. K.

Ezzel kiborította a kosarát és a rózsák a fiu lábaihoz hulltanak. Ő fölszedé azokat s tovább indult velök. Illatoztak neki legalább és gyönyörüsége telt nézésükben. Aztán egyszerre oly vig lett, de oly vig lett, hogy elfelejté buját, éhségét, mintha kieserélték volna, ugrándozva ment az országuton s dalolt egyre dalolt, mint egy bohème.

»Elhagyitanálak kis rózsáim, szép rózsáim, de mégse teszem — mondogatta, — mert hátha még egyszer esoda történik veletek, mint ama szép asszonynál, a hol támadtatok. Hátha megint kaláesesá lesztek és peesenyévé.« Így ment és egyre dalolt, mig esak apját meg nem találta, sőt még azután is mig esak haza nem ért, és azután is, mikor haza ért. A rózsákat próbálta szétszórni, de azok mindig vele maradtak és a dalokból soha ki nem fogyott, úgy, hogy végre is hire lett dalainak, rózsáinak. Beszéltek az emberek róluk, maga is emlegette, hogy ezek a rózsák bűvösek, még majd egyszer valamikor megváltozhatnak. Pedig ki tudja, hátha már is átváltoztak, — dalok lettek.

Mikor ez a tisztelt barátunk meghalt, más daluok örökölte tőle a szent Erzsébet rózsáit, aztán megint más és aztán valahogy föloszlottak minden magyar költők közt, de soha többé nem változtak vissza náluk élelmiszerekké.

III.

A kard és a korona vagy intrikák az udvarnál.

— SZÉKELY ISTVÁN KRÓNIKÁJA. —

Béla herezeg testvéröesese volt Endre királynak. Veszedelmes nexus abban az időben. — S még esak tetézte, hogy igen eszes és végtelenül szeretetreméltó lovag volt. — Gerelydobásban, vivásban, mindeneknek előtte állott. Nőtt is a népszerüsége napról-napra; olyan embernek tartották, a kinek »jövője« van — in politieis.

Ő még sem volt elégedett, panaszkodék a barátjai előtt (vagy csak kitalálták), hogy unatkozik, nincs semmi komoly foglalkozása.

Érthetetlen dolog! Ej ugyan hát mivel is foglalkoznék egy herczeg? Hiszen csak nem folytathat közgazdasági tevékenységet.

Az udvarnál is gyakran esett szó erről a király füle hallatára.

A sok léha udvari nép locsogott-csacsogott. A herczeg unatkozik. A herczeg elégedetlen. A herczeg titkolózik. Talán akar valamit?

A király kombinált. Akar valamit? Hát mit akarhatna egy királyi herczeg? Közel feküdt a gyanu, vigyázatlan szó fölverte, mint vaczkából a nyulat. Összehivatta leghűbb tanácsosait, kik közt a két legbizalmasabb, Buna és Visko, ellenségei voltak Bélának s közlé velük, hogy aggódik a jövő miatt mert a trónörökös, Salamon, még igen kicsike és — Béla unatkozik. Mi erre a véleményetek? No mit néztek rám olyan sötéten, titokzatosan? Beszélj, Buna, mit tartasz öcsém felől?

— A koronára vágyik, hiszen világos. Nyiltan emlegeti, hogy valami komoly foglalkozást szeretne.

— Hátha csak a hadak vezérségét óhajtja — veté közbe a mérsékelt, higgadt Gutkeled.

— Az meglehet — bajlott rá rögtön a jószivü király — és épen ezzel kell tisztába jönnünk, mert ha ez az ambicziója, ez valóban megilleti, mert öcsénk és vitéz lovag.

A tanácskozás különben zárt ajtók mögött folyt, hát semmi sem szivárgott ki belőle, a tanácsurak hallgattak, a ki pedig az udvari diákoktól kérdezte, az csak annyit tudott meg, hogy délelőtt másfél óráig tartó szűkkörü tanácskozás volt a király elnöklele alatt s a folyó ügyeken kivül egy csomó kinevezést intéztek el.

Beavatott politikusok azonban tudni vélik, hogy a király a tanácskozás végén ebben összegezte az eredményt:

— Kedves Buna! Ezennel megbizzuk te kegyelmedet, hogy nekünk rövid idő alatt egy elaboratumot készitsen és elénk terjeszsze, a mely alkalmas legyen úgy a Béla herczeg czéljainak teljes felösmerésére, mint ennek utána a helyzet végleges szanálására.

Buna ki is eszelt valamit, a mit a legnagyobb titokban (csupán Visko jelenlétében) közölt a királylyal.

— Hivja magához fölséged Béla herczeget, tegye ki elébe egy asztalra a koronát és a kardot.

— Minek?

— Hogy válaszszon belőlük.

Endre csodálkozó szemeket meresztett czirákjára. Az pedig folytatá:

— Mondja el neki felséged atyafiságos bizalommal, hogy törődött beteg, ráunt a koronára, Salamon királyfi pedig kiskóru, gyönge, tehát válaszszon szive szerint.

— És aztán?

— Ha a kardot választja, akkor rendben vagyunk; akkor nem bűnös, akkor ölelje meg.

— De hátha a koronát választja?

— Akkor megkapja a tört. Mert a függöny mögött egy biztos emberünk lesz, a ki reá rohan és elbán vele.

A király felsóhajtott:

— Ah, Istenem, miket beszél te kegyelmed! Majd meggondolom, jó Buna. Mindent meggondolok.

Sokáig habozott, de egyszer Várkonyban mégis rászánta magát a vakmerő insezenirozásra, pedig jó ember volt, de apa volt és inkább lett rossz emberré, hogy jó apa maradhasson. Sátorába hivatá Bélát azon a czimen, hogy beteg; a herczeg jött gyanutlanul, de a mint az ajtónál elhaladt, egy szolgálattevő apród a fülébe súgta titokzatosan:

— A kardhoz nyúlj, kegyelmes uram.

A herczeg csodálkozva nézett a fiura: miről beszél ez? De még jobban csodálkozhatik vala, ha tudja miről beszél, hogy ime, milyen fiatal és már milyen stréber.

A herczeg egyenesen a nyugágyhoz sietett, hol a betegséget szinlelő király eljátszta fölvett szerepét, majd fölszólította bizalmas meleg szavakkal:

— Ott van a kard is, a korona is, válaszsz, édes öcsém. Béla nem habozott, a kardhoz nyúlt.

— Ez kell nekem — felelte csöndesen, gondolkodón.

Hát eldőlt. A bérgyilkos mozdulatlan maradt rejtekében, instrukcziója szerint, helyette a király ugrott föl ágyáról és megölelvén öcscsét, elérzékenyülve adá oda neki a választott vezéri kardot s ajánlá oltalmába fiacskáját, majd nagy ajándékokkal elhalmozva bocsátá el.

Azután behivatá kedves tanácsosait, Bunát és Viskot, örvendező arczczal tudatva a történteket.

— Öltözzetek szines ruhákba, mert ma nagy ünnepet ülünk víg lakomán. Öreg királyotok szivéről két kő esett le. Egy az, hogy Béla ártatlansága immár nyilvánvaló, más az, hogy Salamon fiam jövője nem aggodalmas többé.

Buna, a vén róka, a szemöldeit huzogatta föl.

— Félek, hogy te fölséged korán örvendezik — jegyzé meg baljóslatu hangon — vagy talán abban a hitben van fölséged, hogy ez valami tiszta választás volt?

A király gyöngéden elpirult.

— Hagyj békét a választásnak, Buna! A te felelősségedre ment — sóbajtott a köszvényes király. — Bizony megcsaltuk szegény Bélát, mert nem a korona és a kard közt választott, hanem a kard és halál közt.

Hát semmiesetre sem volt tiszta választás a mi részünkről. . .

— Nos az ő részéről talán tisztább volt? Gondolja fölséged? Csak minket tart rosszaknak? — gúnyolódott az akkori nagy taktikus.

— De hiszen te mondád, hogy ártatlan, ha a kardot választja.

— A látszat kétségtelenül az, uram királyom, de a látszat mögött még egész világok elférnek. Kezdjük csak analyzálni a dolgot. Bemegy a sátorba és igy okoskodik: A bátyám a koronát és kardot kinálja, hogy válaszszak. Ha valóban azt akarná, hogy én legyek a király, a kardot elémbe se teszi, nehogy módot adjon a korona elöl kitérni. Tehát nem akarja, hogy király legyek. Ha én ennek daczára mégis a koronát választom, akkor nincs biztonságban a fejem s bár a fejemre szükségem van, hogy a koronát legyen mire föltenni, mégsem birom azt a koronámmal többé megszerezni, tehát nem választom a koronát. De ha a kardot választom, akkor a fejemet meg tudom védelmezni és a karddal megszerezhetem rá a koronát.

A gyanura hajló Endre lehajtotta fejét: »Meglehet, meglehet«, motyogta s a sötét fellegek megint felvonultak a homlokára. Ah, szegény fiam, szegény kis Salamonom!

A tanács urak összenéztek titkosan, jelentősen, mintha mondanák: Mi vagyunk a király miniszterei és szemei. Ha mi feketének mutatunk valamit, ő azt többé soha se tudhatja meg: fehér-e?

Az utolsó tekintetes úr.

A MOSTANI STRÉBER NEMZEDÉK előtt egy egészen más faj mozgott azon a területen, a melyen most apró eselszövényeiket űzik a modern politikusok. — A mult országgyülésen törvényt kellett hozni, hogy a mostani politikusok ne gazdagodjanak, a hetvenes években azt kellett volna valahogy megakadályozni, hogy az akkori politikusok ne szegényedjenek.

Mikor még Ghiczy Kálmán képviselőházi elnök is csak tekintetes úr volt, akkor még *igazi* nagyságos urak ültek a képviselőházi padokon. Csillogó, vidám élet folyt, esupa kiskirályok voltak a képviselők. A hatalomért nem előzködött senki. Intrikákat és eselszövényeket szolgáló iveket és inditványokat nem irt alá senkinek senki, de váltót mindenki aláirt mindenkinek, mert testvéries kapoes füzte össze a nemesi osztály jómódu tagjait, kikből a Ház kiformálódott. Közönségesen ezer vagy kétezer hold volt otthon minden mandátum mögött. Nem volt az tulságosan sok. Sőt jól kellett iparkodniok a holdacskáknak a beléjük vetett növények meghozatalában, hogy a tekintetes képviselő urat, kedves gazdájukat olyan módban tartsák, a minő egy honatyát megillet. Ebben a régi jó patriarkhalis világban volt otthon Kende Kanut, a kit a halál csak e napokban vitt el közülünk, miután már évtizedek óta elvonult tőlünk gubacsi tuskulumába. A partnerek, a jó pajtások, a kedélyes Aldzsi, a nagy bohém és a nagy hős Pap Laji, a szellemes, bátor Horváth Gyula, a vidám Zalay Pista, a gavalléros Bieskey Kálmus mind elmentek már, hát mit csinált volna itt nélkülök? Uj, másforma emberek kerültek a klubba, kiállhatatlan nagyképü alakok, a kik a miniszterek körül keringenek, körmönfont eszü spekulánsok, a kik üzletekről beszélgetnek, a helyett, hogy zamatos anekdotákat mondanának. A jó Kanut bácsi észrevette ezt és elmenekült innen az utolsó jó barátjához, a ki megmaradt, — a természethez s ki se mozdult többé a gubaesi házából, kertjéből, a hol emlékeinek és fáinak élt. Azt se tudták már a mai emberek, hogy él-e?

Bezzeg a hetvenes években, sőt a nyolczvanasok elején is erősen hiányzott az öreg úr, ha esak egy nap nem jelent is meg a Házban, vagy a klubban, vagy a képviselők szokásos gyülekező helyein. Hol van Kanut? Mi lelte Kanutot? Küldeni kell Kanutért! Sokat emlegetett, kedvencz ember volt, társadalmilag szinte nélkülözhetlen, mert mint Kemény János mondotta róla: Mindent »mitmaeholt« (engedelmet kérek ezért a szóért) és sohase mondta, hogy »gyerünk haza«.

Téves volna hinni azonban, hogy az akkori emberek léhák voltak; ők csak nem tolakodtak előre,

nem jártak előadóságok, bizottsági tagságok után s nem orditottak, mint most, liczitandó: »Itt vagyok, munkát akarok, szerepet követelek.«

A politikai vásárcsarnokok akusztikájában száz hang viszonozza, ha az uborka azt kiabálja magáról, hogy ő ananász. A régi tekintetes képviselő urak nem vágtak nagyképeket, hogy ennek a révén valamit elérjenek, hanem úgy tekintvén a képviselői állást, mint jutalmát bizonyos, néha országos, néha ellenben csak helyi (viczinális) érdemeknek (mert akkor nem viczinális vasutak, hanem viczinális érdemek voltak), egy munkában eltöltött élet után vidám gondtalanságban élvezték az alkotmányos aera sokra becsült napfényét, hagyván cselekedni a vezéreket, a kiknek kipróbált jellemében és bölcsességében kételkedni s működésüknek okvetetlenkedésekkel és zöld akcziókkal gáncsot vetni még nem volt divatban. A csirke nem akart a tyúknál többet tudni.

Maga Kende Kanut is már akkor eleget dolgozott volt a megyénél, mint annak egyik főszolgabirája. A peleskei nótárius jóizü vármegyéje akkor a Kölcsey fenkölt vármegyéjévé nőtte ki magát s Kende Kanut, a ki maga is a Kölcsei-nemzetségből származott (Kölcsei Kende), ugyanolyan rajongó szeretettel csüngött hazáján, mint nagynevü költő rokona. A fejér-gyarmati kerület, majd a nagy-károlyi küldte fel az országgyülésre. Szép, magas, daliás ember volt, a kin gyönyörködve pihent meg a szem, még hetven éves korában is egyenesen járt, mint egy granátos s hátulról, messziről fiatalnak kellett őt tartani. A politikában csak szerénysége. miatt nem vitt szerepet, de a mi feladattal megbizták, azt becsületesen, szilárd kötelességtudással végezte. Egészséges, józan esze és egyenes modora mindenkit megnyert, úgy hogy bizonyos feladatok megoldására, a hol bizalmat kellett kelteni, senki se volt nálánál alkalmasabb. A Tisza-kormány őt bizta meg a percsórai kormánybiztossággal, majd az árvizzel elöntött Szeged város kormánybiztosa lett mindjárt a veszély után, hol komoly, áldásos munkát végzett éjt-napot egybetéve. Az első sebeket ő kötözte be s a khaotikus zavarban, a nagy romokból az ő tapintatos, gondos kezei tudták az új életet elővarázsolni

Jó puha szive volt; az árviz napján egy anyátlan, apátlan kis gyermeket találtak, beszélni még nem tudott, nem mondhatta, mi a neve, kik voltak szülei. Kende Kanut vállalkozott, hogy gondját viseli, s minthogy Gergelynapján találták, elnevezte Szegedi Gergelynek és Pestre vitte, hol fölnevelvén, becsületes iparos mesterségre taníttatta ki szerető gonddal és sokszor emlegette, hogy a kis egy éves ficzkóban, bár még egy szót se tudott mondani, már benne volt embrióban a szegedi dialektus, mert mikor ittbon, Pesten, beszélni megtanult, arra a kérdésre: hogy hivnak kis fiam, hamisitatlan zamattal felelte: »Szögedi Gergölynek«.

A szegedi kormánybiztosságról való fölmentése idején, midőn Tisza Lajos feladata kezdődött, Tisza Kálmán puhatolózó kérdést intéztetett Kendéhez Horváth Gyula utján, hogy nem lesz-e ellenére, ha királyi tanácsosnak ajánlja a királynál. A szerény nemes emberben felforrt erre az ősi kevélység, arcza kigyúlt, alakja a szokottnál is jobban kiegyenesedett és száraz hangon felelte:

— Mondd meg Tiszának, hogy nem kérek ebből a dicsőségből; mondd meg neki, hogy az csak véletlen, miszerint most Ferencz József uralkodik itt és nem én, mert a hét törzsből épen úgy választhatták volna Kend vezért a trónra, mint Árpádot, mivelhogy egyforma rangon voltak. S ez esetben most Tisza úr én elém terjesztené a kinevezendő királyi tanácsosokat — s ez mind csak egy kis véletlen.

A büszke harag, mely pillanatra gyúlt ki arczán és szemeiben, csakhamar lecsillapult, kék szemei szelidekké hamvadtak ki s aztán megint olyan szerény magyar úr lett, mint annakelőtte. Előzékeny, vendégszerető, modorában, tetteiben grand seigneur, szokásaiban egyszerü, igénytelen, patriarkhális, modern szecessziós világnézeteknek nem engedő.

Ezért is vonult magányba, megunván az uj embereket. Már nem szerette csak a földet, a kis-gubacsi földet, melyben maga pepecselt nagy kedvteléssel. Úgyszólván részletekben hagyott el minket. Először a t. Házat, azután a társaságot. Csak az utolsó barátját, a földet nem hagyta el, hanem egyesült vele, egyik részévé lett annak. Csendesen mult el szept. 15-ikén a 82 éves öreg úr, mint a hogy más ember naponként átmegy az ébrenlétből egy álomba. És a míg ébren volt, megmaradt mindig öntudatánál, olvasta a lapokat az okulárén át az obstructióról és gyakran felsóhajtott, borongó homlokkal átgondolván 1867-től egészen 1903. szeptember közepéig mindeneket:

— Hiába éltünk mi mindnyájan.

Az ég borongósabb lett napról-napra, a napfény bágyadtabb, a fák levelei hulladoztak, a lap is egyre sötétebb híreket hozott. Várta, várta a kibontakozást, de végre is lehetetlen azt bevárni.

Letette az okulárét és a lapot, elszunditott és soha nem ébredt fel többé az utolsó tekintetes úr.

Vegyesek

A képviselői pertu.

Az 1889-iki év nyár végén Gleichenbergből jövet megszálltam éjszaka Szombathelyen, a híres Sabariában. Véletlenül épen ott mulatott egy külön szobában több megyei ur, köztük Kiss Ferencz képviselő is, a kit azonban nem ismertem.

A pinczér, a ki az italokat hordta az »extrába«, úgy éjfél után elujságolja:

— Itt a harmadik szobában egy képviselő alszik.

— Hogy hivják?

— Biz én nem is tudom, csak a keresztnevét: Kálmán. Persze legott találgatták: Nákó Kálmán-e vagy Markovics Kálmán? Ki van még Kálmán a házban? Csak tán nem Tisza Kálmán?

— Ejh, szaladjon, nézze meg hamar a vendégkönyvben.

Minderről természetesen semmit se tudtam, az én szerepem csak ott kezdődik, mikor hajnalhasadtakor egy türelmetlen kéz ütögeti az ajtómat. Mi az ördög. Sohase voltam ebben a városban, éjfélkor szálltam be, senki sem látott, és mégis kopogtatnak. Mi lehet? Ijedten riadtam fel.

— Ki az?

— Én vagyok, Kiss Ferencz.

— Ki az a Kiss Ferencz?

— Hát nem ismersz?

— Nem!

Egy szemrehányó hang visszafelel:

— Kiss képviselő-társadat ne ismernéd?

Nem emlékeztem a névre se, de már mindegy, bosszusan dörmögtem, szédülve az álmosságtól:

— Hát mit akarsz?

— A hétórai vonattal haza kell mennem Körmöndre, — mondá sajnálkozva.

— Hát eredj!

— De előbb el akarok tőled bucsuzni... Ereszsz be!

— Mit? Elbucsuzni? — dohogtam. — Hiszen előbb találkoznunk kellett volna.

Hanem akarva nem akarva mégis szét kellett szednem édes hajnali álmomat s be kellett eresztenem t. barátomat, a ki törvényhozó voltánál fogva megforditotta a társadalmi sorrendet, hogy ősidők óta előbb találkoznak az emberek és csak azután bucsuznak el egymástól; mi előbb elbucsuztunk és csak azután találkoztunk.

Ismerkedés a vasuton.

MÁS alkalommal is történt velem egy mulatságos epizód, mikor egy képviselő kollegával, Lévay Antallal találkoztam a Bécs felé menő gyorsvonaton.

A dolog alkalmas rá, hogy felderitse az embert egy pillanatra, mert szintén jellemző arra a léleknélküli pajtásságra, mely a képviselők közt még ma is fennáll.

Beültem egy kupéba, a hol egy öreges ur ült. Alacsony termetü, kiborotvált képü ur volt, nagy, tömött bajuszszal. Szürke ruhát viselt és nyulszinü durva kalapot, kunkorodó fajdkakastollal hátul. Ismerősnek látszott előttem.

Ő is fel-felpillantott lapja mögül, melyet olvasott s a mint rám nézett, úgy tünt fel, mintha emlékei közt keresgélne, hogy ki vagyok.

Egyszerre megszólalt:

— Olyan ismerős nekem uraságod.

— Nekem is uraságod — feleltem kurtán, mert általában ellensége vagyok az ismerkedésnek. Az ember csak ott szabad igazán, a hol nem ösmerik.

Ezzel vége lett a beszélgetésnek. Én is kihuztam a magam lapját, a »Nemzet«-et. Ma már csak úgy van lapja minden utasnak czivilizált országban, mint a hogy okvetlenül van revolvere a czivilizálatlanban. Utitársam is a »Nemzet«-et olvasta. Már maga ez is egy kötelék az emberi nem különböző válfajai között.

Mikor az olvasást meguntam, kimentem a folyosóra.

A kis öreges ur is utánam jött, igen figyelmesen nézegetett oldalvást s barátságos szempislogatással kérdé:

— Nem járásbiró Tersztinán?

— Nem.

Ez teljesen elszomoritani látszott őt.

— Megfoghatatlan — dadogta.

Aztán ismét szótalanul ődöngtünk a folyosón egy darabig.

— Nem jár Petánovicshoz ebédelni? — kezdé ujra konok makacssággal a firtatást. Nagyon boszanthatta memoriájának hanyatlása.

— Nem.

— Ejnye, ejnye (s haragosan ütögette meg a homlokát). Majd szomoruan lecsüggesztette a fejét és maga elé bámult.

Egyszer csak megint felkapta a nagy fejet, élénken mint egy harcsa, ha a szárazról megint vizbe jut.

— Nem jár ön a képviselőházba?

— Dehogy nem.

— Nos akkor megvan, mert én képviselő vagyok — szólt egészen felvidulva — ott kellett egymást látnunk. Nem gondolja ön?

— Nem lehetetlen — viszonzám — sőt valószinü, mert én is képviselő vagyok.

Összeesapta a kezeit és felknrjantott.

— Oh persze, no persze. Oh Istenem. Szervusz, pajtás, bocsáss meg. Hiszen ismerlek, csak a nevedet nem tudom.

— Mikszáth Kálmán.

— Jaj no — horkant fel. — Hiszen tudom a nevedet, csak tégedet nem ismerlek.

Kisült, hogy csak épen három év óta ültünk egy párton és egy padban.

A két Ludvigh.

A MAGYAR KÖZÉLETBEN két nevezetes Ludvigh van, Ludvigh János, a pénzügyi közigazgatási biróság elnöke és Ludvigh Gyula, az államvasutak igazgatósági elnöke, szóval két Ludvigh van, mint a hogy volt két Pókay és csak egyiket lehetett lefejezni.

Történt pedig a Wekerle miniszterelnöksége alatt, ha nem irnám is ide, el lehetne találni, hogy alatta történt . . . Annyi anekdota, annyi szines dolog halmozódott össze az ő könnyed geniális uralma alatt, mint a hogy minden daliás kaland fényes Mátyás király keze közé esöppent. Akkor járt itt Holubár, a czinkotai kántor, akkor élt itt az iczi-piczi esztergomi érsek, a kilencz éves esztei Hippolyt, szóval minden meseszerü akkor történt.

Hát Wekerle alatt történt az a meseszerü, hogy a főrendiház nagyobb szerepre vergődött az alsóháznál. A »temető előszobája«, a hogy nevezni szokták, eleven és pezsgő lett. A megüresedett főrendi tagsági helyek betöltése vagy be nem töltése, mint nagy esemény, lebegett a kombináló elmék fölött. Egy-egy főrendiházi tag értékesebb volt, mint egy akkora darab arany, nem akkorát értek, mint Gyulai Pál, hanem legalább is mint Baltik püspök.

Ebben a korszakban négy főrendi hely volt üres egy szép napon. Négy voks a liberálisoknak! Nagy dolog volt. A király beleegyezett a négy hely betöltésébe.

A miniszterelnök fürgén terjesztette elő jelöltjeit. Egy név azonban nem nyerte

meg a király tetszését s ez természetesen legott kiesett a kombináczióból.

— Egy másik negyediket ajánljon, kedves Wekerle.

Non sum paratus, — gondolta magában a miniszterelnök s engedelmet kért, hogy a kiesett negyedik jelölt pótlására más alkalommal tehessen előterjesztést.

— Igen, igen, a legközelebb — mondá a király.

Néhány nap mulva ujra Bécsbe ment Wekerle s egyéb vinni és hozni valója közt ott volt a negyedik főrendiházi tag is, Ludvigh János, a pénzügyi közigazgatási biróság elnöke. Az ő személyében történt meg itthon minisztertanácsban a megállapodás.

Egy kicsit hosszas volt az audienczia a Burgban. Fontos előterjesztéseket kellett megbeszélni; a miniszterelnök memoriájából teljesen kiesett a negyedik főrendi tag, csak midőn már elbocsátotta a király, úgyszólván az ajtónál villant meg ez a mulasztása, megfordul hirtelen:

— Bocsánat, felséges uram, de még elfelejtettem valamit, a hiányzó főrendi tagot.

— Igen, és ki az? — kérdé a hosszas tárgyalásban kimerült király, feltünő sietséggel.

— Ludvigh . . .

— Ah Ludvigh, — vágott közbe mohón a király — a kedves vasuti direktor. Nagyon szivesen egyezem bele.

Wekerle feje izgatottan csuszott le hatalmas váll-lapoczkái közé, bajusztalan ajkai körül aggódó árny suhant el egy másodperczig, szája megmozdult szólásra, kezét mondandó szavaihoz gesztusul immár föl is emelte, midőn egyszerre úgyszólván belevágódott fejébe az a gondolat, hogy hiszen voltaképen mindegy az, akármelyik Ludvigh megyen a főrendiházba s arczát hirtelen ujra beragyogta az a históriai nevezetességü mosolygás, mely örömben, haragban soha el nem hagyta s magát meghajtva, távozott a király előszobájából.

Így lett meg főrendiházi tag Ludvigh Gyula és így nem lett meg főrendiházi tag Ludvigh János, a miből a következő tanulságok folynak:

a) hogy nem jó, ha az embernek nevezetes névrokona van, a kivel össze lehet cserélni;

b) azaz ellenkezőleg, hogy jó, ha az embernek nevezetes névrokona van, a kivel össze lehet cserélni;

c) hogy a Ludvigh Gyula voksa egyébiránt csak épen olyan főrendi voks, mint a Ludvigh Jánosé lenne.

És végül, hogy a föld azóta is csak épen olyan szorgalmasan forog a maga tengelye körül: füvek, fák nőnek rajta és elszáradnak, tengerek hánykolódnak a maguk medreiben és semmi, de semmi se mutatja e rettenetes nagy berendezésben, hogy hiba történt, hogy valami más valaminek a helyére volna téve.

Mikor még a husosfazekak újak voltak.

EGY KIS TÓT FALUBAN játszik az esemény, valahol isten háta mögött, a hires Detva erdőség tövében.

Volt ott egy fiatal, ágrólszakadt tanító, névszerint . . . de nem mondjuk meg a nevét, mert még él és lakott abban a faluban egy ütött-kopott kurián, egy totyakos báesi (áluevet használjunk) pán Szliniezky Péter.

Egyszerü lélek volt ez a Szliniezky, köhögős, még nyáron is botosban járó öreg ur, a ki, mint a vidékbeli kisebb birtoku nemesek, általában csak tótul tudott jól, a magyar nyelvet félig-meddig csak törte — de szivében buzgó magyar volt, mint rendesen a felvidéki nemesek és azonfelül velki lutherán (nagy lutheránus).

Az öregnek nem volt más társasága esak a tanító, azzal ellatinizált és elkvaterkázott délutánonkint a méhesben.

Rossz idők jártak a magyarra. Ekkor jött a pátens. Sokat beszéltek erről is a méhesben és szidták érte a szidandókat.

Egy nap aztán azzal állított be a tanító a kuriába, hogy irt ó a pátens ellen valamit, bizony szeretné, ha Szliniezky ur meghallgatná.

— Dobre, dobre — mondá Szliniezky — Poesujem. Nak mi esitaju (Jól van, meghallgatom, olvassa.)

— Ale je po 'Uhersky (De magyarul van) — jegyzé meg a tanító mentegetózve.

— Semmit se nem tesz. Megértek — felelte a magyar nemes ur.

Az elaboratum okos volt, tetszett Szliniezkynek, nem győzte mondogatni:

— Okos. Bizony isten okos. Na moj dusu. Canis mater amice frater. Oni maju rozum (Onnek van esze). Ki kellene esépelni ótet. Akarom mondani nyomtatni. Botlik az enyim nyelvem.

A szegény koldus tanító szeme megesillant. Kinyomtatni! Istenem, milyen igézetes bűvös szó. Hogy az ó irását kinyomtatnák? Álomnak is rettentó sok.

Csak sóhajtott egy nagyot és mosolygott keserűen.

— Hej, ha nekem annyi pénzem lenne.

Az öreg Szliniezky felbuzdult, valami melegség lopózott be szivébe, még abból a régi tűzból, a mikor a nagy Luther Márton a tintatartóval vagdalkozott és igy szólt

— No amiee frater, ha a zaboeska szépen megtermi az idén, a hogy mutatkozza, hát én kinyomatom a saját piuzen enyimen, mint a hogy nyomata patronus Keezer szegeny irastudók munkajait.

Úgy is lett. Tetszett a fenséges gondviselésnek pártfogásába venni a szegény totoeskákat, adott nekik szörnyü zabtermést és adta hozzaja haborut, hogy huszarlovaeskak aztat megegyenek. Szliniezky báesinak annyi pénzt olvasott le övé markába ószszel zsidó Beszterczéról, hogy elküldte Ancsurát tanitóért.

— No Jankó (János volt a tanitó keresztneve). Kinyomatjuk munkat. Vigye be irásokat Beszterezére kompaktorhoz.

— Nem a kompaktor esinálja azt kérem alásan, hanem a nyomdász.

— Seezko jedno (mindegy az). Pinz beszel, kutya ugatja. Itt van a pinz.

Megörült a tanító, majd hogy a bőréből nem ugrott ki a nagy boldogságtól, hanem volt még egy nagy baj.

— Ha megtudják, hogy én irtam a munkát, bajba keveredem. A pánszláv papok kimarnak a kenyeremből.

— Hat ne irja ra nevit, punktum.

— De kutatni fogják, hogy ki tette és rájönnek. A hatalom mindenre rájön. Tetszik tudni mennyi a spiezli.

— Hat irja ra nevemet, enyimet, punktum — igazitá el hősies elhatározással. — Ja sza nye bojim (Én nem félek).

— Hát ez bizony jó lesz.

Az öregnek bizonyára nem volt olympusi szomjusága a szerzói babérokra. Nem vágyott ó már semmire a világon. Valaha, fiatal korában, mikor még magyar világ volt, benne is mozgott a hiúság gilisztája, szeretett volna megyei esküdt lenni, de azzal az indokolással, hogy Péter már mégis tulságosan asinus a megyei hivatalhoz, megbuktatták a restaurációion. Nagy seb volt ez a szivén s sokáig fájt, de aztán mégis csak behegedt, mert nem volt ó még se olyan nagy szamár, hogy be ne látta volna milyen szamár.

A munka tehát megjelent a Szliniczky neve alatt és némi feltünést keltett, beszéltek róla a hazafias protestáns körökben. Szűk világ volt még akkor a magyar világ, minden kis mozdulat eseménynek látszott. Mint a hogy a lábbadozó betegnél mindent megfigyelnek: ma jobb az étvágya, kisebbek a patkói a szeme alatt, fényesebb a szeme, üdébb a pupillája, erósebb a hangja, vigabb a nézése.

Csakugyan, lábbadozott a nagy beteg és egy szép napon helyreállott; kinevezték a magyar kormányt. S báró Eötvös József, a kultuszminiszter, elkezdte megalakitani a miniszteriumát. Nehéz volt ez a semmi-

ből. Nem volt meg a mostani materiale. Ezer pályázó minden helyre. Az emberanyag most se jó, de már nem szerény. Akkor is voltak hiú emberek, de miesoda szerény lélek lakott ezekben. Senki se jött kinálkozni. Fűtől-fától tudakozódott Eötvös, hogy nem tudna-e erre vagy arra az állásra egy embert.

Az akkori képviselők vállat vontak. Hogy honnan a pokolból tudnának ők ilyenfajtáju emberekről? Nem káptalanok ők.

Azonfelül más tekinteteket is figyelembe kellett vennie Eötvösnek. Hogy tudniillik egy református és egy lutheránus miniszteri tanáesos is szükséges.

A református meg is volt, de lutheránus nem akadt. Zavarban volt. Nem volt más útmutatása ebben, csak az irodalmi mult. Ez az egy. Magyarország minden embere ismeretlen volt, a ki még nem irt semmit. Csak az irott betük éltek és jártak. Maguk az egyének ültek a homályban a bamun.

Ilyen szituáezióban akadt a kezébe a Szliniczky könyve a pátens ellen. Nini, egy hazafias könyv! Hohó, fogjuk 'nyakon. Hohó, megvan a kivánt miniszteri tanáesos. Mintegy praedestinálva van erre az állásra.

Tudakozódott Szliniezky után. Nem sokat tudtak róla.

Azt tudták, hogy hirtokos ebben meg abban a kis tót faluban és hogy még él, de az se bizonyos. Mindegy, meg kell próbálni, bátha él még s sürgönyzött a főispánnak, hogy él-e még Szliniczky Péter. A főispán visszasürgönyözte:

— Igenis él.

Eötvös erre egyenesen a nagy hazafinak sürgönyzött, hogy miniszteri tanáesossá terjeszti fel a királynak vállalja-e?

Két nap mulva visszajött a sürgöny:

— Vállalok.

Ezzel aztán rendben volt a dolog, a király kinevezte Szliniezkyt s Szliniczky felburezolkodott méltóságos urnak Budára.

Eötvös majdnem kővé meredt ijedtében, mikor először jelentkezvén nála, tekintettel a köszvényes lábára, botosban beállitott és bemutatta magát.

— Én vagyok a Szliniezky Péter, jöttem kegyelmes urnak tiszteletemet megesinalni.

— On volna a miniszteri tanáesos?

— Szolgalatjara, igen is.

— Csudálkozom, hogy ön irta azt a könyvet.

— Miféle könyvet? — riadt fel Szliniezky Péter. — Én semmit se irtam. Én nem szoktam irni.

— Hát ki irta a pátens elleni könyvet?

Szliniezky ravaszul mosolygott.

— Hát a mienk tanító. Én fizettem. Ő irta. Csináltuk a dolgot mutyi. Az mindegy. Hazafiság az is, ez is.

Szegény Eötvös esóválta a fejét és restelte a dolgot nagyon. Sokat is szekirozta aztán az öreg Deák ezzel az esettel, de nem lehetett rajta segiteni. Szliniezky (persze más nevet viselt) miniszteri tanácsos maradt holtáig. Segiteni csak egyben lehetett és ezt nem mulasztotta el Eötvös, hogy tudniillik a könyv iróját, a szegény tanítót is kiragadta később a homályból és ma egyik legjobb tanfelügyelője az országnak.

Budapest, 1904
az Athenaeum irodalmi
és nyomdai r.-t. nyomása

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 114086603

